

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HAVDRUP-SOLRØD

HAVDRUP-SOLRØD

TRÆK AF DE TO SOGNES HISTORIE

AF STEDLIGE OG STEDKENDETE MÆND

REDIGERET AF

H. BIRKEGAARD, O. P. OLSEN

OG

P. PETERSEN

HAVDRUP-SOLRØD

MCMIL

TRYKT I
ROSKILDE DAGBLADS BOGTRYKKERI
MCMIL

FORORD

Efter at der i flere Aar Mand og Mand imellem havde været talt om at skrive Havdrup og Solrød Sognes Historie, samledes i Eftersommeren 1946 efter Indbydelse af Gaardejer H. Birkegaard, Solrød Strand, Skræddermester O. P. Olsen og Lærer P. Petersen, Havdrup St., en Kreds af interesserede fra begge Sogne for at drøfte Udgivelsen af en Sognebog. Der blev nedsat et Udvalg, som foruden de tre ovennævnte kom til at bestaa af Lærer P. Haarsted, Havdrup St., fhv. Gaardejer Hans Chr. Hansen, Vanløse, Gaardejer G. Hardis, Havdrup St., Maalerkontrollør A. C. Pedersen, Havdrup St., og Pastor G. Sloth, Havdrup.

Til at redigere Bogen valgtes undertegnede, som nu har den Glæde at kunne forelægge den for Kommunens Beboere og andre interesserede.

Af det store Materiale, der har været til Raadighed under Forarbejdet med Bogens Udgivelse, har vi medtaget, hvad vi skønner kan være af Interesse. En Del Stof har vi af Pladshensyn maattet udelade.

Vi takker først alle vore Medarbejdere for deres Bidrag. Og dernæst takker vi alle, som paa forskellig Maade har bidraget til, at Bogen kan udkomme; især har afdøde Gaardejer Ole Hansens efterladte Optegnelser været os til Nytte.

En særlig Tak retter vi til Snedkermester H. K. Nielsen og Fotograf Aage Remfeldt, Havdrup St., som velvilligst har overladt os en Del Billedstof til Benyttelse.

For økonomisk Støtte — uden hvilken Sognebogen ikke kunde være udgivet — bringer vi først nedennævnte vor bedste Tak: Afdøde Ingeniør H. Glent, København, Fru Marie Jensen, Havdrup, Skovfoged Knud Larsen, St. Grundet, og Direktør Peder Thomsen, København. Dernæst takker vi ligeledes Den sjællandske Bondestands Sparekasse, Havdrup Biblioteksforening, Havdrup Borger- og Haandværkerforening, Havdrup-Solrød Sogneraad, Køge Bank, Roskilde Sparekasse, Solrød Strands Grundejerforening og Vallø Stift.

Havdrup-Solrød, i Januar 1949.

H. Birkegaard.

O. P. Olsen.

P. Petersen.

a Min Fødestavn er Hedeboens Sletter,
Østsjælland's digre Jord — nær Køge Bugt,
hvor Folket pløjer — Grøfter saar og sætter
med flittig Haand bag lange Digers Flugt.
I Øst bag Byen ligger der en Bakke,
her tændte Sognet fordem Blus og Brand,
et Varselstegn fra Baunehøjens Nakke
fortalte: Fjender truer By og Land.

Nu ligger By og Sogn med Fred og Fylde,
højt kredser Maager over Plovens Spor,
det hele Land i Solen sig forgylde,
ved Hegn og Haver Roser staar i Flor,
her mættes liden Fugl med rige Gaver,
for Muld og Sæd er signet til en Høst,
snart tælles Rug- og Hvedenæg i Traver
med tusindtallig Kærner Bryst ved Bryst.

Ja, hil dig Land, du By bag Sogneskallet,
som vi dig ejer, klædt i gult og grønt,
du gamle Piletræ saa krumt og ældet,
du er vort Vidne paa, at her er skønt,
du véd, vor Bostavn den er værd at vise,
ja, glædes over, skildre i en Sang,
du er min „Hede“, Blomsten, jeg vil prise,
en herlig Flig af Danmarks grønne Vang.

O. P. O.

VOR HJEMSTAVNS TILBLIVELSE.

Skal der gives en Skildring af, hvordan vor Hjemstavn er blevet til, maa det huskes, at et saa lille Omraade som Havdrup og Solrød Sogne ikke kan fremvise alle de geologiske Formationer, der hører med i Rækken af Jordens Tilblivelse, ej heller er der her gjort Fund af de mangeartede og mærkværdige Plante- og Dyreformer, der i Tid svarer til de forskellige Dannelser. Det bliver kun faa og spredte Træk af Jordens og vort Lands Geologi, vi kommer til at høre.

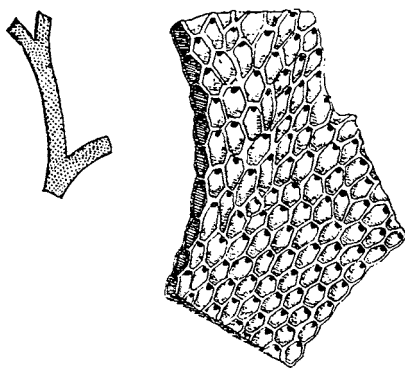
KRIDTTIDEN.

Dannelser og Dyreformer.

Vor Hjemstavn er først blevet til forholdsvis sent. Mens det er 2000 Millioner Aar siden, Jordens Skorpe — Grundfjeldet — blev dannet, er der ikke engang gaaet hundrede Millioner Aar siden Kridtdannelsen, som udgør vor Hjemstavns Grundvold, ophørte.

Omkring Midten af Kridttiden var der, hvor Danmark nu ligger — altsaa ogsaa den lille Plet, som udgør vore to Sogne — et Hav, hvori der levede en uhyre Mængde mikroskopiske Kalkslimdyr, som gennem Millioner af Aar dannede et tykt Lag af en hvid, blød Kalksten, det saakaldte Skrivekridt, der nu strækker sig under hele Danmark. Nogle Steder er der over Skrivekridtet aflejret flere Hundrede Meter tykke Lag af andre Dannelser, mens Kridtet andre Steder ligger nær Overfladen. Ved København har Dydboring vist, at Skrivekridtets Tykkelse varierer fra 320 m til 490 m. Underlaget for Kridtet er her et over 350 m tykt Lag af Mergelkalksten, mens Lagene over Skrivekridtet dannes af forskellige Kalkstens- og Jordarter i en Tykkelse af ca. 40 m. Efter dette kan det fastslaas, at det er Skrivekridtet, der ogsaa danner Grundvolden under vor Hjemstavn.

I Kridthavet har levet forskellige Sødyr, bl. a. Blæksprutter, Muslinger og Søpindsvin. Paa Blækspruttens Rygskjold sad der Pigge; det er dem, man ofte finder som Forsteneringer under Navnet „Vættelys“. En Art af Kridthavets Søpindsvin var næsten kuglerundt, set fra neden cirkelformet; det har været omgivet af en Skal dannet af regelmæssigt ordnede Kalkplader, hvoraf nogle var forsynede med Sugefødder og andre med Kalkpigge, som Dyret kunde bevæge ved Hjælp af Hudens Muskler. Paa den flade Underside var Munden, siddende i Centrum og Gataabningen ud til Siden af Cirklen. Naar Dyret døde, blev dets Legeme saavel som Hudlaget

Bryozo fra Limsten.

Den lille Figur er et Stykke af en Bryozo-Kalkstok i naturlig Størrelse. Figuren til højre er et endnu mindre Stykke, forstørret. I hver af de smaa »Sække«, hvis Aabning ses som en sort Prik, har der siddet et Mosdyr. (D. G. U.)

hurtigt opløst og Hulrummet i Skallen udfyldt med Flint, saadan som vi kan se det i de forstenede Søpindsvin, hvoraf der findes mange i vor Egn. I Kridthavet levede endvidere Kisel-svampe, der indeholdt Mængder af Kiselsyre. Denne har i Kridtlaget samlet sig i Lag af knudret Flint. Farven er forskellig, den sorte Farve stammer fra Kulstof. At Flinten oprindelig har været til Stede i opløst Tilstand, ses deraf, at den har kunnet trænge ind i Søpindsvinets og Muslingens Skaller.

Skrivekridtet bliver anvendt til mange Ting, bl. a. til Maling, Gødningskalk, Fremstilling af Cement og til Under-

visningsbrug i Skoler. Ogsaa Flinten har fundet rig Anvendelse. Stenaldermanden forarbejdede heraf sine Vaaben og Redskaber, som vi ogsaa finder i vor Hjemegn, og i vor Tid anvendes Flint i knust Tilstand i Fajanceindustrien. Oven paa Skrivekridtet findes en Del yngre Kalkaflejringer, der gaar under Navnet Danskekalk og omfatter følgende Dannelser: Kridtsten (Limsten eller Bryozokalk), Blegeskridt, Saltholmskalk og Koralkalk. Her skal først omtales Lag af Danskekalk, der kommer frem omtrent i Jordoverfladen nogle Steder i Egnen mellem Køge og København, nemlig i Solrød, Kagstrup og Jersie; de to sidste er Nabosogne til Solrød, henholdsvis mod Nord og Syd. Det er den saakaldte Bryozokalk.

I Solrød og Kagstrup Kalkværker findes Lejer af ældre Bryozokalk; denne Kalkart er dannet af en Slags Mosdyr (Bryozoe), Kolonidyr, der som Koraller levede paa grenede Kalkstokke, de selv dannede.

I begge Kalklejer naar Kalken op til 10—12 m over Havfladen, og i Solrød brydes den i 6—7 m Dybde, i Kagstrup endog i 10—12 m. Denne Kalkart er paa sine Steder ret blød, andre Steder haardere, og ind imellem findes Lag af leret Kalk. I Kalken, der ligger i Bænke paa 1 a 2 m med mellemliggende let buede Flintlag, findes

H. K. Nielsen, fot. 1948

Kalkgraven paa Nidoguards Mark i Solrød.

Forsteninger af samme Arter som i Skrivekridtet, desuden ogsaa Tænder af Hajer.

Ved Stenlandsdal og Aamarksgaarden i Jersie Sogn findes Forekomster af yngre Bryozokalk i en Dybde af 4—5 m. Kalken indeholder her en Rigdom af Bryozoer, hvis Kalkstokke undertiden ses tydelig. Ogsaa dér er aflejret Flint, om end i mere uregelmæssigt Forløb end de ovenfor nævnte Steder.

Kalken er udmærket anvendelig til Bygningsbrug, og en Del anvendes til Gødningskalk. Nidoværket i Solrød begyndte sin Virksomhed omkring 1907 og Kagstrup Kalkværk allerede omkring 1856.

Undergrundsboringer foretaget af Københavns Vandforsyning giver os følgende Oplysninger om Kalk- og Flintlaget følgende Steder i Kommunen:

Ved Solrød Bæk, 500 m fra Ky-			
sten findes Kalk	fra 19	til 40	m under Terræn
I Solrød By	—	2,8 til 10,2	—
1100 m Vest-Nordvest for Sol-			
rød By.....	—	14,8 til 25,7	—
800 m Nord for Gl. Havdrup	—	17,4 til 25,7	—
700 m Syd for Gl. Havdrup..	—	10,5 til 20,5	—
1500 m Øst for Havdrup Sta-			
tionsby	—	18,8 til 23,8	—
1300 m Øst-Sydst for Havdrup			
Stationsby	—	17,0 til 27,4	—
800 m Vest-Sydvest for Havdrup			
Stationsby	—	28,8 til 29,5	—

Det ser heraf, at Kalken ligger i meget forskellig Dybde i vore to Sogne.

TERTIÆRTIDEN.

Dannelser, Plante- og Dyreliv.

I Løbet af det næste Afsnit af vor Jords Tilblivelseshistorie, Tertiærtidens mange Millioner af Aar, skiftede Klimaet helt Karakter, Vejret blev regnfuldt, rivende Floder fra Mellemeuropa førte store Mængder af forskellig Slags Sand og Ler med sig ud i det Hav, hvor Danmarks Undergrund alt var dannet, og efterhaanden som disse Aflejringer voksede, begyndte vort Land paa sine Steder at dukke op af Havet. Visse Steder i Jylland bliver i denne Periode bevokset med Skov af Bregner, Naaletræer, især en Art Kæmpefyr og Løvtræer. Det er denne Plantevækst, der har dannet de Brun-kulslejer, som i Dag udnyttes.

Af Tertiærtidens mange Dannelser findes indenfor vort Omraade især aflejret Grønsand og Ler. Grønsandsmergelen kommer dog kun frem i Egnen Vest for Køge, hvor Lellinge Aa paa en Strækning af ca. $\frac{1}{2}$ Kilometer har brudt sit Leje i den. Denne Dannelse er en grønagtig, leret og sandet Mergelkalksten, der kan være løs og blød, men ogsaa haard som Sten. I det sidste Tilfælde kan den benyttes som Byggemateriale. Ejby Kirke er opført deraf, og der skal ogsaa findes Kvadre af Grønsandskalk i Solrød Kirke.

De før omtalte Boringer giver os ogsaa interessante Oplysninger om Forekomster af Grønsand i vor Hjemstavns Undergrund. Boringerne ved Solrød Strand og i og ved Solrød By har vist, at

der ikke findes Grønsand her. Ved Gl. Havdrup er der Nord for Byen paavist Grønsand fra 17,1 til 17,4 m under Terræn og Syd for fra 7,5 til 10,5 m under Terræn. Omkring Havdrup Stationsby findes Grønsand i forskellig Dybde og Tykkelse.

Øst-Nordøst for Byen fra 12,6 til 18,8 m under Terræn

Øst-Sydøst for Byen..... fra 9,7 til 17,0 m under Terræn

Vest-Sydvest for Byen..... fra 20,5 til 28,8 m under Terræn

KVARTÆRTIDEN ELLER ISTIDEN.

Dannelser. — Planter og Dyr forsvinder.

Henimod Tertiærtidens Slutning var Klimaet blevet koldere. Paa Skandinaviens Bjerge var Sommervarmen ikke mere i Stand til at smelte Vinterens Sne og Is, og Planter og Dyr fra nordligere Egne traadte i Stedet for de tropiske, og efterhaanden uddøde alt Liv for en Tid. Da Kvartærtiden satte ind, blev ogsaa Danmark dækket af Is. Istiden, der menes at have været et Par Millioner Aar, var dog ind imellem afbrudt af to Mellemistider, hvor Klimaet mildnedes saa meget, at Plante-, Dyr- og Menneskeliv atter har kunnet trives.

Første Gang kom Isen her til vore Egne fra Skandinaviens Bjerge, der var dækket af et metertykt Lag af hensmuldrende Bjergarter, som Isen tog med sig, da den kom i Skred. I Mellemistiderne har Smeltevandets aflejret, hvad der var i Isen af Sand, Grus, Ler og Sten. Endnu to Gange kom Isen og lagde sig over Danmark, men Ismasserne kom da fra Øst og Sydøst og skurede ind over Egnen, hvor vi bor. Paa sin Vej vestover har de borthøvlet alle Ujævnheder, og da Isen omsider uden store Omvæltninger smeltede bort, har den afsat det frugtbare Moræneler, saaledes at der i vore to Sogne ikke er aflejret nævneværdigt af Grus og Sand og derfor heller ikke findes en eneste ordentlig Grusgrav. De dybereliggende Dele af Leret har en blaa-graa Farve og indeholder Kalk. De mange Mergelgrave, som findes paa vore Marker, vidner da ogsaa om, at Leret er gravet op og benyttet som Mergel. Naar Leret iøvrigt har en gullig Farve, skyldes det, at Ilten i det nedsivende Regnvand har iltet Lermassen med de deri værende Jernforbindelser og givet den det gullige Skær. Samtidig er Kalkindholdet i Lerets øvre Lag forsvundet, og det er Grunden til, at selv stærk Lerjord kan være kalktrængende og maa mergles. Lige Nord for vore to Sogne ses derimod tydelige Spor af Smeltevandets Virkning. I Terrænet her iagttages let en betydelig Sænkning, der fra

Korporalskroen ved Køge-Taastrup Landevej strækker sig mod Vest over Havdrup Syd om Snoldelev og Gadstrup og videre vest-paa. Denne Dalsænkning er i Istiden dannet af Smeltevandets vældige Vandmasser, der som en rivende Flod har skaaret sig et dybt Leje i Lagene under Isen. I Bunden af denne saakaldte Tunneldal findes nu en Række Moser, deriblandt ogsaa Havdrup Mose.

Trekanten København—Roskilde—Køge, som paa Grund af sin jævne Overflade er kendt under Navnet „Heden“, er en udpræget Moræneslette med Moræneler som overvejende Jordart. I Nabo-kommunen Karlslunde findes Jord, der i Bonitet er sat til højeste Takst: 24. De foretagne Undergrundsboringer viser, at Tykkelsen af Istidens Dannelser er forholdsvis ringe. I et Bælte af 10—15 km omkring Køge Bugt hviler disse paa Kalkgrunden og overstiger ikke 15 m. I Kalkgravene i Jersie, Solrød og Kagstrup varierer Morænelerets Tykkelse fra 2—3 m.

Ved Solrød Strand er der paavist følgende Diluvial- eller Istids-aflejring:

Diluvialsand	fra	0	—	2,5 m	under Terræn.
Moræneler	..	fra	2,5—	9,0 m	under Terræn.
Diluvialsand	fra	9,0—	15,5 m	under Terræn.	
Moræneler	fra	15,5—	19,75 m	under Terræn.	

I Solrød By:

Diluvialgrus og Sten fra 0,8 m under Terræn.

Nord for Gl. Havdrup:

Magert Moræneler	fra	0,3—	4,0 m	under Terræn.
Diluvialgrus og Sten	fra	4,0—	6,4 m	under Terræn.
Diluvialsand med Lerrevler		fra	6,4—	17,1 m	under Terræn.

Vest-Sydvest for Havdrup Stationsby:

Moræneler	fra	0,2—	6,5 m	under Terræn.
Magert Moræneler	..	fra	6,5—	14,4 m	under Terræn.
Diluvialsand	fra	14,4—	15,7 m	under Terræn.
Magert Moræneler	..	fra	15,7—	20,5 m	under Terræn.

Muldlagets Tykkelse i hele Omraadet varierer fra 0,2 m ved Solrød Strand til 0,8 ved Solrød By.

Isen er desuden kommet med store Mængder af Sten. I den første store Istid var det især norske Sten, i den yngre Istid navnlig svenske, finske og bornholmske Stenarter; vi finder dem endnu spredt ud over vore Marker; mange er i Tidens Løb taget til Nytte, brugt til Husbygning, Stendiger, Vejfyld m. m.

EFTER ISTIDEN.

Ser man bort fra de Moser og Engstrækninger, der findes i vore Sogne, og de lave Omraader ved Køge Bugt, har Landets Overfladeform her ved Kvartærtidens Slutning stort set været som i Dag. Landets Omrids, Kystlinien, var derimod ikke saa lidt afvigende fra Nutidens, idet hele Danmark laa betydeligt højere.

Sjælland og de omliggende Landes Kystlinie i Fastlandstiden. — Den punkterede Linie angiver Kystlinien i Dag.

(Efter J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I 1938).

Sjælland og alle de større danske Øer var landfaste med Jylland og Sverige, og Østersøen var kun en stor Indsø. Den sydlige Del af Landet laa ca. 40 m højere end i Dag. Hvor meget højere vor Hjemstavn har ligget den Gang, vides ikke bestemt, men vi kan danne os en Forestilling derom, naar vi hører, at der er fundet Tørvemoser paa Bunden af Kongedybet i Øresund, hvor der nu er 12 m Vand paa Stedet, og der er endvidere fundet Egestubbe paa 6 m Vand. Kystlinien langs Køge Bugt maa altsaa den Gang have ligget mange Kilometer mod Øst, omtrent paa Linie med det østligste Punkt af Stevns Klint.

Denne Periode kaldes Fastlandstiden.

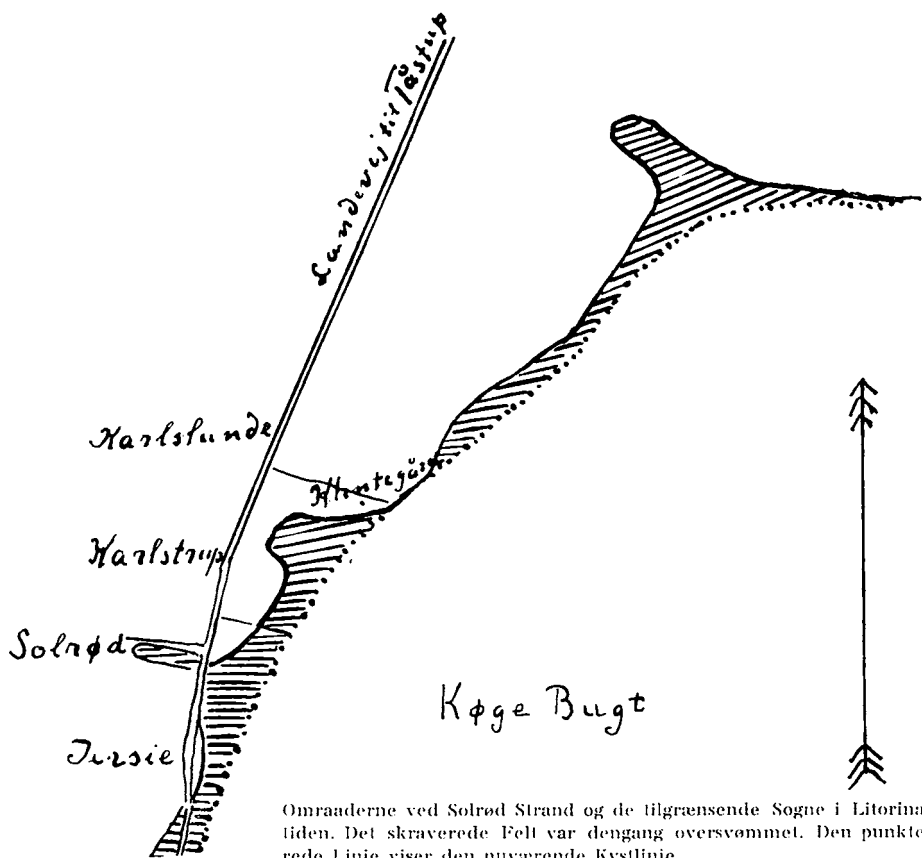
NYE PLANTE- OG DYREFORMER - DE FØRSTE MENNESKER

Klimaet har efter Istiden været meget koldt og kun ydet Livsbetingelser for arktiske Plante- og Dyreformør. I vor Egn som i det øvrige Danmark har der vokset Rype-lyng, Polarpil og Dværgbirk, og paa de nøgne Sletter har Elsdyr, Rensdyr og Ur-oksar strejft om.

Blade af Polarplanter alle i naturlig Størrelse. — a) Rype-lyng, b) Polarpil, c) Dværgbirk, d) Net-aaret Pil. (D. G. U.)

Senere blev Klimaet igen varmere og tørt, ind imellem fugtigt, og i Jernalderen omkring Kristi Fødsel køligt og fugtigt.

Omraaderne ved Solrød Strand og de tilgrænsende Sogne i Litorinatiden. Det skraverede Felt var dengang oversvømmet. Den punkterede Linie viser den nuværende Kystlinie.

(Efter V. Milthers: Nordostsjællands Geologi. D. G. U. 5. Ræk. Nr. 3).

Den arktiske Flora og Fauna afløstes med det blidere Vejrlig af Tundrabæltets; senere igen i Løbet af hele Stenaldertiden fra ca. 7000—1500 før vor Tid trænger først Fyrren og saa Egen frem, og med Skovene følger Kronhjort, Bæver, Tjur, Bjørn, Vildsvin og andre Dyr. Bøgen er det sidst indvandrede Skovtræ.

Omkring Aar 7000 før vor Tid kommer de første Mennesker til Landet; vi har fundet Rester af deres Bopladser flere Steder ikke saa langt fra vor Hjemegn, saaledes i Mullerup ved Slagelse og i Sværdborg og Lundby i Sydsjælland. Ved Slutningen af Fastlandstiden, ca. 5500 før vor Tid, var Havet begyndt at stige og vedblev dermed gennem hele Stenalderen. Dette Afsnit af vort Lands Tilblivelseshistorie har man kaldt for Litorinatiden efter den lille Strandsnegl Litorina, der levede og endnu lever i Havet. Aarsagen til, at Havet steg, var rimeligvis, at Nord- og Sydpolens Ismasser smeltede og tilførte de store Have vældige Vandmængder. Nu opstod efterhaanden i store Træk det Danmark, vi kender. Køge Bugt

har dog i Litorinatiden paa enkelte Steder gaaet helt op til den nuværende Køge-Taastrup Landevej. Da Litorinasænkningen omsider standsede, begyndte den nordøstlige Del af Danmark at hæve sig igen, mens Sænkningen fortsattes i den øvrige Del af Landet. Tid efter anden har Havet atter trukket sig tilbage langs den nuværende Køge Bugt, og denne Sænkning i Forbindelse med Havets nyskabende og nedbrydende Virksomhed har saa dannet den Kystlinie, vi ser i Dag ved Solrød Strand.

Den lille Strand-
snegl Litorina.
(D. G. U.)

Det lave Omraade langs Stranden, som er kendt under Navnet „Jernen“, er dannet af Havets Aflejringer, Sand og Tang.

Da Isen for ca. 11,000 Aar siden endelig havde trukket sig tilbage, var enhver Fordybning ud over vort Land en „Sø“ Inden for vort Omraade kan vi sikkert regne med, at der har staaet Vand, hvor Havdrup Mose, Ulvemosen, Tykmosen, Kassemosen, Flasken og forskellige Engstrækninger nu findes. Fra Tid til anden er de fleste af disse Søer forvandlet til Moser og Enge, i hvis Dyb vi kan finde Rester af svundne Tidens Plante- og Dyreliv. I vore Sogne er Havdrup Mose Nordvest for Havdrup By den eneste bevarede Mose, hvor der endnu graves lidt Tørv. De øvrige Mosestrækninger er forlængst ved Menneskers Arbejde gennem Afvanding, Kalkning m. m. blevet til frugtbart Agerland, der rundeligt giver dagligt Brød til sine Dyrkere.

Staar vi en Sommerdag paa Rye Bakke lige Vest for Havdrup Stationsby og ser ud over vore to Sogne, som de ligger der i Dag, tavlet med frugtbare Kornagre, saftige, grønne Græsarealer, med de lange levende Pilehegn mellem Markerne, de Hundreder af Gaarde og Huse, med vore to ærværdige gamle Kirker og i Baggrunden det smilende, solbeskinnede Hav — saa har vi svært ved at forstaa, at her har i Tidernes Morgen strakt sig et dybt Hav, og at her har en Gang en Vinter saa uendelig streng og lang knuget med et Islag saa tykt som det, vi i Dag finder paa Indlandsisen paa Grønland.

Og dog er det Tilfældet. — —

KILDER.

- A. Fang: Fra Isefjord til Køge Bugt.
Københavns Vandforsynings Arkiv.
- V. Madsen: Grundtræk af Jordens Historie.
- V. Milthers: Nordøstsjælland's Geologi.
- A. Petersen: Geologiske Skildringer.

OLDTIDSMINDER.

Oldtidshøje i Havdrup Sogn.

Da Egebjerggaard, Matr. Nr. 5 i Havdrup Sogn, blev solgt og Jorden i Bymarken udstykket til de derværende Statshusmænd, blev et af Husene bygget paa „Dysseagrene“s højeste Punkt. Naar dette Sted har faaet Navnet „Dysseagrene“, anses det for sandsynligt, at Dyssen en Gang har ligget paa denne Høj. Hovedvejen gaar tæt forbi, ca. $\frac{1}{2}$ km fra Havdrup By, Nordvest ud. Bykortet anfører Navnet „Svinehøj“ paa Havdrupgaards Mark, Matr. Nr. 4, som er et højtliggende Markstykke, der tyder paa, at en ud-slettet Høj har ligget paa dette Sted.

Paa „Farelund“s Mark, Matr. Nr. 3, har oprindeligt ligget to Bavnehøje. Generalstabens Maalebordsblade angiver en Bavnehøj paa den nordøstlige Spids af Farelunds Areal ved Nordmarken samt den endnu synlige Bavnehøj paa Hovedvejen ved Solrød Markskel.

Da Hovedlandevejen fra Roskilde til Solrød-Køge blev anlagt, skar Linien midt igennem Højen. I Bakkekantens nordlige Vejside ses endnu Askelag ca. en Meter nede, som viser Bundens Dybde. Her er Bavnehøjens Baal udbrændt og minder os baade om Ufredsaar og fredelige Sct. Hans Aftens Baal, hvortil Byens Folk vandrede ud for at nyde Midsommeraftenen paa Bankens Højdedrag. I Ufredstider, da Venderne truede Land og Rige, saavel som da Englænderne gik i Land paa disse Sognegrænser, var det Alvor med Bavnehøjens oprindelige Formaal; da lyste Bavnen, „og Budstikken løb fra Grande til nærmeste Grande“.

OLDTIDSMINDER I SOLRØD.

Paa Gaarden Matr. Nr. 6 f i Solrød Vestermark tilhørende Gdr. E. Sylvest Olsen fandtes i November 1944 en Oldtidsgrav. Graven var beliggende ca. 200 Meter Nordøst for Gaarden, ca. 250 Meter fra Matr. Nr. 7 a og i omtrent samme Afstand fra Matr. Nr. 6 e paa høj Mark. Graven maalte ca. $1\frac{1}{2}$ Meter i Længden indvendigt Maal og knapt 1 Meter bred paa Midten. Graven var oval med Længderetning Sydvest-Nordøst.

En af Tyskerne afsat yngre dansk Politibetjent, som var gaaet under Jorden, som det kaldtes, havde taget Plads paa ovennævnte Gaard. En Dag, han gik og pløjede, stødte Ploven paa Sten i flere Plovfurers Bredde. Manden, der havde været med ved Udgravninger i Jylland, blev opmærksom derpaa. Han standsede Pløjningen,

gik hjem til Gaarden og bad Husbonden om Lov til at grave paa Stedet, hvor Ploven stødte. Dette fik han Lov til, og paa den Maade kom Graven til Syne. Efter Henvendelse til Nationalmuseet kom en Mand ud og undersøgte Graven, og han erklærede, at Graven var meget gammel, maaske 3—4000 Aar. Der fandtes intet i Graven; hvad der en Gang har været i den, er paa Grund af Gravens Ælde forsvundet. Nationalmuseet gav Ejeren Lov til at fjerne

Bronzealderhøje paa Nidogaardens Mark.

H. K. Nielsen, fot. 1948.

Gravstenene og jævne Graven med Jorden. Stenene var af større og mindre Kalibre. Ingen af de større var over ca. $\frac{1}{2}$ Meter i Diameter paa nogen Led.

For ca. 60 Aar siden fandtes i Solrød paa Gaarden Matr. Nr. 7 a ca. $\frac{1}{2}$ Meter under Jorden nogle større Sten anbragt i en 8—9 Meter stor Rundkreds med en Diameter af ca. 4 Meter. Stenene har ikke været dækket af en Høj eller lignende, da disse nærmest laa i en Lavning. Stenene opdagedes paa lignende Maade som ovenomtalte Oldtidsgrav. Stenene laa paa nævnte Marks nordlige Del i Nærheden af en Bæk og blev kørt hjem paa en Vognfjæl til Gaardens Stenbunke.

1916 fandtes paa Gaarden Matr. Nr. 6 i Solrød to Skeletter, som laa omtrent midt paa Marken i ca. 1 Meters Dybde i Jord af meget let Beskaffenhed. Ingen fra Nationalmuseet var tilkaldt.

For ca. 30 Aar siden gravede Arbejdsmand P. Pedersen, Solrød Mosevej, i en gammel Dræning paa Matr. Nr. 19. Han stødte da lidt under Pløjelaget paa en Mur af stensatte, raa Kampesten. Stedet, hvor Fundet blev gjort, var 3—400 Meter Vest for Taastrup-

Køge Landevej og ca. 3 Meter Syd for Nr. 19's Markvej omtrent ud for Diget, der gaar i Nord-Syd mellem Matr. Nr. 20 a og 20 c. Intet andet fandtes ved Muren end disse Kampesten. Rimeligvis har de været Rester af en Oldtidsgrav.

BRONZEALDERHØJENE.

De mange Gravhøje paa Solrød Marker fra Bronzealderen tyder paa, at denne Egn tidlig har været bebygget, og rundt om paa Markerne vidner talrige Fund af Stenredskaber og Brudstykker af saadanne om dette Folks Virksomhed.

For 60—70 Aar siden lavede een og anden, som fandt Stenredskaber fra Oldtiden, sig en lille Ekstraindtægt ved at sælge saadanne fundne Genstande til Omløbere for en Slik. En Samling Stenredskaber, samlet af Gaardens Ejer, forefandtes for faa Aar siden paa Gaarden Matr. Nr. 7 a i Solrød, men ved Gaardens Brand 1940 blev denne Samling ødelagt af Ilden.

Hvor mange Gravhøje, der oprindeligt har været paa Solrød Marker, lader sig ikke afgøre nu. Udskiftningskortet fra 1804 viser, at der dengang var 4 Høje paa Matr. Nr. 18 a's Marker. Een af disse, en stor Høj, blev sløjftet omkring 1870. En Datter fra denne Gaard, som lever endnu, har fortalt, at hun som Barn kørte paa Mergelkasserne, naar man kørte Jord fra Højen. Det kan endnu ses, at Højen har ligget lidt Nordvest for Havbogaard. I Højene fandtes efter Sigende 2 Sværd; om de blev indsendt vides ikke. En mindre Høj har ligget i Dyrlæge G. Hasholts Frugtplantage mellem den Høj, der endnu ligger der, og Diget ved Plantagens nordlige Skel. Levningerne af sidstnævnte Høj saas endnu for ca. 30 Aar siden. Hvor den fjerde Høj har ligget, kan ikke angives nu. Paa Matr. Nr. 15 laa ved Udskiftningen 4 Høje, hvoraf den ene var en Dysse, de to ligger uberørte endnu, den tredje er sløjftet i mild Grad. Den fjerde er kun en halv Høj, der ligger i Skellet ind til Matr. Nr. 16, hvor den anden Halvdel er fjernet. Paa Matr. Nr. 16 laa ved Udskiftningen otte Høje. Endnu er der fire helt uberørte. Af den femte er der bortført noget fra den ene Side, og tre Høje ses at være sløjfede.

H. C. Hansen nævner, at i Aar 1884 sløjfede den daværende Ejer af Matr. Nr. 16 en Høj, hvor der paa Bunden af Højen fandtes en stensat Grav i Plan med Jordoverfladen. Den var 3 Alen lang og $\frac{3}{4}$ Alen bred, og der fandtes nogle Benrester, en Bronzering og Stenkiler, hvoraf sidstnævnte findes i Nationalmuseet.

Endvidere har H. C. Hansen oplyst, at der i Kassemosehøj i 1806 er fundet et lille rundt Metalkar med fladt Laag, og i Karret var der en lille Bronzekniv og en Bronzenaal. Desuden fandtes to Kobberspiralringe samt et Stykke af en tredie og en glat Fingerring. Denne sidste bortkom under Københavns Bombardement 1807, de øvrige Ting findes i Nationalmuseet.

Bælteplade og Daase fundet i Kassemosehøj. Saavel Pladen som Daasen hørte til Bronzealderkvindens Prydelse. Daasens Laag, der vendte ind mod Kroppen, var forsynet med en Bøjle, hvorigennem Livbæltet var trukket.

Nationalmuseets fot.

Da Grunden til Borgmester Muncks Villa paa Hjørnet af Ibsvej og Cementvejen blev gravet, stødte Arbejderne i en Dybde af ca. $\frac{1}{2}$ Meter i den naturlige Bakke, hvor Udgravningen fandt Sted, paa Skaar af nogle Urner, og Nationalmuseet blev straks underrettet om Fundet. Dr. Broholm, som selv har overvaaget hele Udgravningen, beretter:

Dette Fund er meget interessant, da Egnen omkring Solrød i vid Udstrækning kun kan opvise ganske faa Fund fra Oldtiden.

De fleste Fund af Kirkegaarde fra Bronzealderen kun indeholder 4—5 Urner, var Fundet ved Solrød ganske betydeligt, idet der her fandtes ikke mindre end 23 Begravelser, deraf var de 19 Urner og 4 Potter med Aske. Dr. Broholm havde haabet, at der var fundet Smykker og Husgeraad, men hvad der fandtes deraf var meget ringe, idet der kun blev fremdraget en Naal og en Knap, som ikke tidligere har været kendt fra andre Fund.

Da dette var alt, hvad der fandtes i en saa stor Begravelsesplads, maa man gaa ud fra, at Egnen omkring denne Kirkegaard

har været beboet af meget fattige Landbrugere; at det har været Landbrugere, der har ligget begravet her, fremgaar deraf, at Gudmund Hatt i sin Bog „Landbrug i Danmarks Oldtid“ omtaler Fundet, og Hans Helbæk, som ligeledes har undersøgt Fundet, har deri fundet Hvede, forskellige Bygsorter, Havre og Hirse, og saaledes kan Fundet fortælle os om Kornavlens paa denne Egn fra den yngre Bronzealder, det vil sige 2500—3000 Aar f. Kr. Angaaende 5. Maj-

Urnegrav fra Bronzealdertiden ved Solrød Strand (Matr. 62).

Stenen, som ved sammen Udgravning fandtes umiddelbart op til dette Fund, kan intet oplyses. Det eneste, man kan sige, er, at Stenen efter al Beregning har ligget der, hvor den fandtes, fra svunden Tid som Kirkegaarden, men hvilken Forbindelse den eventuelt har med Kirkegaarden, kan der intet siges om.

Ved Udgravning til Vandindlæg i Maskinassistent, Værkmester Richard Olsens Ejendom, Matr. Nr. 50 b af Solrød, er der $1\frac{1}{4}$ Meter nede i sandblandet Jord paa Toppen af Bakken fundet 1 Lerurne med Benrester. Der var tilføjede noget af et Hornspænde samt en Dobbeltknap til at hæfte Klæderne sammen med. Denne Begravelsesplads ligger ca. 200 Meter Nord for Stedet, hvor det store Urnefund i Centralgraven fandtes 1937. Urnen med Indhold er givet til Roskilde Museum.

HAVDRUP KIRKE.

Det tydeligste Vidnesbyrd om, at der fra gammel Tid har været smaa Bysamfund i Havdrup og Solrød, har vi i vore gamle Kirker. Kirken er Sognets ældste og smukkeste Bygning og minder os om svundne Slægters Ofre for deres Gudsdyrkelse og om deres store Dygtighed til at bygge solidt og smukt. Vore Kirker ligger der som Landsbyens naturlige Midtpunkt og Højdepunkt og er med til at give Byen sit særlige Præg.

Havdrup Kirke, som vi kender den, er Resultatet af flere Generationers Ofre og Arbejde.

Oprindeligt blev der i første Halvdel af det 13. Aarhundrede bygget en lille romansk Kridt- eller Limstenskirke med Skib, Kor og indvendig Apsisnische. Kirken havde flade Lofter. Murmaterialet var Limstenskvadre, formodentlig hentet fra Stevns Klint. Dette Materiale var ret blødt, naar det blev skaaret ud, men hærdedes, naar det kom ud i Luften.

Der findes baade ud- og indvendig flere Spor af den gamle romanske Kirkebygning. Lige Vest for Vaabenhuset kan det gamle Skibs Syd-Vest-Hjørne af store tilhugne Limstenskvadre iagttages, og paa Vaabenhusloftet ser man den gamle Mur med svage Spor af Fuger ridset i Midten. Sydøsthjørnet er vel bevaret. Tæt ved Vaabenhuset Øst for er der svage Spor af et tilmuret romansk Vindue. Der har formodentlig i Skibet kun været to Vinduer, et mod Syd og et mod Nord. I Rummet over Taarnhvælvingen ses endnu den gamle Kirkes Vestgavl, men Taglinien er ved Ombygningerne ødelagt. I det store og hele er Skibets og Korets Mure altsaa bevarede og af Limsten, opbyggede paa store Kampesten (Syldsten). Indvendig i Korets Nordside er der meget tydeligt Spor af et romansk Vindue, som er tilmuret udvendig, men indvendig danner en Nische. Det tilsvarende Vindue i Syd er ødelagt, da det nye Vindue blev udhugget. Der er ingen Spor af Norddøren, som var Kvindernes Indgang. Som vi har set, er der alligevel mange Spor tilbage af den oprindelige romanske Kirke.

Allerede i Slutningen af 1300-erne begyndte man paa Ombygningerne i gotisk Stil. Da blev Koret overhælveth, og Triumfbuen blev udvidet til sin nuværende Størrelse. Omkring Aar 1400 gik man et Skridt videre og overhælveth Skibet. Disse Ombygninger skyldtes maaske, at Bjælkelofterne nu trængte til Udskiftning og maaske ogsaa Hensynet til Brandfaren, men det har sikkert ogsaa været en Modesag og er i hvert Fald Udtryk for Datidens Lyst til at forskønne Kirkerummet. Lidt senere i 1400-erne blev Kirken forsynet med Vaabenhus, bygget af Munkesten. Først omkring Aar 1500 blev Taarnet bygget. Materialet hertil var dels Limsten og dels Munkesten, udvendig i Baandskifter, indvendig udelukkende af Munkesten. Saavel Vaabenhuset som Taarnet er prydet med smukke varierende Blændinger. Taarnet er indvendig samtidig med Bygningen blevet overhælveth og Muren til Skibet gennembrudt af en stor spidsbuet Aabning. Adgangen til Taarnet med Klokkerne foregaar igennem en fladbuet Dør, afsluttet foroven i spidsbuet Blænding, paa Taarnets Nordside og ad en Vindeltrappe. Baade Taarn

og Vaabehus samt Skibets og Korets Østgavle er smykket med dekorative Kamtakker. Skib og Kor er blytækt, formodentlig samtidig med den anden Ombygning. Taget skal efter Synsprotokollen være repareret 1652. Taarn- og Vaabehustaget har Vingetagsten. Den nye spidsbuede falsede Dør saavel som de nye Vinduer i Vaabehuset er lavet i 1859, samtidig er sikkert de andre Vinduer i

Havdrup Kirke. (Efter »Danmarks Kirker« III).

Kirken gjort større, det i Syd især for at Præsten bedre kunde se paa Prædikestolen. Maaske er disse Vinduer i Kirken allerede lavet efter Synet i 1812.

Fra Kirkerne blev bygget, har de været omgivet af en Kirkegaard, almindeligvis indhegnet af Kampestensdiger. Saaledes har det sikkert ogsaa været for Havdrup Kirkegaard. Den ældst bevarede Del af Havdrup Kirkegaards Indhegning er den gamle Mur mod Nord. Den er bygget af Kampe- og Mursten og er senere gennembrudt i nyere Tid med den med Piller og Jernlaage forsynede Indgang. Et interessant Tidsbillede gives os igennem en Synsforretning fra 1620, hvori det oplyses, at „Kirkegaardsmuren er hart øde, saa der kan gaa Svin og Faar ind paa alle Sider . . . , op-

sættes med Kampesten“. Ligeledes oplyses det, at „Kirkeportens Mur staar for Fald og falder snart neder“. Det vidner ikke om nogen særlig høj Kirkegaardskultur.

Paa Grund af det voksende Folketal blev det i 1872 nødvendigt at udvide den gamle Kirkegaard. Udvidelsen blev gjort mod Syd, hvor Gaarden „Højstrup“ engang har ligget, inden den blev bygget paa sin nuværende Plads. For faa Aar siden stod endnu paa Kirkegaarden nogle faa Meter Syd for Vaabehuset et Valnøddetræ, der oprindeligt havde sin Plads lige foran Stuelængen i Haven. Kirkegaarden blev indrammet af en Ringmur. I Østmuren blev lavet en Indgang med to murede Piller og en smukt forarbejdet Jernlaage. Desuden blev der bygget et Lighus, som ogsaa skulde tjene til Materialhus. Alle disse Arbejder var fuldført i 1874.

Allerede i 1914—15 blev det igen nødvendigt at skaffe mere Gravplads. Da der ikke var flere Udvidelsesmuligheder ved den gamle Kirkegaard, maatte man anlægge en Annexkirkegaard et Stykke fra Kirken. Den sidste smukke Udvidelse af den gamle Kirkegaard mod Øst ned til Vejen blev paabegyndt i 1941, og Arbejdet udført i Aarene derefter, saa det nye Stykke kunde indvies af Sognepræsten til Brug 2. Pinsedag 1944.

Af Kirkens oprindelige Inventar er der kun meget beskedne Rester tilbage. Det oprindelige Stenaltebord er ryddet af Vejen, og Granitdøbefonten, som havde sin Plads nede ved Indgangen, er ligeledes fjernet og erstattet af en nyere i forrige Aarhundrede. Man mener i de forhuggede Rester af Kridtsten under Prædikestolen at have Spor af et oprindeligt Sidealtebord. Desuden er der i Præstegaardshaven fundet en smukt udhugget Sten med en Roset i Midten og i hvert af de fire Hjørner en fransk Lilje. Formentlig har den været Gulvflise i Kirken i 1300-erne. Lignende Fliser fandt man ved Udgravningen af Sct. Laurentii Kirke i Roskilde i 1931. Der var jo dengang heller ikke som nu Stolestader i Kirkerne, saa den Slags Prydelser kunde komme mere til deres Ret. Gulvflisen er opbevaret af Nationalmuseet.

Efter Reformationens Indførelse 1536 begyndte man efterhaanden at anskaffe Prædikestole og Stolestader. Den første reformatoriske Biskop paa Sjælland, Peder Palladius, omtaler i sine Visitationer maaske noget optimistisk, at der i hans Embedstid (altsaa inden 1560) saa godt som overalt i de sjællandske Landsbykirker var indrettet Stolestader, som jo efter Navnet i Begyndelsen kun var beregnet til at staa i, og desuden Præste- og Degnestole, som ofte anbragtes i hver Side af Koret. I mange Kirker er Præ-

ste- og Degnestol bevarede, men i Havdrup blev de fjernet 1869. Af de gamle Stolestader og Prædikestol er der heller ingen Rester tilbage, da det altsammen er fornyet i nyere Tid. Af Træværket er Lydhimmelen over Prædikestolen sikkert ældst. Den antages at være fra 1666. Den forgyldte Due paa Lydhimmelen er dog først anbragt 1930 som Gave fra en anonym Privatmand. Om det gamle Inventar giver Synsprotokollerne os imidlertid en Del Oplysninger. Det berettes saaledes, at Prædikestol og Stolestader, som fra Starten maa have været ret simple, allerede i 1660-erne var skrøbelige og faldefærdige. Især Prædikestolen trængte til Fornyelse. Det blev den da ogsaa i 1666. Herom meddeler Synsprotokollen: „Købt af Højfornødenhed en Prædikestol, som i Køge Kirke tilforn havde staaet og den samme til Havdrup Kirke af en kristen Medlidenhed foræret, Gud til Ære og Kirken til Beprydelse. Tvende Vogne førte Prædikestolen med Himmel til Steden“. Aaret efter blev Prædikestolen anstrøget (malet). I 1661 blev der anskaffet et Timeglas til Prædikestolen. Det kostede 2 Mk. Ved Kirkesynet 1812 omtales Prædikestolen som maadelig og snart faldefærdig, og til samme behøves en ny Trappe. I 1821 skal Prædikestolen have været næsten nedfalden og aldeles ubrugelig. Endvidere oplyses det, at en ny vil blive anskaffet (af Vallø Stift) og uopholdelig blive forfærdiget. Stolestaderne omtales ogsaa i disse Aar som næsten nedfaldne og meget brøstfældige. Derfor blev i 1826 nye Stole bekostet overalt og malet tilligemed Pulpituret; dette blev i 1714 repareret af Caspar Snedker i Roskilde og blev fornyet i 1860. Ved samme Lejlighed blev det forsynet med Støbejernsgitter i nygotisk Stil.

I 1923 blev Kirkens Træværk restaureret og fornyet. Prædikestol og Stolestader blev smykket med Udskæringer efter Tegning af Arkitekt Langballe, Køge, og udført af Billedskærer Borre, Havdrup. Malerarbejdet blev udført af Malermester A. V. Nielsen, Havdrup.

Fra Omtalen af Skibets Inventar gaar vi nu over til Omtalen af Korets. Alterbordet er moderne og af Fyrretræ. Herpaa er Alterbilledet placeret. Det er et Maleri af Professor F. C. Lund, malet 1860, og det gengiver Jesus velsignende de smaa Børn. Under Billedet staar der: Lader de smaa Børn komme til mig, forhindrer dem ikke, thi Guds Rige hører saadanne til. Dette Billede erstattede et tidligere, som efter Biskop Mynsters Udtalelse ved Visitationen i 1843 i Havdrup Kirke „forestillede Kristus i en Situation af Malerens egen Opfindelse, hvorpaa ingen kan blive klog“. Det var malet af Højer. Paa Alterbordet er endvidere anbragt to gamle

Lysetager, som er forarbejdet i 1500-erne i sengotisk Stil, dog først anskaffet til Havdrup Kirke 1651. Der omtales ogsaa nogle Processionsstager, som nu er borte. Til Brug ved Altergang har vi en Alterkalk og Disk, som begge er af Sølv og forgyldte. Kalken bestaar efter Fagfolks Mening af Dele fra tre forskellige Tidspunkter. Ældst anses den fladrunde Knop at være. Den skulde være allerede fra 1400-erne. Den runde Fod er stemplet med Københavns Byvaaben og Aarstallet 1698. Under Fodpladen findes Mester-

Havdrup Kirkes Indre.

mærke for Jacob Sørensen i Vimmelskæftet. I Synsprotokollen meddeles det endvidere, at Kalk og Disk er omgjort og forbedret hos Guldsmed Borris i København 1714. Disken er glat og uden det ofte forekommende indgraverede Kors. Den anses for at være samtidig med Fod og Skaft paa Kalken, altsaa fra 1698. Desuden findes der en Oblatæske af Plet, paa Laaget prydet med en Gengivelse af Leonardo da Vincis berømte Nadverbillede. Den blev anskaffet i 1862 og afløste en ældre, som bar Aarstallet 1719, og som nu er fjernet. Til Brug for Præsten ved Hjemmeberettelse opbevares en mindre Sølvkalk og Disk. Kalken er stemplet med Københavns Vaaben og med Mestermærke fra Jens Pedersen Kamlov 1713. Disken er samtidig og forsynet med et indgraveret Cirkelkors. Paa Alterbordet er der ogsaa anbragt en syvarmet Lysetage med følgende Inskription: Gave til Havdrup Kirke fra Lærer Amdi Jensen Amdis gamle Elev 1921. — Ved et Menighedsmøde i December 1914 vedtoges det enstemmigt at indføre Særkalke ved Altergangen.

I Triumfbuens nordre Side er Døbefonten anbragt. Den nuværende har afløst en ældre, formodentlig oprindelig en Granitdøbefont, og er anskaffet engang i 1800-erne. Den er af Støbejern og grønligbronceret. Det tilhørende Daabsfad af Plet er 8-sidet med Englehoveder paa Hjørnerne og har en meget lille Kumme. Daadskanden fra 1830 er af Tin i Empirestil med Hank, dannet af to sammenslyngede Slinger. I Synsprotokollerne oplyses, at der i 1620 fattedes et Daabsbækken, og i 1651, at der var anskaffet en Kobberkedel, som nu er forsvunden.

Angaaende Kirkens Opvarmning blev det i 1874 vedtaget at lade opsætte en Kakkelovn i Skibets nordvestre Hjørne. 79 af 88 Familiefædre, Enker og andre Personer med Husstand havde tegnet sig for fornødent Bidrag til Brændselet.

Kirkens Harmonium blev anskaffet i 1917. Der blev foretaget en Indsamling, som indbragte 603,95 Kr., hvor af de 585 Kr. blev anvendt til Købet. Harmoniet ventes i Løbet af et Par Aar afløst af et Orgel, hvortil Murer Niels Rasmussen, Havdrup St., har givet Pengene.

I 1927 blev der indlagt elektrisk Lys i Kirken, og senere er der blevet skænket to smukke Lysekroner af Givere, der ønsker at være anonyme.

Tilbage er endnu Omtalen af Kirkens Klokker, som er ophængt i de gamle Bjælker i Taarnet.

Af ældre Klokker nævnes, at der skal have været en fra 1747 med Støberens Navn og en fra 1770 med Støberens Navn. Ved Klokkeskatten 1602 blev der afleveret en. Der har formodentlig ogsaa været et gammelt Sejerværk. 1713 blev der anskaffet en Solskive.

Kirken har nu to Klokker. Den ene har smukke Bortudsmykninger foroven, Ranker med spidst Løv og større og mindre Blomster. Ind imellem er der Masker. Forneden er der en Bort med nedadvendte Blade under en snoet Rundstav. Klokken har følgende Inskription: SOLI — DEO — GLORIA — MEFECIT — I — C — RITZMANN — KJØBENHAVN — ANNO — 1817. (Gud alene Æren). — Den anden Klokke har Inskriptionen: Omstøbt af Gamst og Lunds Eftfl. i Kjøbenhavn 1864.

Der er ingen Gravminder i Kirken, men i hvert Fald er flere Præster, som døde i Embedet her, begravet i Kirken og formodentlig enkelte Kirkeværger. Fra Aar 1800 ophørte man med at begrave i Kirken.

Endelig skal oplyses om Kirkens Ejere, at Havdrup Kirke oprindelig i katolsk Tid hørte under Domkapitlet i Roskilde, men

ved Reformationen, da Kirkegodset blev inddraget, kom under Kronen. Kong Fr. IV havde i 1708 købt Vallø Gods. I 1713 oprettede han det som Grevskab og skænkede Dronning Anna Sophie Reventlow det som Enkesæde. I samme Forbindelse kom flere Kirker til at høre ind under Vallø, bl. a. Havdrup og Skensved Kirker. Formentlig er det dog først sket, da Anna Sophie blev retmæssig Dronning i 1721. Her bør der mindes om Dokumentet mellem Oluf Høfding og Vallø, hvor Præsten frasiger sig Tienden paa Skensved Kirke til Fordel for Dronningen. Dette Dokument er dateret 6. Juni 1722.

Havdrup Kirke hørte i hvert Fald fra dette Tidspunkt under Vallø, indtil den blev Havdrup Sogns Ejendom den 17. Februar 1913 og fra da af bestyret og vedligeholdt paa Menighedsraadets Initiativ.

SOLRØD KIRKE.

Solrød Kirke har som Havdrup Kirke faaet sit nuværende Udseende ved flere Om- og Tilbygninger.

I senromansk Tid (1200—1250) er den første lille Kirke bygget. Bygningsmaterialet var Limstenskvadre, som sandsynligvis var hentet paa Stevns. Ved geologiske Prøver er det ogsaa konstateret, at enkelte Kvadre er af Grønsandsten. Den oprindelige romanske Kirke har kun bestaaet af Skib, et mindre Kor og maaske en Apsisrunding ind- eller udvendig. Der er paa Grund af senere Nedrivning og Ombygning af Koret naturligt ingen Spor tilbage af det oprindelige Kor. I Skibet derimod findes der Spor af den første Kirke, som antagelig i Skibets Langside har haft to Par smaa højt-siddende romanske Vinduer, to paa Sydsiden og to paa Nordsiden. Kun det vestre Par, et i hver Side, kan endnu spores efter Tilmuringen. Desuden kan man tydeligt se, hvor den gamle Norddør er tilmuret.

I Begyndelsen af 1400-erne fandt den første Ombygning Sted. Det romanske Kor og Triumfvæggen blev nedrevet og udvidet til samme Bredde som Skibet. Samtidig blev Koret overhvalvet, og Korpartiet, som sandsynligvis ogsaa er opført af Limsten, fik en smuk tresidet Afslutning mod Øst. Gjordbuen imellem Skib og Østforlængelsen er delvis ommuret 1860.

Noget senere i 1400-erne foretoges den anden Ombygning. Da blev Skibet overhvalvet, som Skik var, og desuden blev paa den Tid Vaabehuset bygget. Det var sikkert oprindeligt forsynet med Kamtakker. De omtales i Synsforretning fra 1667, men er senere

blevet fjernet, saa Gavlen nu er lige. Dør og Vinduer i Vaabehuset er fra nyere Tid.

Endelig blev Kirken omkring Aar 1500 forsynet med Taarnet, der indvendig i nederste Stokværk blev en Udvidelse af Kirken mod Vest. Taarnrummet blev nemlig overhælvvet som Skib og Kor, og Væggen mellem Skib og Kor gennembrudt og forsynet med en smuk

Solrød Kirke. (Efter »Danmarks Kirker« III).

Bue. Taarnet er udvendig prydet med Kamtakker, som ommuredes 1667, og med smukke Blændinger. Adgangen til Taarnet foregaar gennem en lille, fladbuget Dør. Taarnets Tagværk er senmiddelalderligt.

I Taarnet er ophængt Kirkens to gamle Klokker, som igennem mange Slægtled har mindet Sognefolket om, at Tiden gaar, Evigheden forestaar.

Den ældste Klokke har følgende latinske Indskrift: Verbum domini manet in æterum Anno Domini 1614 (Herrens Ord bliver i Evighed).

Den anden Klokke har følgende delvis tyske Indskrift: Udi Jesu Nafn Gud tihl Ere, til Solrød Kirke. Aus dem Feur bin ich

geflossen, M. Hanns Meyer in Helsznor hat mich gegossen Anno 1640. (Det tyske betyder: Af Ilden er jeg flydt, M. H. Meyer i Helsingør har mig gydt (støbt).

En tredie Klokke skal være afleveret 1528 som Klokkeskat.

Solrød Kirke har i Aarenes Løb tilhørt forskellige Kirkeejere. I katolsk Tid kom den under Domkapitlet i Roskilde, hvorfra den ved Reformationen kom ind under Kronen. 1687 blev den imidlertid solgt af Chr. V og tilskødet Justits- og Kancelliraad Vilhelm Mule og Assessor Jørgen Landorph, København. I en Aarrække derefter var der skiftende Ejere, indtil Kirken i 1760 blev solgt til Løjtnant Carl Christian Schumacher til Benzonseje (Risbyholm) og af denne Hovedgaards senere Ejer, Guvernør David Brown i 1788 solgt til Amtsforvalter Jakob Rosted til Billesborg i Herfølge Sogn. I 1795 købte Vallø Stift Solrød Kirke, som endelig den 18. Februar 1910 fra den 1. Januar samme Aar at regne blev afleveret til Solrød Sogn og Menighedsraad.

Om Kirkegaarden, som i gammel Tid var indhegnet med Kampsten, hvorefter der er tydelige Spor i Vest- og Norddiget, kan yderligere oplyses, at der i 1862 blev besluttet en Kirkegaardsudvidelse, som ventedes paabegyndt efter Høst 1863. Sognets Folk kørte det nødvendige Fyld til, og Arbejdet blev helt fuldført i Løbet af 1865. Udvidelsen foretoges mod Øst, og det nye Stykke indhegnedes med en Ringmur, som mod Øst blev forsynet med Hovedindgang med murede Piller og Laager af Træ. I 1880 blev disse Trælaager erstattet af Jernlaager.

Omkring Aar 1900 blev det igen nødvendigt at skaffe mere Gravplads. Dertil blev der af Vallø Stift paavist et 4000 Kv. Al. stort ca. 900 Alen Øst for Kirken beliggende Jordstykke, som ligger langs Landevejen. Den nye Assistenskirkegaard blev dog først i Løbet af 1902—04 indhegnet, planeret og beplantet.

Lighuset, som ligger i den gamle Kirkegaards sydvestre Hjørne, blev bygget 1923.

Af Solrød Kirkes Inventar er en Del gammelt og værdifuldt.

Kirkens Altertavle er fra 1650 med Chr. IV's Navnetræk i Topfeltet. Den er udført paa et Roskildeværksted i Barokstil af Egetræ og er meget malerisk og monumental, men virker noget broget paa Grund af de mange Snirkler og uvilkaarlige Sving. Der er yderst faa rolige og lige Linier, nemlig kun Søjlerne til det store Midterfelt og Rammekanterne til de mindre Sidefelter, af hvilke der er to ved hver Side. Altertavlen har sikkert oprindeligt været forsynet med Vingefløje i samme Stil som Topstykket, og den har sikkert været en Katekismustavle med de 10 Bud, Fadervor og Nad-

verindstiftelsesordene. I Midterfeltet er indsat et Maleri af E. Storch 1855 og forestillende Kristus og Magdalene. Før Restaureringen 1939—40 var Altertavlen egetræsmalet. Tilbageføringen til de gamle oprindelige Farver blev foretaget af Kunstmaler Erik Pedersen, Birkede.

Paa Alterbordet, der er moderne og af Fyrretræ, er anbragt to

Solrød Kirkes Indre. (Efter »Danmarks Kirker« III).

gamle Malmlysestager, som er fra 1500-erne i sengotisk Stil. Fra gammel Tid har de to brændende Lys paa Alteret symboliseret Loven og Evangeliet, altsaa Summen af Guds Ord.

Ualmindelig smuk og værdifuld er Solrød Kirkes Alterkalk. Bortset fra Bægeret, som er nyere, er Sølvkalken gammel, i Renaissancestil, graveret P. S. 1578. Kalken er dog først senere foræret til Kirken, idet der i Synsprotokollen oplyses, at der i 1657 købtes en Tinkalk og Disk i Stedet for Sølvkalken, som Svenskerne borttog, da de brød ind i Kirken gennem det vestre Vindue i Taarnet, og i 1662 meddeles, at den lille Sølvkalk og Disk blev repareret, efter at Fjenden havde brækket dem. Det tyder paa, at det først er efter denne Tid, at den nuværende Kalk er blevet skænket til Kirken. Paa Foden er der et lille Krucifiks og en Fugl over en Slange. Det

sidste symboliserer sikkert Helligaanden og Djævelen, som maa ligge under dér, hvor Helligaanden virker. Paa den smukke tunge Fod er indgraveret Nadverordene paa Latin. Der staar: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, accipite, bibite, hoc est sanguis meus. (Tager, æder, dette er mit Legeme, tager, drikker, dette er mit Blod). Under Foden staar graveret XXXXIX Lodt*), og Mestermærket viser hen til Willum Franzos. Disken er af Sølv og forgyldt. Det store Bæger er sikkert paasat Kalken i 1849.

Oblatæskan til Alterbrødet er i Bunden stemplet med Københavns Byvaaben, Aarstallet 1696 og følgende Vers.

Til Solrød Kirche jeg en Tiener er og bliver,
Saa lenge Roelighed Misundern mig giver.
Saa fordem gylden Spand Guds Manna i Templet sit Skød,
Saa gemmer jeg nu det Jesu Legems Brød.

Paa Laaget er Æsken prydet med smukke støbte Ornamentter.

I Korets nordre Side foran Degnestolen staar Kirkens gamle Granitdøbefont, som formodentlig er jævaldrende med den romanske Kirke og i katolsk Tid var anbragt nede ved Indgangen. Ved et Kirkesyn 1855 forlangtes den ombyttet med en ny og moderne Font, men det blev heldigvis ikke efterkommet. Daabsfadet, som har haft flere ældre Forgængere, er et Nürnbergarbejde fra Slutningen af 1500-erne. I Bunden af Fadet ser man Habsburgervaabnet og et Indskriftsbælte paa Tysk med Ordlyden: „Got sei mit uns“ (Gud være med os) fire Gange gentaget. I Fadets Rand er indgraveret to Vaaben, Holcks og Juels, med Forbogstaverne M. H. og L. I. og Aarstallet 1596. (Disse Bogstaver henviser til Mandrup Holck til Barritskov, død 1588, gift med Lena Christoffersdatter Juel). Der er ogsaa et gammelt Fontelaag til Døbefonten. Et lignende findes i Kagstrup Kirke, og man mener, at de er forarbejdet 1656 af Laurids Snedker. Desuden har Kirken en Daabskande af Tin ligesom Havdrup Kirkes.

Af Skibets Inventar er Prædikestolen absolut mest bemærkelsesværdig. Den er i Højrenassancestil fra omkring 1590, et enkelt Arbejde, sikkert fra Oluf Krogs Værksted, men efter Fagfolks Mening næppe udskaaret af Mester selv. Prædikestolens fire Felter er forsynet med Evangelistsymbolerne i smuk Udskæring. Mathæus symboliseres ved Mennesket, Markus ved Løven, Lukas ved Oksen og endelig Johannes ved Ørnen. Alle Figurerne er meget dekorativt forsynet med Vinger. Ovenover Felterne er der følgende latinske Inskription: Qvivos audit me audit. Luk. X. (Det be-

*) En Lodt = En Toogtredivedels Pund

tyder: Den, som hører jer, hører mig. Luk. 10, 16). Under Felterne forneden paa Prædikestolen staar der: Beati, qui audiunt verbum dei et custodiunt illud. Luk. 11. (Det betyder: Salige de, som hører Guds Ord og bevarer det. Luk. 11, 28).

Lydhimlen over Prædikestolen er yngre end denne. Den bærer Aarstallet 1705 og er forsynet med et lille hjelmet Vaabenmærke, som sikkert henviser til den daværende Sognepræst i Jersie-Solrød Jens Kaalund, i hvis Embedstid den blev opsat og malet. Han er sikkert ogsaa Forfatter til Indskriften paa Lydhimlen. Den lyder: „Kommer Børn, hører mig, jeg vil lære eder Herrens Frøcht. Ps. 31.

I 1914 blev Prædikestolen restaureret og malet med de nuværende stærke Farver af Kirkemaler Ole Søndergaard, Roskilde. Farverne skal være ført tilbage til de oprindelige. Under Arbejdet fandt man indridset med skarpt Værktøj paa den vandrette Platte af Prædikestolens Gesims følgende Navne og Aarstal: „Jordan, Sadelmager, 1815 den 15. April“ og et andet Sted bare Aarstallet 1855. Det første Aarstal viser sikkert hen til Tidspunktet for Stafferingen, og det andet angiver maaske, hvornaar Prædikestolen blev egetræsmalet, som den var det før Restaureringen i 1914.

Stolestaderne med Præste- og Degnestol er fornyet i 1856 og udført i nygotisk Stil. Som Minder fra de oprindelige Stolestader findes der i Taarnrummet 12 originalt udskaarne Stader. De er af Fyrretræ i Ungrenaissancestil fra omkring 1550—75. Udskaaringerne frembyder ejendommelige Fugle- (Hejrer) og Menneskemotiver. Foroven har disse Stolestader dog ikke længere deres oprindelige Udseende, men er tilpasset efter de nye Stolestaders Stil.

I Synsprotokollen fra 1818 udsættes Trappen til Pulpituret som trængende til Reparation. Ud fra denne Oplysning kan vi forstaa, at der dengang var et Pulpitur ogsaa i Solrød Kirke, sikkert i Taarnrummet. I 1856 blev Stolestaderne fornyet, og Pulpituret menes fjernet omkring Aarhundredskiftet.

Kirkens Opvarmning begynde først i 1875, efter at det Aaret før var blevet bestemt ved et Menighedsmøde. Her tegnede 52 af 71 Familiefædre, Enker og andre Personer med egen Husstand sig for fornødent Bidrag. Arkitekten fra Vallø foreslog i fuldt Alvor at anbringe Kakkellovnen bag ved Alteret for ikke at skæmme Kirkens Udseende, og Ovnens blev virkelig først anbragt dér, men allerede Aaret efter blev den flyttet ned i Skibets nordvestre Hjørne.

Ved et Menighedsmøde den 30. Maj 1913 blev det vedtaget at indføre Særkalke ved Altergangen og at lade foretage en Sogneindsamling til et Harmonium.

I 1924 blev der indlagt elektrisk Lys i Kirken, men først i 1934

blev de tre Lysekroner i Kor og Skib anskaffet. Lysekronen i Tårnrummet er skænket af en anonym Giver og ophængt i Marts 1948.

Endelig skal oplyses, at Jordstykket Nord for Kirkegaarden ud til Landevejen blev købt af Menighedsraadet i 1945 med senere Udvidelse af Kirkegaarden for Øje.

I alle Danmarks Kirker er der ned gennem Tiderne foretaget Begravelser af særlig privilegerede Personer; ogsaa i Solrød Kirke er der i Tidens Løb begravet mange, hvis Navne er glemte som Sne, der faldt i Fjor. Det er kun meget faa Minder, der er tilbage.

Der er i en Have i Solrød fundet en Gravsten af Størrelse 203 × 123 cm med Jesu Monogram i Hjørnerne og en udslidt og ulæselig Indskrift, hvoraf kun Aarstallet 1611 er synligt.

Fra omkring 1650 stammer et Brudstykke af en Gravsten af ølandsk Kalksten, som Pastor Kring lod indsætte i Vaabenhusets Sydmur.

Under Alteret fandt man i 1759 en aaben muret Begravelse, hvori der stod tre Kister med Indskrifter.

Paa den ene stod der bl. a.: Magister Jens Kaalund, født i Herfølge 1663, opdraget i Kiøbenhavn i sin Morbroder, Etats- og Justitsraad Vilhelm Mules Hus. 1697 blev han beskikket til Sognepræst ved Jersie og Solrød Menigheder, samme Aar gift med Else Marie Eggers, død i Jersie Præstegaard 30. December 1721, 58 Aar syv Mdr. fire Dage gl. Derefter Vers.

Paa den anden Kiste fra omkring 1723 stod bl. a.: Johannes Eggers Kaalund, født i Jersie Præstegaard 22. Juni 1702 som Søn af Jens Kaalund og Else Marie Eggers, tog teologisk Embedseksamen 16. Marts 1722, død April 1723.

Endelig stod der paa den tredie Kiste bl. a. følgende: Else Marie Eggers, Datter af Borgmester i Holbech Johan Eggers, gift 1697 med Mag. Jens Kaalund, gift anden Gang 1723 med Mag. Bartholomæus Christian Schytte, ligeledes Præst for Jersie og Solrød, død 18. Aug. 1743, 70 Aar gl. Derefter ogsaa Vers.

Ovennævnte Gravskrifter er omtalt i en Præsteindberetning fra 1759.

KILDER:

M. Mackeprang: Vore Landsbykirker.

Thure Hastrup: Vore gamle Kirker.

Nationalmuseets haandskrevne Optegnelser om Havdrup og Solrød Kirker („Danmarks Kirker“).

Kirkesynene i Pastoratets Embedsbøger.

Snoldelev-Tune Sognebog.

PRÆSTERNE I HAVDRUP-SOLRØD OG PRÆSTEGAARDEN

Naar vi skal lære Præsterækken fra Reformationen til vore Dage for Havdrup og Solrød Sogne at kende, er der en Vanskelighed. Den fremkommer derved, at Havdrup-Solrød først fra 1816 til vore Dage har dannet et Pastorat med fælles Præst og Præstegaard. Før 1816 hørte Havdrup og Kirke Skensved sammen, og Jersie havde Solrød Sogn som Annex.

Da Havdrup i begge Perioder har været Hovedsognet med Præstegaard, finder vi det naturligt at begynde med Omtalen af Havdruppræsterne.

Den første evangeliske Præst i Havdrup, vi kender Navnet paa, hed *Dionysius Christensen*, 1584 til ca. 1597. Maaske er han ogsaa den første i det hele taget. Det varede nemlig en Del Aar, inden Kirkeforholdene efter Reformationen 1536 kom nogenlunde i Orden. I de første Aar efter Reformationen vedblev man de fleste Steder at bruge den hidtidige Praksis med at udsende en Præst fra Domkapitlet i Roskilde til Kirkerne, som hørte dertil. Saaledes har det formodentlig ogsaa været for Havdrup Kirkes Vedkommende. Desuden var Kirken ved Reformationen blevet frataget sit Gods, saa det blev en økonomisk Vanskelighed at faa de nye Kirkeforhold gennemført. Et Vidnesbyrd herom er de saakaldte Klemmebreve, som Chr. III maatte udstede 1555, hvorved adskillige Kirker blev bestemt til Nedrivning. I et saadant Klemmebrev blev der ogsaa fældet Dom over Havdrup og Skensved Kirker, der begge var bestemt til Nedrivning. Disse Sognes Beboere skulde saa henvises til Solrød og Jersie Kirker. Paa en eller anden os ukendt Maade lykkedes det at redde de to Kirker, som saa blev slaaet sammen til et Pastorat med Havdrup som Hovedsogn og Kirke Skensved som Annex. Der er vel saa ret snart efter denne Ordning blevet bygget en Præstegaard, som vi ikke er i Stand til at give andre Oplysninger om. Det kunde her lige tilføjes om ovennævnte Præst, at han er opkaldt efter en katolsk Helgen, Sct. Dionysius.

Den næste i Rækken hed *Jørgen Pedersen Horsens*, som ca. 1597 skal have overtaget Præsteembedet og være død ca. 1617.

Det er lige saa sparsom Viden, vi har om hans Efterfølger, *Frants Jensen*, som tiltraadte Embedet i 1617 og døde 1628.

Om *Jacob Sørensen Bøtker* véd vi kun, at han blev ordineret 22. Januar 1628 og allerede i 1631 forflyttet til Nikolai Kirke i København som 1. residerende Kapellan.

Desværre er det ogsaa kun lidt, vi kan oplyse om *Christen Mikkelsen*, som blev kaldet til Havdrup 4. December 1631 og

virkede her til sin Død 1656. Han skal tidligere have været Skibspræst, inden han i ca. 25 Aar fik sit Virkefelt her. Der skete i Slutningen af hans Embedstid en betydelig Forbedring i Præstens Indtægter, idet Kong Frederik III den 18. Marts 1651 udstedte et Gavebrev, hvorved Havdrup og Skensved Kirketiender samt Fæstetret til Havdrup og Skensved Kirkejord overdroges til Sognepræsten i Havdrup.

Allerede i Efterfølgeren, *Hans Olufsen Slangerups* Embedstid, som begyndte 10. Februar 1656, blev der foretaget visse Indskrænkninger i Præstens Indtægter. Det fremgaar af to Dokumenter, dateret 27. April 1656, hvori Niels Trolle, Rigets Raad- og Befalingsmand o. s. v., i det ene tilfæster Sognepræsten i Havdrup Kirketienden af Havdrup Sogn, i det andet tilfæster ham den halve Kirketiende af Skensved Sogn. En endnu værre Modgang mødte der Pastor Slangerup, da hans Præstegaard totalt nedbrændte i 1657. Formodentlig er Præstegaarden bygget op igen i Løbet af Aaret. Fra Danmarkshistorien véd vi, at de følgende Aar blev nogle af de sværeste, det danske Folk har oplevet. Karl X Gustavs Hærgen og Plyndring her paa Sjælland under hans Togter mod København 1658—59 og den dødbringende Pestsygdom, som fulgte i Krigens Kølvan og bevirkede, at en Del Landsbyer laa øde hen, var de forfærdelige Ulykker, som Sognene her sikkert i større eller mindre Grad ogsaa har mærket til. Og der er gaaet en Del Aar, før Forholdene igen kunde kaldes taalelige. Et lille beskedent økonomisk Lyglimt i den mørke Tid vidner et skrøbeligt Dokument i Arkivet om. Det er dateret 11. Juni 1666 og tillægger Sognepræsterne i Havdrup og Fennismark til lige Deling af Aagerup Sognekald 1 Pund*) Byg aarligt. Endelig bør nævnes, at Pastor Slangerup inden sin Død oprettede et Legat paa 20 Rdl. Han døde og blev sikkert begravet i Havdrup Kirke i Maj 1684, 60 Aar gammel.

Han efterfulgtes af *Anders Jensen Frost*, der Aaret efter sin Tiltrædelse 1685 blev viet i Havdrup Kirke til Maren Olsdatter. Han døde 1692—93.

Kun et Aarstid fik *Anders Nielsen Hildersef* Lov til at virke, fra 1693 til han i 1694 afgik ved Døden, efterladende sig en ung Enke, Anna Danielsdatter Prenter eller Rosholm, Præstedatter fra Harring-Stagstrup i Aalborg Stift. Hun blev senere gift med Eftermanden i hendes første Mands Embede.

Det var *Oluf Andersen Høfding*, den mest interessante Præsteskikkelse i hele Præsterækken, velsagtens fordi vi kender lidt mere

*) 1 Pund Byg = ca. 24 Skp.

til ham end til de andre. Vi vil omtale denne Præst lidt udførligere, ikke mindst fordi hans Embedstid her strakte sig over ca. 61 Aar. Han var født i Sorø 1666 som Søn af „ærlige“ Borgerfolk. Knap syv Aar gammel mistede Oluf Høfding sin Moder, hvis Tilnavn Høfding han senere beholdt. Ret tidligt viste han Interesse for Bøger. Faderen havde sendt ham i Byens „danske Skole“, men Drengen havde Lyst til at lære mere og til at komme i Latinskolen, og nitten Aar gammel blev Høfding Student. Fire Aar senere blev han teologisk Kandidat og virkede en Del Aar som Hører ved sin gamle Skole i Sorø. Herfra blev han den 26. Maj 1694 af Chr. V kaldet til Sognepræst for Havdrup og Kirke Skensved.

Efter at Oluf Høfding var blevet overhørt og befundet „skikkelig i Lærdom og Levned“, blev han af Sjællands Biskop, Dr. Henrik Bornemann, præsteviet den 20. Juni 1694 og kunde hermed begynde sin Embedsvirksomhed. Aaret efter giftede han sig med sin Forgængers 29-aarige Enke, som døde 1724.

Om Høfdings Kristendomssyn véd vi, at det efterhaanden blev paavirket af den fra Tyskland indtrængende Pietisme, en Retning, som i Modsætning til den ofte tørre Ortodoksi (Rettroenhed) lagde stor Vægt paa levende virksom Kristentro fremfor Troslæren som Salighedsbetingelse. En af de smukkeste Frugter, denne Retning har sat i dansk Aandsliv, er Brorsons Salmer, og en god Arv fik vi i Konfirmationen.

Paa Datidens Prædikener, som ofte udartede til rene Forelæsninger og Angreb paa Kættere, virkede Pietismen som en Fornyelse og Berigelse, saa Prædikerne blev til Trøst og Opbyggelse for Kirkegængerene. Derom vidner ogsaa en enkelt overleveret Prædiken af Oluf Høfding, som blev holdt ved Landemodet i Roskilde 1716. Den viser os, hvordan Høfding forenede i Forkyndelsen baade den rette Lære og den levende Tro. Han prædikede over 2. Johs. 1. Kap. 8. Vers og sagde bl. a.:

„Præsten skal ligesom Agermanden adspredde den uforkrænkelige Sæd, at alle kan fatte den; thi mange kommer frem med prægtige Ord, at alle ikke kan forstaa det...“

Først skal vi give Agt paa os selv, idet vi gaar ind og ud for Folket. Naar vi gaar ind at ransage Skrifterne, da maa vi sige om det Rigdoms Dyb paa Guds Kundskab og Visdom, som Kvinden i Samarie sagde om Jakobs Brønd: Den er dyb, vi har intet at drage med (Johs. 4.). Vi kan vel grunde paa Herrens Lov, men aldrig udgrunde den. Derfor, naar vi vil ransage dette Guds Dyb, skal vi først bede, at den Helligaand vil komme os til Hjælp at drage og oplade vore Øjne, at vi kan se ret.

Naar vi gaar ud for Folket, da skal vi vel vare os for, at der intet ses noget forargeligt hos os.

Vi skal og give Agt paa den ganske Hjord. Vi bør og agte paa, hvad enhver behøver, at vi har det til Rede, undervise de enfoldige, straffe de haardnakkede, trøste de bedrøvede, omvende de vildfarne . . .“.

Igennem dette lille Uddrag af en Prædiken faar vi et godt Indblik i, hvordan Høfding saa paa sin Præste- og Prædiketjeneste. Et tydeligt Tegn paa, at han var en nidkær og dygtig Præst, er det, at han i 1712 blev udnævnt til Provst over Thune Herred. Det var nemlig Herredets Præster sammen med Biskoppen, der dengang bestemte, hvem der skulde være Provst. Oluf Høfding fik som Provst udvidet sit Virkefelt til hele Herredet. Han skulde nemlig mindst én Gang om Aaret besøge hvert Sogn og undersøge, om Præster og Degne passede deres Embeder og førte en pletfri Vandel. Tillige skulde han prøve, om Ungdommen kunde deres Børnelærdom. Endvidere skulde han drage Omsorg for, at Præsterne fik de Indtægter, som retmæssigt tilkom dem. Endelig skulde Provsten være Skifteforvalter over Præsters og Degnes Dødsboer. Lige til sin Død vedblev Oluf Høfding at være Provst i Thune Herred.

KIRKETUGT.

I de gamle Kirkebøger finder vi nogle Eksempler paa Kirketugt og Kirkebød. Kirketugten udførtes af Præsten sammen med to der-til udsete Mænd fra Sognet, og de skulde overvaage, at alt gik ordentligt og sømmeligt til. Blev nogen grebet i Brud paa kristelig Sæd og Skik, skulde de irettesættes og kunde i særlige Tilfælde blive dømt til at staa aabenbar Skrifte ved Gudstjenesten lige før Altergang. Der maatte de svare ja til en Bekendelse, Præsten oplæste, og maatte fra Kordøren bede Menigheden om Tilgivelse. Aar 1700, 5. S. e. Paaske, maatte to Kvinder saaledes staa aabenbar Skrifte, fordi de paa uhøvisk Maade havde løbet Fastelavn. I 1711 og 1720 staa „to Kvinder Skrifte, den ene, fordi hun havde ligget sit Barn ihjel“, den anden, fordi hun „ej havde Tilsyn med sit Barn, da det omkom i et Kar Vand“. Ogsaa Forsømmelse af Altergangen kunde revses ved denne Kirkestraf og Bod. Særlig haardt blev der taget paa de groveste Forseelser som Utugt og Tyveri. — Denne Form for Kirkestraf kunde nok i en Del Tilfælde virke afskrækkende, men var vel i det store og hele med til at fremme Hyklery. Omkring Aar 1800 var man ogsaa saa godt som overalt ophørt med denne Kirketugt.

TO MORDFORSØG.

I en Bog om Danske Jubellærere af Treschow, udgivet 1752, fortælles der om de to Gange, Oluf Høfdings Liv var i størst Fare. Det er sikkert Høfding selv, som har skrevet om det til Redaktøren af ovennævnte Bog. Men Beretningen derom vil sikkert være kendt paa denne Egn, da bl. a. afdøde Lærer Wiskinge, Kr. Skensved, har skrevet derom.

OM PRÆSTENS INDTÆGTSKILDER.

Der foreligger i Arkivet et Dokument fra 1722, hvori Sognepræst Høfding afstaar Skensved Kirketiende til Vallø Stift, respektive Dronning Anna Sofie Reventlow, som i 1722 af Kongen havde faaet Havdrup og Skensved Kirker. Heri accorderes saaledes, at Høfding beholder Havdrup Kirketiende fri for nogen Afgift og fri for Udgift til Kirkerne og deres Ornamenters Reparation og Vedligeholdelse, men de kongelige Skatter af Havdrup Kirketiendes Hartkorn skulde han betale. Desuden fik han aarlig 2 Pund Byg og nød Skensved Kirkejord fri. Til Brød og Vin til Alteret fik han 10 Sletdaler.

SKOLEHUS I SKENSVED OG LEGAT.

Det fremgaar af et Gavebrev, som Oluf Høfding lod udfærdige 1752, at han ca. 20 Aar tidligere havde ladet bygge en Skole i Skensved efter Opfordring fra Bymændene. Da der efter kongelig Forordning senere blev bygget Skolehus med fælles Degn for Havdrup og Skensved, blev Huset i Skensved ledigt og blev akkorderet til Leje for den ringe Sum af 4 Sletdaler aarlig, de 2 at erlægge til Paaske og de andre to til Michaelsdag.

I samme Forbindelse oprettede Høfding et Legat til Fattige paa 20 Rigsdaler i Lighed med et af tidligere Sognepræst i Havdrup Hans Slangerup oprettet Legat. Legatet er aflyst ved Retten i Roskilde 7. April 1930 og udslettet af Pantebogen 9. Maj 1930.

SAGN OM OLUF HØFDING.

Et Vidnesbyrd om Datidens overtroiske Ærefrygt for Præsten som Sognets lærde Mand har vi i de Sagn, som gik i Folkemunde ogsaa om Oluf Høfding.

Det fortælles saaledes om ham, at han engang under en Guds-tjeneste i Skensved kunde „mærke“, at der foregik noget ulovligt

hjemme i Præstegaarden. Da han kom hjem, fandt han en Mand siddende fast i Lodøren med en stjaalet Sæk Korn paa Ryggen, og han kunde først komme fri, da Præsten kom og løste ham.

Endvidere fortælles der om, hvordan en Mand engang om Natten vilde stjæle Pærer fra Præsten. Han entrede et stort Pæretræ, der stod udenfor Præstens Sovekammervindue, og her spiste han alle de Pærer, han kunde overkomme. Tillige fandt han paa at tage noget med sig, idet han tog sine Benklæder af, bandt for Benene og fyldte dem med den forbudne Frugt. Men pludselig aabnede Præsten Vinduet og bød ham blive siddende, saa han kom til at tilbringe Resten af Natten i Træet, indtil han om Morgenen blev hjulpet ned.

Og naar man fra Præstegaarden havde Lærred til Blegning, behøvedes der ingen Vagt til at passe paa. Det klarede Præsten ved Hjælp af sin overnaturlige „sjette Sans“.

Denne overnaturlige Evne virkede ogsaa efter hans Død. Det fik en Murersvend at føle, da han under Arbejde i Skensved Kirke havde aabnet Oluf Høfdings Kiste; for en Aftenstund, da han nogen Tid senere passerede Kirken, fik han saadan et Slag paa Siden af Hovedet, saa han dejsede om i Grøften og var ved at gaa fra Sans og Samling.

Oluf Høfding blev ved at være stærk af Helbred til sin Død. Som 85-aarig klarede han en Søndag 4 Gudstjenester og kunde stadig som 86-aarig ride og gaa. Hans Syn var saa godt, at han uden Briller kunde læse selv den fineste Skrift, og han beherskede stadig Latinen, saa han omtales som i Stand til i sin Alderdom at skrive Breve paa godt Latin.

Den gamle Præst maatte dog til sidst lyde Dødens Bud. Han sluttede sin Levnedsskildring med Henvisning til Davids Salme 71, hvor det hedder: Herre, bortkast mig ikke i min Alderdoms Tid og forlad mig ikke, naar min Styrke formindskes. Pinsedag den 18. Maj 1755 døde Provst Høfding og blev begravet ved sin Hustrus Side i Kirke Skensved Kirkes Kor.

Johan Casparsen Müller blev Sognepræst i Havdrup 1755 og indsat 12. S. e. T. Han var Præstesøn fra Skelskør, hvor han blev født 1720. 19 Aar gammel blev han Student fra sin Fødeby og 1746 teologisk Kandidat. Han tituleredes „højtærede“ og har formodentlig svaret til denne Udmærkelse. Han blev 1768 gift med Eva Lucie Dorthea Henriksdatter Pechüle, der var 23 Aar yngre og levede til 1822.

Fra 1762 foreligger der et Dokument underskrevet 19. Maj af Louise Sophie Frederique, Abbedisse paa Vallø. Heri tillægges Sog-

nepræsten i Havdrup og alle hans Eftermænd i Embedet, uden at nogen Forandring heri maa foretages i Fremtiden, hvorledes end Havdrup Sognekald situeres med Hensyn til Indtægter, fra Herfølge Sognekald 100 Rd., hvilke 100 Rd. dette Sognekald har ved Resolution af 15. Februar 1760 været forpligtet at tilsvare et af de mindste Sognekald paa Vallø Stifts Gods, og som nu ved Sognepræst Hegelunds Forflyttelse fra Valløby var blevet vacant. (Bemeldte 100 Rd. fratoges dog Havdrup Sognekald i 1839).

Pastor Müller døde 28. Januar 1771 og blev 5. Februar begravet i Havdrup Kirke.

— *Launitz (Aagesen) Muus* blev indsat som Sognepræst her Skærtorsdag den 28. Marts 1771. Han er Købmandssøn fra Kerteminde, hvor han fødtes den 1. Februar 1742. Som 20-aarig blev han Student fra Nyborg og tog teologisk Embedseksamen 1766. Han blev gift med Hedvig Juliane, født 1753. Det blev kun en kort Embedstid, idet Pastor Muus allerede døde i April 1774, kun 32 Aar gammel, og blev begravet 19. April i Havdrup Kirke. Troels Lund fortæller i Dagligt Liv i Norden VII. Bog om Julefreden, der gik ud paa bl. a., at man fra ca. 21. December til efter Helligtrekongersdag maatte holde Fred endog med sine Arvefjender: Ulve, Bjørne, Rotter og Mus. Man maatte ikke udæske dem ved at nævne dem ved deres rette Navn. Musene kaldte man saaledes „de smaa graa“ eller „Teder“. Vanskeligst stillet blev Folk i Julefredstiden med Familienavnet „Mus“. Saaledes kom Pastor Muus til om Julen at hedde Pastor „Tede“, fordi denne Overtro holdt sig helt ind i det 18. Aarhundrede.

Hans (Jørgensen) Kihl blev indsat i Embedet 21. S. e. Trin. 1774. Han er født 24. August 1739 i Nyborg, hvor Faderen var Inspektør. Hans Kihl tog Studentereksamen i Nyborg 1754. Hans Ægtefælle hed Lucie Charlotte, født 1747. I 1786 blev Pastor Kihl forflyttet til Ejby.

Tønnes Tønnesen tiltraadte Sognepræsteembedet 3. S. e. Trin. 1786. Han var født paa Herlufsholm 1757 som Søn af en Regimentskvartermester og blev Student fra Herlufsholm 1773. 24 Aar gammel blev han teologisk Kandidat med Haud. Han ægtede en Købmandsdatter fra Næstved, Helene Margrethe Mørch, der var født 1773. I 1792 den 27. Juli blev Pastor Tønnesen forflyttet til Herfølge og Sædder, hvor han 1796 blev Provst. Han døde 22. Juli 1810.

Nicolai Christian Hersom virkede knapt to Aar i Havdrup. Han blev indsat 23. S. e. Trin. 1792 og blev allerede forflyttet den 7. November 1794 til Lidemark og Bjeverskov Menigheder.

Hans Adolph Kynde blev indsat 2. S. i Advent 1794. Han var Præstesøn, født 1765 i Holstebro. Faderen blev senere Stiftsprovst i Aalborg, hvor H. A. Kynde blev Student 1785. Sin Embedseksamen fik han i Juli 1791 med Laud. Pastor Kynde blev 10. August 1796 gift med Cecilie Cathrine Hansen.

Sammen med to Brødre omtales H. A. Kynde som Skribent omend i beskeden Omfang. Han skal have skrevet nogle Digte i de første Aargange af Maanedsskriftet „Minerva“, som blev udsendt af Rahbek. De er ganske vist anonyme, men i Tilskueren 1801 har han skrevet et navngiven Digt: Til Freden. Selv om Pastor Kynde ikke rager højt op paa Digterparnassets Tinder, har vi i ovennævnte et Vidnesbyrd om, at han i hvert Fald i sin Studentertid færdedes i Bakkehusets litterære Kreds.

I 1807 sørgede Pastor Kynde for at faa fornyet en 100-aarig Rettighed, som Embedet havde paa 4 Tdr. Byg af Glostrup Sognekald.

Den 5. Maj 1809 døde han og blev jordet paa Havdrup Kirkegaard. Fra ca. 1800 ophørte man som nævnt med at begrave andre end kongelige Personer i Kirkerne.

Efterfølgeren, *Johan Joseph Boserup*, blev kaldet 21. Juni 1809. Han var født i Volderslev 28. Oktober 1773, Student fra Roskilde 1793 og Kandidat April 1798 med Non. Aaret efter blev han personel Kapellan for Faderen, kun afbrudt af 2 Aar i Havdrup; thi allerede 27. September 1811 blev han Sognepræst i Terslev-Ørslev, Faderens Embede. Pastor Boserup blev gift i September 1802 med Eggertine Winther af Hasle, født 6. Februar 1777.

Henrik Samuel Schreiber blev kaldet 27. December 1811 og indsatte sig selv den 12. Januar 1812. Han var født i Holbæk 1775 som Degnesøn. Han blev Student 1796 fra Roskilde og Kandidat 1805 med Haud. Pastor Schreiber var, før han kom til Havdrup, personel Kapellan i Herfølge-Sædder fra November 1806. Han blev i Februar 1812 gift med Christine Bruun. Der var en Datter i Ægteskabet, født 15. August 1814. Hendes Daab og Konfirmation omtales i Havdrup Kirkebog. Fremstillingen fandt Sted den 18. September. Faddere var bl. a. samtlige Gaardmænd af Havdrup og Kirke Skensved.

Pastor Schreiber døde den 9. Februar 1832 og blev begravet 16. Februar paa Havdrup Sogns Kirkegaard. — I Pastor Schreibers Embedstid kom der 1812 en Resolution, hvori bestemtes, at Havdrup og Solrød fremtidig skulde danne et Pastorat. Det blev dog først gennemført i 1816, da Jersie Sognekald blev ledigt. Enkemadam Schreiber overlevede sin Mand i mange Aar. Det medde-

les i 1850 af Pastor Friis, at hun boede i København, og af Havdrup Sognekald fik hun i Enkepension 36 Tdr. Byg, som med daværende Kapitelstakst blev 103 Rd.

Den 25. Maj 1832 blev *Hans Pæ'er Ingerslev Storm* kaldet til Sognepræst for Havdrup-Solrød Pastorat. Han blev født i Aarhus den 12. November 1804 som Søn af en Major ved II. jydsk Infanteriregiment. Han blev Student i København 1821, Kandidat 1827 med Laud. Aaret efter blev han Kantor paa Vallø, hvorfra han i 1832 blev kaldet til Havdrup. Han blev viet 25. Oktober 1833 til Johanne Marie Müller.

Sjællands daværende Biskop Mynster holdt Visitats i Havdrup 24. Juni 1835 og giver os et lille Indtryk af Pastor Storm og Havdrup Kirke gennem følgende Bemærkninger: Den 24. Juni visiterede jeg Havdrup Kirke. Kirken er lille og meget fugtig, ellers ret smuk. Sognepræst Storm prædikede over Gal. 5, 3: „Et Liv i Kærlighed skænker os den sande Frihed“, en meget smuk Prædiken saavel i Henseende til Tanker som til Sprog og Foredrag. Han katekiserer ret godt. Ungdommen svarede meget vel. Ogsaa Solrød unge var med ved Overhøringen i Havdrup Kirke.

Der omtales i Embedsbogen her en Sag i 1834 mellem Sognepræsten i Snoldelev, senere Provst Søren Sørensen, og Pastor Storm. Førstnævnte gjorde Krav paa Tienden af en Husmand Mads Larsen tilhørende Lod paa Havdrup Ulvemose paa 10 Tdr., som forhen ikke havde særskilt Hartkorn, men som i 1830 blev sammen-sluttet med en Snoldelevgaards Hartkorn, hvis Ejer var Hans Mortensen. I denne Sag fik Pastor Storm Medhold i sit Krav paa Tienden, fordi Jordstykket laa i Havdrup Sogn.

Ligeledes omtales det, at Pastor Storm i Juni 1836 fik et Laan paa 250 Rd. af Stiftets Midler til at opbygge den vestre Længe i Præstegaarden. Dengang var den vestre Længe Udhus.

I April 1839 blev Pastor Storm forflyttet til Vallø som Stifts-præst, og i 1862 blev han tillige Provst for Faxe Herred.

Jens Friis blev kaldet til Havdrup-Solrød den 11. Maj 1839 og ordineret den 21. Juni. Han var født i Nordby paa Fanø 25. Januar 1803, blev Student fra Kolding 1821 og Kandidat i Juli 1832. I Aarene 1824—34 var han Inspector ved Metropolitanskolen i København, hvorfra han i 1834 forflyttedes til Vallø som Kantor. Han blev gift 25. April 1834 i København med Marie Bruun, født 1811.

I Sognepræst Friis' 30-aarige Embedstid var der hele tre Bispe-visitatser. De to første Gange var det Biskop, Dr. J. P. Mynster og sidste Gang Biskop, Dr. H. Martensen, som visiterede.

I Biskop Mynsters Visitatsoptegnelser hedder det. 1843 den

12. Juli visiterede jeg 2den Gang i Havdrup (jfr. Visitatsen omtalt under Pastor Storm). Kirken, som tilhører Vallø Stift, er lille og har grønne Mure, ellers i ret god Stand. En daarlig Altertavle af Højer, som forestiller Kristus i en Situation af hans egen Opfindelse, hvorpaa ingen kan blive klog.

Sognepræst Friis prædikede over 1. Tim. 4, 8: Vi kunde ikke opfylde vort jordiske Kalds Pligter med den sande Troskab uden

Jens Friis.

et gudfrygtigt Hjerte. Ret godt, skøndt ikke dybt. Foredraget frit og meget levende, men just ikke behageligt. Kateciserede temmelig godt. Ungdommen svarede meget godt.

I Embedsbogen her har Biskoppen i Anledning af ovennævnte Visitats skrevet bl. a. følgende: „Ungdommen (fra begge Sogne) viste Frugten af god Undervisning i god Kristendomskundskab, for hvilken den kunde gøre Rede med Færdighed og Eftertanke. Herren forunde Kirkens værdige Lærer fremdeles al Glæde af hans omhyggelige Arbejde“.

Den anden Gang, Biskop Mynster visiterede Havdrup, var 5. Juni 1851. Heri omtales igen saavel Præsten som Ungdommen rosende.

Den tredie Visitats, som foretoges af Biskop Martensen, fandt Sted den 5. Juni 1863. I Embedsbogen skriver han bl. a., at han med Opbyggelse hørte paa Pastor Friis' Prædiken og havde stor Glæde af at høre den konfirmerede Ungdoms fortrinlige Færdighed og Eftertanke i Svarene.

Om Præsteembedets Indtægtsforhold og Jordtilliggender faar vi mere indgaaende Besked af Pastor Friis, som i sin Embedstid har skrevet flere Regnskaber og Opgørelser. Vi finder saaledes i et Regnskab fra 1842 følgende:

A. Havdrup Præstekalds Indtægter.

a)	Havdrup Sogns Præstetiende af 61 Tdr. 5 Skp. 0 Fdkr. 2 Alb.
	do. do. Kirketiende af 61 Tdr. 5 Skp. 0 Fdkr. 2 Alb.
	Sollerød do. Præstetiende af 152 Tdr. 0 Skp. 3 Fdkr. $\frac{3}{4}$ Alb.

275 Tdr. 3 Skp. 0 Fdkr. $1\frac{3}{4}$ Alb.

som beregnet til 7 Skp. Byg pr. Td. Hartkorn udgjør circa 240
Tdr. a 15 Mark..... 600 Rd.

b) Refusioner:

- 1) af Glostrup Sognekald 4 Tdr. Byg
- 2) af Aagerup Sognekald 2½ - -

6½ Tdr. Byg = 16 Rd. 1 Mk. 8 Sk.

c) Avlingen:

- 1) Sollerød Annexjord 90 Rd.
- 2) Ulvemoselodden 50 Rd.
- 3) Den egentlige Præstegaardslod .. 112 Rd. 3 Mk.

d.) Offer og Accidenser..... 130 Rd.

e) Smaating 50 Rd.

Summa Indtægt 1048 Rd. 4 Mk. 8 Sk.

B. Havdrup Sognekalds Udgifter.

a) De kongelige Skatter circa.... 116 Rd.

b) Landmodeekspenser 15 Rd.

c) Skat af Havdrup Kirketiende.. 16 Rd. 3 Mk. 6 Sk.

Summa Udgift 147 Rd. 3 Mk. 6 Sk.

Netto Indtægt 901 Rd. 1 Mk. 2 Sk.

Om Sognekaldets Jordareal vil vi udfra flere Opgørelser i Embedsbogen opsummere følgende. Det er Forholdene i 1854, som vi her fremstiller: Under Præstens Avling hørte ca. 30 Tdr. Land og en 6 Tdr. Land stor Eng paa Havdrup Ulvemose. Endvidere var der 20 Tdr. Land paa Ulvemosen bortfæstet paa Livstid eller Præstens Embedstid for en aarlig Afgift af 20 Tdr. Byg efter Capiteltakst. Med et stort Suk omtaler Pastor Friis, at Livsfæsterens Svigersøn havde tilbudt at overtage den samlede Udlod 26 Tdr. Land for 40 Tdr. Byg aarligt foruden Indfæstning, alle Skatter og Byrder o. s. v., naar han maatte have Lodden til bestandigt Fæste, men det havde Ministeriet afslaaet.

Hertil kommer den saakaldte Havdrup Kirkejord paa Solrød Mark med 37 Tdr. Land (Hartkorn 4 Tdr. 6 Skp. 5 Fdk.), som ved kgl. Resolution af 16. Marts 1651 blev givet Havdrup Sognepræsteembede i Embedsfæste af Vallø Stift og tilhørte Embedet indtil Udstykningen af denne Jord i 1930.

Desuden var der en Annexlod paa Tykmosen, stor ca. 62 Tdr. Land, af Hartkorn efter ny Matrikul 5 Tdr. 6 Skp. 0 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb., og et Hus med Have i Solrød By. Heraf var 40 Tdr. Land, Hus og Have bortfæstet paa Livstid til Gaardmand Peter Christensen for en aarlig Afgift af 24 Tdr. Byg, ifølge Fæstekontrakt af 4. September 1820. De øvrige ca. 22 Tdr. Land var overdraget fire forskellige Personer, nemlig Skolelærerne i Havdrup og Solrød samt to

Havdrup Præstegaard.

Husmænd. 1855 blev al denne Jord delt i 5 Parceller og solgt til fem Mænd til Arvefæste.

Endelig skal for Fuldstændigheds Skyld omtales et beskedent Jordstykke paa 1 Td. Land af Hartkorn 1 Fdk. 1 Alb. Det laa i Snoldelev Hastrup, Nabo med Havdrup Mark, og det voldte baade Pastor Storm og Friis en Del Bryderier at faa, hvad der tilkom dem i Afgift derfra. Der var desuden den kedelige Omstændighed ved Sagen, at der ingen Vej var for Præsten til denne Lod, hvorfor han frafaldt Kravet paa den.

Det kan sikkert ogsaa være af Interesse at faa omtalt Pastor Friis' Byggevirksomhed ved Præstegaarden. I Januar 1844 ansøgte han om et Laan paa 800 Rd. til Bygning af en ny Udlænge mod Nord. Laanet blev bevilget, og Arbejdet udført.

I Præstegaardssyn efter 1850 omtales Stuehuset som næsten faldefærdigt og ubeboeligt. Derfor indsendte Præsten en Ansøgning om et Laan paa 6800 Rd. til at bygge nyt Stuehus for. Laanet blev bevilget og Tilladelse til Byggearbejdet givet 24. November

1855. Hidtil havde Præstegaardens Stuehus ligget, hvor Syd­læn­gen nu ligger, men Pastor Friis anbragte Stuehuset i Vest. Til Bygningen havde Pastor Friis i første Omgang faaet anvist fra Vallø Stifts Teglværk 53,000 brændte Mursten, men han maatte senere anmode om 15,000 til. Stuehuset blev bygget i Foraaret og Sommeren 1856.

En lille Smule faar vi at vide om Sognets aandelige Forhold i en Indberetning til Biskoppen om Sekter. Den 27. Juni 1854 med­del­er Præsten: „Naar undtages nogle forbigaaende Ytringer af Baptistvæsenet, bor en enkelt Husmandsfamilie i Havdrup By, for hvilken ogsaa et Par saakaldte gudelige Forsamlinger ere afholdte — hvilke Ytringer forøvrigt nu ganske er ophørte —, samt at en Snedker fra et Nabosogn er flyttet ind paa Havdrup Ulvemose, om hvem siges, at han er Baptist, men som forresten lever stille hen, skjøtter sig selv, er en stræbsom og skikkelig Mand — saa bekjende samtlige Sog­ne­nes øvrige Beboere, saa vidt vides, sig til vor lutherske Folke Kirke“.

I en Opgørelse i 1862 over Præstens Husstand og Tjenestetyende oplyser han, at han foruden Hustru har sin Svigermoder og en Plejedatter boende. Tjenestefolkenes Tal var 7.

I Havdrup Kirkebog omtales det, at ovennævnte Plejedatter, Marie Elisabeth, den 22. Maj 1866 blev viet i Havdrup Kirke til medicinsk og chirurgisk Kandidat, practiserende Læge i Frederiksstad, Norge, Frederik Waldemar Giebelhausen, Søn af Teaterkas­serer og Inspektør i Kristiania. Det fortælles, at der var 200 Bryllupsdeltagere, og der var lagt Brædder fra Præstegaarden til Kirke­døren, for at Gæsterne og navnlig den 24-aarige Brud kunde færdes uden at blive snavset til. To Uheld skal ogsaa være indtruffet, det ene, at Brudgommen havde glemt sin høje Hat, og det andet mere alvorligt, at Kogekonen ved en Fejltagelse stod af Toget i Taastrup. Festmiddagen blev trods Forhindringen gennemført og indtaget paa Stuehusloftet, som i Dagens Anledning var dekoreret og pyntet. Man ser endnu Spor af de malede Dekorationer paa Præstegaardens Stuehusloft.

Det blev ogsaa fortalt, at Pastor Friis personlig kendte Thorvaldsen, som skal have besøgt Havdrup Præstegaard. Det er muligt, at denne Forbindelse kan være kommet i Stand, mens Pastor Friis var Inspektør ved Metropolitanskolen i København, men det har ikke været muligt at faa denne Paastand bekræftet ved Hen­vendelse i Thorvaldsens Museum. Formodentlig har der ikke været nogen Forbindelse, men man har vel senere gættet sig til det, fordi der paa Præstegaardens Dagligstuevægge var ophængt nogle Gibs-

afstøbninger af Thorvaldsenværker, som nu er nedtagne og delvis ødelagte. Et enkelt med Motivet „Amor og Løven“ er endnu helt. Thorvaldsen døde allerede 1844, saa han har i hvert Fald aldrig sat sine Ben i det nuværende Stuehus.

Den 12. September 1868 fik Pastor Friis sin Afsked i Naade og med Pension paa Grund af legemlig Svaghed og navnlig en foruroiligende og stærkt tiltagende Synssvækkelse. Han var da

66 Aar og havde i 30 Aar været Sognepræst i Havdrup og Solrød. Han flyttede til København, hvor han døde i 1873.

Frederik Vilhelm Milo.

Sognepræst *Frederik Vilhelm Milo*, blev kaldet hertil den 9. December 1868. Han var født i Odense 10. September 1815 som Søn af Cancelliraad, Bogtrykker Johan Milo og Hustru Dorteia Larsen. 1834 tog han Studentereksamen i Odense og blev 5. Maj 1840 teologisk Kandidat med Haud. Pastor Milo blev dog først præsteviet, da han i Januar 1847 blev kaldet til Sognepræst i Kornerup. Samme Aar den 24. September blev han gift med Emilie Charlotte

Bruun. Pastor Milo holdt hvert Aar i Vintertiden adskillige Møder paa Ulvemosen. „Disse Bibel møder blev holdt i Væver Anders Niensens Storstue, som var fyldt til Trængsel,“ fortæller en Del tager. Der boede jo allerede da en Del Mennesker paa Ulvemosen, og i de Aar arbejdedes der paa den nye Jernbane. Af Præstegaardsjorden blev der i 1868 solgt 6 Skp. Land til „Det sjællandske Jernbaneselskab“. Betalingen, som først blev indbetalt i Stiftets offentlige Midler i September 1871, var 281 Rd. 5 Sk. + Renter 33 Rd. 66 Sk. Havdrup Præstejord omfattede saa 54 Tdr. Land i 2 Lodder. 28 $\frac{3}{4}$ Td. Land laa ved Præstegaarden og dreves herfra. Ulvemoselodden var paa 25 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land og blev i August 1869 bortforpagtet paa Præstens Embedstid til en Gaardmand i Salløv.

Til yderligere Belysning af Sognefolkets Forhold til Kirken kan oplyses, at samtidig med Befolkningstilvæksten (Indbyggerantallet var i 1870: 481 Personer) foregaar der i Aarene 1867—71 en betydelig Nedgang i Altergæsternes Antal, fra 416 Altergæster i 1867 til 294 i 1871.

Et noget lysere Billede af Sognets aandelige Liv faar vi igen-

nem nogle Visitatsudtalelser af daværende Biskop Martensen, som holdt Visitats i Havdrup-Solrød den 26. Juli 1875. Herom skriver han bl. a.: Jeg forefandt en talrig Forsamling. Efter den opbyggelig Prædiken, der holdtes af Sognepræsten Herr Milo, katechiseredes med den confirmerede Ungdom, der i det Hele fulgte godt med, og af hvilken flere gav særdeles gode Svar. Herrens Velsignelse være fremdeles over den nidkære Sjælesørger, at han maa glædes ved Menighedens Fremvæxt i vor Herres Jesu Christi Kundskab og Naade.

Haldor Ferdinand Jørgensen.

Som et lille smukt Træk til Billedet af Pastor Milo skal lige omtales, at flere af Sognets fattige Børn daglig kom i Præstegaarden og fik deres Middagsmad.

De sidste Aar af sin Embedstid var Pastor Milo svagelig og maatte holde Kapellan, indtil han den 24. April 1881 blev pensioneret og flyttede til Frederiksberg, hvor han døde den 23. December 1881. 9. Juni Aaret efter døde Fruen, og de ligger begge begravet paa Havdrup Kirkegaard.

Sognepræst *Haldor Ferdinand Jørgensen* blev kaldet den 6. Juli 1881. Han fødtes i København den 4. December 1831 og var Søn af Provst paa Færøerne, Landstingsmand Otto Christian Jørgensen og Hustru Charlotte Tyxen. Fra 1855—69 var Pastor Jørgensen Missionær og Seminarieførstander i Godthaab paa Grønland. Efter sin Hjemkomst i 1869 og til sin Død var han fungerende Lektor i Grønlandsk. Den 27. April 1855 blev Pastor Jørgensen viet i Frue Kirke i København til Ida Emilie Augusta Preisler, født 9. November 1837. Foruden Lektoratet i Grønlandsk fik han i Maj 1872 Sognepræsteembedet i Førslev, hvorfra han kom hertil.

Om Embedets Jord i Pastor Jørgensens Embedstid oplyser Bøgerne, at Præsten ansøgte Ministeriet om Tilladelse til at bortarvefæste ved offentlig Auktion Matr. Nr. 1 af Ulvemosen fra 1. April 1884. Ansøgningen bevilgedes, og højeste Bud var 4000 Kr. Den aarlige Arvefæsteafgift var $37\frac{1}{8}$ Tdr. Byg. Desuden ansøgte Præsten om at faa overdraget Havdrup Embedsjord i Solrød Matr. Nr. 4 paa $37\frac{3}{4}$ Tdr. Land til Arvefæstejendom for Havdrup Sog-

nekald, og det blev bevilget 9. Marts 1886. Arvefæsteafgiften blev fastsat til 32 Tdr. Byg aarligt.

I 1887 den 30. April fik Pastor Jørgensen et Laan paa 9200 Kr. til Opførelse af 2 nye Udhuse ved Havdrup Præstegaard.

Ved en Visitats den 30. Juli 1895 i Havdrup af Biskop Skat Rørdam oplyser Biskoppen, at den lille Kirke var fyldt af ældre og yngre, og Præsten holdt en vel overvejet og opbyggelig Prædiken over Rom. 6, 19—23. Den konfirmerede Ungdom viste sig vel oplyst i Kristendommens Sandheder.

Pastor Jørgensen blev afskediget i Naade og med Pension den 24. Marts 1902 og tog Ophold i København, hvor han døde 1. April 1904. Vi citerer lidt af en Nekrolog i et Dagblad: Hans Dygtighed var almindelig anerkendt, og han var i de senere Aar vor dygtigste Kender af grønlandsk Sprog. Han har bl. a. besørget Udgivelsen af Samuel Kleinschmidts grønlandske Ordbog og af den reviderede grønlandske Salmebog og har i Fællesskab med et Par andre Præster og paa Grundlag af Lektor Kleinschmidts Forarbejder revideret den grønlandske Bibeloversættelse og gjort det nye Testamente færdigt til Trykken. Kendere anser dette Arbejde for at være fortrinligt udført.

Pastor Jørgensen blev begravet paa Havdrup Kirkegaard, hvor ogsaa Fruen, der døde 5. Oktober 1906, er begravet.

Knud Kristian Kring blev indsat som Sognepræst for Havdrup-Solrød i August 1902. Han er født 15. Maj 1853 i Vork, Egtved Sogn, Vejle Amt, som Søn af Lærer og Kirkesanger Jens Jensen Kring og Hustru Dorteia Hansen, Gauerslund. Navnet Kring føres helt tilbage til Middelalderen, og Pastor Krings Fader stammede fra en Gaardmandsslægt, som i 300 Aar havde været bosat paa Vejleegnen. 1873 tog Pastor Kring Lærereksamen og blev derefter Lærer ved Præstø private Realskole. Lærervirksomheden opgav han og tog Studentereksamen 1877 for at studere Teologi. Han tog Embedseksamen den 20. Januar 1883 og fik Laud. Den 14. November samme Aar blev han ordineret for at blive personel Kapellan hos Sognepræsten i Kastrup ved Vordingborg. Derfra blev Pastor Kring forflyttet til Snøde den 22. Januar 1885, stadig som personel Kapellan. Her blev han ogsaa gift den 17. Maj samme Aar i Lyderslev med Kirsten Christine Larsen, født 17. Maj 1856. Sit første Præsteembede fik Pastor Kring, da han 20. Maj 1887 blev kaldet til Kobberup-Feldingbjerg i Vestjylland, hvorfra han 11. April 1892 blev forflyttet til Sørbymagle-Kirkerup ved Slagelse. Godt 10 Aar senere blev Pastor Kring Sognepræst her, hvor han virkede i godt 21 Aar.

Straks efter Ankomsten hertil lod Pastor Kring Præstegaards-
haven udvide et Stykke mod Vest og lod senere plante en Mængde
Frugttræer, hvoraf et begrænset Antal nu er tilbage.

I 1910 blev Solrødlodden af Præstegaardsjorden (37 Tdr. Ld.)
bortforpagtet til P. Jørgensen, Havdrup By. 1885 blev Ulvemose-
loddens 25½ Tdr. Land solgt til H. Jakobsen, og omkr. 1918 fra-
solgte J. Mortensen 3 Parceller a 4 Tdr. Land til Parc. H. Henrik-
sen, Læge Pedersen og Fabrikant P.
Jensen og Resten til Parc. H. Pedersen.

Knud Kristian Kring.

I Anledning af Genforeningen i 1920
var Pastor Kring medvirkende ved
Rejningen og Indvielsen af en Minde-
sten for denne store og glædelige Be-
givenhed, og han har selv skrevet Ver-
set, der staar paa Stenen.

Fra 30. November 1923 blev Pastor
Kring pensioneret og flyttede til Glo-
strup og købte en Villa dér. Dér døde
han ogsaa 25. Juni 1930 og ligger be-
gravet paa Glostrup Kirkegaard, hvor
ogsaa hans Hustru, som døde i 1932,
ligger.

Efterfølgeren i Embedet her blev
Lars Johannes Engberg, som blev kaldet den 22. Februar 1924
og indsat Trinitatis Søndag 15. Juni af Provst Varming. Pastor
Engberg var født i Odense 4. August 1879, Søn af Kontorist, Stu-
dent fra Odense 1898 og blev teologisk Kandidat 16. Januar 1904
med Laud. Aaret efter blev han gift med Eva Grønning, født 28.
Januar 1881 i Odense.

I nogle Aar var Pastor Engberg Lærer, først i Ribe fra 1905
og senere i Hjørring fra 1907, inden han blev Præst. Sit første
Embede fik han 1911 som Sognepræst for Dybe og Ramme i Vest-
jylland. Herfra kom han i 1914 til Randers som 1. residerende Ka-
pellan ved Sct. Mortens Kirke. I 1924 kom Pastor Engberg hertil
som Sognepræst, men blev allerede 12. Marts 1926 kaldet til Sog-
nepræst i Korsør. Pastor Engberg holdt Afskedsprædiken i Kir-
kerne her den 11. April (1. S. e. Paaske) 1926. Han er endnu fun-
gerende Sognepræst i Korsør.

Sognepræst *Frederik Engel* beklædte Embedet her fra 1926 til
1938. Han blev født 7. December 1878 i Ribe, hvor Faderen den-
gang var Adjunkt, tog Studentereksamen fra Metropolitanskolen
i København 1897 og blev teologisk Kandidat 1906. Fra 1913 til

1919 var Pastor Engel Lærer i København og ordineret Kateket ved Sct. Jakobs Kirken. I 1919 blev han Skolebestyrer i Hillerød og kom 1921 derfra som Kaldskapellan til Vordingborg, hvor han tillige var Præst for Oringe. Den 8. December 1922 blev han gift med Kirstine Margrete Backhusen, født 12. Maj 1885.

I 1930 blev der foretaget en Udstykning af det meste af den resterende Præstegaardsjord. De 37 Tdr. Land, Solrød Præstejord, som hidtil havde været forpagtet ud, blev udstykket i fire Lodder, en paa 12 Tdr. Land, to paa 10 Tdr. Land og én Tillægsparcel paa 5 Tdr. Land. Desuden blev $6\frac{3}{4}$ Tdr. Land af Hjemmelodden tillagt Parcellist Thorvald Larsen, Granly. Tilbage ved Præstegaarden er der altsaa nu ca. 21 Tdr. Land. — Fra 1938 har Pastor Engel været Præst ved Rigshospitalet i København.

Villy Sørensens Statshusmandsbrug
paa Solrød Præstemark.

Kresten Søren Gunnar Sloth.

Fra December 1938 til Februar 1943 var *Torben Christian Skat Dignes* Sognepræst for Havdrup-Solrød. Han blev født den 17. Februar 1912 i København, hvor Faderen var Gartner, tog Studentereksamen fra Kursum 1931 og Embedseksamen i Juni 1937. Han er gift med Else Funch, født 29. Oktober 1912 i København.

1943 til 1946 var Pastor Dignes Sognepræst i Hammer; allerede i 1944 fik han Timer som Religionslærer ved Vordingborg Seminarium. I 1946 traadte Pastor Dignes helt over i Lærervirksomheden.

Den 6. Juni 1943 blev *Kresten Søren Gunnar Sloth* indsat som Sognepræst her. Han er født i Aalborg den 30. Oktober 1912 som Søn af Arbejdsmand Sloth, blev Student fra Aalborg 1931 og tog Embedseksamen i Februar 1937. Fra Januar 1938 til Maj 1943 var han Sognepræst i Storvorde-Sejflod Sogne. Han blev 1938 gift med Inger Margrete Christensen, født 30. Oktober 1915.

SOLRØD-JERSIE PRÆSTEEMBEDE FRA REFORMATIONEN TIL 1816.

Ved Reformationen blev som tidligere omtalt Jersie og Solrød Sogne slaaet sammen til et Pastorat. Derfor kan der være Grund til i korte Træk at omtale Sognepræsterne for dette Pastorat.

Den første, hvis Navn er opbevaret, hed *Hans Christensen* og skal være tiltraadt Embedet ca. 1579, men er allerede død 25. Maj 1583. — Han blev afløst af *Jacob Christoffersen*, som ogsaa kun havde en kort Embedstid fra 1583 til 1587.

Derefter blev *Dines Jersin* Sognepræst. Han blev ordineret 31. August 1587 og var gift med *Ellen Hansdatter*. Hans Navn (D. J.) findes paa Prædikestolen i Jersie, og han har sikkert ogsaa været virksom ved Anskaffelsen af Solrød Kirkes Prædikestol. Han døde 1603. Her bør lige omtales, at en Søn af Pastor *Jersin*, *Jens Dinesen Jersin*, blev en betydelig dansk Kirkemand, saaledes i 1629 Biskop i Ribe og Forfatter til baade lærde og opbyggelige Bøger.

Peder Andersen Mand var Sognepræst fra 1603 efter et Par Aar at have været Kapellan i Højelse. Han kom bl. a. ud for den Ulykke, at Præstegaarden i 1605 brændte. Han døde 1634.

1631 blev *Andreas Svendsen* Sognepræst i Jersie-Solrød. Han havde først været personel Kapellan i Soderup. Det er ikke oplyst, hvornaar han døde, og det er derfor usikkert, hvilket Aarstal Eftermanden begyndte.

Denne hed *Hans Nielsen* og opgives at være død ca. 1647.

Jørgen Lauritsen Pannisylius blev kaldet den 11. Februar 1647. Han havde først været personel Kapellan i et Par Aar.

Eftermanden, *Mads Mikkelsen*, blev ordineret 27. April 1657 og døde som Sognepræst i Jersie ca. 1670.

Cai Mikkelsen blev ordineret 1670 den 3. August for at overtage Embedet og døde ca. 1697.

Magister *Jens Jensen Kaalund*, som vistnok først havde været Rektor i Køge, blev den 10. April 1697 kaldet til Jersie-Solrød Præsteembede. Hans Fader var Provst i Herfølge. Han blev Student fra Kursus 1684. Han blev gift med *Elisabeth Marie Eggers*. Det var Pastor *Kaalund*, der i 1705 lod sætte Lydhimmel over Solrød Prædikestol og har iøvrigt vist særlig Forkærlighed for Solrød Kirke, hvor han ogsaa valgte sit sidste Hvilested. I Koret ligger han begravet sammen med sin Hustru og en Søn. Disse Begravelser er omtalt under Beskrivelsen af Solrød Kirke, hvori ogsaa lidt udførligere Levnedbeskrivelse findes.

Magister *Bartholomæus Christian Andersen Schytte*, Søn af Sognepræsten i Lyngø, født 6. Juni 1692, blev Student fra Sorø

1708, Kandidat 1713 og Magister 1716. Først var han i nogle Aar Hører i København og blev 20. Februar 1722 kaldet til Sognepræst i Jersie. Han var gift to Gange, første Gang med Formandens Enke, en meget almindelig Praksis dengang, og anden Gang med Magdalene Cathrine Enevoldsdatter de Falsen, som var Enke efter Sognepræst Thulle, Hjølunde. Pastor Schytte døde 13. September 1745 og havde forinden oprettet et Legat paa 20 Rd. til de fattige.

Johannes Johansen Steenloos, født ca. 1711 i Bregninge, hvor Faderen var Præst, blev Student i Odense 1733. Efter Embedseksamen var han paa Udenlandsrejse 1740—42. Den 26. November 1745 blev han kaldet til Jersie-Solrød og ordineret 8. Februar 1746. Snart efter Embedstiltrædelsen brændte Præstegaarden. Pastor Steenloos var gift. Han døde i Oktober 1755.

Anders Pedersen Riegelsen var født 23. September 1689 i København, hvor Faderen var Købmand. Moderen hed Marie Jørgensdatter. Han blev Student 1708 og Kandidat 1713. I 21 Aar var han Sognepræst i Øster-Skjerninge paa Fyn, inden han den 21. November 1755 blev kaldet til Jersie-Solrød Pastorat. Han var gift to Gange, første Gang 12. August 1728 med Eleonore Christine Lange og anden Gang 19. Juli 1748 med Magdalene Cathrine Enevoldsdatter de Falsen, Enke efter ovennævnte Pastor Schytte. Hun døde først 25. Maj 1809. Pastor Riegelsen døde den 14. Marts 1763.

Den sidste Sognepræst inden Omlægningen af Sognene var *Laurits Hansen Gammerød*. Han var født i Gammerød, Borup Sogn, 1737. Han blev Student fra Roskilde 1757 og Kandidat 1761. Derefter var han et Aars Tid personel Kapellan for Pastor Riegelsen og blev ved dennes Død hans Afløser, kaldet 25. Februar og ordineret 23. Marts 1763. Pastor Gammerød blev gift 21. August 1772 med Marie Sophie Schnidtlér, født 1740 og død 7. Januar 1800. En Søn blev Faderens Eftermand i 1816, da Embedet blev lagt om, saa Solrød Sogn kom sammen med Havdrup.

KILDER.

S. A. Wibergs Præstehistorie, Bd. 1—3.

Th. Hauch-Fausbøll og M. Grohschening: Danmarks Præstehistorie, Bd. I og II, 1844—1911.

G. Treschow: Danske Jubellærere.

S. Wiskinge: Oluf Høfding.

Kirkebøgerne i Landsarkivet:

For Havdrup Sogn 1) 1647—1755, 2) 1755—1814.

For Solrød Sogn 1752—1814.

Desuden 5 gamle Dokumenter fra Aarene 1651—1762.

Embedets Liber daticus (heri bl. a. Præstegaardssynene).

BLADE AF HAVDRUP SKOLES HISTORIE.

DE GAMLE DEGNE.

Havdrup Skoles Historie kan føres ca. 300 Aar tilbage, idet der fra Midten af det 17. Aarhundrede findes en skreven Beretning om den første Degn i Havdrup. Men Oplysningerne om de gamle Degnes Virke er gennemgaaende sparsomme.

Det er sandsynligt, at der ogsaa til Havdrup er kommet Løbedegne, som er sendt herud fra Roskilde Latinskole. Den første Sædedegn, der har boet i Havdrup, var *Laurits Olsen Kolle*. Han var Student fra Roskilde og blev Degn her ca. 1666. Baade han og de følgende Degne forrettede ogsaa Degnetjeneste i Kr. Skensved, der var Anneks sogn til Havdrup indtil 1816. Han blev senere Præst i Kallehave.

Peder Olsen Schytte, ogsaa Student fra Roskilde, blev Degn her ca. 1680 og afgik omkring Aar 1700.

Niels Olsen, Student fra Helsingør, var Degn i ca. 18 Aar og døde i Embedet 1718.

Bertel Madsen Colding, der var Student fra Ebeltoft, blev kaldet hertil 1718 af Biskop Worm og var Degn i begge Sogne i 44 Aar. Om ham skriver Biskop Hersleb i sin Visitatsbog: „Ingen har klaget over ham 1750 og 1751. Kommer til Annexet, saa ofte han burde 1753“. Colding blev tidlig Enkemand og levede derefter i mange Aar i Ensomhed. Under sit Sygeleje blev han passet af en Kone fra Havdrup, der i Løn fik 2 Sk. daglig. 1762 døde han i den yderste Fattigdom, og hans Ejendele, der blev solgt ved Auktion, indbragte kun 15 Rdl. 5 Mk. 9 Sk. — ikke engang nok til at dække hans Gæld.

Niels Christensen Qvist, der ikke var Student, men Skoleholder, blev kaldet af Vallø Stifts Abbedisse, Prinsesse Louise Sophie Frederikke, den 19. November 1762 og fik ved Reskript af 27. November samme Aar Tilladelse til at blive Degn. Biskoppen tillod 1765, at han af sine Embedsbrødre maatte modtage Gaver til Boligens Istandsættelse. Kun fire Aar sad han i Embedet. Paa en Hjemtur fra Roskilde kom han ulykkelig af Dage ved at falde i en Tørvegrav.

Lambert Wederkinck blev indsat som Degn Juledag 1766, og efter fire Aars Forløb blev han forflyttet til Valløby 1770.

Peder Unger blev kaldet af Biskop Harboe 1770; han fik straks efter Kaldelsen ved Reskript tillagt Embedet 30 Rdl. af Lidemark Degnekald. 1785 forflyttedes han til Lidemark-Bjeverkov.

M. Hammer, der skal være født i Trondhjem og paa mødrene

Side nedstammede fra Tordenskjold, blev 1785 kaldet af Biskop Balle efter at have aflagt Embedsed. I 1796 flyttede han til Karlslunde. Da Skensved Kirke for ikke saa længe siden blev restaureret, fandt man mellem mange andre Navne Navnet M. Hammer indridset i Kridtvæggen.

Hans Jonassen, der var den sidste af de gamle Degne i Havdrup, blev kaldet den 31. Januar 1796. Han var tillige Skoleholder ogsaa i Kirke Skensved*). Om hans Virke skriver Biskop Balle, som 29. Juli 1800 holdt Visitats i Havdrup Skole: „Adskillige Børn svarede meget vel og med god Forstand af Lærebog og Catekismus. Disse læste og vel i Bog, men for en Del var Boglæsning maadelig... Degnen Jonassen, Skoleholder tillige, er en gammel Mand, som dog viser Flid og catekiserer nogenledes; han synger skikkelig.“

I 1810 fik Jonassen, der da var 74 Aar, en Substitut (Medhjælper) i Embedet. Han døde 1820.

DEGNENS BOLIG.

Først efter 1730 var der faste Degneboliger i de fleste Sogne paa Sjælland. Det paahvilede oprindelig Kirkeejeren at skaffe Bolig til Degnen, for Havdrup Sogns Vedkommende Vallø Stift, der ejede Kirken fra ca. 1722.

Fra 1751 blev Degnene paa Sjælland Ejere af Boligen. Som Regel overtog Degnen Boligen efter sin Formand. Han havde Vedligeholdelsespligten og skulde forrente den i Bygningen indestaaende Kapital. Da til Eksempel Degnen Bertel Colding døde, var Degneboligen i en yderst slet Forfatning, og den blev kun vurderet til 50 Rdl.

I den for Havdrup Sogn approberede Skoleplan af 3. Maj 1828 paalægges det Kirkesangeren i Havdrup at vedligeholde Degneboligen, „ligesom han til rette Tid erlægger aarlige Renter af den i Degneboligen indestaaende Kapital 100 Rbdr. Sølv“. Men naar Planen var traadt i Kraft, skulde Beboerne i Havdrup købe Degneboligen og sørge for Vedligeholdelsen saavel af denne som af Skolehuset. Fra nævnte Tidspunkt var Degnen altsaa løst fra enhver Forpligtelse med Hensyn til Boligen, og det blev Sognet, der i enhver Henseende skulde sørge for denne.

*) Efter 1816 havde Kirke Skensved sin egen Lærer.

Degneboligen i Havdrup har ligget omtrent paa det Sted, hvor den gamle Skole laa, inden den blev revet ned for at give Plads til Kirkegaardsudvidelsen, altsaa paa den vestre Side af Bygaden lige ud for Kirken.

En Beretning fra ca. 1800 omtaler, at Degnebolig og Skolehus var i en lille trefløjet Bygning med Længer i Nord, Øst og Syd. I det Ydre har den næppe adskilt sig fra Landsbyens øvrige Bygninger: Lave Huse med lerklinede Vægge, Straatag, smaa og faa Vinduer og Lergulv, og Boligens Indretning var som Bondegaardens.

Skolehuset var et beskedent Rum med Borde og Bænke, der var opvarmet af den samme Bilæggerovn, som gav Varme til Degnens Bolig.

DEGNENS MANGE PLIGTER.

Degnens Arbejde var stort og besværligt. Naar det om Morgenen lysnede i Øst, stod han i Kirkens Taarn og hilste den gryende Dag med Klokkeringning, og ved Solnedgang lod han „Freds- og Bedeklokken“ lyde som Tegn paa, at nu skulde alt Arbejde standse. Om Søndagen ringede han til Gudstjeneste, ligeledes ved Bryllup og Begravelse*). I Forbindelse med selve Gudstjenesten havde han meget at tage Vare paa. Degnen skulde i Communionbogen optegne dem, der vilde til Alters, samt passe paa, at ingen Altergæst undlod at komme til Skriftemaal. I Præstegaarden skulde han hente Brød og Vin og bringe tilbage, hvad der ikke var brugt.

Var der Barnedaab, skulde han sørge for Vand, meddele Præsten Barnets Navn, og hvem der var Faddere.

Under Salmesangen gik han rundt med Kirkens Bøsser. At Menigheden ikke altid havde det rette Offersind, ses deraf, at der ofte blev lagt Nødder, Æbler eller lignende i Bøssen i Stedet for Penge.

Det var Degnens Pligt at sørge for Ordenen i Kirken under Gudstjenesten, og enten før eller efter denne skulde han katekisere med Ungdommen. Derom siger Peder Palladius: Naar det om Søndagen har ringet første Gang, da skal Degnen klemte 15 eller 16 Klemt, og da skal Ungdommen komme til Kirke og sætte sig i de øverste Stole, og Degnen skal staa mellem dem og lære dem Børnelærdommen med Lyst og Lempe“. At det sikkert har skortet paa

*) Fra Aar 1900 overtog Kommunen her Klokkeringningen.

de Unges Lyst til at møde, ses af følgende Hjertesuk af samme Palladius: „O, Herre Gud. At man skal nøde Folk til deres egen Nytte og Gavn. Hvilken Blindhed maa der dog være blandt Folket“. — Var der udstedt kongelige Anordninger, som skulde bringes til Folkets Kendskab, maatte Degnen læse dem op ved Kirkestævne, en Bestemmelse, som endnu ikke helt er afskaffet.

Det paahvilede ogsaa Degnen at holde Kirken ren; han skulde, som det hed, „fjerne Støv, Spindelvæv, Fuglereder og andre Uhumskheder“. Desuden skulde han holde Kirkegaarden ryddelig.

I Tiden før 1739, da der endnu ikke var Skolehus ved Degneboligen, var det ogsaa en Pligt for Degnen et Par Gange om Ugen paa et bestemt Sted i Sognet at samle Ungdommen til kristelig Op-læren.

Ved Gilde, Bryllup o. l. Fester skulde han samle Penge ind til Sognets Fattige, men tit snød han fra denne Pligt.

Ofte gik der Bud til Degnen, naar der skulde skrives et Skøde, et Testamente eller en Bylov, og skulde Befolkningen skrives i Mandtal, eller der skulde udskrives Ekstraskat, var Degnen ogsaa Mand for det.

Endelig havde Degnen Pligt til at besøge Provstetasken, d. v. s. befordre Breve fra Biskop, Provst og Præst. Denne Tjeneste vedblev at hvile paa Kirkesangeren til 1851.

Alle disse Bestillinger: Kirkesanger, Ringer, Lærer, Postbud, Ordenshaandhæver, Skatteopkræver, juridisk Raadgiver, der i vore Dage bestrides af lige saa mange Enkeltpersoner, var i hine Tider samlet alene i Degnens Person.

DEGNENS LØN.

Og hvad fik Degnen for sit slidsomme Arbejde? Hans Løn bestod i Korn (Degnetraven), Fourage (Hø og Halm), Penge og Smaaredsel (Brød, Kage, Flæsk, Æg, Ost m. m.). Den vigtigste Del af Indtægten var Kornet, der in natura skulde svares af Bønderne med $\frac{1}{3}$ af Præstens Tiende. Degnen maatte selv hente Kornet med en lejet Vogn, som han kørte med fra Gaard til Gaard. Nogle Steder holdt man Degnegilde hos Oldemanden, hos hvem Korn og Fourage da blev afleveret til Degnen.

Til de tre store Højtider skulde Sognefolket ofre rede Penge til Degnen i Kirken, men disse Offerpenge androg kun en 5 á 6 Rdl. aarlig.

Undertiden var der til Degneembedet udlagt et mindre Stykke

Jord, varierende fra $\frac{1}{2}$ —2 Tdr. Land. Havde Degnen ikke Jord, havde han til Gengæld Græsningsret til en Ko eller et Par Faar paa Bymarken.

Omsat i Penge har Degnens Løn før 1750 i de fleste Tilfælde næppe oversteget 70 á 80 Rdl. og i daarlige Aar endnu mindre.

I 1809 var Degnelønnen i Havdrup steget en Del og udgjorde da 124 Rdl. 4 Mk.

DEGNENS FASTE UDGIFTER.

Af sin Indtægt skulde Degnen afholde forskellige faste Udgifter. Ved kgl. Brev af 1617 bestemtes, at Sædedegnene maatte svare $\frac{1}{5}$ af deres Kornindtægter til Latinskolen som Erstatning til denne for Tab af Degnetjenesten (Degnepension*). Pligten til „Klokken at lade ringe“ var ogsaa en stor Byrde, især naar der indtraf Dødsfald i den kgl. Familie.

Paa Degnen hvilede endvidere den saakaldte Familieskat, der afløste den i 1687 udskrevne Kop- og Kvægskat og skulde svares med $\frac{1}{4}$ af, hvad Sognepræsten betalte.

Endelig maatte Degnen, hvis der ikke hørte Jord til Embedet, købe Foder til sine Kreaturer.

DEGNEN OG DET ØVRIGE SAMFUND.

I Datidens Samfund blev Degnen betragtet baade som Bonde og Gejstlig. „En Degn var Bonde med Bøger“, sagde man, og denne Dobbelttilværelse har præget hans Liv baade i og udenfor Hjemmet. Forholdsvis let groede han fast i sit Sogn, og Bondens Livsvaner genfinder vi hos Degnen.

Uden Tvivl er mange af Degnene forsumpet aandelig talt alene af den Grund, at de ofte blev gamle i Embedet, baade 80 og 90 Aar.

At de gamle Degne trods ringe Uddannelse og daarlige Arbejdsvilkaar alligevel har bidraget ikke saa lidt til at højne Landalmuens aandelige Stade, derom vidner de talrige Udtalelser af Samtidens Præster, Provster og Biskopper.

*) Ophørte 1850.

SKOLENS STYRELSE OG KALDSRETEN.

I Tiden før 1806 var Skolen underlagt det gejstlige Tilsyn: Biskop, Provst og Præst med Kancelliet som øverste Myndighed. Biskop Balle har holdt Visitats i Havdrup, ligesom naturligvis ogsaa de skiftende Sognepræster har ført Tilsyn med Degnenes Undervisning her.

I Kirkeritualet af 1685 bestemtes, at der i Degneembederne kun maatte ansættes „duelige Degne“, d. v. s. Studenter, og før de tiltraadte Embedet, skulde de aflægge Ed til Biskoppen.

De fire første Degne i Havdrup (se Fortegnelsen over de gamle Degne) er altsaa blevet kaldet af Biskoppen.

Med Forordningen af 1739 kom Kaldsretten til at ligge enten hos Amtmanden og Provsten efter Indstilling af Sognepræsten eller hos Kirkeejeren og de store Hartkornsbesiddere (32 Tdr. Hartk.). For at blive kaldet skulde Ansøgeren have „rettelig Kendskab til Katekismus og sin Salighedsorden og bestaaet Prøve for Provst og Sognepræst i Skrivning, Regning og Retskrivning“.

Degnene i Havdrup er i dette Tidsrum enten kaldet af Biskoppen eller af Vallø Stift.

Efter at Reglementet af 10. Oktober 1806 og Skoleloven af 29. Juli 1814 var kommet, skulde Tilsynet med Skolevæsenet i Amtets Landsbyskoler føres af Amtsskoledirektionen (Amtmand og Amtsprøvt). Det stedlige Tilsyn skulde udøves af en Skolekommission, der bestod af Sognepræsten (Fmd.), Skolepatronen og 1 eller 2 Skoleforstandere. Sidstnævnte skulde vælges af Skoledirektionen „blandt de hæderligste Bønder i Sognet“.

Den første Skolekommission for Havdrup blev nedsat 1809 og bestod af Sognepræst Boserup, Skolepatron Iver de Hemmer som Repræsentant for Vallø og Gmd. Lars Nielsen paa Matr. Nr. 5 i Havdrup samt en Gaardmand, der i Skoleprotokollen underskriver sig CS. — rimeligvis en Repræsentant for Skensved Sogn.

Biskoppen var vedblivende Skolens øverste Tilsynsmand og skulde ved Visitatser holde sig underrettet om Skolens Tilstand og indberette til Kancelliet om sine Indtryk. De gamle Embedsbøger giver da ogsaa Oplysning om, at baade Amtsprøvt og Biskop jævnligt har besøgt Skolerne her.

Paa Lærerkaldelsen havde Sognets Beboere fremdeles ingen Indflydelse. Det faar de først med Loven af 8. Marts 1856, som bestemte, at Sogneforstanderskabet faar Ret til at indstille 3 af Ansøgerne til det ledige Embede, hvoraf den kaldende Myndighed saa frit kunde vælge. Lærer A. Bielefeldt, der i 1863 blev kaldet

til Havdrup, var altsaa den første Lærer i Sognet, ved hvis Ansættelse Beboerne medvirkede.

Først op mod Nutiden — med Loven af 20. Maj 1933 — skete der betydelige Ændringer i Landsbyskolens Styrelse og Kaldelsen af Lærere.

SKOLEUDGIFTERNES UDREDELSE.

Danske Lov 1683 bestemte, at Degnelønnen skulde skaffes gennem Offer, Degnetrave m. m. Til at begynde med udrededes Degnetienden i „Korn i Skæppen“, men efterhaanden svaredes den i Penge efter Kapiteltaksten.

Forordningen af 1739 paabød Skolekasser oprettet i hvert Sogn, og de blev ved at være i Kraft i Skoleloven 1814.

Skolekassens Indtægt kom hovedsagelig fra Lysepengene, d. v. s. Penge, man tidligere havde købt Lys for til Kirkens Alter. Senere de saakaldte Tavlepenge, som blev samlet i de Tavler, der paa Fastelavns Søndag og Søndagen efter Mikkelsdag skulde ombæres i Kirken. Endvidere alle Bøder, derunder Skolemulkter og frivillige Gaver.

Af Skolekassen skulde bl. a. udredes: Udgifter til Lærebøger til fattige Børn, til Skrivepapir, Penne, Blæk, Skolebøger, Bibler, Landkort m. m. og til Belønning til flittige Børn.

Skolekassens Regnskab førtes af Skolepatronen.

HAVDRUP SOGNS SKOLEREGNSKAB FOR 1844:

INDTÆGT	UDGIFT
1. Tavlepenge 4 Rdl. — Mk. 8 Sk.	Skolebøger til fattige samt
2. Skolemulkter . . . 3 » 4 » 8 »	Penne, Papir etc. til
Summa Indtægt . . . 7 Rdl. 5 Mk. -- Sk.	Skolelæreren 1 Rdl. 5 Mk. 14 Sk.
» Udgift 1 » 5 » 14 »	Summa Udg. 1 Rdl. 5 Mk. 14 Sk.
Beholdning 5 Rdl. 5 Mk. 2 Sk.	

Om Udgifterne til Skolevæsenet iøvrigt hedder det i Loven af 1814: „Alle Udgifter, som udfordres til Skolebygningers Opbygelse, Forbedring og Vedligeholdelse samt til de øvrige ved Skolen befalede Indretninger, saavel som til Skolelærernes Lønning, bør for hvert Sogn udredes af samtlige Beboere ved Ligning efter Beboernes Hartkorn, deres Formuers Tilstand eller deres Lejlighed. Forslag til denne Ligning affattes af Sognets Skolekommission med 4 af de hæderligste Mænd i Sognet“.

I 1828 udrededes Degnetraven af Havdrup By af 61 Tdr. 5 Skp. 2 Alb. Hartkorn med 2 Skp. Byg af hver Tønde Hartkorn, omtrent 18 Tdr., og da Degnekaldene efter 1814 blev nedlagt, bestemtes det, at deres Indtægter, bl. a. Degnetraven, skulde gaa over til Skolelærerembederne.

Ved Lov af 24. Marts 1899 bortfaldt Degnetraven fra 1901 som Ydelse til Lærerne og gik over til Kommunen, der samtidig overtog Udredelsen af Lærernes Begyndelsesløn.

LÆRERE OG LÆRERINDER I HAVDRUP GENNEM DE SIDSTE CA. 150 AAR.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede krævede Oplysningstidens Mænd, at Undervisningen i Skolerne skulde gives af seminarieud-

Carl Christoffer Køppen.

dannede Skolelærere. Og ret snart overtog disse som Kirkesangere tillige de gamle Degnes Tjenester i Kirken. Da samtidig Skoleloven af 1814 bragte en stor Forandring af Landets Skolevæsen, voksede efterhaanden en ny Type af Lærere frem, som gav Skolen et andet Præg end hidtil. Efter at den sidste Degn i Havdrup havde haft to Medhjælpere, først Skolelærer *Rasmus Rasmussen*, som i 1813 flyttede til Gøderup, og derefter Skolelærer *Jacob Sørensen*, der efter Degnens Afsked i 1816 sad i Embedet til omkring 1. April 1825, blev Seminarist *Carl Christoffer Køppen*, født i København 1802, den

19. Juni 1825 indsat som Skolelærer i Havdrup og Kirkesanger baade i Havdrup og Kirke Skensved, det sidste Sted til 1841. Køppen, der var udgaaet fra Jonstrup Seminarium*), virkede her indtil 1863.

I Løbet af sin 38-aarige Lærergerning blev han stillet overfor store Opgaver i Forbindelse med Nyordningen af Sognets Skolevæsen (omtales senere), og efter de afgivne Beretninger fra Mynighederne at dømme synes der at have været Tilfredshed med hans Arbejde. I 1838 blev han saaledes tildelt Flids- og Opmun-

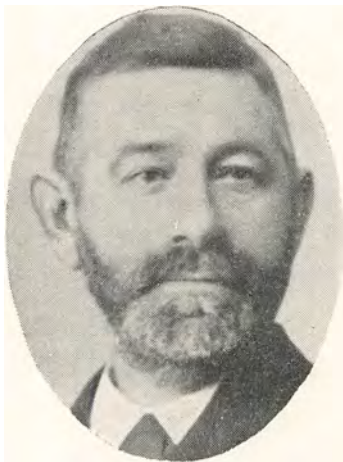
*) 1809 flyttedes Seminariet paa „Blaagaard“ til Jonstrup.

tringspræmie af Vallø Stifts Curator. Køppen fik sin Afsked 1863 og tog derefter Ophold hos en Datter, der boede paa Solrød Vestermark, hvor han døde 1879 og blev begravet paa Havdrup Kirkegaard.

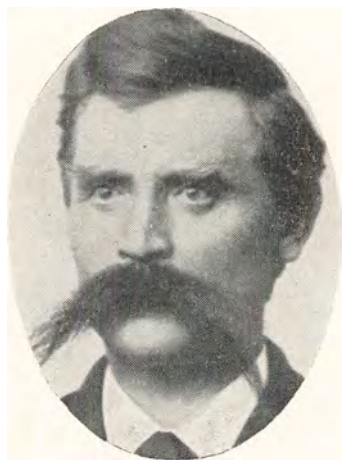
Eftermanden i Embedet, Lærer *August Evacio Bielefeldt*, født 23. Maj 1839 i København, dim. fra Jonstrup Seminarium, blev kaldet af Biskop Martensen og indsat som Skolelærer og Kirkesanger 12. Juli 1863.

Af nulevende gamle Folk, som har gaaet i Skole hos ham, faar han det Vidnesbyrd, at han var en dygtig Lærer, især skal han have skrevet saa smukt. Han var bestemt i sin Optræden og holdt god Orden. Hans Kone, Helene, født Gildberg, underviste Pigerne i Syning og var usædvanlig dygtig til at sy, strikke og hækle.

Bielefeldt tog sin Afsked 1902 og flyttede til Havdrup Stationsby, hvor han døde den 13. Juni 1904 og blev jordfæstet paa Havdrup Kirkegaard.

August Evacio Bielefeldt.

J. Rasmussen Helmgaard.

I 1902 blev Lærer *J. Rasmussen Helmgaard*, Hellum, født i Tørring i Tulstrup Sogn 1. Marts 1863, dim. fra Skaarup Seminarium 1884, kaldet til Lærer og Kirkesanger i Havdrup. Gift med Andrea Jensine, f. Sørensen. Han virkede i Skolen i Havdrup til November 1903, da han flyttede ud til den nye Skole.

Helmgaards Lærervirksomhed faldt i en Periode, da Skoledistriktets Børnetal var i stærk Stigning. I mange Aar maatte han arbejde med overfyldte Klasser, hvad der stillede store Krav til hans Arbejdskraft og disciplinære Evner. Først efter 1920, da yderligere to

Lærere blev ansat ved Skolen, lettedes Arbejdet. — Helmgaards gode Evner blev udadtil taget i Brug paa forskellig Maade. I Aarene 1913—20 var han Sekretær for de skiftende Sogneraadsformænd, og en Overgang var han Leder af Sangkoret „Hedeblomsten“.

Førstelærer Helmgaard døde i Embedet 9. September 1925 og blev begravet paa Havdrup Kirkegaard. Paa hans Gravminde satte Skolebørnene en smuk Sølv-Palmegren.

Efter en Vakancetid paa godt tre Maaneder blev Førstelærer *Peter Petersen*, Kværndrup, født i Raaby, Holtug Sogn, 20. December 1889, dim. fra Vordingborg Seminarium 1913, kaldet til Førstelærer og Kirkesanger fra 1926. Gift med Asta Elisabeth Sindrup, født Christensen.

I Andenlærerembedet, der oprettedes 1920, har følgende Lærere været ansat:

Lærer *Martin Ludvigsen*, Skolehjemmet „Godhavn“, født 17. Juli 1895 i Jyllinge Sogn, dim. 1916 fra Jonstrup, gift med Johanne Dorothea Kranold, født Christensen; virkede her fra 1920—27, da han blev kaldet til Kommunalærer i Kastrup paa Amager. Er senere udnævnt til Overlærer i Nyhuse ved Hillerød.

Lærer *Peder Haarsted*, Ullerslev, f. 6. Marts 1893 i Gadbjerg Sogn, Jylland, dim. fra Ribe Seminarium 1915, har været Lærer her fra 1927. Gift med Alma, f. Bitsch.

Ved det ogsaa i 1920 oprettede Tredielærerembede har der været følgende Lærere:

Lærer *Karl Kristian Kristiansen*, født 10. Januar 1897 i Lidemark Sogn, dim. fra Jonstrup 1918 — fra 1920—26. Gift med Gerda Juliane, f. Helmgaard; han ansattes som Førstelærer ved Sletten Skole 1926, hvor han senere er blevet udnævnt til Overlærer.

Lærer *Ejner Rasmussen*, f. 23. Februar 1901 i Borup Sogn, dim. fra Tønder Seminarium 1925, gift med Margrethe Kjær, — fra 1926—29. Blev kaldet til Førstelærer i Allindemagle og er nu Førstelærer i Glumsø.

Lærer *Viggo Heldorf*, Mellerup Friskole, født 21. December 1896 i København, dim. fra Blaagaard Seminarium 1918 — fra 1929 —. Gift med Jenny, født Olsen.

I Forskolelærerindeembedet, der blev oprettet 1904, har siddet følgende Forskolelærerinder:

Frk. *Bodil Kirstine Andersen*, født 7. August 1881 i Snoldelev

P. Petersen.

Sogn, dim. 1902 fra Københavns Forskoleseminarium — fra 1904 —08; tog da Afsked paa Grund af Giftermaal.

Frk. *Hervør Hansen*, født 23. Maj 1887 i Vraaby Skole, Enderslev-Vraaby Kommune, dim. 1906 fra Københavns Forskoleseminarium — fra 1908—12.

Frk. *Louise Frederikke Skjoldager*, født 21. Marts 1885 i Vester Saaby Skole, Kirke Saaby-Kidserup Sogn, dim. 1907 fra Th. Langs Seminarum i Silkeborg — fra 1912—19.

Fru *Anna Mikkelsen*, født 31. Maj 1898 i Nebel By, Raarup Sogn, Jylland, dim. 1918 fra Forskoleseminariet „Ankerhus“, Sorø, — fra 1919—24. Opgav Embedet for at uddanne sig til Jordemoder.

Fru *Jenny Kellermann*, født 25. Marts 1894 i Vejle, dim. 1915 fra Femmers Forskoleseminarium, gift med Billedskærer Aksel Kellermann, — fra 1924—30. Blev saa ansat i Vadsby Forskolelærerindeembede i Sengeløse Sogn. Bor nu i København.

Frk. *Karen Andersen*, født 6. Juli 1900 i Gørding Sogn, dim. 1925 fra Odense Forskoleseminarium, — fra 1930.

SKOLELÆRERENS LØN.

Skoleloven af 1814 bestemte, at „til Skolelærernes anstændige Lønning bør Amtmand og Amtsprovst snarest udarbejde en fuldstændig Plan“.

Først 16. August 1828 blev nedenstaaende Plan for Skolelærernes Løn i Havdrup godkendt af Kancelliet:

I. Af Havdrup:

Skolesæd: 7 Skp. Rug, 7 Skp. Byg.

Degnetrave: 18 Tdr. Byg.

Jule- og Paaskerente (Smaaredsel): 8 Lp. Brød, 1 Lp. Flæsk, 1 Lp. Ost, 4 Sn. Æg, 16 Læs Tørv, 26½ Lp. Hø, 19 Lp. Halm. Offer og Accidenser, omtrent 20 Rbdr.

Skolejord — 4 Tdr. Land.

Fra Højelse Præstekald: 30 Rdr. Sølv.

II. Af Kirke Skensved (for Degnetjenesten)*):

Degnetrave: 13 Tdr. 2 Skp. ¾ Fdk. Byg.

Offer: omtrent 12 Rbdr.

Julerente: 6 Lp. Brød, 3 Sn. Æg, 6 halve Svinehoveder, 6 Oste.

* Fra 1841 var Skolelærerne i Havdrup ikke mere Kirkesangere i Kr. Skensved Kirke.

Med Indtægten fra Højelse forholdt det sig saaledes: Ved kgl. Resolution af 23. December 1769 var det blevet bestemt, at da Provst Kragelund forflyttedes fra Vallø til Højelse Præstekald, blev det paalagt ham at udrede en særlig Afgift til Degneembedet i Havdrup og Kirke Skensved paa 30 Rdr.

Legatet blev sidste Gang udbetalt til Havdrup-Solrød Kommune i 1936—37.

I Penge har Lønnen udgjort ialt ca. 245 Rbdr.

Til Midten af Aarhundredet var Skolelærerens Løn i Havdrup omtrent uforandret, kun underkastet de Svingninger, som Kornprisen var ude for. I 1855 var Lønnen: 332 Rdl. 2 Mk. 10 Sk.

Med Loven af 8. Marts 1856 fik Skolelærerne omsider en haardt tiltrængt Forbedring af deres Løn. Der indførtes nu Skolepenge, som skulde betales af Forældrene med 1—2 Rdl. om Aaret for hvert Barn. Var der mere end ét Barn fra et Hjem, betaltes kun halvt for det andet og intet for de overskydende. Fattige Beboere kunde helt fritages for at betale Skolepenge.

I Havdrup fastsattes Skolepengene til 1 Rdl. for Gaardmændenes Børn og 3 Mk. for Husmandsbørn; de uformuende var fri for at betale noget. Allerede i 1861 holdt Beboerne i begge Sognene op med at svare Skolepenge efter Børnetallet, og i Stedet blev disse skaffet til Veje ved almindelig Ligning.

Endvidere bestemte Loven, at Lærerne var berettiget til Alderstillæg, der skulde udbetales dem i Portioner á 25 og 50 Rdl.

To senere Love — af 27. Maj 1908 og 28. April 1931 — har atter forbedret Lønningerne for Folkeskolens Lærere. Den sidste Lønningslov er fra 1946.

PENSIONEN.

De gamle Degnes Alderdom var slet betrygget. Latinskolernes Degnepension kunde vel højst holde den værste Nød fra Døren. Derfor sad de saa længe i Embedet, som Myndighederne tillod det. Ofte maatte Eftermanden af sin knappe Indkomst svare Underhold til den afgaaede Degn.

Degnen Hans Jonassen i Havdrup passede begge sine Embeder, til han var 74 Aar, og først som 80-aarig blev han afskediget. Indtil han døde, maatte Efterfølgeren svare ham: 1½ Td. Rug, 2 Tdr. Byg, 1½ Td. Malt, 2 Skp. Ærter, 4 Lp. Flæsk og 18 Rbdr. i Penge.

Med Skoleloven af 1814 lysner det lidt. Den bestemte, at der i hvert Amt skulde oprettes en Hjelpekasse for Skolelærere, og

til denne maatte Læreren svare 1 Td. Byg, ligesom ogsaa hvert Sogns Skolekasse svarede 1 Rbd. aarlig. Af Kassens Midler blev der saa givet gamle afskedigede Lærere og deres Enker en forhøjet Pension og om muligt Husly og Brændsel.

Senere — i Henhold til Loven af 1856 — blev alle fast ansatte Skolelærere berettiget til Pension, naar de var fyldt 30 Aar. — Hjælpekassen blev samtidig ophævet.

Pensionen beregnedes efter en saakaldt Reguleringssum udarbejdet paa Grundlag af Lønnen hvert tiende Aar.

For Havdrup Skole blev Embedets Indtægter for Tiaaret 1866—75 til Fastsættelse af Reguleringssummen opgivet saaledes:

1. Kornløn	594 Kr. 71 Øre
2. Bolig og Have	100 Kr. 00 Øre
3. Brændsel	96 Kr. 00 Øre
4. Fourage	127 Kr. 36 Øre
5. Jordlodden	300 Kr. 92 Øre
6. Offer og Accidenser	220 Kr. 68 Øre
7. Skolepenge	54 Kr. 90 Øre
8. Kirkesangerløn	20 Kr. 00 Øre
9. For Kirkebogens Førelse	20 Kr. 00 Øre
10. Legat fra Højelse	60 Kr. 00 Øre

1594 Kr. 57 Øre

I Tiaaret 1896—1905 var Reguleringssummen 1455 Kr.

1. Januar 1894 blev Højtidsofferet afløst for Havdrup (og Solrød) Sogn med 115 Kr. til hver af Pastoratets 2 Lærere, hvilket Beløb for Fremtiden skulde udredes af Kommunens Kasse.

Havdrup gamle Skole.

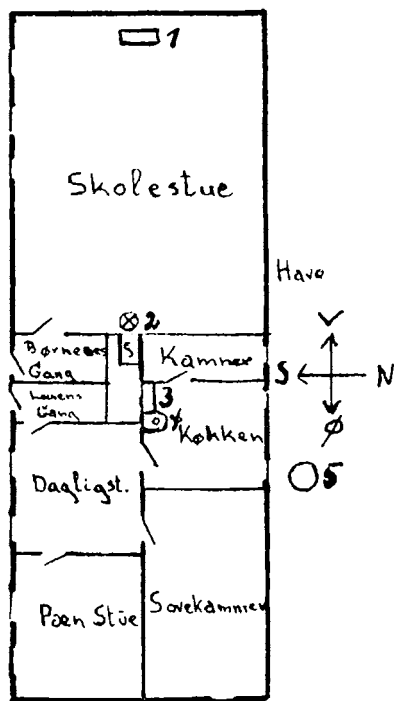
HAVDRUP GAMLE SKOLE.

Bortset fra en lille Tilbygning til Skolehuset paa ét Fag i 1828 skete der ingen Forandring med Degneboligen før 1842, idet Skolelærer Køppen da ansøgte om „at maatte faa en anden og bekvemmere Bolig“. Ombygningen blev beregnet til at ville koste 500 Rbdl. — en stor Sum efter Tidens Forhold. I et Sogneforstanderskabsmøde den 4. April var der mødt en Repræsentation for Beboerne frem og bad om, at man udsatte „Skolens Opbyggelse — til næste Aar. Da Sognets Beboere heller ikke paa det Tidspunkt saa Udvej

for at skaffe saa mange Penge, ansøgte man Kancelliet om Tilladelse til at laane de 500 Rbdl. af Vallø Stifts Midler. 19. Juli meddeltes det Sogneforstanderskabet, „at hans Excellence Grev Moltke var villig til at forunne Districtet med et Laan paa 500 Rbdl. mod Kapitalens Forrentning og Tilbagebetaling i 10 Aar — samt overlade det til Skolens Opbyggelse nødvendige Egetømmer, 251 Alen, mod Betaling“. 12. August 1842 tilskrev Sogneforstanderskabet for Havdrup Pastorat, Vallø Stift, at det „med megen Taknemmelighed tog imod det tilbudte Egetømmer“.

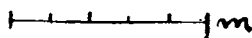
Paa den gamle Degneboligs Plads opførtes saa den nye Bygning, der stod færdig 1843. Den blev bygget i solidt Bindingsværk og tækket med Straa. I den østre Ende var der Lærerbolig, der bestod af tre Stuer: Dagligstue og Øverststue med 2 Fag Vinduer til hver Stue mod Syd og

Kirkegaard

Vej

Opmålt ved
Kjensen & Haersted

Grundplan af Havdrup gamle Skolebygning.

1. Kateder. 2. Kakkellov. 3. Komfur. 4. Vaskekedel.
5. Brønd.

Sovekammer med ét Vindue mod Øst, dertil Køkken med Spisekammer og Gang. Fra Køkkenet førte Dør ud til Haven mod Nord, hvor Brønden var.

I den øvrige Del af Bygningen var der Skolestue og Skolegang.

Adskilt fra Skolebygningen ved en Gaardsplads laa Udhuset, hvor der var Stald, Lo og Lade. Paa den Tid hørte der en Skolelod paa godt 4 Tdr. Land til Embedet, Matr. Nr. 2 a, beliggende Syd for Præstemarken.

Skolens Legeplads laa Øst for Bygaden, hvor der nu er Parkeeringsplads; her var ogsaa Byens Brønd, og senere blev Skolens Gymnastikapparater opstillet her.

1874 blev der bygget et Par Fag til Skolestuen ind mod Kirkegaarden, idet det begyndte at knibe med Plads til Børnene. Saa længe Ombygningen stod paa, blev der holdt Skole i Loen.

FORSØG PAA AT BYGGE EN POGESKOLE PAA ULVEMOSEN.

Blandt Beboerne paa Ulvemosen blev Utilfredsheden med den lange Skolevej paa en lille halv Mil stadig større. En Kreds af Forældre indsendte saa i 1873 en Ansøgning til Havdrup-Solrød Sogneraad om at faa opført en Pogeskole ved Havdrup Stationsby. Til Trods for, at Forældrekrederen gjorde opmærksom paa, at man havde baade en Lærerinde og Bolig til hende, men kun manglede en „liden Skolestue med fornødent Inventar og Ildebrændsel samt Løn til Lærerinden“, blev Sagen dog henlagt.

Men Beboerne havde endnu ikke opgivet at faa bygget en Skole paa Ulvemosen. I 1877 sendte 32 bosiddende Mænd med 60 ukonfirmerede Børn et nyt Andragende til Sogneraadet, men heller ikke denne Gang frugtede Henvendelsen, for Sogneraadet svarede, at „da flere af Kommunens Beboere havde en meget lang Skolevej, fandt man ikke for Tiden Anledning til at tilstaa nogen Understøttelse“.

Efter at Pastor Milo paa Skolekommissionens Vegne havde opfordret Beboerne til at tegne sig for et aarligt Bidrag til Rejsning af en Skole derude, aabnedes omsider i 1877 en privat Skole paa Møllestedet ved Havdrup Stationsby. Men om dennes Historie fortælles andet Sted i Bogen. —

HAVDRUP NYE SKOLE.

Som Aarene gik, blev Skolen i Havdrup baade for lille og utidsvarende, og ved Aarhundredskiftet blev Spørgsmaalet om at op-

føre en ny Skole i Distriktet for Alvor aktuelt; men hvor den skulde ligge, kneb det med at blive enige om. Tyngdepunktet — baade befolknings- og erhvervsmæssigt set — laa ikke mere i Havdrup, men i Stationsbyen, og Sogneraadsmedlemmerne derfra, Gæstgiver Anders Christensen og Parc. Jens Christiansen, arbejdede derfor paa at faa Skolen flyttet saa langt ud mod Stationen som muligt.

Sidst paa Aaret 1902 bestemte Sogneraadet med 4 Stemmer

Havdrup Skole (1903).

mod 3, at Skolen skulde ligge paa „Klockesminde“ Mark, omtrent ude ved Ørnesædevejen; men den daværende Ejer, Godsejer Hellemann, „Aagaard“, vilde ikke afstaa Jord uden Overlandvæsenskommissionens Kendelse.

Ved Nytaarstid 1903 var Parc. Jens Christiansen blevet Sogneraadets Formand, og da en Kommission, bestaaende af Herredsfoged N. Petri, Roskilde, Godsejer H. Holme, „Benzonseje“, og Gdr. Lars Nielsen, Lille Skensved, kort efter samledes til Møde med de interesserede Parter i Havdrup Skole, afleverede Sogneraadets formand et skriftligt Tilbud fra Gdr. A. Bech, Havdrup, gaaende ud paa, at han var villig til at sælge et Stykke af sin Ud-lod paa Ulvemosen, beliggende 1 km fra Stationsbyen og 2 km fra Kirkebyen.

Kommissionen kørte efter Mødet ud og saa paa de to Grunde, og den bestemte sig straks for Pladsen paa Bechs Jord, der saa blev købt for 1000 Kr.

Efter at Tømrer Hans Rasmussen, Havdrup Stationsby, havde

udarbejdet Tegninger og Overslag, blev Arbejdet overdraget Tømrer Peder Olsen, Snoldelev. De forskellige Arbejder blev udført af følgende Mestres: Planeringsarbejdet af Stenhugger Peder Salomon Hansen, Lille Havdrup, Murerarbejdet af Murer Tørk, Møen, og Blikkenslagerarbejdet af Blikkenslager Løjtved, Roskilde.

Da Bygningen, bestaaende af Lærer- og Lærerindebolig og 2 Klasseværelser samt Udhus, stod færdig og var monteret med Støbegods og Inventar, kostede den ca. 18,000 Kr., der blev laant i Roskilde Sparekasse.

Hen paa Efteraaret 1903 blev Skolen indviet og taget i Brug. Ved Indvielsesfesten gav Sogneraadetsformand Jens Christiansen Oplysning om Byggeriet, og der blev desuden talt af Pastor Kring og Provst Kjølhede, Karlslunde. Den sidste udtalte sin Tilfredshed med Skolen og sluttede: „Her ser ikke ud til, at der er sparet nogen Steder“. Først det følgende Aar begyndte Lærerinden Undervisningen.

Den gamle Skole og Jordlodden solgte Sogneraadet i 1904 til den daværende Ejer af „Højstrup“, Gdr. P. C. Pedersen for 6000 Kr., der afhændede Bygningerne til et Interessentskab i Havdrup, hvor man haardt savnede et Sted at kunne samles ved visse Lejligheder. I en Aarrække blev Skolen benyttet som Forsamlingshus, og i Udhusets Stald var der Plads til et Par Heste for kørende Kirkefolk. I 1941 var den gamle Skoles Saga ude, idet Bygningerne da blev solgt til Nedrivning og Grunden taget ind til Udvidelse af Kirkegaarden.

HAVDRUP SKOLE UDVIDES, OG 2 LÆREREMBEDER OPRETTES.

Opførelsen af den nye fireklassede Skole i Sognet var et stort Fremskridt. Men med den Fart, der efter Aarhundredskiftet var i Stationsbyens Vækst, var den Dag ikke fjern, da en Udvidelse af Havdrup Skole igen vilde være paakrævet.

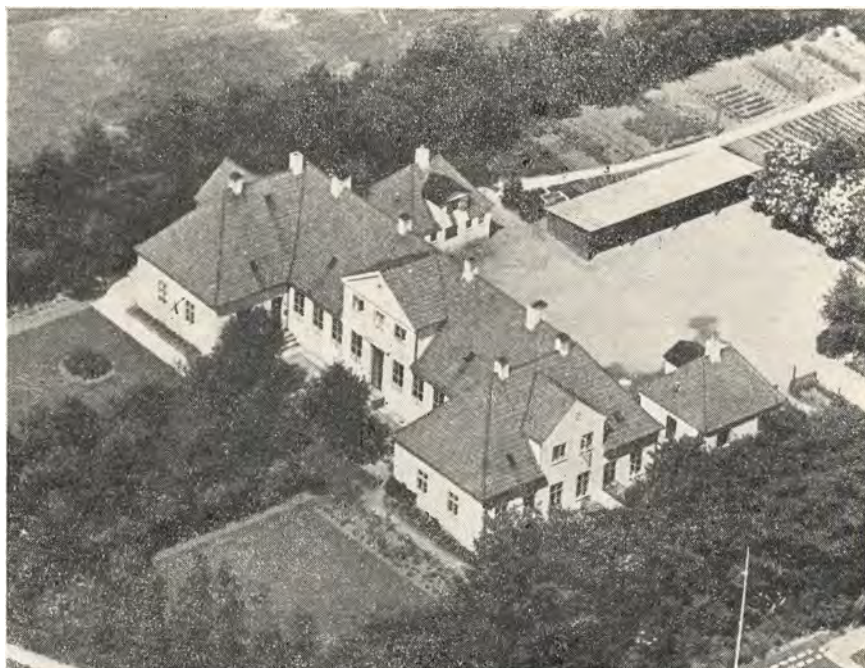
Ved Nytaarstid 1919 var der 164 skolesøgende Børn i Distriktet, hvoraf de 152 søgte Havdrup Skole, og de fire Klasser var overfyldte.

Under disse Forhold tog Sogneraadet og Skolekommissionen med henholdsvis Musiker Jens Sørensen og Pastor Kring som Formand under Overvejelse at skride til en Udvidelse af Havdrup Skole.

Et Forslag fra Skolekommissionen om at oprette 2 nye Lærerembeder i Havdrup Sogn og at udvide Skolen med en Nybygning

med Plads til 2 Klasseværelser og 2 Lærerboliger med tilhørende Udhuse blev vedtaget i Sogneraadet.

Blandt Kommunens Beboere var der imidlertid en Del Modvilje mod en saa kraftig Udvidelse af Havdrup Sogns Skolevæsen, og der blev indsendt Protestadresser mod Sogneraadets Beslutning baade til Sogneraadet og Amtsraadet, den sidste fra 145 Beboere. Adresserne ændrede dog intet i Sogneraadets Stilling, og da Mini-

Havdrup Skole (1920).

steriets og Skoledirektionens Godkendelse af Planen forelaa i Januar 1920, blev Arbejdet ret snart paabegyndt.

Tegninger og Overslag til Nybygningen blev udarbejdet af Arkitekt Carl Møller, Roskilde, og Murermester K. Kristensen, Havdrup Stationsby, fik efter Licitation det samlede Byggearbejde i Entreprise for 93,000 Kr. Tømrerarbejdet blev udført af Tømrermester L. P. Larsen, Havdrup St., Blikkenslagerarbejdet af Blikkenslagermester F. Andersen, Karlslunde, og Malerarbejdet af Malermester A. Nielsen, Havdrup St.

Ved Indvielsesfesten den 2. November 1920 gjorde Sogneraadets formand J. Sørensen Rede for Byggeomkostningerne, og der blev iøvrigt talt af Provst Kjølhede, Pastor Kring og Førstelærer J. Helmgaard.

En ny og betydelig Milepæl i Havdrup Sogns Skolevæsens Historie var passeret. Naar undtages Manglen af en Gymnastiksal, som det daværende Sogneraad og ogsaa Ministeriet ønskede snarest at faa bygget, var der med Skoleudvidelsen og Førøgelsen af Lærerpersonalet skabt gode Muligheder for det fremtidige Skolearbejde i Sognet.

Med Skoleloven af 1937 blev der — denne Gang fra Statens Side — atter stillet Krav til Indretningen af Kommunens Skolevæsen. Planer til at opfylde den nye Lovs Bestemmelser var i Løbet af Aarene indtil 1942 blevet udarbejdet, men Krigen lagde efterhaanden saa store Hindringer i Vejen for det paatænkte Byggearbejde, at det maatte opgives indtil videre. —

OM SKOLEDISTRIKTET, UNDERVISNINGEN OG SKOLEGANGEN.

SKOLEDISTRIKTET.

Havdrup Skoledistrikt har i Tidens Løb undergaaet forskellige Forandringer. I Aarhundrederne efter Reformationen har det fulgt Sognegrænsen.

Med Skoleloven af 1814 aabnedes der imidlertid i Henhold til Anordningens § 3 Mulighed for at ændre Skoledistrikterne. Først i 1828 forelaa der for Havdrups Vedkommende en Plan til en ny Inddeling af Distriktet, der den 16. August samme Aar blev godkendt af Kancelliet.

Efter denne skulde Distriktet omfatte Havdrup By med Udflyttere, bestaaende af 6 Gaarde, 22 Huse med Jord, 6 jordløse Huse og 2 smaa Gaarde. Nogle Huse paa Ulvemosen Vest for Landevejen skulde dog henlægges til Kirke Skensved Skoledistrikt. Distriktet skulde til Gengæld udvides med Snoldelev Hastrup Byomraade, bestaaende af 8 Gaarde og alle Huse. Denne Udvidelse kom dog aldrig i Stand. De Hastrup Bønder og Husmænd bøn-faldt imidlertid Kongen om at maatte blive ved Snoldelev Skoledistrikt, og Henvendelsen frugtede. I en Skrivelse af 15. Februar 1834 meddeler det danske Kancelli, „at det har resolveret, at Snoldelevhastrup ikke henlægges under Havdrup Degnekald“. Denne Afgørelse tilfredsstillte ikke Bønderne i Havdrup, der Gang paa Gang beklager sig over, at de ikke evner at svare Udgifterne til Degneembedet. Da Degnen i Snoldelev saa døde i 1841, sendte de en Ansøgning til Kongen om, at Hastrup By maatte blive henlagt

til Havdrup Skoledistrikt. Men de fik Afslag. Til Gengæld bestemtes det, at der af Degneembedet i Snoldelev skulde svares 10 Tdr. Byg aarlig til Degnen i Havdrup. Denne Ydelse blev ved Aarhundredets Slutning afløst med en Pengesum en Gang for alle.

Hvad Beboerne paa den vestlige Del af Ulvemosen angik, saa kom en Del af dem altsaa en Overgang til at høre til Skensved Skoledistrikt. En anden Part — de, der boede i Husrækken fra det nuværende „Kærdal“ og vestpaa ned mod Risbyholms Mark — sendte deres Børn til Ørsted Skole. Først i 1868 blev Skolefællesskabet med Skensved ophævet, og allerede i 1865 ophørte Forbindelsen med Ørsted, og de skolesøgende Børn henvistes til Havdrup Skole, ligesom Læreren i Havdrup blev berettiget til Tienden af Havdrup Ulvemosen vestlig for Landevejen. —

UNDERVISNINGEN OG SKOLEGANGEN.

I Degneskolen gik Undervisningen kun ud paa at lære Børnene Lærebog, Katekismus og Salmer udenad, og højst to eller tre Gange om Ugen mødte de til Belæring. Biskop Hersleb skriver i sin Visitatsbog om Degnen Bertel Colding: Han holder Skole 3 Dage i hvert Sogn ugentlig. Ingen har klaget over ham.

Omkring Aar 1800 gives der ogsaa anden Undervisning. Biskop Balle holdt 29. Juli 1800 Visitats i Havdrup Skole og meddeler derom: „Adskillige Børn svarede meget vel og med god Forstand af Lærebog og Catekismus. Disse læste og vel i Bog. Men for en Del var Boglæsning maadelig, som derfor blev paa-dømt. Salmer havde man ikke lært og fik derom Paamindelse“.

Først da den store Skolekommissions Reformer begyndte at blive gennemført, blev Undervisningen mere omfattende. 1812 visiterede Biskop Münter i Havdrup og skriver om Undervisningen: „Jeg fandt Boglæsning og Skrivning ret god og Hovedregning begyndt; men det er især magtpaaliggende, at Børnernes Forstand udvikles og deres Eftertanke skærpes; derfor maa Forstands-Øvelserne flittigen fortsættes. Intet af Katekismus eller Lærebog opgives til Udenadslæren, inden det er behørigt gennemgaaet og forklaret for Børnene“.

Hvor ringe Skolerne paa denne Tid iøvrigt var udstyret med Undervisningsmateriel, fremgaar af en Inventarliste fra 1824 for Havdrup Skole:

1 Bilægger-Kakkelovn, 2 Borde, 3 Bænke, 3 Regnetavler, 2 Regnebøger, 1 Vejledning til Hovedregning, 2 Blækhuse, 1 Regler for Vandring gennem Livet, 1 Forstandsøvelse, 1 Ussings Naturbeskri-

velse, 2 Landkort over Danmark og Europa, 1 sort Tavle, 1 Bibel, 13 nye Testamenter, 1 Kortbog, 1 Journal, 1 Inventar- og Documentprotokol.

MANGE SKOLEFORSØMMELSER.

Med Børnenes Skolegang var det saa som saa i denne Periode. Efter Loven skulde de gaa i Skole i 6 Timer daglig 3 Gange om Ugen. Om Sommeren var der imidlertid megen Forsømmelse blandt de større Børn og især for Tjenestedrengenes Vedkommende. Fra gammel Tid hed det: „At fra Ploven tages ud, til den sættes ind“, havde man Lov til at holde Børnene hjemme fra Skole. I en Mulktliste fra August 1817 ses det, at Skolekommissionen i Havdrup har idømt følgende Bøder:

Hmd. Lars Rasmussen for sin Søn Rasmus i 8 Dage — 4 Mk. 8 Sk.

Gdr. Jens Jensen for sin Tjenestedreng Ole i 11 Dage — 1 Hdl.*) 2 Mk. 4 Sk.

Gdr. Anders Olsen for sin Tjenestedreng Christian i 16 Dage — 2 Hdl. 2 Mk. 4 Sk.

Gmd. Anders Jensen for sin Tjenestepige Ane i 16 Dage — 2 Hdl. 2 Mk. 4 Sk.

Om Vinteren var det de mindste Børn, der forsømte Skolen og især dem fra Ulvemosen. I en Beretning om Foraarseksamen 1823 hedder det, at naar 1. Klasses Børn staar tilbage, maa det i Særdeleshed tilskrives Vintervejret og Føret, da de fleste vare fra Ulvemosen, hvorfra de i adskillige Uger ikke har kunnet komme til Skole“. Særlig galt var det i 1840-erne med Hmd. Mads Larsen, ogsaa kaldet „Prinse-Mads“, der boede i et Hus paa Havdrup Ulvemose, hvor Gaarden „Ulvedal“ nu ligger. Grundet paa en Strid med Læreren og Præsten i Havdrup holdt han sine 3 Børn borte fra Skolen i over 2 Aar og idømtes derfor en Skolemulkt paa 100 Rdl., som han maatte afsone i Roskilde Arrest fra 16. Maj til 18. Juni 1844, deraf 18 Dage paa Vand og Brød. —

DEN INDBYRDES UNDERVISNING.

I Begyndelsen af 1820-erne kommer en ny Undervisningsform, „Den indbyrdes Undervisning“, til at præge Skolen.

Metoden gik ud paa, at Børnene skulde undervise hinanden, mens Læreren kun skulde lede og høre.

*) Heldaler.

Alt, hvad der skulde læses og læres, var trykt paa Tabeller, der kunde anbringes paa Knage langs Skolens Vægge, og Undervisningen var delt i Læse-, Regne- og Geografiskole.

De dygtigste Børn blev udtaget til Hjælpere, og desuden var der Bihjælpere, som hver havde 2—3 Lærlinge at høre.

Den 22. Februar 1828 bestemte Skolekommissionen i Havdrup, at „D. I. U.“ skulde indføres her. Der var paa dette Tidspunkt ca.

50 Børn i Skolen.

For at skaffe Plads blev Skolestuen som nævnt udvidet med et Fag, og et Sæt Tabeller, der bestod af 80 Læsetabeller, 100 Skrivetabeller, 120 Regnetabeller og 15

Geografitabeller blev anskaffet. Hele Udgiften beløb sig til omtrent 60 Rdl. Sedler.

Fra 1829 var Undervisningen i fuld Sving. 10. Juli 1834 visiterede Provst Mellerup, Greve, i Havdrup og bemærker: „Børnene var ganske vel øvede efter den indbyrdes Undervisningsmetode“.

Ju-der-lig-bed	ud-ra-gen-de
Jub-bild-nings-frøit	ind-træn-gen-de
Jom-fru-fo-licr	rom-fru-e-lig
Jor-de-ri-ge	jevu-al-dren-de
Kou-ge-fro-ue	flart-kin-nen-de
Lut-ter-lig-bed	let-ter-en-de
Mar-tur-fro-ue	min-de-var-dig
Mun-ke-fo-licr	mod-vo-de-lig
Mar-te-van-dret	na-tur-licr-dig
Naa-de-ga-ve	nod-li-den-de
D-bets-fru-bed	ee-ru-de-lig
Vaa-licn-bef-ic	aa-ben-bier-ter

Læse-Skoletabel Nr. 41, brugt i D. I. U.
(Statens pædagogiske Studiesamling).

Metoden havde sine Fordele: Den bragte et frisk Pust ind i Undervisningen, og den var Begyndelsen til metodisk Klasseundervisning.

Men der klæbede rigtignok ogsaa Mangler ved den: Den umuliggjorde, at Hjemmene kunde hjælpe Skolen med Undervisningen, og den mekaniske og militære Form, hvorunder Undervisningsstoffet blev indprentet, førte til Aandløshed og Terperi. „D. I. U.“ var raadende i Skolen i mange Aar, og først 1865 havde den udspillet sin Rolle.

NYE FAG INDFØRES I SKOLEN.

I Tiden efter 1830 kommer Undervisningen til at omfatte flere nye Fag. Først holder Gymnastikken sit Indtog i Skolen. Fra et Møde i Skolekommissionen den 18. April 1831 hedder det bl. a.: De gymnastiske Øvelser begyndte afvigte Eftersommer. Undervisningen foregik paa Legepladsen, og her var opstillet forskellige Gymnastikapparater. At det er gaaet helt godt med denne Undervisning, ses af en Udtalelse af Provst F. Møllerup, der om en Visitats i Havdrup Skole bl. a. skriver: „I Gymnastik var Børnene godt underviste“.

Omtrent paa samme Tid bliver Sang Undervisningsfag. Det var paabudt i Skoleloven af 1814, og Tanken dermed var, at Skolebørnene skulde blive i Stand til at deltage i Kirkesangen ved Gudstjenesten. I en Skrivelse af 18. April 1836 meddeler Pastor Storm Skoledirektionen, at „den befalede Undervisning i Sang gives i begge Sognets Skoler, og hver Søn- og Helligdag indfinder Børnene fra 2. Klasse sig i Kirkerne og bidrager ikke lidt til Andagtens Befordring“. —

Geografi og Fædrelandshistorie hørte ikke til de Fag, der efter Skoleordningen skulde gives Undervisning i. I Havdrup Skole blev der omkring Midten af Aarhundredet endnu ikke givet særlig Undervisning i disse to Fag, men Børnene maatte nøjes med, hvad der stod at læse om Lande og Folk i Skolens Læsebog.

Derimod blev der undervist i Retskrivning og Skriftlæsning, skønt disse Fag heller ikke hørte med til de befalede „Genstande“, og Bemærkninger derom nævnes ofte. I 1835 skriver f. Eks. Biskop Mynster om en Visitats i Havdrup Skole: „Børnenes Fremgang er meget god og fornemmelig i Læsning og Skrivning særdeles rosværdig“.

Undervisningen og Skolegangen i Kommunens Skoler har ved Midten af Aarhundredet antaget Form og Fasthed. Næsten alle Udtalelser fra Skolekommissioner, Provst og Biskop gennem sidste Halvdel af Aarhundredet vidner om, at der er blevet arbejdet jævnt godt i Skolerne. 5. Juni 1863 visiterede Biskop H. Martensen i Havdrup og betegner Tilstanden i Skolen som antagelig.

I denne Periode indføres Haandgerning for Pigerne i begge Kommunens Skoler, og navnlig Fru Helene Bielefeldt i Havdrup gjorde sig fortjent for sit udmærkede Arbejde.

Efter at Skolen paa Ulvemosen var blevet bygget, skete der en betydelig Forbedring af Skolevæsenet her, især hvad Undervis-

ningen angik. Børnene fordeltes i 4 Klasser, og der blev flere Timer til de forskellige Fag, navnlig Historie og Geografi.

Desuden indførtes *Naturkundskab* for de større Børn og *Anskuelsesundervisning* for de mindre. Endvidere blev der gjort Forsøg paa at udvide Skolegangen, idet Sogneraadet efter Indstilling af Skolekommissionen i 1919 vedtog at indføre Hverdagsskolegang for Sommerhalvaaret. Ved Vinterhalvaarets Begyndelse vendte man dog tilbage til Hverandendagsskolegang indtil videre.

I disse Aar visiterede Provst Kjølhede, Karlslunde, jævnlig i Havdrup Skole. Om en Visitats den 25. Juli 1919 skriver han bl. a.: Undervisningen viste sig i det hele ret tilfredsstillende i Læsning og Religion og i Regning og Skønskrivning endogsaa overordentlig god. Sangen lød frisk...

Med Skoleudvidelsen i 1920 skete saa det rigtig store Fremskridt, baade hvad Undervisningen og Skolegangen angik. Børnene fordeltes i 7 Klasser, og Hverdagsskolegang optoges paa Undervisningsplanen. Foruden at der blev flere Timer daglig til de almindelige Skolefag, optoges nye Fag som *Naturhistorie* og *Botanik*, ligesom ogsaa Skolen udstyredes med gode Hjælpe midler.

I April 1928 udvidedes Fagrækken med *Tegning* og *Engelsk*, og i 1935 fik Skolen Lysbilledapparat, og senere er anskaffet Radio og Filmsapparat.

FORÆLDREMØDER OG EKSAMENSFESTER.

I Tiden fra 1926 og indtil Verdenskrigen begyndte har der for at skabe Samarbejde mellem Hjem og Skole jævnlig været holdt Forældremøder, hvor Spørgsmaal vedrørende Skolen og Undervisningen har været taget op til fri Drøftelse. Og i de forløbne Aar siden 1926 har der med en enkelt Afbrydelse paa Lærernes Initiativ efter den aarlige Eksamen været arrangeret Eksamensfester for Børnene og deres Forældre.

Som et synligt Udtryk for Forældrekrede's Interesse og Offervilje skal det nævnes, at Skolen siden 1926 har modtaget Gaver fra følgende:

Afdøde Brygger Lars Andersen: et kostbart Mikroskop.

Fru Fabrikant Jensen, Hedebo: et smukt Harmonium.

Fhv. Boghandler P. Lyngsgaard: en stor Samling udstoppede Fugle.

Fhv. Skræddermester O. P. Olsen: en smuk Insektsamling.

Afdøde Læge S. Pedersen: en værdifuld Samling af Gevirer.

Ser man bort fra, at der ved den nye Skolelovs Ikrafttræden i 1937 endnu ikke var bygget Gymnastiksal ved Havdrup Skole, tør det dog siges, at Skolen iøvrigt stod pænt plaseret blandt Egnens Landsbyskoler paa dette Tidspunkt.

Med Længsel imødeser Skolekredsens Forældre den Dag, da de store Fremskridt til Landsbyskolens Forbedring, som er indeholdt i den nye Skolelov, ogsaa vil komme Havdrup Skole til Gode. —

KILDER:

Biskop Balles Visitatsbog.

G. Hansen: Degnen.

Havdrup Præstekalds Embedsbog.

Havdrup Skoles Embedsprotokol 1828.

Havdrup-Solrød Sogneraads Arkiv.

Havdrup Sogns Skoleprotokol 1809.

Hans Kyrre: Vor Skole.

Love og Anordninger fra 1814 til 1856.

Peder Palladius' Visitatsbog.

Anders Pedersen: Sjællands Stifts Degnehistorie.

Vallø Stifts Arkivsamling.

HAVDRUP FRISKOLE FRA 1877.

Friskolens Arbejde er skildret i Historisk Samfunds Aarbog for 1940. Lærerinde, Frk. Anna Nielsen, Gadstrup, forhen Havdrup Friskole, har paa en smuk Maade fortalt om disse Skolers Opstaaen og den Betydning, de fik for Egnens Befolkning i mange Aar.

Med nøje Kendskab til Havdrup Friskole føjer vi gerne endnu et Kapitel ind i Sognebogen her.

Havdrup Friskole begyndte sin Virksomhed i den gamle Mølles nordre Længe paa Ulvemosen.

Fra de danske Folkehøjskoler i Askov, Vallekilde og Rødkilde paa Møn var der efter Krigsaarene 1864 gaaet en folkelig og aandelig Rejsning ud over Landet.

Dalgas havde sagt: Hvad udad tabtes, maa indad vindes.

Dette Valgsprog var der Grobund for, efter at vort Land og Folkestamme var traadt i Støvet i 1864.

Christen Kolds Skolemetoder blev af mange Højskolefolk anset for brugbare til at afløse den gamle Kommuneskoles Metode. Man kaldte det for gammeldags Udenadsterperi i Katekismus og Bibelhistorie; hvis Barnet tabte Traaden i Remsen, maatte der begyndes forfra, og en jævn Forklaring af det læste var ikke let at give uden at slaa ind i Remsetakten. Hjemmene var trætte af Systemet, og en lille Flok vovede sig til at drøfte Sagen nøjere; det var Bryg-

Havdrup Friskole og Forsamlingshus.

ger Peder Thomsen, Ulvemosen, Snedker Anders Mortensen, Murer Ole Rasmussen, Ølkusk Hans Andersen, Husmændene Hans Andersen og Jens Nielsen, Væver Anders Nielsen, Gaardmand Henrik Pedersen og Skrædder Peder Olsen, alle af Ulvemosen, samt Gaardejer Jens Svendsen, Snoldelev Mark.

Disse Mænd rejste Skolen som Friskole i et lejet Lokale og satte deres Børn paa Skolebænken dér.

Gaardmandssønnen Ole Peder Jensen, der var født i Vedskølle ved Vallø 15. November 1853, blev Friskolens første Lærer. Jensen havde almindelig Højskoleuddannelse uden nogen Eksamen. Han var en frisk og velbegavet Mand, rank og spændstig med stort, mørkt Haar, der gav ham et grundtvigsk Præg, der fulgte ham til hans høje Alder. Han var en fremragende historisk Fortæller; det var ikke for ham om at gøre, at Børnene kunde Balslevs Lærebog udenad, men at de forstod Meningen og kunde gøre Rede for og forklare Indholdet paa en letforstaaelig Maade.

Det var egentlig hele Friskolens Program; vi drog tit ud i Mark og Skov og lærte Naturens Lov og Skaberens Værk at kende. Det var ofte som et Eventyr, for allerbedst som vi sad i Timen, blev Tavlen lagt til Side og Turen bestemt til alles Glæde.

Friskolelærer O. P. Jensen.

O. P. Jensen fik anvist en Skolestue i det gamle Møllested, da han begyndte. Her var Skole fra 1877 til 1880, da hele Møllestedet brændte.

En Stue blev saa stillet til Raa-dighed i Smed Rocatis' Ejendom, hvor nu Mekaniker Hartvig Hansen bor; her maatte Børnene klare sig uden Skoleinventar.

Skolens Bestyrelse overtalte imidlertid nu Skrædder Peder Olsen til at bygge Skolestue og en Stue til Læreren, og her var Jensen et Aars Tid. Saa rejste han ud som Foredragsholder og forlod Skolegerningen; senere oprettede han en Højskole i Bakkebølle i Sydsjælland, hvor han

var i nogle Aar, til han overtog Fødegaarden „Dyrehavegaard“ ved Vallø og dér oprettede Vallø Højskole.

Lærer Jensen døde paa Herfølge Sygehjem den 7. December 1943 i en Alder af 90 Aar og blev begravet paa Herfølge Kirkegaard.

O. P. Jensen
som
Højskoleforstander.

Fynboen Hans Sørensen afløste i 1882 O. P. Jensen som Lærer i Friskolen. Han blev ikke i Havdrup mere end et Aars Tid, da han søgte Ansættelse ved Statsskolevæsenet og kom til Ringe paa Fyn.

Atter var Friskolen uden Lærer; men snart ansøgte Amdi Jensen, der var født i Hvorslev Sogn i Jylland den 16. Marts 1854, det lille Embede med Anbefaling fra Gedved Seminarium, hvorfra han var dimitteret med første Karakter. 1883 flyttede Amdi Jensen og hans Hustru Marie

ind i den beskedne Stue hos min Far, Skrædderen paa Ulvemosen, hvor Skolestuen var i den østre Gavl og Lejligheden midt i Huset. Sirlighed og Hygge blev der overalt.

Amdi og Marie faldt godt til i Befolkningen. Foredrag, Sammenkomster og Diskussioner fik de arrangeret, og snart stod en

ny Friskolebygning med Gymnastiksal paa Dagsordenen. I 1885 stod det hele færdig til Brug.

Nu tog det Fart med Skolearbejdet, Gymnastik og Foredrag; der var en levende Interesse for alt, hvad der foregik i Havdrup Forsamlingshus; betydelige Mænd paa Egnen satte deres Børn i Skole her, og fra alle Sider i Oplandet kom Folk til for at deltage i det nye, som samlede alle.

Friskolens Elever arbejdede under friere Former end i de gamle Kommuneskoler, Disciplinen var god, og der var Respekt for Læreren, og Samarbejdet mellem Lærer, Forældre og Børn var langt mere personligt i Friskolen end i den offentlige Skole og Tilliden i høj Grad til Gavn

for Skolearbejdet. Det var og blev en Hjemmets Skole. Det blev anset for en stor Fejl, om nogen brugte uartige Ord, og det var en Skam, hvis det blev omtalt og kom til Lærerens Kundskab. Det var tillige opdragende for Hjemmene, hvor disse grimme Ord ofte blev brugt og var daglig Tale, naar Børnene kunde minde om, at det var forkert at tale saadan hjemme, naar det ikke var tilladt i Skolen.

Naar ældre Folk endnu mindes Tiden fra 1877—82 og Amdi Jensens Arbejde i Skolesagens og Kulturens Tjeneste, saa glider Erindringerne frem, og Minderne faar Glans af forbigangne Tidens Oplevelse.

Til Friskolen var gennem Aarene knyttet følgende Lærerinder: Frk. Anna Nielsen, Marie Bøtcher, Elisa-

beth og Ingeborg Pedersen. De var alle Amdi Jensens trofaste Medarbejdere, havde samme Syn paa Skolearbejdet, som han, og øvede en fortjenstfuld Gerning i Havdrup Sogn.

Selv om Friskolerne mangan Gang var undervurderet af Stats-

Amdi Jensen.

Anna Nielsen.

skolens Tilhængere, saa udgik der dog Børn fra disse Skoler med Forudsætninger for at klare sig i Tilværelsen som gode Borgere, Ingeniører, Fabrikanter, Læger og lignende.

Eksamensskolen er jo et omdiskuteret Problem, selv mellem Pædagoger og Skoleidealister. Et godt Hjems Paavirkning er for stedse det bærende Grundlag for Barnets fremtidige Livssyn og Lykke.

Amdi Jensen var besjælet af Arbejdslyst og Tro paa de gode Idealer; der blev Liv og Vækst i alt. Hans Lærerløn blev aldrig over 1000 Kroner om Aaret, men mange gode Gaver i Form af Flæsk, Æg og Ost fandt Vej til Lærershjemmet og supplerede Indkomsten.

Da Havdrup-Solrød Kommune i 1903 byggede den nye Skole, blev Kommunens Tilskud inddraget, og da blev Friskolen ophævet.

Amdi Jensen søgte og modtog Pladsen som Forvalter ved Silkeborg Sanatorium; hans Hustru var forinden afgaaet ved Døden. Blandt Sanatoriets Patienter blev Jensen en velset Mand, der forstod at bringe dem Livsmod.

Ved Silkeborgaaens Løb ligger et yndigt Hus, som Amdi Jensen byggede; det blev hans sidste Bolig. Han ejede Baade og var Færgemand over Aaen. I hans nyttige Arbejde og i skønne Omgivelser var der noget symbolsk. Som han begyndte med at fæрге alle os Børn og Unge over Livets Aaløb, saa at vi kunde fare vel fremad, saaledes endte han selv efter et langt Livs Sejlads sin Rejse her.

Amdi Jensen, der døde 1919, og hans i 1901 afdøde Hustru ligger begravet paa Havdrup Kirkegaard. Gravstenen fortæller Tid og Navne.

TRÆK AF SOLRØD SKOLES HISTORIE.

Da Skolerne i Solrød og Havdrup Sogne i snart halvandet Hundrede Aar har haft fælles Styrelse og Tilsyn, og da de samme Anordninger og Love har været gældende for begge Skoler, tør man gaa ud fra, at Udviklingen af de to Sognes Skolevæsen saa nogenlunde har fulgt samme Linie. Grundet paa lokale Forhold, og da især Forskellen i Sognenes Indbyggertal, er man ikke i Dag de to Steder naaet lige langt med Hensyn til Skolernes Klassetal og de Fag, hvori der gives Undervisning.

Under Omtalen af Solrød Skole skal der derfor kun fremdrages de Sider af dens Historie, som er forskellig fra Nabosognets, især Lærerspørgsmaalet og Skolebygningerne.

DEGNENE.

Der har utvivlsomt ogsaa været sendt Løbedegne til Solrød fra Roskilde Latinskole. Navne kan ikke nævnes, men i Matrikullen af 1688 ses det, at Degnen i Roskilde faar Indtægten af 1 Ager i Solrød.

I Tiden indtil 1810, da Solrød var Anneks til Jersie, har de to Sogne haft Degn fælles. Udover Navne og Datoer gives der ikke Oplysninger om de gamle Degne i Solrød. *Peder Clausen*, som var Degn her 1684, menes at være død 1700.

Han afløstes af *Willum Mogensen*, som i 1700 forflyttedes fra Valensbæk til Jersie-Solrød Degnekald. Han var gift med Dorthe Jacobsdatter og døde 1711.

Næste Degn var *Peder Adamsen Fextor*, f. 1681. Han var Student fra Nykøbing F. Latinskole og blev 1711 kaldet af Konferensraad Hans Vilhelm Kaalund, giftede sig med Formandens Enke og døde 1753.

Samme Aar blev *Christian Frederik Klixbøll*, f. 1715 og Student fra Nyborg, kaldet til Embedet. Han var først Skoleholder i Vigersted og senere i Lundforlund. Var gift med Dorthe Marie Faber og døde 1770.

Eftermanden *Hans Wording*, f. i Vordingborg 1717, Student fra Slagelse, blev kaldet 1770, var gift med Kirsten Jørgensdatter og døde 1796.

Hans Nicolai Lassen, f. 1755, Student fra Randers og Degn i St. Jørgensbjerg, blev kaldet af Vallø Stifts Kurator 1797, gift med Birgitte Marie Clausen, død 1801.

Den sidste Degn var *Johan Christian Petersen*, f. 1750 i Slimminge; han var først Skrædder, men blev 1783 ansat som Skoleholder i Gunderup af Abbedissen paa Vallø, senere i Vraaby og Lidemark og blev 1794 Degn i Ejby. 1801 kaldedes han af Vallø Stifts Kurator til Jersie-Solrød Degneembede. Var gift med Ingeborg Madsdatter og døde 1833.

SKOLEHOLDERE OG LÆRERE.

Til 1809 var *Christen Samuelson* Skoleholder i Solrød. En Skoleholder var ikke Student, men havde aflagt Prøve for Provst og Sognepræst i Skrivning, Regning, Retskrivning og Katekismus. Han afløstes af Seminarist *Mads Andersen Bigum*, Korsør, f. 1784 i Bigum ved Viborg, og blev 1810 kaldet til Lærer og Kirkesanger i Solrød. I disse Aar førtes der Underhandlinger om Adskillelse mellem Jersie og Solrød Sogne, men da Forbindelsen først ophørte 1816, er

Lærer Bigum ikke kommet til at fungere som Kirkesanger, idet han forflyttedes til Tikøb sidst paa Aaret 1812 og døde 1832.

15. August 1812 blev *Hans Nielsen*, f. 1786, kaldet til Lærer og Kirkesanger af Vallø Stift. Han var Seminarist fra Skolelærerseminariet i Brøndbyvester. Ved sin Kaldelse fik han et Tillæg til Lønnen paa 50 Rdl., indtil Vakance i Degneembedet i Jersie indtraadte, og han selv overtog Kirkesangertjenesten i Solrød.

En Beretning fra den interesserede Skolemand, Amtsprovst Eiler Hammond, viser, at Tilstanden i begge Sognes Skoler paa den Tid har ladet en Del tilbage at ønske. Amtsprovsten skriver: „12. Oktober 1821 visiterede jeg Solrød og Havdrup Skoler, hvor jeg mod min Forventning ikke fandt Aarsag til at være tilfreds med Børnenes befundne Kundskaber og Fremgang i de befalede Skoleundervisnings Dele i Solrød og endnu mindre i Havdrup Skole. Men jeg har det sikre Haab, at Solrød Skoles Lærer, Seminarist Nielsen og Havdrup Skoles Lærer Sørensen ville, naar Skolegangen bliver ordentligere og stadigere, snart efter deres givne Løfter bringe deres Skoler i en langt bedre Tilstand i alle Dele. Men dertil udfordres ogsaa, at Skolekommissionen søger alvorligere at „hæmme“ paa anordningsmæssig Maade de mange ulovlige Skoleforømmelser, som her hidtil haver fundet Sted, saa at Skolegangen, især den for mindre Børn af 1ste Klasse saa vigtige Sommer-Skole, bliver saa ordentlig og stadig, som den efter Anordningen bør være“.

Forholdene har øjensynlig i de følgende Aar bedret sig meget i Solrød Skole. For om Lærer Niensens Virke skriver Provst Mel-lerup, der 12. April 1837 visiterede i Skolen: „Jeg fandt mig særdeles fornøjet saavel med anden som med første Klasses Børns Fremgang i de befalede Fag. Skolelærer, Kirkesanger Nielsen, som er udrustet med sjældne Gaver, fortjener megen Ære for hans vedvarende Flid“. Om samme Lærer Nielsen fortæller de Gamle, at han tog meget til Marked og drev Hestehandel som Bibeskæftigelse. Han døde 24. Juli 1853 og blev begravet paa Solrød Kirkegaard.

I de følgende Aar blev Embedets kirkelige Forretninger passet af Lærer Køppen i Havdrup og Undervisningen i Skolen af Lærer Køppen og Sognepræst Friis.

26. Oktober 1853 blev Lærer *Hans Andersen*, Roskilde, udnævnt til Lærer og Kirkesanger i Solrød af Københavns Magistrat. Andersen, der var født i Stenløse 9. September 1820 og dimitteret fra Jonstrup Seminarium med Karakteren „Udmærket duelig“, blev 1842 Hjælpelærer ved Roskilde Borger-skole og Klokker ved Ros-

kilde Domkirke. 1847 ansattes han som Lærer ved „Friskolen“ sammesteds og var dér, til han fik Embedet i Solrød.

Lærer Andersen var i Besiddelse af gode Evner, hvad hans Vidnesbyrd fra Seminariet viser; han var Skolemesteren af den gamle Type, der holdt streng Disciplin og krævede Flid og Paa-passelighed af Børnene, som efter den Tids Forhold lærte godt. To Gange i hans Embedstid visiterede Biskop H. Martensen Skolen og udtalte sin Tilfredshed med Tilstanden.

Udadtil i Sognet havde Folk stor Respekt for Skolelærer Andersen. Det fortælles saaledes, at mødte nogen ham paa Gaden og kom i Snak med ham, stod vedkommende altid med Hatten i Haanden under Samtalen. 1868 blev Andersen valgt til Kommunens Revisor, og fra 1869—72 sad han i Sogneraadet og var Formand.

De sidste Par Aar havde Lærer Andersen Hjælpelærer, bl. a. sin Søn, der kort efter døde af Tuberkulose. Sidst paa Aaret 1890 fik han sin Afsked og rejste til Taastrup, hvor han døde den 28. December 1903. Han ligger begravet paa Solrød Kirkegaard, og hans Hustru Ane Pedersen, der døde i Roskilde 1909, blev jordfæstet ved Siden af sin Mand.

Eftermanden i Embedet blev Lærer *Peder Meyer Johansen*, Thestrup ved Mariager. Han var født i Hornborg Sogn 31. August 1858, var først ved Landbruget, kom saa paa Vindinge Højskole og senere paa Jellinge Seminarium, hvorfra han tog Eksamen 1883. Efter at have været Lærer forskellige Steder i Jylland, blev han 1. Januar 1891 kaldet til Lærer og Kirkesanger i Solrød. Om hans Virke fortæller en af Byens ældste Mænd: „Meyer Johansen var en interesseret og dygtig Lærer, der lagde Vægt paa at skabe et frit og godt Forhold mellem sig og Børnene, som han samtidig underviste godt“. 1895 visiterede Biskop Skat Rørdam Solrød Skoles ældste Klasse — i Havdrup Skole — og udtalte sin Tilfredshed med Undervisningen i begge Skoler.

I Somrene 1891 og 92 havde Meyer Johansen Kursus i Sløjd. Ogsaa Ungdommens videre Uddannelse var han stærkt optaget af, idet han i Aarene 1895—1912 hver Vinter holdt Aftenskole og samlede en stor Kreds af Unge om sin Undervisning.

Hans Andersen.

Lærer Meyer Johansen var ogsaa kendt og skattet for sin store Hjælpsomhed overfor Sognets Folk i Sygdomstilfælde. Distriktslæge Valentiner i Køge benyttede ham ofte som stedlig Assistent — Sygeplejerske kendtes ikke dengang — og mange blev i Aarenes Løb hjulpet med Behandling af Saar, bulne Fingre m. m.

Ved Siden af Skolegerningen drev Meyer Johansen selv sin Skolelod, og han var en interesseret Landmand, der forstod at faa noget ud af Bedriften.

Peder Meyer Johansen.

Hans Hustru Maren, f. Karstensen, var ham en god Støtte, især ved Guds-tjenesterne i Kirken og ved kirkelige Handlinger, hvor det undertiden kneb for Meyer Johansen, der var stærkt hemmet af et Halsonde.

Lærer Meyer Johansen døde pludselig 19. Marts 1916 og jordfæstedes paa Solrød Kirkegaard, hvor hans Hustru, der døde 1924, ogsaa hviler.

Lærer *Jakob Kristen Hansen*, Himmelev, f. 22. December 1886, dim. fra Jonstrup Seminarium 1908, gift med Bodil Hansine Hansen, blev 1. Juni 1916 kaldet til Førstelærer ved Solrød Skole og Kirkesanger ved Solrød Kirke, hvor han siden 1. Marts 1917 tillige har virket som Organist.

FORSKOLELÆRERINDERNE.

1. November 1904 ansattes den første Lærerinde ved Solrød nye Forskole, Lærerinde, Frk. *Margrethe Elisabeth Jensen*, f. i Slæggerup, Aagerup-Kirkerup Sogn, 30. April 1881 og dimitteret fra Københavns Forskoleseminarium 1902. Hun fratraadte Embedet 1. November 1906 og indgik Ægteskab med Gdr. Hans Thorsen, Reerslev, døde 16. Maj 1944 og ligger begravet paa Reerslev Kirkegaard.

1. Januar 1907 kaldedes Lærerinde, Frk. *Marie Jensen*, født 6. November 1884 i Kirke Stillinge Sogn, dim. 1905 fra Vejle Forskoleseminarium. Tog Afsked 1. Marts 1917 paa Grund af Giftermaal med Lærer Bruun, Truust pr. Faarvang, Jylland, og bor nu i Krøjerup Skole.

1. Maj 1917 blev Lærerinde, Frk. *Sofie Frederiksen* fra Ebberup

ved Assens ansat i Embedet, dim. 1915 fra „Ankerhus“ Forskoleseminarium. Fratraadte 1. April 1921 og blev gift med Politibetjent Marius Sørensen, Frederiksberg.

1. Juni 1921 ansattes Lærerinde, Frk. *Kathrine Friis*, f. 11. Maj 1888 i Marie-Magdalene Koed Sogn, Djursland, dim. 1918 fra Femmers Seminarium.

DEGNE- OG LÆRERLØNNINGER.

De gamle Degnes Løn har næppe været væsentlig anderledes end i Nabosognet Havdrup.

Da der omkring 1800 var Skoleholder i Solrød, kan det være af Interesse at se, hvor stor hans Løn almindeligvis var. En Skoleholder skulde efter Forordningen af 1739 have følgende Løn: 12 Rdl. i Penge, 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, fri Græsning og Foder til 2 Køer og 6 Faar, 25—30 Bondelæs Tørv, i Indskrivningspenge 4 Sk. og for Undervisning i Skrivning og Regning 2—4 Sk. om Ugen for hvert Barn, fattige Børn skulde intet betale. Desuden var en Skoleholder fritaget for Hoveri, Skatter og Militærtjeneste.

At Skoleholderen i Solrød stort set har faaet den samme Løn, som her er anført, tør man nok gaa ud fra.

I 1844 var Udgifterne til Skolevæsenet i Solrød, derunder ogsaa Løn til Skolelæreren, som tillige var Kirkesanger, følgende:

Skolesæd: Rug 2 Tdr. 2 Skp.	8 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.
Skolesæd: Byg 2 Tdr. 2 Skp.	7 „ 4 „ „
Degnetraven anslaaet til 40 Tdr. Byg.	136 „ 1 „ 8 „
Jule- og Paaskerente 26 Sk. af hver Gaard	5 „ 1 „ 11 „
Paaskeæg ½ Snes af hver Gaard.	1 „ 4 „ „
Klokkerbrød: 19½ Lsp. á 3 Mk.	9 „ 4 „ 8 „
Fourage: 117 Lsp. Hø á 12 Sk.	14 „ 3 „ 12 „
Fourage: 39 Lsp. Halm á 6 Sk.	2 „ 2 „ 10 „
Brændsel betales af Herskabet	
Kirkesangerløn	10 „
Reparationer ved Skolebygningen	22 „ 4 „ 8 „
Spanddage, 27 á 1 Rdl.	27 „
NB. (Skolelærerens Brænde at hjemkøre, 18 Vogne) Gangdage 13 á 24 Sk.	3 „ 1 „ 8 „

Ialt . . . 248 Rdl. 5 Mk. 9 Sk.

Desuden havde Skolelæreren Indtægten af Skolelodden paa 4 Tdr. Land og oppebar Offer og Accidenser, der androg ca. 80 Rdl. aarlig.

Efter Loven af 1856 fik Skolelæreren i Solrød sin Løn forøget med 30 Rdl. aarlig.

I 1857 blev Reguleringssummen for Solrød ansat til 580 Rdl. 3 Mk. 1 Sk. og for Havdrup til 456 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. Det ses heraf, at Solrød Skolelærerembede var betydelig bedre aflagt end Hav-

Skolebillede fra Solrød ca. 1880.

drup, hvad der især skyldtes, at Indtægten af Kornafgiften og Offer her var større, nemlig henholdsvis 250 Rdl. 7 Mk. 6 Sk. og 80 Rdl. mod 186 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. og 45 Rdl. for Havdrup.

SKOLEBYGNINGERNE.

De gamle Degne har i Solrød ligesom andre Steder undervist Sognets Ungdom i Kirken, der altsaa paa en Maade ogsaa var den første Skole. Efter at Forordningen om Skolevæsenet paa Landet var kommet i 1739, fik de fleste Sogne bygget Skolehuse. Solrød fik sin første Skole omkring Aar 1740, men det er kun lidt, vi véd om den. Den har ligget paa samme Sted i Byen, hvor Skolen ligger

i Dag, og det har utvivlsomt været et lille, fattigt udseende Hus. Solrød Sogns Skolekasses Regnskab viser, at der i 1813 er foretaget Reparation paa Skolehuset for noget over 200 Rdl. og Aaret efter for et lignende Beløb.

I 1854 blev den ældste Skole dels opbygget fra nyt, dels ombygget og forbedret. Det ses af Optegnelser, foretaget af daværende Sognefoged Lars Pedersen, at Byens Folk paa forskellige

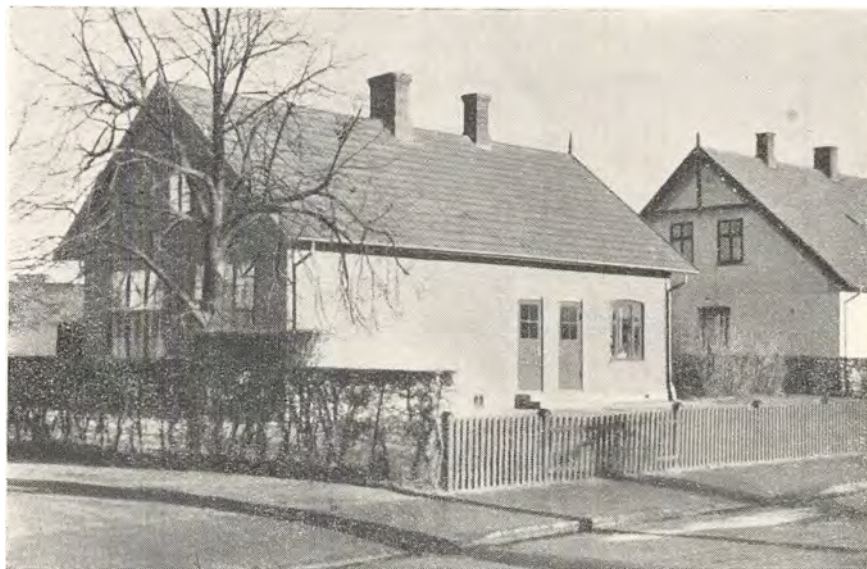
Solrød Hovedskole.

Maader har været med i Arbejdet. Han skriver i sin Protokol, at 1854 den 9. Marts var fire Vogne i Skoven efter Egetømmer til den nye Skole. En Mand har faaet kvitteret en Sognerejse ved at hente „Væggesteg“ (tykke Egekæppe), andre har leveret Ler til Klining og en Hest til at træde Leret, og en anden af Sognemændene har skaffet Brosten til Gulvet i Køkkenet. Skolen har ligget i Øst-Vest med Indgang fra Vejen til Jersie. Skolestuen, der laa i den vestlige Ende af Huset, var $10\frac{1}{2}$ Alen lang, $7\frac{3}{4}$ Alen bred og $3\frac{5}{8}$ Alen høj. I Skolestuen var der Knager og Hylder til Børnenes Tøj og Bøger, og der var en „Vindovn“ til at opvarme Stuen.

Lærerens Bolig, der altsaa laa mod Øst, bestod af tre rummelige Værelser med Bræddegulv samt Køkken, Pige- og Spisekammer.

Nord for Skolebygningen laa et lille Udhus med Plads til

Stald, Lo og Brændsel. Ti Aar efter hører vi, at Sogneraadet i et Møde i Skolen drøfter, om Skolehusets og Lærerboligens Indretning svarer til de Krav, som Loven af 1856 forlanger. Paa et Par Punkter har Skolen ikke opfyldt Lovens Bestemmelser: Luftcirkulationen var mangelfuld, og der var ikke noget Nødtørftshus. Man vedtog derfor at lade indsætte Ventiler i to Vinduesrunder og indrette „3 Latriner“ ved det lille Udhus.

Solrod Forskole.

H. K. Nielsen fot. 1949

Med denne Forandring var de ydre Rammer for Skolearbejdet nu bragt i Orden, og i henved 40 Aar fik Sognets Børn og Unge deres Undervisning her.

I 1884 klager Provst Tuxen, Ejby, over, at Skolestuen er for lille efter Børnetallet og iøvrigt trænger til forskellige Forbedringer. Man nøjedes imidlertid med Aaret efter at lægge nyt Gulv og indsætte større Vinduer i Skolestuen.

Først i 1891 begyndte Sogneraadet at træffe Forberedelse til at opføre en ny Skole. I December samme Aar vedtog Raadet at søge Amtet om Tilladelse til at optage et Laan paa 9000 Kroner til Ombygning af Skolen, og man overdrog til Murermester Gjeddebæk, Roskilde, at udarbejde Tegninger og Overslag. Ved Licitationen blev Møllebygger Th. Hansen Karlsen, Køge, lavestbydende og fik Opførelsen af Skolen overdraget.

Forinden var der forhandlet om at flytte den til en anden Plads

i Byen. Der var Tale om at købe Grunden, hvor Møllen nu ligger, eller at flytte den over i Gdr. Jacob Pedersens Vænge paa den anden Side af Bækken. Overvejelserne endte dog med, at man bestemte sig for at rive den gamle Skole ned og bygge paa Grunden, selv om det kneb med Pladsen. 30. Juli 1892 overtog Sogneraadet den nye Skole. I den Tid, den var under Opførelse, blev der holdt Skole i Ole Niensens Ejendom i Solrød mod et Vederlag af 25 Kroner for Tiden 28. Marts til 1. August 1892.

Til Embedet hørte fremdeles Skolelodden paa Matr. Nr. 3, der under Udstykningen 1796—97 var blevet tillagt Embedet.

FORSKOLEN.

Omkring Aarhundredskiftet var Børnetallet i Skoledistriktet blevet saa stort, at en Udvidelse af Skolen var paakrævet. I et Sogneraadsmøde 16. Juli 1904 vedtoges det at bygge en Forskole og at ansætte en Forskolelærerinde med en Kommunaløn af 500 Kroner samt Bolig, Brændsel og Have.

I Begyndelsen af 1905 købtes af Gdr. Niels Larsens Enke en Plads paa 1½ Skp. Land Øst for Forsamlingshuset for 1000 Kroner. Overslag og Tegninger blev det overdraget Tømrer Christian Jensen, Solrød, at udarbejde. Skolen, der blev færdigbygget i Løbet af Sommeren og kom til at koste ca. 8000 Kroner, indviedes 12. September 1905 med Tale af Provst Kjølhede.

PLANER OM UDVIDELSE AF SKOLEN.

Som Følge af den stærke Vækst i Bebyggelsen ved Solrød Strand i de senere Aar er Børnetallet i Skolerne steget saa stærkt, at Opførelsen af en ny og mere tidssvarende Skole trænger sig paa. Ved et Møde paa Havdrup Hotel den 29. August 1939 forelagde Arkitekt Møller, Roskilde, paa Sogneraadets og Skolekommissionens Foranledning Planer til en ny Skolebygning, der skulde ligge Øst for Byen paa en af Kommunen erhvervet Grund. I et nyt Møde 1941 samme Sted blev Tegningerne til Skolen gennemgaaet og anbefalet af Skolekommissionen og Fælleslærerraadet, og efter forskellige Overvejelser vedtog Sogneraadet at gaa i Gang med at bygge. I Sommeren 1942 toges der fat paa at udgrave Grunden, men grundet paa Vanskeligheder med at skaffe Byggematerialer maatte Arbejdet kort efter indstilles. Det lykkedes dog at faa anlagt en Sportsplads til Brug for Skolebørnene og Sognets Unge.

UNDERVISNINGEN.

Set med vore Øjne var Undervisningen i det 19. Aarhundredes Skole behæftet med store Mangler. Disciplinen blev utvivlsomt hævedet med for stor Streghed, og navnlig var korporlig Straf med Reb og Spanskrør en alt for dagligdags Begivenhed. At Forholdet mellem Lærer og Børn som Følge heraf ofte var spændt og alt andet end kammeratligt, kan ikke undre.

Som de gamle Degne vedblev Folkeskolens Lærere at lægge stor Vægt paa Katekismusundervisningen. Den blev de fleste Steder drevet som aandløs Udenadslæren. Naar Børnene kunde plapre Skriftsteder, Salmeverv o. lign. op, var det godt, om de forstod, hvad de sagde, det kom i anden Række. Og naar Undervisningen i Skolens øvrige Fag tit blev givet paa samme Maade, er det forstaaeligt, at det kom til at skorte paa Liv og Lyst og Glæde i denne Skole.

Til Undskyldning for, at Folkeskolens Lærere drev saa stærkt paa Udenadsterperi, taler den Omstændighed, at Datidens gejstlige Tilsyn krævede denne Form for Undervisning, naar de kom paa Besøg i Skolen.

Henimod Aarhundredets Slutning trængte omsider en ny Aand ind i Skolen og satte sit Præg paa Undervisningen. Levende Fortælling afløste den stive Katekisering, og i Stedet for tankeløs Opplapring lærte Børnene paa en naturlig Maade at fortælle og forklare, hvad de havde lært.

Undervisningen i Solrød Skole har stort set omfattet de samme Fag, som er nævnt under Omtalen af Havdrup Skoles Historie, og er givet i samme Omfang. I 1842 udtaler Pastor Friis, at der ogsaa i Skolen her foruden de i Loven befalede Fag tillige undervises i Retskrivning og Skriftlæsning, men ikke i Historie og Geografi. Det kom først senere.

De fleste Udtalelser fra de i Aarenes Løb holdte Visitatser, der er omtalt i Forbindelse med de skiftende Lærere, viser, at Myndighederne gennemgaaende har været tilfreds med Skolens Tilstand.

GYMNASTIKKEN.

Ret snart efter 1828, da Gymnastikundervisningen blev paa- budt i alle Landets Skoler, er dette Fag ogsaa blevet indført i Solrød Skole. Hvor Skolens Køkkenhave nu findes, var der i ældre Tid Lege- og Gymnastikplads, ogsaa kaldet „Voldecerpladsen“. Her stod de forskellige Apparater, som nu ikke mere bruges. Der var

først den saakaldte Entrebom, en svær i Overkanten udhulet Planke, der var anbragt skraat mellem to Stolper, og den entrede Drengene opad og nedad i. Desuden var der i et flere Meter højt Stillads opstillet en Klatrestang, og her hængte ogsaa to Klatretov, et Glattov og et Knudetov. Endvidere fandtes som Regel et Balancebrædt og Svingtov. Disse Redskaber brugtes ved Eksercitsen, som Gymnastikken blev kaldt, og ogsaa naar Børnene havde Frikvarter.

Af en gammel Sognefoged-Protokol ses det, at en af Bymændene hvert Foraar maatte bringe Apparaterne til og fra Pladsen.

I 1903 blev der imidlertid skabt bedre Muligheder for Udøvelsen af Gymnastikken, idet Sogneraadet da lejede Forsamlingshusets store Sal til Skolebørnene. Lejemaalet blev gentaget de følgende Aar.

SLØJD INDFØRES.

Mens Landsbyskolen i Reglen var noget bagefter med at gennemføre de forskellige Skoleloves Bestemmelser, blev Solrød Sogn paa et enkelt Omraade af Undervisningen næsten Banebryder, idet Faget Sløjd allerede i 1891 blev optaget paa Skolens Undervisningsplan med 2 Timers ugentlig Undervisning. I Loftsetagen over Skolen indrettedes Lokale, som blev udstyret med Høvlbænke og det fornødne Værktøj. Det Fremstød til Undervisningens Forbedring, som her skete, fortjener det at bemærkes, at Lærer Meyer Johansen, der tog Initiativet dertil, fik da ogsaa megen Anerkendelse for denne Undervisning, der fortsattes i en Aarrække.

FORSØG PAA UDVIDET SKOLEGANG.

Som Tiden gik, fandt mange af Skolekredsens Forældre, at Hverandendagsskolegang med kun 18 Timers ugentlig Undervisning ikke var tilfredsstillende.

I 1907 blev der foretaget en Afstemning blandt Beboerne for at sondere Stemningen for at indføre Hverdagsskolegang. Afstemningen viste, at der var Flertal derfor, og Sogneraadet vedtog at begynde 1. Juni. Men allerede ved Vinterhalvaarets Begyndelse samme Aar indstillede Skolekommissionen at gaa tilbage til Hverandendagsundervisningen, og da der næste Aar igen blev stillet Forslag om Hverdagsundervisning, forkastedes det ved en Kommuneafstemning med 158 Stemmer mod 63.

Det næste Forsøg paa at udvide Skolegangen blev — som alle-

rede nævnt — gjort i 1942, men grundet paa Krigen maatte den paatænkte Udvidelse opsættes.

I 1948 begyndte man igen at arbejde for en Forbedring af Solrød Sogns Skolevæsen og med det Resultat, at Skolekommission og Sogneraad vedtog at ansætte en Lærer mere, at opføre et midlertidigt Skolelokale og at udvide Skolegangen. Fra 1. April 1949 blev Lærer *Lars Erik Nielsen*, født 18. Juni 1925 i Svendborg og dimitteret fra Skaarup Seminarium 1948, kaldet til Lærer i Solrød. Ved Hovedskolen har Sogneraadet i en Træbarak ladet indrette en efter Forholdene smuk Skolestue. Arbejdet er udført af Tømrermester Ingemann Olsen, Solrød Strand, og Udgiften til Bygningen og Inventaret har andraget ca. 18,000 Kr. Lokalet blev indviet 30. April 1949 med Taler bl. a. af Skolekommissionens Formand, Pastor G. Sloth og Sogneraadsformand V. Eghave. Samtidig er der indført Hverdagsundervisning, og Fagrækken er udvidet med Naturhistorie, Naturlære, Tegning og Engelsk.

DEGNE-ENKESÆDET I JERSIE.

I Forbindelse med Omtalen af Degneembedet i Jersie-Solrød kan det oplyses, at der i sin Tid blev oprettet et Degne-Enkesæde bestemt som Bolig for Enken efter en Degn i Jersie eller Solrød. Huset eksisterer ikke mere, men i Stedet er stiftet et Legat, der bærer Navnet „Jersie Degne-Enkesædes Legat“. Legatsummen androg i 1922 724 Kr. 76 Øre. I 1866 blev Legatet af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet henlagt under Skoleraadets Tilsyn, men blev i en lang Aarrække bestyret af Provsten. Nu administreres det af Roskilde Amts Skoleraad.

I Fundatsen bestemmes, at det aarlige Rentebeløb af Legatet hvert Aar skal udbetales til en Enke efter en Lærer, som er pensioneret eller død i et af de nævnte Sognes Skolelærerembeder. I 1838 blev Renten givet til Skolelærerenken Madam Birkeløv af Jersie med 20 Rdl. For Tiden faar Enken efter Lærer Højby, Jersie, Legatrenten udbetalt med 17 Krøner 25 Øre hver Termin.

KILDER.

Havdrup Skoleprotokol 1809.

Havdrup-Solrød Sogneraads Arkiv.

Anders Pedersen: Sjællands Stifts Degnehistorie.

Solrød Skoles Embedsbog.

HAVDRUP BY.

INDLEDNING.

Naar Sognets Historie samles og opbevares, maa Aarsagen ligge i den Interesse og Agtelse, som Folket har for de gamle Minder og af den Grund søger at stedfæste dem for Efterslægten. Det gamle Arvesølv skal blive i Gaard og Hus og overgaa til næste Generation.

Folkene, der gik forud for os, var allesammen med til at bane den Vej, hvorpaa vi skulde vandre. Derfor er mange Erfaringer fra Forgængerne værd at bygge videre paa i Fremtiden, det være saavel i materiel som i aandelig Henseende.

Vort Hjem og Fædreland binder os sammen med særlige Baand og giver os den Hjemstavnsfølelse, som intet Menneske kan frigøre sig for. Derfor dvæler Tankerne ofte ved Barndommens Lykkeland.

Det ses saa klart ved Dansk-Amerikanernes Besøg i det gamle danske Land, Hus eller Gaard, i den By, hvorfra man stævnede ud fra vor Moders Stue. Her duftede Lavendel, Syren og Hyld os i Møde, altsammen som et uforglemmeligt Minde af Sødme og Duft dér, hvor vi sled vore Børnesko.

Det var Hjemstavnen.

Fortids og Nutids Historie bør helst fortælles af Sognets egne Folk, som den er oplevet af Slægten forud i den Egn og By, hvor den havde hjemme.

„Det, som skrevet staar, formentlig sent forgaar“.

Det er Folkets og Slægtens Væremaade, der oprulles i Billedet. Navne paa Mænd, der forlængst er gemt i Mulden og gaaet ind i Glemselens Nat.

Udholdenhed og Arbejdsmod var deres særlige Kendetegn, og Pligtens Opfyldelse var som en Drivfjeder, der paavirkede Arbejdsmodet og besjælede dem, naar de hver en tidlig Morgenstund rejste deres ikke helt udhvilede Krop Klokken 3—4 og tog fat enten i Byen eller ilede med tunge Trin i Træsko til deres Arbejdsplads som Medhjælper en halv Mil ude for at stille paa Klokkeslæt, naar Ladefoged, Forvalter eller anden Arbejdsgiver gav sine Ordre til Dagens Dont. Gaardfæster og Husmand, hver i sit Arbejdsfelt, alle som én er de værd at ofre et Mindeblad i stor Ærbødighed, særlig mindes vi Arbejdsmanden, der drog af Sted i det tidlige Gry, mens Taagen endnu laa tæt og klam over Hegn, Enge og Moser. Hvad de ventede sig i Alderdommen, naar de ikke formaaede at kravle

af Sengen ved egen Hjælp, nedbrød ikke deres Livsmod, selv om Samfundet ikke dengang kunde henvise til Socialforsorg eller Aldersrente, eller de maatte bjærge Livet ved Aftægtsydelse for Resten af deres Levetid.

Vi hæfter da disse Mindeord ind i Sognebogen om Folkene fra Gaard, Gade og Hus, som enhver bedst kan forestille sig dem fra Fortid til Nutid.

Det ældste Bondesamfund var sandsynligvis det, der brugte Trællene til at dyrke Jorden lige fra Oldtiden. Godsbesiddere og Husmænd var næste Gruppe i Samfundet. Frihedsbegrebet var Aarsag til Trællearbejdets Afløsning og skabte stærkere Samhørighed mellem Arbejdsgiver og Arbejder.

Men Tidens Hjul drejer langsomt og tungt frem mod kommende Aarhundreder. Fra de ældste Opdykningsperioder ved Aar 1000 til vore Dage taler Mindeblade i tusindtallige Bøger om vor Historie. Opgang og Nedgang har skiftet i alle Perioder. Krig, Pest og alskens Landeplage med Stavnsbaand og Hoveri hærgede den danske By- og Bondemand i rigt Maal. Men til Trods for dette blev Modet aldrig brudt, men Fremsyn og Haab om noget bedre besjælede altid Folket og gav den Styrke, der bar Frugt ved nyere Metoders Indførelse og vel overtænkte Frihedsbevægelser, der gavne saavel Arbejdsgiver som Arbejder.

Selv om det enkelte Sogns Historie delvis er ukendt fra ældre Tid, saa løftes der dog en lille Flig, der giver dette Sogns nuværende Beboere et Indblik i Fortiden. Faa og smaa Begivenheder er der kun at melde om her i vort Sogn; dog er mangt og meget udeladt af Pladshensyn.

Af Mandtalslisterne fra 1769 ses Sognets Folketal i Havdrup og Solrød. Knapt 100 Aar forud, 1658—60, var Svenskekrigens Besværligheder gaaet særlig haardt ud over disse Egne; mange af Østsjællands Landsbyer led særlig haardt; det er interessant at iagttage vort nærmeste Sogn mod Syd, Kirke Skensved og Lille Skensved, hvor Færdselsvejene paa den Tid gik igennem med Forbindelse til Køge, Ringsted og Holbæk samt ind over Ulvemosen til Roskilde eller over Jersie og Solrød til København. Her var Hovedfærdselsaarerne til og fra Landets Hovedstad og fri Passage under Krigssituationen.

Der foreligger flere Vidnesbyrd om Svenskernes Togter og Udskrivninger i de Tider, der klart belyser Bøndernes Kaar angaaende Leverancer til Hæren og Byernes Udredning af Skat. Til Eksempel er Jersie By nævnt med 32 Rigsdaler i Brandskat, Karlslunde ligesaa, og dér tog de Besætningerne, saaledes at der kun

Gadeparti med Bechs gamle Smedie i Havdrup By.

var en Ko og en Hest tilbage paa Gaarden. Alle Byerne var nær ved Ødelæggelse, intet var saaet eller høstet, Solrød-Bønderne var forarmede, Snoldelev ligesaa, og Fæsterne i Havdrup-Sallev og Greve havde ingen Midler til at skaffe Saakorn eller Føde, nedbrudte og forladte Gaarde var almindelig. Det fremgaar dog ikke af Historien, at Havdrup Bys Gaarde var forladt af Fæsterne i samme Grad som Nabosognenes.

MANDTAL I HAVDRUP SOGN.

I Aaret 1700 var der 16 Ægtepar, 8 Gaardmænd og 8 Husmænd. I Aaret 1771 var der 31 Ægtepar, 9 Gaardmænd og 31 Husmænd. Det samlede Folketal var i Aaret 1769: 134 Personer, i 1787: 117, i 1801: 152, i 1850: 338, i 1901: 687, i 1926: 1080, i 1948: 1145.

I Havdrup Sogn var der da Aar 1682 9 Gaarde, iberegnet Præstegaarden, ialt 64 Tdr. Hartkorn; det dyrkede Areal var 409 Tdr. Land, med Ulvemosen indbefattet var der ialt 15 Huse.

GAARDENES AREALER I HAVDRUP BYMARK
I AARENE 1800—1805 IFØLGE BYKORTET.

Matrikel Nr. 1: Præstemarken i Havdrup By ca. 28 Tdr. Land.

Matr. Nr. 2: Degnelodden i Havdrup By, 4 Tdr. Land.

Matrikel Nr. 3: Farelund i Havdrup By, 65 $\frac{1}{4}$ Tdr. Land.

Matrikel Nr. 4: Havdrupgaard i Havdrup By, 74 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land.

Matrikel Nr. 5: Egebjerg, ifølge Matrikelsopgivelse i Jordebog, 117 Tdr. Land.

Matrikel Nr. 6: Hyldagergaard, ifølge Bykortet, 66 $\frac{1}{4}$ Tdr. Ld.

Matrikel Nr. 7: Klokesminde, ifølge Bykortet, 74 $\frac{6}{7}$ Tdr. Land.

Matrikel Nr. 8: Ørnesæde, ifølge Matrikelsopgivelse i Jordebogen, 55 $\frac{2}{7}$ Tdr. Land.

Matrikel Nr. 9: Langager, ifølge Bykortet, 55 $\frac{2}{7}$ Tdr. Land.

Matrikel Nr. 10: Højstrup, ifølge Bykortet, 55 $\frac{2}{7}$ Tdr. Land.

Matriklerne 1—3—4—5 havde desuden Ulvemoselodder, Enge og Mosearealer, Veje og Gaardspladser, hvilket bevirkede, at det samlede Areal blev betydeligt større.

Selve Byens Jorder Syd for Byen fra Skræddertofthen har Fald til Vandløbet Tykmosen. Udsynet her er vidt fra denne Toft, som Byen engang havde antaget for brugbar Boplads. Kirken fandt her sin Plads i fordums Tid, velegnet som Hvileplads for hedengangne Slægter. Sydvest ude ligger Bybjerg Aasen, der blev tildelt de Havdrup Husmænd ved Udskiftningen, der paabød Jord til Husmænd, fraskilt Bymarkens Fæstere. I Nordvest hæver Jorderne sig over Hyldagrene til Snoldelev Udmarker og giver Landskabet Præg af Højland, hvorfra man kunde se 19—20 Sognekirker. Nord paa falder Terrænet stærkt ned mod den gamle Rovmose, der i Ro faar Lov til at omdanne sine utallige Moseplanter til vort brugbare indenlandske Brændsel. Mod Nordøst hæver Ydermarken sig fra Moseengene over Svinehøj til Bavnehøjen ved Solrød Nordmark, som Maalebordsbladene angiver, herfra falder det og hæver sig atter højt ved Karlstrup Bakker og Grusgrave. Sydøst ude ses Solrød og Jersie Moser og Strandarealer ved Køge Bugt.

Men se en Gang ind i den lille hyggelige Kirkeby med Smedien og Gadekæret, Vejen snor sig om Huse og Haver med gamle Træer, det er Landsbyens Idyl, som vi ynder at se den.

HAVDRUP KIRKEBY VED KORSVEJEN OG EGEN.

Naar man staar ved Korsvejen i Havdrup By, dér, hvor Indkørslen fra Hovedlandevejen Roskilde-Solrød-Køge og hvor Hastrupvejen gaar ind i den gamle Kirkeby, da frydes man uvilkaarlig over det hyggelige Landsbybillede. De gamle Gaarde og Huse fra Udskiftningens Tid har skiftet Karakter, flere Gaarde er udflyttet og bygget uden for Byen. Nyopførte Gaarde ligger paa de gamle Pladser Side om Side, og Huse fra den ældre Tid, som alle er opført i Bindingsværk, ligger der endnu med deres klinede Vægge; der er dog ingen med Lergulve.

Her har Slægterne gaaet ud og ind i mange Hundrede Aar, fra Morgenstunden bedømt Vind og Vejr, Sol og Byger; de har herfra taget Del i Byens og Sognets Fest, Glæde, Sorg og Arbejde. Vi vil mindes de gamle Navne fra skiftende Tider og enkelte Aars-tal, hvor Tingkortet har prentet Tinglysning ved Ejerskifte og gemt disse gulnede Blade i gamle Protokoller.

Her ved Korsvejen i Havdrup Bys Nordside stod den gamle Eg i sin Tid plantet og gennem Aarhundreder af Aar vokset op paa Pladsen i Hegnet om Egebjerggaards Stakhave.

Paa dette Sted mødtes Gaardbesidder og Husmand, Avlskarl og Pige og slog en Skæmt af med hinanden, snart ved den hældende Port i den gamle Længe og snart ved Byledet, hvor Pigen kom fra Marken med Aaget paa Skulderen, eller Husmandskonen træt og mødig tog Spanden ned fra Hovedet, medens hun saa sig tilbage til Udlodden, hvorfra hun nu var gaaet hjem. Husmand og Karl sad paa Agebrættet i Lundstikkervognen, de havde i Skyndingen altid et Nik og et muntert Ord til Nabo og Kending. Morgenfriske og duelige, saadan var de født og opdraget fra Barnsben af.

Enhver kendte sin By og dens Beboere ganske nøje og var indviet i fælles Forhold, kendte den gæveste Mand og Karl, den kønneste og vævreste Pige i Byen, ikke mindst den Husbond og Madmoder, der var værd at tjene. Man holdt de gamle Skikke paa Egnen i Hævd saavel ved Barnefødsler, Bryllup og Begravelser som til de gængse Gilder, hvor Velkomsten blev givet fra det øverste Bord i Gaardmandsstuen eller ved Mellembordet. Foldebænken vendtes om til den Bordende, hvor Flasken eller Ølkruset stod. Bornholmeren ved Væggen slog sine Bim-Bam-Bim-Slag for hver Time.

Stueluften i Vintertiden var stærkt præget af det hjemmebryggede Øl, Finker eller Sildebrød med Løg, ikke at forglemme Staldlugten fra Arbejdstøj og Træsko.

Men om Sommeren, naar Vinduerne var lukket op, stod der Hyldeduft og Syrenduft ind fra Haven til Stuen. Hanegal og Hønseskagl vekslede fra Mødding til Stakhave, mens Katten solede sig i Vindueskarmen, og Soens Smaagrise smuttede ind og ud ad Fæhusdørene.

Solen varmede alle Kroge i Bondens Gaard.

DEN GAMLE EG I HAVDRUP BY

blev fjernet i Aaret 1935 paa Grund af Hovedlandevejens Udvidelse. Vejen blev rettet ud, og Vejens Midterlinie ramte lige det Punkt, hvor Træet, Byens Eg stod. Øksen var lagt ved Egens Rod af

Amtsvejevæsenet. Den gamle Kæmpe maatte falde for at sikre Trafiken.

Den gamle Eg.

Proprietær Anders Bech gjorde meget for at frede Træet, og det var med Vemod, han erfarede, at det var nødvendigt at fjerne det; Bech ansløg Træets Alder til 4—500 Aar. Billedet viser Træets Størrelse, lige før det blev fældet. Der stod nogle yngre Lindetræer i Havegården ind mod Farelund, og de faldt samtidig, da Vejens Udvidelse lagde Beslag paa hele Havens Hjørne.

Genforeningsstenen, der alt havde faaet Plads paa Hjørnet under disse smukke Egetræer, blev i 1940 flyttet ind i Kommunens nye Anlæg, hvor forhen Egebjerggaard havde sin Stakhave.

Da Byvejen blev lagt ind over nævnte Jordstykke, blev der skaaret et Jordareal fra Matr. Nr. 5, som Kommunen erhvervede og omdannede til Byens smukke Anlæg, der virker tiltalende her ved Alfavej. Byen har derved faaet en bredere Vej ind mellem Gaarde og Huse, forbi Gadekær og Smedie, som giver det rette Billede af Landsbyens Interiør.

Paa dette Hjørne stod fordum Vangeledet eller Moseledet og lukkede for de Pilehegn, der fredede Tofterne omkring Egebjerg, den lille synlige Banke paa dette Sted i Byens Nordside.

Ja, her stod den gamle Eg Vagt ved Indgangen til Landsbyen og det Bondesamfund, der i Aarhundreder har bestaaet, trods sin Lidenhed og ringe Vækst. Gennem Vangeledet gik Kvæget ud til Enge, Moser og Kær; her ved Vejkrydset og Egen stod Bondemanden saa ofte og skuede ud over Marker og Landskab. Her ved Vejsvinget ned mod Hastrup plantede Anders Bech en ny Eg, da Alberti slog Hørup ud ved Folketingsvalget i Køge i 1892.

De ældgamle Ege i Danmarks Gaard,
som Kæmper stod Vagt gennem Sekler af Aar.
De filtrede Kroner, den krogede Gren
blev sejge i Veddet, kamphaarde som Sten.
De stod som Symbolet paa Danmarks Æt,
graahærdede Gubber, der aldrig blev træt.
Af Storm blev de krænget i Nordboens Kaar,
de trodsede Vejret i Hundred' af Aar.
Her Byegen lyed' for Landsbyens Æt,
hvor Byegen luder, er Hjemstavnens Plet.
Naar By-Egen fældes og gaar over Stav,
de By-Mænd, den planted' — da skælver i Grav.

TOPOGRAFISK BESKRIVELSE AF HAVDRUP SOGN I AARET 1836.

I en Stedsbeskrivelse over Havdrup Sogn fra 1836 gives der Læserne et Indblik i Sognets Anliggender paa dette Tidspunkt. Fra 1836 til 1947 er der sket betydelige Ting til Gavn for vort fælles Bedste.

Fra Fællesskabets Ophævelse og Udskiftningen af Jorderne i Havdrup Sogn i 1787 er der forløbet et Tidsrum af 160 Aar; i denne Periode skiftede meget om, og derfor bliver nævnte Aarstal at huske, fordi det blev et grundlæggende Tidsafsnit, der førte til den saa stærke og hurtige Udvikling for Landbruget, som her bør indføres i dette Sogns historiske Mindeskrift.

Havdrup Sogn grænsede den Gang som nu mod Nord til Snoldelev Sogn, mod Syd til Solrød og Skensved og mod Vest til Ørsted Sogn i Ramsø Herred. Sognet havde kun den eneste By, Havdrup, og senere Lille Havdrup som Udflyttere, der ialt stod for 54 Tdr. 1 Skp. 2 $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn, og som i Aaret 1802 stod vurderet til 400 Rigsdaler pr. Td. Land og hvilede paa et Areal af 763 Tdr. Land med 31 Matrikler.

Byen ligger $4\frac{3}{4}$ Mil fra København, $1\frac{1}{2}$ Mil fra Køge og $1\frac{3}{4}$ Mil fra Roskilde ved Landevejen mellem de to sidstnævnte Byer. Til Byen hørte 7 Selvejergaarde og 2 Arvefæstegaarde under Københavns Magistrat. Af Huse uden Hartkorn var der 6 Lejehuse under samme Magistrat, og af Huse uden Jord var der 7, nemlig 3 Selvejere, 3 Arvefæstere og 1 Lejehus. De tilgrænsende Sognes Arealer, som var tillagt Ulvemosens Hartkorn, var 3 Tdr. 1 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Dog maa hertil bemærkes, at hele Ulvemosens Areal, som foran nævnt, er regnet med her til Sognet, uagtet en stor Del af den hører under de tilgrænsende Sogne.

Naar Havdrup Bys Hartkorn sammenlignes med dens Areal, gaar der kun 14 Tdr. Land paa 1 Td. Hartkorn, men da der imidlertid under de fleste af Gaardene i Havdrup hører en Lod paa Ulvemosen, kan der vel i Gennemsnit regnes med, at der skal 16-17 Tdr. Land til 1 Td. Hartkorn i Tiden før 1844.

Jordsmonnet er jævnt. Mod Nord hæver det sig lidt, men i Almindelighed er det lavtliggende. Uagtet Havdrup Bys Jorder er af fortrinlig Beskaffenhed — den dominerende Jordart er Ler — saa er disse dog i Bogen kun ansat til Taksten $11\frac{1}{2}$.

Aarsagen til denne lave Bonitering maa formodentlig søges i den betydelige Del af Sognets Jorder, som Ulvemosen indtager 1836, Jordbunden i denne Mose bestaar af sortagtigt Sand, hist og her iblandet med Ler og Muld, kun lidet skikket til Agerdyrkning, hvorimod den indeholder god Engbund. Fremdeles findes her i Sognet de ikke ubetydelige Enge, som Rovmosen, Tykmosen og Bjergcgnen (Bybjergengen). Det hele Areal af Engbund kan vel anslaaes til 450 Tdr. Land, hvoraf en Fjerdedel er Mose, men anvendes som Eng. Tørveskæret, som findes dér, er højst ubetydeligt. Af Skov og Søer findes ingen, derimod et Par smaa Bække, hvoraf den ene kommer fra Sallev Mark i Snoldelev Sogn og løber i sydøstlig Retning gennem Tykmosen og falder efter at have optaget Vandet fra en Bæk, der kommer fra Rovmosen Nord for Havdrup By, ud i Køge Bugt.

Sognets Jorder var Aar 1800 alle udskiftede; der svares Tiende af 61 Tdr. 5 Skp. 2 Alb. Hartkorn. Kongetienden tilhører Universitetet og er matrikuleret til 18 Tdr. og svares af Yderne i Aaret 1836 med 8 Skp. Byg pr. Td. Hartkorn. Kirketienden, der egentlig hører under Vallø Stift, men som Havdrup-Præsten efter Resolution af 21. April 1722 havde faaet tillagt, svaredes af Yderne med 7 Skp. Byg pr. Td. Hartkorn. Kirken, der ligesom Tienden, hører under Vallø Stift, ligger i den vestlige Del af Byen. Dens Historie og Udseende beskrives andet Sted i Bogen.

Til Annexkirken i Solrød er der en god kvart Mil. Folkemængden i Sognet udgjorde ved Folketællingen i Aaret 1824 280 Personer. I Aaret 1802 kun 152, en Fremgang paa 128 i nævnte Periode. I dette Folketal fandtes 2 Indsiddere, 4 Skræddere, 1 Skomager, 1 Hjulmand og 1 Smed. Af Tjenestefolk var der 12 Karle, 12 Piger og 6 Dreng. Sognet havde Jordemoder tilfælles med Solrød. Med Undtagelse af Haandværkerne ernærede Beboerne sig af Landbrug, der dengang stod paa et lavt Trin. Med Hensyn til Kultur stod dette Sogns Beboere saavel som Annexet Solrøds noget over den almindelige Landalmue i Sjælland; ligeledes udmærkede de sig, hvad Sædelighed angaar. Formuetilstanden var ret god.

I 1839 skriver Krigskommissær Hage, at paa Egnen mellem Roskilde og Køge findes som Regel det største og bedste Kvæg i hele Amtet hos Bønderne; det taaler ikke Sammenligning med de nærmeste Egenes, ej engang med det sjællandske Kvæg i Almindelighed.

Hver Bonde havde vel en Have til sin Gaard, men den maatte skøtte sig selv. Nogle Lodsejere havde i de senere Aar begyndt at lægge Vind paa Træplantninger langs Markskellene. De kongelige Skatter var paa en Gaard ca. 54 Rbd. Sedler og Kommuneafgiften ca. 15 Rbd. Sedler.

Den aarlige Produktion i Sognet kunde anslaaes til 400 Tdr. Rug, 800 Tdr. Byg, 1000 Tdr. Havre, 300 Tdr. Ærter og Vikker og 300 Tdr. Kartoffler. Heraf solgtes 120 Tdr. Rug, 330 Tdr. Byg, 250 Tdr. Havre og 100 Tdr. Ærter. Resten 280 Tdr. Rug, 470 Tdr. Byg, 750 Tdr. Havre, 230 Tdr. Ærter og Vikker samt 300 Tdr. Kartoffler medgik til Fodring og Husholdningsbrug og Naturalpræstationer. Produktionen af Smør var ikke af nogen Betydning, højst regnet til 12 Tdr. om Aaret, hvoraf 3 solgtes. Kreatursalget af Sognets Besætninger androg aarlig 3 Heste, 24 fede Køer, 24 Svin og 100 Lam; med Undtagelse af Lam forbrugtes omtrent et lignende Antal Kreaturer til Slagtning. I hele Sognet fandtes omtrent 90 Heste, 130 Stk. Hornkvæg, 170 Faar og 80 Svin.

Sognet dannede i Forening med Annexet Solrød et Fattigvæsensdistrikt, der talte 4 Almissemlemmer. Disse kostede i Aaret 1834 1½ Td. Rug, 1½ Td. Byg, 1 Td. Malt, 200 Kostdage og i Penge 55 Rigsbankdaler 94 Skilling. Fattigvæsenet ejede et lidet Legat, som indestod i Præstegaarden. Sognet udgjorde sammen med Skensved Sogn det 26 Landelægd af Tune Herred og hørte til Ramsø Tune Herreds Jurisdiktion, og det laa i 3. Valgdistrikt for de mindre Landejendommers Besiddere i Sjællands og Lolland-Falsters Stifter.

Havdrup Sogn er beliggende som nu skildret i Enkeltheder paa dette Sletteland, der engang har faaet Betegnelsen „Hedeboegnen“. Udtrykket betyder skovløs Egn, hvor Bakkeforekomster ikke særlig er til Stede, men derimod et jævnt Terræn med udstrakte Markomraader, hvis Bonitet er af Danmarks bedste og som saadan højt vurderet.

BYMARKEN I GAMMEL TID.

Bymarkerne var inddelt i flere Stykker efter Jordens Godhed, og af hvert Stykke fik hver Gaard sin Del og derved en delvis lige god Lod, selv om det var smalle Strimler, alt imellem hinanden og paa flere Steder. Jorden dyrkedes efter Trevangsskiftet, det vil sige, at Bymarken deltes i tre Vange og besaaedes skiftevis med Rug, Byg og Græs. Græsningen var forbeholdt alle i Byen. Afgiften af Bymarken eller Byjorderne svaredes til den, der havde overladt Bønderne at benytte Jorden. Her for Havdrups Vedkommende var der 2 Magistratsgaarde, 1 under Svenstrup og 5 under Benzons-eje. Afgiften, som svaredes af Bønderne, blev beregnet efter Ud-sæden. Hvis der blev saaet 30 Tdr. Rug, blev der svaret lige saa meget i Afgift, men var Jorden mindre god, slap man med en Skat i Penge. Hoveripligten var tidlig afløst med Penge her i Havdrup. Paa de store Godser havde man Jordebøger eller en Slags Matrikel, ansat i haardt Korn (Hartkorn), og deraf betjente Godsejerne sig, naar de paalignede Bønderne Skat.

Vel er Danmark et særligt Landbrugsland og delvis tidligt bebygget, derfor ligger vi vel ogsaa foran med System og Plan i vor Bedrift. Men i Fortiden, da den enkelte begyndte ude paa Jorden med Ild og Økse, som Pioneren i Udlandet endnu maa for at berede til Plovdrift, da voksede Bondelandet langsomt frem i Udmarken i dette Sogn. En Hytte med Røgtræk for oven var alt, hvad der betegnede en Boplads. Fra disse enkelte Hjemsteder voksede Bebyggelsen frem og blev til den lille Landsby, Sognebyen, vi i Dag beskriver. Disse Bysammenslutninger fik deres Endestavelser med ryd, rod, der betyder Rydning, og andre med løv, lev i Slutstavel-sen. Her blev det torp eller drop, Hawerthorp eller Hawerdrup. Marken blev da Folkets Arbejdsplads, og Agrene blev fredlyste; man vedtog Lov og Ret for Fredning over Mark, Agre og Enge. Gærder blev sat op om Sædagrene, og Ledene lukket. Fællesskabet voksede frem med skrevne Regler for Samarbejdet, enten det saa

blev i Vedtægter af Bymænd eller i gamle Byskraaer med Paragraffer om Bøder for den mindste Forseelse.

Bystævnet ved Bytræet var det Tingsted, man respekterede. Aarets Mærkedage blev den Tids fastsatte Arbejdsplan for Aars-tiden. Senere foranstaltede Landets Regering Matrikuleringen af 1688, der efterhaanden naaede en helt fuldendt Plan i 1844.

Et kort Afsnit er følgende til Sammenligning med Nutiden:

Paa Sjælland blev Agerjorden delt i 4 Klasser: Den Jord, der efter Trevangsskiftet hvilede, var en Trediedel af det hele; af god Rug- og Bygjord ansattes 2 Tdr. Land a 14,000 Kv. Alen til 1 Td. Hartkorn. Af ringere Jord 3 Tdr., af god Havrejord 4 Tdr. og af simpel Jord 6 Tdr. Land til 1 Td. Hartkorn.

Ubrugelig Jord blev ikke ansat, og Engene blev ikke opmaalte. Herredets Bønder blev ansat til at vurdere, hvor godt Hø en Eng afgav. (Det giver os Forstaaelsen af, at Engene paa Ulvemosen, som anførtes 1330, var af Værdi og derfor var værd at eje for en Kannik eller Sortebroder i Roskilde). Derefter blev en Engstrækning, der kunde give 16 Læs godt Hø eller 20 Læs Mosefoder, paa Sjælland, Fyn og Øerne sat til 1 Td. Hartkorn. I Jylland derimod betydelig lavere. Hvad Græsningsretten angik eller Værdien deraf, da blev paa Øerne en Strækning, hvor 16 Høveder kunde græsse, sat til 1 Td. Hartkorn. Skovenes Værdi regnedes efter det Antal Svin, der gik paa Olden. Hvis Skoven gav Føde til 24 treaarige Svin, blev den ansat til 1 Td. Hartkorn.

Denne Matrikel fuldførtes i 1688 og bestod i 150 Aar. Da fremkom en ny Forordning i 1802, der paabød en ny Matrikel med en hel anden Beregning, som ogsaa var tvivlsom.

Matriklen fra 1806 blev givet paa en Tid, hvor Kongens Kasse var tom; det var jo efter Krigene, hvor Bønder og Landets Borgere havde mærket Militærvæsenet og Svenskernes Overfald i allerhøjeste Grad.

I 1806 blev der givet Instruktion om at give Matriklen en særlig og bedre Udførelse. Krige og Forhold ude fra slog ind, saa først 1820 kunde Hartkornsberegningen paabegyndes, og det blev ikke før 1844, at den nye Matrikel blev fuldført. De ældste Bykort for Havdrup blev udført 1800 til 1806. Kortet over Ulvemosen er fra 1783 og anfører saavel Matr. Nr. som Markernes Omraade.

Landgilde og Holdsafgifter var almindelig i Aarene 1600 til 1670, især paa Krongodserne, og i de gamle Matrikler er de opført jævnsides som Afgift paa Ejendommene, enten det saa gjaldt Havre eller Smaaredsel i Form af Lam, Gæs, Høns og Æg eller Fisk fra Strandejendomme, f. Eks. 1 Td. Torsk eller Sild. Disse Afgifter

afløstes senere af Penge. Der nævnes derfor ofte Landgildehavre eller Holdshavre. Fæsteprotokollerne angiver de forskellige Satser fra 1 Td. til 5—4—3 Skp. Havre for et Boelsted, mindre Gaard eller Hus med Jord. Her i Havdrup anføres Landgilde beregnet for Matr. Nr. 4 „Havdrupgaard“ at skulle svares af 20 Tdr. Hartkorn med 4 Pund Byg og 4 Tdr. 1 Skp. Arealhavre. Hertil kommer Smaaredsel: 1 Foderokse, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas og 4 Høns. I sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede udregnedes en Del af Husenes Afgift i Kontanter. Holdsaafgiften har ogsaa Benævnelsen „Hold“ eller „Husbondhold“, hvilket er af forskellig Karakter i Afgiftsydelsen.

Husbondsholdsbrev betød, at Kronen eller Ejeren erkendte, at den, som fik Herligheden (Ejendommen) nu var Selvejer og ikke Fæster; herpaa var Brevet en Kvittering for nævnte Kendelse. Husbondholdet betegnede almindeligvis Forholdet til Herskabet som bestemt og anerkendt af begge Parter. Holdsaafgifterne maa derfor betragtes som Penge eller Naturalafgifter til Underhold, et Gæsteri, som maatte ydes saavel af Gaard som Hus med Jord, ja endog af et Gadehus i enkelte Henseender. Hold svares af Gaardens eller Husets Besidder til Kronen eller dens Repræsentant (dog ikke af en midlertidig beboet Ejendom), det kan være en Gaardmand, Præst eller Degn, der ejer selve Beboelseshuset, men har Indsiddere, som svarer Husleje eller gør Ugedagstjeneste for Huslejen. Afgiften hviler altsaa paa selve Huset og maa ikke sidestilles med det Husbondhold, som f. Eks. ydes for Fødestedet, naar de flyttes til et andet Gods. Der foreligger Bemærkninger i Amtsregnskabernes Protokoller om, hvad Husholdspenge er, og Svaret lyder paa, at det er Penge, som én Gang om Aaret til Valborgsdag bliver indkrævet hos nogle fattige Husfolk, som ikke er opført i Jordebogen; men af dem, som ejer selv et lidet Hus, svares 3 Mark, og af dem, som sidder i Hus hos en anden, 1½ Mark, enkelte Aar mere og somme Aar mindre.

I Præsteindberetninger 1657 benævnes en Holdsaafgift paa 3 Mark for „hel Hold“ og 24 Skilling for „halv Hold“. Efter Roskildegaaards Regnskab fra 1614 betales der af Husmand og Holdskarle 2 Daler og 64 Tdr. Havre og de næste Aar derefter lignende Afgift. I Perioden 1700—1720 er Havreaafgiften kun brugt som Landgilde eller ved Indfæstning (Overtagelse af Ejendom). Paa nævnte Tidspunkt er især Husmændenes Afgifter opført som Penge eller Arbejdsydelse næsten overalt.

Paa Gl. Køgegaard oplyser Jordebogen 1661, at Landgildeydelsen, hvis Husmændene ønskede det, kan afbetales med 2 Ugedage

i Hø- og Kornhøsten; flere af Godsets Husfæstere yder dagligt Hoveri i Høhøsten. Man maa betragte det som en Fordel for Godserne at faa Arbejdere til at slide paa Marken i Stedet for at faa Penge, det lønnede sig, naar Godsets Høst skulde bringes i Lade. Vi har Eksempler derpaa fra vore nærmeste Byer og eget Sogn helt ned til 1880-erne, hvorledes disse Husmænd maatte stille paa Herregaardene i Hø- og Høsttid, selv om deres egen Sæd stod fuldmoden og ventede paa Afhugning og Hjemkørsel. Det gjaldt saavel Gaarden Benzonseje som Vibygaard, Lellinge og Gl. Køgegaard, hvortil de omliggende Sognes Husmænd stod i Fæsteforhold. Dengang var det Arvefæste, Livsfæste eller simpelt Fæste, der betaltes med Ugedage.

Foruden de egentlige Skatter svarede Landets Selvejere eller Godsets Fæstebønder en fast Afgift til Kronen. Fæstepapirerne var som Regel udstedt af Herremanden eller Godset og i første Instans betalt til disse, som da tilsvarede Gæsteriet til Kongen, hvilket var en Rettighed, naar denne var paa Tur i Landet. Ramsø Herred var i Valdemar Sejers Tid pligtig til at yde Kongen og hans Følge 4 Nathold, altsaa 4 Døgns Ophold. Derfor er de gamle Matrikler opført med Gæsteri 1 a 2 Tdr. Havre eller større Gaarde 1 Pund lig med 4 Tdr., alt i Forhold til Hartkornsnydelsen.

DE GAMLE LANDSBYGAARDES BYGNINGER

paa Hedeboegnen mellem København, Roskilde og Køge var som Regel 4-længede lige fra Aaret 1500, Halvgaarden 3-længet eller med 2 Vinkelbygninger og Husmandsstedet 1-længet med en lille Lade eller et Rum til Lø, udbygget som Vinkel- eller Gavlbygning. Sædvanligvis var alle lerklinede med Bindingsværk. Sten fra Marken var lagt som Grundsten eller Syld, og oven paa disse laa Længens Fodtømmer; de lodrette Stolper, der inddelte Huset i Fag paa ca. 3 Alen, var som Regel ligesom Fodtømmeret af Egetræ. Lidt neden for det halve af Væggens Højde sad Løsholterne og forbandt de lodrette Stolper, der gik fra Fod til Remstykket ved Tagværket. Remstykket sammenholdt Stolper, Bjælker og Spær med den nødvendige Tagbeklædning.

Lægter eller Rafter fra Skoven dannede Underlag for Græstørvslaget eller Straataget; til Lukningen foroven i Rygningen eller Mønningen brugtes som Regel Græs eller Lyngtørv, rettende sig efter, hvad der bedst kunde fremskaffes paa Stedet. Bygningen var altid vandret i Rygningen, men ludede eller svejede, saa

man med Rette kunde sige: „Ja, det har nok ligesom gi'et sig lidt i Skadegabet“.

Det var meget brugt at indsætte Fletværk af Hasselkæppe i Halvvægge og derpaa kline det slæmmede Ler ind med Spade (Kline-spade) eller med Hænderne, hvortil ogsaa brugtes et Klinebræt. Herfra stammer de smaa Klinegilder efter Arbejdets Fuldendelse, hvor gode Naboer, der havde hjulpet til, var særlig indbudne. Der blev ofte blandet Halmtøjer i Leret, Høraffald eller Skætteaffald, som yderligere styrkede Blandingen og holdt sammen paa hele Væggen. Bjælkelaget og Loft af ru tilhugne Brædder dannede Loftsrum til Opbevaring af Sæd og Halm, der som oftest laa over Stuen, hvor der var mest tørt.

Sædlagrene var ikke store paa de Tider, Foldudbyttet laa fra 7 til 10, ofte endda lavere, efter Jordens Bonitet og Driftsmaade. Alle Gulve var af Ler, og de blev haarde som Sten inde i Stuerne, men Træskoene sled alligevel Ujævnheder i Gulvfladen, saa der blev Bakke og Dal mellem Stuedør og Bordendesbænk. Gaardens særlige Nyttegenstand var Bagerovnen, som enten var indbygget i Længen eller laa frit lige op til. Her blev det daglige Brød bagt; Æltning og Bagning var en særlig omhyggelig Indsats af Husmoderen.

Alle Ovne skulde efterses og stadig tætnes, udskræbes og renses, fordi de var lerstampede, og Ilden gav Aske og Slagger. Herfra tog man Bøgeasken, som var god til at koge de svære Blaalærredslagener i og de grove hjemmevævede Skjorter og Særke, som den hjemlige Husflid frembragte i de lange Vinteraftener. Alt var beregnet paa at udføres inden for Gaardens fire Vægge og af Folkene selv.

Enhver husker vel, at Stakkene stod inde i Gaardene for at være sikret mod Ransmænd; derfor var der ofte store Gaardspladser, og naar Porten var lukket, saa var Hunden løs, og kun Kreaturerne Lyde forstyrrede den natlige Ro.

GADEJORD i LANDSBYEN. LANDSBYENS FÆLLESJORD.

Fra Landsbyens ældste Tider har der ligget Jordstykker mellem Gaardene, langs Gade eller mellem Gade og Stræde, afsat som aaben Plads mellem Hus og Gaard; disse Jordstykker blev benævnt som Gadejord. Det var egentlig Jord, som ingen ejede, men som laa hen som Blegeplads for Byens Gaarde og Husfolk, der her kunde udbrede, „lægge til Bleg“, de hjemmevævede, grove Blaalærreds-

stykker, der ved Solens og Vandets Paavirkning blev hvidt og smukt i Udseende ved at blive behandlet paa denne Maade. Gadejorden har ofte været omstridt imellem Bonde og Husmand, og Rentekammeret har ofte bestridt, at Gadejord ikke kan udskiftes, men maatte bero paa samtlige Bønders Mening om Tingene. Gaardmændene mente ofte, at Gadejorden ikke vedkom Husmændene i Byen, og saa maatte Rentekammeret afæske Husmændene deres

Bentes Hus — laa ved Skolens Legeplads.

Syn paa Sagen. Efter Udskiftningen 1787 blev dog mange af disse Pladser Genstand for Krav om Bebyggelse, og mange Handeler blev afgjort mellem Byens Gaardmænd og Husmænd, der magtede at bygge et ringe Hus paa Byens Gadejord.

Husmændenes Jordlod, der var udlagt fra Byernes Gaarde og laa fjernt fra Byen, var i den Tid Husmandens største Gode og havde hans Pionerinteresse, selv om Vejen var lang.

Men der var paa dette Tidspunkt taget mangan Tørn om Afstaaelse af Husmandsjorden til den stræbsomme, men ringe Mand. Det kneb for Bonden, idet han mente ikke at kunne undvære det

Stykke Jord af sin samlede Lod, og han afgav af den Grund ofte den ringeste og magreste Jord til sin Medarbejder, Husmanden, langt ude paa Overdrevet. Bonden var tillige angst for, at Husmanden derved fik for stærkt økonomisk Rygstød og som saadan blev for selvbestemmende — til Ugunst for Gaardmændene.

SOGN OG FOLK.

Nu er de gamle Sagn og Folkeminder om Varsler og Troldtøj ikke mere Folks Vinteraftensadspredelse i Kakkelvnskrogen, lige saa lidt som Markeds- og Skillingsviserne, der ofte var skrevet af

en mere eller mindre skælmsk Husmand eller Karl fra Landsbyen, der med sit Lune vilde skæmte. Meget af det gamle er gaaet i Glemmebogen, meget, som før var i alles Munde, og som dengang var god Underholdning, naar Godtfolk kom sammen til Kartegilde, Brydegilde, Barsel eller Bryllup, ja ogsaa ved Tællepraasen i Spindestuen, hvor Drengen og Karlen laa paa Slagbænken og fortalte Bynyt eller drøftede Bysmedens Besøg, naar Hestene skulde beslaas. Der fulgte ofte en længere Historie med, som var god Underholdning baade i Gaard og Husmandsstuen. Alle var dengang Hjemmemennesker, og Folks Horisont var ikke saa vid, derfor blev Rygter og Bynyt godt husket og flittig brugt ved alle Sammenkomster eller Aftensæder.

De gamle Bystævner gav Mændene rigelig Stof til gensidig Drøftelse, fordi det gerne gjaldt deres Bedrift og hele Aarets Tidsfor driv. Selvfølgelig var et Besøg altid en Pibe Tobak værd blandt Naboer, og derfor gik Gaardmændene ofte over Gærdet og hilste „singgodt“. Vor Mor paa Gaarden vimsede da hurtig om i Stegers og Stue iført sin sølv- og guldnakkede Hue, et Snipsjal samt tre Skørter, alle med Læg. Saaledes har vi Billedet af Konen paa Gaarden, der med et Smil i Øjenkrogene tog imod med al sin naturlige Venlighed. Smilet gav sig let Udslag, og der trakteredes med en Mjødsnaps, Malurtsnaps eller Rommer. Dette gav Samtalen frit Løb, og Vittighederne gled lettere. Den danske Bonde har altid været gæstfri, og hvis han bød ind i Stuen, var det velment.

Vore Forældre og Bedsteforældre i dette Sogn har ofte sunget Visen om Per og Sidse. I de lange Vinteraftener medens Karterne og Rokkehjulene arbejdede, lavede saa mange af de gamle Viser op i Ensformigheden og forkortede Aftensæderne. De gamle Folk vilde absolut mene, at den var hjemmehørende i Havdrup Sogneby.

Frk. Marie Christoffersen, Højelse, formener ogsaa, at Forfatteren er her fra Hedeboegnen, hvor Folkeminderne er saa levende skildret af saavel hende som N. P. Nielsen.

De gamle Folk i ældre Tid saavel som nu har i højt Maal regnet med Livsværdier i Form af denne Verdens Gods, rigeligt paa Kistebunden, det være sig Rigsdaler eller Kisteklæder. Kærligheden saa man derfor mere praktisk paa i mange Tilfælde dengang. I Pers Vise følger Pigen Sidse dog mere sit Hjertes Mening, selv om der i Pers Følge var en grundmuret Gaard. Som Regel fandt man mere end én Melodi, hvorpaa en Landsbyskribents Ord kunde udløses paa den mest deltagende Maade. En enkelt Forfatter af Historier angiver „Jens Vejmands“ Melodi som den mest brugbare,

men det er langt fra den originale. Visens Forfatter har muntert og karakteristisk lagt Per Ordene i Munden, som nu de gamle Landboere evnede at bruge Frieriets Kunst paa i de Tider. Den skønne Ungmø sidestilles med de søde og betagende Gimmerlam, hvis Gunst og Venlighed hurtigt vindes, naar der kæles lidt for dem. Sidse er dog mere agtpaaagivende og mærker helt nøje Pers jordiske Goder som Hovedaarsagen til Frieriet og det tilkommende Samliv, hvorfor hun straks efter tager til Orde og siger: „Ja, til de fulde Kister er godt at drage ind“. Men Pers andre Egenskaber er ikke slet saa velbekendte, det være sig Sansen for det ædle i Mennesket, og derefter de lidt udadvendte skæve Ben, hvorfor Sidse giver ham en Kurv, og Per vogter sig senere for disse Gimmerlam.

EN BEJLERVISE FRA HAVDRUP SOGN.

Jeg lukte op min Kiste, hvor mine Klæder laa,
tog mine nye Bukser med Stiklommer paa,
min grønne Modefrakke, min pæne Fløjelsvest,
saa havde jeg mig pyntet, alt som jeg kunde bedst.

Saa saa jeg mig i Spejlet, jeg syntes, jeg var pæn,
saa gik jeg hen at bejle til min allerkæreste Ven,
Det var Hans Nielsens Sidse, for hun var køn og rig,
saa syntes jeg, det passede ret godt, om hun fik mig.

Hans Nielsen var ej hjemme, da jeg til Gaarden kom,
men Sidse ene hjemme, det syntes jeg skam om.
„Godaften, lille Sidse“ — Godaften, store Per,
saa smilede i Skægget den poliske Mær.

„Hør, er Hans Nielsen hjemme, jeg tale skal med ham,
jeg vilde gerne købe et Tillægs-Gimmerlam“.
„Min Far er ikke hjemme, men vil du følge med,
saa kan du se paa Lammene og sige mig Besked“.

Saa fulgtes vi da sammen i Faarefolden ind,
dér skulde jeg probere min søde Sidses Sind.
„Jeg vil slet ikke købe din Faders Gimmerlam,
jeg vil kun dig begære til Ægteviv af ham“.

„Jeg trænger ej til Penge, grundmuret er min Gaard,
af Ulden og af Linned de Kister fulde staar,
jeg trænger til en Kone, du ene staar mig an,
du kan godt være tjent med at tage mig til Mand“.

„Ja, til de fulde Kister er godt at drage ind“.
Saa talede min Sidse med Smil paa Mund og Kind.
„Og det er godt at bo i en Gaard af brændte Sten,
men — det er dog forbandet, Per, med dine skæve Ben“.

Saa sprang jeg ud af Folden, jeg havde faaet nok,
bagefter mig saa bræged' den hele Faareflok.
Hvad nytter det at bo i en Gaard af brændte Sten,
naar Piger ej kan lide de Mænd med skæve Ben.

Saa mange er de Karle, som paa lige Ben kan gaa,
men ikke én iblandt dem, som skønner ret derpaa.
Nej, snart kan jeg ej glemme al denne Tort og Skam,
nu skal jeg nok mig vogte for disse Gimmerlam.

Visen her er i Samklang med den gamle Vise i ældre Tid fra Ledreborgs skønne Have, hvor Elskovstrangen symboliseres paa lignende Vis, men ogsaa uden at finde Sympati.

Ledreborg Visens sidste Vers fortæller om Hjemstedets Oprindelse.

I Kirke-Skensved er jeg født og baaren,
Jens Rasmussen, det er mit Navn.

Hver Tid har sin Historie at fortælle om baade Inden- og Uden-sogns. Hvad der skete nær ved, blev som Regel genfortalt flere Gange i det lille Landsbysamfund.

I saadan Ærinde var det, at Nabo gik til Nabo, for hvad Hjertet er fuldt af, vil Munden let udløse. I Landsbyfællesskabets Tid var Dagens Arbejde Sommer og Vinter noget nær ens paa Gaardene. Fællesdriften var almindelig, indtil Udskiftningen begyndte omkring 1786. Bøndernes indbyrdes Afhængighedsforhold gjorde sig gældende i alle Forhold, de maatte enes om at samarbejde, derfor fulgtes man delvis ad i Arbejdet og lagde Mærke til hinandens Fremgangsmaade.

Man har ofte hørt den Udtale, at en Gaard dog i det mindste skulde kunne føde een doven, dermed mente man Gaardejeren eller

Fæsteren, som ofte stod midt i Gaardporten med begge Tommel-fingrene i Ærmegabet og saa ud over Toften, mens Piben hang i Fortændernes stærke Sammenbid. Det var jo nødvendigt, at Folkene var i Sving og ikke rettede Ryggen for tidt. Naar Manden blev klar over, at Arbejdet gik, som det skulde, drejede han og skimtede maaske Naboen ovre i Sidegaarden omtrent i samme Situation, og med et lydeligt „God Dav, Nabo“ var Indledningen sket til For-middagspassiaren. Folkene var jo sat godt i Gang fra de tidlige Morgentimer, allerede fra Klokken fire, saa var der god Tid til Davren, længe til Middag, og da var kun den første halve Dag gaaet.

I det aarle Gry, Klokken tre godt, hørtes Klapren af brede Træs-ko hen over Gaardens Stenbro, hvor Arbejdslederen i eget Tempo skred af Sted; man kendte Trinene, for Morgenmand det har Bonden alle Dage været; med et rask Greb om Karlekammerets Klinkefald lød hans kendte Stemme: „Skal vi saa staa op, Folkens?“ Kom han igen 10 Minutter efter, skulde Kammeret helst være tømt for eventuelle Dovendidrikker. Hver Ting paa sin Plads og hver Mand til sit, saa gik Dagens Arbejde fra Haanden.

Inden Karlene var kaldt op, var der allerede purret ud i Pige-kammeret. Søvnens sad endnu i Øjnene, naar Pigerne tørnede ud. Kammeret var et snævert og raat Rum bag ved Stegerset, hvor alskens Skumringskryb, de graa Bænkebidere og Tusindben havde deres Eldorado i Krogenes Fugt og Senghalmens Mug eller under de toppede Marksten, der dannede Gulv de Steder, hvor der ikke var Ler. De store Omhængssenge i Hverdagsstuen var forladt tidlig af Husbond og Madmoder; der var meget at tage Vare paa for Gaardkvinden og Pigerne. Malkningen forestod, Mælken og Fløden i de renskurede Spande og Sibøtter var et dagligt Emne. Fade, Bal-lier og Kar skulde vaskes af, Rengøring og Ølbrygning samt Brød-bagning foruden Arbejdet i Spindestuen skulde ogsaa udføres.

Tiden før Udstykningen stillede ikke saa store Krav som senere, da Husdyrholdet ved Gaardens Driftsomlægning blev større, men selvfølgelig gav Mark, Lo og Lade, Stenrydning og Opsætning af Hegn og Diger, Grøftegravning, Behandling af Jorden m. m. meget Arbejde. Dertil kom Skovhugst og Tørvestrygning samt Hoveri og Pligtkørsel til Staden i de gamle Lundstikkevogne; det var Pligter, der laa paa Ejendommene. Alle Redskaber var smaa og ringe at arbejde med i Marken, indtil Jernploven fik Indpas. Saaning og Høst blev sent færdig, og paa Grund af disse Forhold var der Brug for en lang Dag.

Den yngre Slægt forstaaer næppe, hvilket Krav der dagligt blev stillet til den arbejdende i de Tider. Alene Fremstillingen af Klæder var et stort Problem for Folk at varetage og krævede et stort Hjemmearbejde i hele Vinterhalvaaret, og hertil kom Faarevask, Klipping af Faarene, Uldens Spinding, Vævning og Farvning. Derefter skete Landsbyskrædderens Tilkaldelse til at sørge for Gaardens Forsyning med Tøj. Selv om Tøjet var sælsomt i Forhold til Nutidens, saa fandtes der dog kloge og standsmæssige Folk i Tøjet. Det bar altsammen Præg af ringe Kunst og Forarbejdning, men Soliditeten var der ikke Tvivl om. Datidens Frakker til Stadsbrug var prydet med Sølvknapper, særlig hvis Bonden var velstillet, og for hver ny Frakke, han fik syet, blev de gamle fine Sølvknapper flyttet over og kom paany til Ære og Værdighed.

Nutiden maa beundre det Arbejdsmod, som alle paa Gaarden var i Besiddelse af. En synlig Arbejdsglæde var til Stede, der var mere Tilfredshed og Samarbejde, alle fik de en barket og ru Hud i Hænderne. Bondepigen bar Mærker af Solens og Vindens Virkning, men trods Dagens Slid, sad der ofte et Par kønne blaa Øjne under Hovedklædet eller Vidiehatten og Spøg og Skælmeri fulgte Dagens Arbejde. Men stadig var der noget, der hed: „Se at faa Aaget paa Nakken og kom af Sted til Malkningen!“ Der var ofte $\frac{1}{4}$ Mil ud til Malkekvæget paa Mark og Udlod. Kreaturholdet, der gav Mælk, var ringe, og derfor blev Malkekvæget ofte nærmere ved Byen, men Udmarken var ofte langt ude ved Overdrevene. Herude, fjernt fra Landsbyen, fik Husmanden anvist sin Jordlod; den var som Regel den ringeste Jord, men den var god nok til ham, mente man; derved fremkom de gamle Husmandssteder hist og her med 3 Tdr. Land. At være Ejer af lidt Jord, en Ko og en Gris, det var et stort Maal at naa dengang. Vi kender disse Udlodder fra Fæstevæsenets Ophør, da hver Gaard maatte udlægge Jord til Husmanden. Selv om han aldrig naaede at faa Hus paa Lodden, saa vandrede Konen med Mælkespanden paa Hovedet og Bindehosen i Hænderne den lange Vej ud for at bjærge Mælken. Tænk i den Forbindelse paa Ørstedengene, som Ørsted By ejede i Ulve-mosens nordvestlige Del, og Scheelsengen, som ejedes af de Jersie og Skensved Bønder; disse Arealer er senere udskiftede og bebyggede efter Aarene 1900; men de laa langt ude fra den Landsby, hvortil de var Udmark.

HJEMME-HUSFLIDEN TIL EGET BRUG PAA GAARDEN.

Naar alt Sommerarbejde var forbi, og Markens Travlhed endt med den sidste Pløjning, var det nærved Jul. Aftensædet var da allerede langt, Spinderokken og Garnvinder snurrede, og Karterne var i uafbrudt Fart. Det traf sig, at Karlene sad i Kakkelovns-krogen og saa til for at forslaa lidt Tid med det. Karlen saa godt nok, hvor Pigen maatte slæbe, naar Faareulden fra Bugskindet var filtret og svær at slæbe ud. „Du kunde da ogsaa godt komme og flaa den Uld for mig, Hans; du sidder jo bare der og slaar til Sengen (Hans gabede); kom du hellere hen og faa Næverne lidt i Sving her ved Siden af mig, saa skal du faa et rødmosset Æble for det“, kunde en Pige sige.

Karlen tog da ofte fat, og han var slet ikke saa ringe; det skete her som saa ofte, at det danske Pigesmil sejrede over den mandlige Trevenhed.

Saadanne Ting som „Simen“, en hjemmelavet lav Kurv eller flad Træbakke med udskaaret Haandgreb i begge Ender, var vel anvendt til de rullede Uldrøjer (Tøjerne), som det hed i Hverdagssproget. Karlene forarbejdede ogsaa Valkebræt og Hakkebræt, Valkebrættet var dengang med Sejpilsvidjer paa tværs af Brættet og ikke som nu af Zink. De gamle Linkasser var ogsaa Karlens og Husmandens Aftenarbejde og ofte en Gave til Husmoderen eller en Hjertens Ven. Alle Kvinder havde en Linkasse, hvori de sirlige hedeboseyede Lin og Kraver anbragtes; der var Korsklæde og Baand af finere Beskafenhed, og herimellem gemtes Lavendelblomster og Balsamblade og ikke at forglemme de smaa Kærestebreve og Sølvspænder, som Venen havde indsmuglet en Sensommeraften.

Mange af Gaardens og Stuernes mindre Redskaber var ogsaa Husflid, for Eksempel Manglebræt og Mangleholt samt Alenstokke, Vindepinde og lignende, Aarstal og Navnebrædder til Gammelfars og Gammelmors Armlænestole, som sad hen over Ryglænet sirligt udskaaret som Pynt. Manglebrættet var bedst egnet til at skære ud i gammel Almuestil, for der var god Plads derpaa.

De store Redskaber skulde ved Hjælp af Baandkniv og Skærelad udføres i Stegerset eller i Huggehuset. Karlen, der var betroet at lave Svingler og Hamler, Vognfaddinger og Færdshaver, brugte ofte dette Udtryk: „Jeg tror, jeg skal ud og ride i Avten, for Skæreladet staar og faar Mok i Bagbenene, jeg skal ud og se, om jeg kan krumme Hals paa et Mejered“.

Alle disse Sager var Vinterarbejde i Fritiden. Huggeren og Kurvebinderen var dog mere kendt med Tingene, de havde Værktøj, som

kunde forme og tildanne dem. Den gamle Dragestil var yndefuld og mere vanskelig at fremstille for en Fusker, f. Eks. en Dørfyldning i Dragestil, som den Karen Ole Christensen paa Ulvemosen havde i Gavlen paa sin Himmelseng. Dragestilen lever videre i de danske Støberier som Pynt paa Støbegods.

BONDEN OG JORDBRUGET

Fra de ældste Tider har Mennesket udnyttet Jorden, Folket tog Næring af de Vækster, som fremkom deraf, og derfor var den nærliggende Jord en Livets Nødvendighed.

Jordspørgsmaalet er sikkert Menneskets ældste Problem, selv om Fordelingen af Jorden gav Anledning til sociale Kampe mellem de Klasser, som vilde dyrke den. Fra Middelalderen var Landsbyfællesskabet præget af Pligter og Hensyn, som dette Samarbejde medførte. Middelalderens Landsby og Jordfordeling bevarede derfor i Aarhundreder uden særlig Forandring. Den middelstore Bondegaard var typisk, selv om der var stærk Tendens til Oprettelsen af Storbrug.

I Danmark blev Fordelingen af Jorden anderledes end i andre Lande, mellemstore Bøndergaarde blev herhjemme den almindeligste Driftsform, og dette fik Betydning for det danske Landbrugs senere Udvikling.

Der findes Fortegnelse over Kreaturholdet paa en Bondegaard i Aarene 1660—1720, hvor af ses, at en Helgaards Hestebestand var ca. 8 Heste, 2 Køer, 2 Ungnød og 12 Faar, andre Gaarde 4—5 Heste og 3 Køer. I 1695 paabød Regeringen, at paa Ryttergaardene skulde der i en Bondes Bo udtages en Plov med 6 dygtige Heste, 2 Stude, 3 Køer, 6 Faar, en Vogn og Harve med Tilbehør samt Saakorn af alle Slags. Køernes Mælkeydelse anføres til 1000 Pund om Aarét, et Smørudbytte paa 20—30 Pund er sikkert højt regnet. Smørret kostede paa den nordiske Krigs Tid 14 Skl. Pundet og Mælken 2 Skl. Potten. En god Ko kostede 6 Rgd., Kvier og Ungstude 3—4 Rgd. En stor Kalv 1 Rgd. Faaret var dengang Landets almindeligste Husdyr, selv paa Øerne var der flere Faar end Svin. Faa Husmandshjem var saa fattige, at de ikke havde et Par Faar.

Ikke alene Aftægtsfolk, men ogsaa Inderster og Tjenestefolk tingede sig Ret til at holde Faar. Ved Fastsættelsen af Græsarealernes Størrelse regnedes 4 a 5 Faar for et Hoved, og Prisen var omtrent den samme. Men Faareholdet var som Regel mere

taknemligt for Husmændene end Kvægholdet. Faarene kunde græsse det meste af Aaret og nøjes med Overdrevets ringe Græs, men dog godt nok til at ernære et saa nøjsomt Dyr. Faarenes „Grøde“ (tarvelige Græs) gav Materiale til Folkets Underhold med Klæder og Ernæring. Som Vogterdreng mindes vi den fede Faaremælk, hvoraf der blev brugt meget til en god, fed Sødmælksost samt til den Syltemælk, der her paa Hedeboegnen var en delikat Halgemiddagsret, der blev spist ved at dyppe Rugbrødssnitter i Syltemælks-Kovsen, (et lille skaalformet Fad). Faarekød kogt til Paalæg var almindeligt og endelig anvendtes Faaretalg til Lysestøbningen. Salg af Lam kunde om Efteraaret indbringe 2—3 Mark for Stykket, og Faareprisen var ca. 1 Rgd. Svin var der ikke mange af hos Husfolk, idet de krævede Husly om Vinteren. Det tog i de Tider 2 a 3 Aar at fede et magert Svin, de gennemrodede Møddingerne flittigt, Benene blev lange, Kroppen slank og Hovedformen spids.

HAANDVÆRKERE PAA LANDET

I ældre Tid ansaa man en Haandværksmand for en mere velstillet end en Husmand paa Landsbyens Jord. Det fremgaar særlig ved Indfæstning i Gadehus eller Hus med Jord. De gamle Haandværkere var noget bedre funderet, hvis de boede ved Gods eller Herregaard, da her altid var Brug for Smed, Tømrer og Hjulmand. Smeden stod højest i Indtægtsklassen som en særlig nødvendig og brugbar Mand, og ofte ser man Smeden som Husejer, dog mest som Fæster. Ejede disse Haandværkere ikke selv Jord, lejede de ofte af Bonden eller Herremanden mindre Arealer til Sæd eller Græsninger til et Par Køer og Faar, ligesaa med Tømrer eller Hjulmand, de nævnes dengang ofte som Huggere.

Murerne var mere i Hold med Klinere, da Lervæggene overalt var klinet op i saavel Stue som Fæhuse. Værst stillet var egentlig Vævere, Skomagere og Skræddere, ja alle, hvis Arbejde var Haandens Værk, idet Byernes Haandværkere var beskyttet ved Lovparagraffer, der ligefrem forbød Haandværk paa Landet. Der var dog Undtagelser, og man var klar over deres Uundværlighed, hvorfor de flokkede sig paa de mest tjenlige Steder ligesom nu og bjærgede dér Føden. Danske Lov var streng ved dem og kunde fratage Provinshaandværkerne en Del af deres Arbejde. Væveren var naturligvis nødvendig for Landsbyen, og mange Kvinder nævnes som Ejer af en Væv. Vadmel, Drejl og Blaarlærred var altid at finde paa de gamle primitive Trævæve.

Alt, det er nu en Saga.

BONDE OG HAANDVÆRKER

Haandværkerne i Landsbyen var som Regel i nært Samarbejde med Gaarden og Folkenes Bedrift og var villige til i Høsttiden at møde med Leen.

Kvinden hjalp ofte til i Gaarden ved Høstarbejde og Slagtning. Det skete i Samarbejdets Aand; til Gengæld blev der stillet Køretøj til Raadighed til Haandværkeren, naar Tørvene skulde bringes hjem fra Mosen, Brændet fra Skoven, eller det var Jordemoderen, der skulde hentes, og hvis Husmand eller Haandværker havde Jord, saa hentede de Hestene paa Gaarden til Pløjning og Høst. Allevegne var der Liv og Munterhed, naar en Række af Arbejdsmand svang Leen og strøg den. Sæden faldt for det snilde Tag, der var oparbejdet, hvor Haandkraften havde belært hver Mand den Kunst at stryge og bruge en Le.

Men at tage Rug eller Hvede fra disse Karle eller Husmænd, det kunde give en rask Pige eller ung Kone nok at bestille, naar Leen rigtig sang og fejede hen over Agrene.

Husmanden strøg af og til Leen for den store Tjenestedreng og mindede ham samtidig om at lægge Laaret af Leen rigtig til i Skaaret, „saa falder pinte hvert et Straa, som de er betalt for det.“

Til Jul og Paaske laa der store Sigtekager paa Haandværkernes Loft som Tak for al Hjælpen ovre paa Gaarden, og ved Mikkelsdag var de samme Folk gode Gæster i Bondens Stue med Børneflokken rundt om det store firkantede Bord, hvor Suppefadene stod paa Række fyldt til Randen med alskens gode Grøntsager, Kødboller, Svedsker og Peberrod.

Der var Poesi over Hviledagene og Festdagene i Bondegaarden.

EN BRYDEGAARD I HAVDRUP.

Ifølge Pergamentsbreve og Beretninger fra Domkapitlets Jordebøger fremfører Lektor Arhning, Roskilde, at en Brydegaard i Havdrup med dens tilliggende Gaardsæder og Enge i Ulvemosen er pantsat til Sakristanen*) Anders Nielsen, og at denne, som evig Vikar og Alterpræst, gav dette Gods videre til Domkirkens Bygningsfond, hvilket er sket senest ved hans Død 1354.

Af Domkapitlets Jordebøger 1568 fremgaar, at „Stalleren)

*) Sakristanen bestyrede Domkirkens Bygningsfond.

Staldmester Filip skænkede et Boel Jord i Havdrup Sogn til Sct. Mikkels Alter i Roskilde Domkirke. Det maa antages, at dette Boel er identisk med en af de tre Gaarde i Havdrup, der tilhørte nævnte Alter, og som aarlig svarede en samlet Afgift af 2 Pund Byg.

Mændenes Navne var Oluf Poulsen, Søren Hansen og Peder Hedebo. Jordebøgerne fra 1614 og 1647 angiver andre Navne.

Ovennævnte Brydegaard kan dog ikke stedfæstes mellem Byens Gaarde fra den Tid. Maaske har det været 2-3 sammenlagte Gaarde under et Styre af Bryden. Præsteindberetninger og Matrikler antyder intet derom. Betegnelsen Bryde er oldnordisk og udspringer af brytje, én, som bryder Brød, Arbejde og Pligter ud til sine undergivne med fuld Ret og Tilsyn. Ejede en Godsherre eller Storbonde flere større Gaarde, hed de Brydegaardene.

Riddere, Jarler og Biskopper lod ofte deres Gaarde bestyre ved Bryder, som var særlig anset paa Egnen. Der var tillige Fællesbryder med Pant i Besætning og Redskaber, men ingen Del i selve Gaarden. De var nærmest en Art Forpagtere af Ejendommen.

RYTTERGAARDE I HAVDRUP.

Det fremgaar af følgende, at Sognet i sin Tid havde 3 Gaarde, der var underlagt Ryttergodset. De offentlige Auktioner over de gamle Ryttergodser fra 1670 fandt Sted ved Aarene 1716—22 ifølge Hans kgl. Majestæt til Danmark og Norge. Deputerede for Finanserne og tilforordnede i Cammer og Collegio give herved alle og enhver tilkende, at Kongen haver resolveret at lade forhandle en Del af sit gamle Ryttergods saavel som Skov-Riddergods og Tiender udi Sjælland. Det var særlig Amterne i Midtsjælland, hvis Godser var underlagt denne Bestemmelse, saasom Sorø, Holbæk og Roskilde Amter m. fl.

Den originale fra den Tid udstedte Forordning har Betegnelsen „Plakat“ og findes i Universitetsbiblioteket.

Auktionen i Roskilde fandt Sted den 28. Januar 1722, hvor Havdrup og Kr. Skensved Sognes Ryttergods solgtes med dertil hørende Tiender. Solrød nævnes ikke. Godsejer Peder Benzon fra Benzonseje var særlig Køber af Ryttergodset i Midtsjælland, hvor han handlede meget med Herregaarde. Det var paa dette Tidspunkt, at han tilmageskiftede sig Vibyggaards Gods.

Af forskellige Markbøger fremgaar, at tre Gaarde i Havdrup Sogn var Kgl. Majestæts Ryttergaarde. (Omtales senere).

VED UDSKIFTNINGENS TID.

Det var en stor Begivenhed her i Landet, da Landboreformerne helt ud blev gennemført, og Landsbyerne fik samlet og reguleret sine Jordarealer. Udskiftningen i dette Sogn skete 1786—93. Enhver Fæstebonde gik sikkert i Spænding og Ængstelse for Sagens rette Løsning. Hvad vilde nu alt dette føre til i Løbet af Aarene, der kom? Vel blev der mere Orden og Plan over de før saa adskilte Jorder; Besaaing af Markstykkerne med Sæd og Græs skulde nu foregaa frit. Bylavets Raadslagninger alt vedrørende Fællesskabet blev efterhaanden ophævet, men det skete i smaa Nyk. Alt skulde overvejes, og nye Forholdsregler var at aftale med Ven og Nabo. Opmaalinger og Retfærdskrav fulgtes ad. Arealernes Størrelse og Bonitet afvejedes til alles Tilfredshed. Ja, det var den nye Tids Fremkomst og Resultatet af mange Aars Arbejde til Gavn for ethvert Sogns Bondestand i dette Land.

UDSKIFTNINGEN AF HAVDRUP SOGNS JORD.

Ved Indkaldelse af Landvæsenskommissionen i 1786 mødte i Havdrup Kommissionen for Roskilde Amtsraad samt Sognepræst Tønnes Tønnesen. Paa Godset Svenstrups Vegne mødte Birkeskriver Christensen, for Benzonseje Forvalter Salmon, paa Magistratens to Gaardes Vegne Fuldmægtig Müller, Bistrupgaard, samt de to Gaardbeboere, der mødte personlig. Forordningens Bestemmelser om Udskiftningen blev derefter oplæst. Landinspektør Schønning var mødt efter Kommissionens Anmodning, og denne bestemte, at Saaning af Markerne om Efteraaret som sædvanlig skulde ske i Flæng og ikke før næste Høst overgaa til selvstændig Brug. Der blev afholdt tre Møder, før Sagen var i Orden. Aaret 1787 var Kommissionen paany samlet angaaende Udskiftningen, som nu var afsluttet, saavel paa Byens Kort som i Marken. Men der var forskelligt at bemærke om vandlidende Jorder og Hegn samt Vedligeholdelse, Gødskning af Jorden og lignende. Benzonseje var ikke villig til at gødskes eller grave for Vand. Dernæst fulgte Bestemmelser i Landvæsensprotokollen om hele Foretagendet: Loddernes Størrelse, Arealgrænser, Hartkorn og deslige.

Landvæsens-Commissionen indkalder til Møde den 26. August 1786 ifølge en fra Godsejer Brown, Benzonseje, af Dato 26. August til det Kgl. Rentekammer indgivet Skrivelse, hvori Vedkommende klager over, at den allerede udarbejdede Bestemmelse angaaende Udskiftningen paa Ulvemosen mentes at være i Uoverensstemmelse

med de stedlige Lodsejeres Udflytning i Havdrup, Kr. Skensved, Sallev og Ramsølille.

Derefter følger næste Møde om Sagen 30. Oktober 1786 i Snoldelev By, hvor Commissionen og Landinspektør Schönning og Godsernes Repræsentanter er mødt for at lægge en Udstykningsplan for samtlige Lodsejere, hvis Jordareal er paa Ulvemosen, alt i Henhold til Indvarsling forud, hvori de har erfaret Bekendtgørelsens Rigtighed med lovlig Paataleret.

Følgende var til Stede fra Godserne: Hr. Etatsraad Neergaard fra Svenstrup Gods, Hr. Pastor Tønnesen, Havdrup, Forvalter Melเลอร์up, Bistrup Gods, Forvalter Salmon fra Benzonseje og Magistratens Gods, Hr. Hoikland fra Billesborg paa Amtsforvalter Rosteds Vegne.

Landvæsens-Commissionens 3. Møde afholdtes 6. Maj 1793 angaaende Udskiftning af Ulvemosen. Landinspektør Schönning og Godsets Repræsentanter var mødt for at afgive Erklæring i Sagen. Ligeledes mødte Hr. Forvalter Birch, Svenstrup Gods, Hr. Pastor Hersom, Havdrup Kirkeby, Hr. Proprietær Larsen, Benzonseje, Hr. Stiftsfuldmægtig Baastrup, Billesborg, og Hr. Fuldmægtig Müller, Bistrup.

Derefter følger Planen for Udskiftningen med Kort over Ulvemosen, hvor samtlige Udskiftninger laa: Havdrup-Kirke Skensved, Ørsted-Ramsølille og Snoldelev Sogn.

4 Vallø Stifts Gaardmænd i Skensved (Scheelsengene).

2 Magistrats Gaardmænd i Snoldelev: Lars Hansen og Anders Pedersen.

1 Magistrats Gaardmand i Ramsølille: Claus Larsen.

1 Præsten i Havdrup, Pastor Hersom.

1 Svenstrup Gaardmand i Havdrup: Lars Nielsen.

5 Gaarde i Ørsted under Benzonseje-Svenstrup-Ørsted Engene samt Ørsted Engene paa Magistratens og Bistrup Gods.

Alle erklærede, at de ikke kunde tildele deres Andel paa bedre Vis end anført og betegnet, hvorefter alle Udskiftninger blev vedtaget undtagen Vallø Gods, hvor Hr. Baastrups Erklæring maatte afventes.

Som Underskrivere for Godserne den 6. Maj 1793.

Birch. Larsen. Hersom.

sign. Hersom, Præst i Havdrup.

BØNDER UNDER VALLØ GODS VED ULVEMOSEN.

De fire Skensved-Bønder, som anføres i Landvæsenskommissionens Møder i 1786—93, var Fæstere af Scheelsengene, nemlig:

Ole Olsen, Matr. Nr. 21: 2 Lodder.

Christoffer Christensen, Matr. Nr. 22: 2 Lodder.

Peder Mortensen, Matr. Nr. 23: 2 Lodder.

Anders Thomsen, Matr. Nr. 24: 2 Lodder.

Nr. 23 og 24 med ca. 5 ha er nuværende Jens Rasmussens Jord, Nr. 24 med ca. $2\frac{1}{4}$ ha tilhører nu i 1948 Peder Rasmussen, Salbjerg,. P. A. H. Nielsen Matr. Nr. 21 m. fl. 4 ha.

BØNDER UNDER BISTRUP GODS I ØRSTEDENGENE PAA ULVEMOSEN.

L. Andersen, „Slaaenkærgaard“ i Ørsted, Matr. Nr. 26—27, ialt 8 ha ved Sallevvejen. I 1948 er Ejeren William Henriksen.

BØNDER UNDER BENZONSEJE GODS I ØRSTEDENGENE PAA ULVEMOSEN.

Sognefoged Ole Pedersen, Ørsted, Matr. Nr. 28.

Gaardejer Hans Nielsen, Ørsted, Matr. Nr. 29.

Gaardejer Lars Andersen, Slaaenkærgaard, Matr. Nr. 30.

Den nuværende Ejer af denne Ejendom er Otto Jensen.

BØNDER UNDER SVENSTRUP GODS I ØRSTED PAA ULVEMOSEN.

Gaardmand Hans Sørensen, Dalsager, Matr. Nr. 31.

Nuværende Ejer er Arvid Nielsen, „Græshave“.

HAVDRUP BYS GAARDE OVERGAAR TIL BENZONSEJE GODS.

Aaret 1731 den 26. November oprettedes 4 Kontrakter mellem Konferensraad Peder Benzon til Geddesdal-Benzonsdal-Benzonseje og Vartov Hospital. Kontrakterne blev kongelig konfirmeret, d. v. s. bekræftede den 14. December samme Aar og tinglyst ved Sjællands Landsting 9. Januar det følgende Aar.

Ved den ene af disse Kontrakter overdrog Vartov Hospital til Peder Benzon som Ejer af Herregaarden Benzonseje blandt andet

Hovedbygningen til Benzonseje.

De tre Personer er Godsejer Hebert og Svigersønnen Holme og forneden Heberts Datter, Anna Holme.

to Gaarde i Havdrup, nemlig nuværende „Hyldager“ og „Klockesminde“, hvis Beboere var Jens Madsen og Niels Jørgensen, imod en nærmere aarlig Afgift. Hver af Gaardene var paa 8 Tønder Hartkorn.

Hospitalet fik desuden Prioritet i Benzonseje Hovedgaard og en Del Bøndergods indlagt under samme, herimellem var 4 Gaarde i Havdrup Sogn, nemlig:

- Unge Niels Nielsen, Hartkorn 5 Tdr. 1 Fdk. 2 Alb.
- Anders Nielsen, Hartkorn 5 Tdr. 1 Fdk. 2 Alb.
- Peder Nielsen, Hartkorn 5 Tdr. 4 Skp. (Ørnesædegaard).
- Niels Laursen, Hartkorn 4 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

De tre af Gaardene havde Benzonseje erhvervet sig ved Mageskifte med Kronen 1719. Det var nemlig gammelt Ryttergods, der havde været underlagt det forhenværende 2. sjællandske Rytterregiments Rytterdistrikt. Gaardene er betegnet blandt Ryttergaarde saaledes i 1682:

- Nr. 2. $\frac{1}{2}$ Boel, Bonden Peder Sørensen (nu Højstrup).
- Nr. 3. $\frac{1}{4}$ Boel, Bonden Niels Nielsen (Langagergaard).
- Nr. 4. $\frac{1}{4}$ Boel, Bonden Søren Jakobsen (Ørnesæde).

I Sjællands Landstings Skødeprotokol er forannævnte Kontrakt af November 1731 mellem Peder Benzon og Vartov Hospital udsløttet.

BØNDERNE I HAVDRUP BLIVER SELVEJERE I 1804.

I 1804 solgte Proprietær, Kammerraad Larsen, Benzonseje, fem Gaarde i Havdrup til følgende: „Hyldagergaard“, Matr. Nr. 6, til Fæstegaardmand Hans Madsen med Besætning og Inventar. Jordareal og Hartkorn var 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Gaardens Købesum var 2500 Rgd.

„Klockesminde“, Matr. Nr. 7, til Fæstegaardmand Peder Madsen, Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Købesum 2500 Rgd.

„Ørnesæde“ til Fæstegaardmand Anders Olsen, Hartkorn 5 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Matr. Nr. 8. Det Stykke Jord under Matr. Nr. 8 Vesten for Landevejen grænsende mod Syd til Vejen mod Ørsted By, mod Øst til Sallevvejen, vedbliver at tilhøre Benzonseje. Gaardens Hartkorn er 5 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Købesum 2500 Rigsdaler.

„Langagergaard“, Matr. Nr. 9, en Gaard til Fæster Jens Jensen med Besætning og Jord, Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Købesum 2500 Rgd. Gaarden er senere delt i 2 Gaarde.

„Højstrup“, Matr. Nr. 10, Fæster Peder Olsen, Hartkorn 5 Tdr. 0 Skp. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Købesum 2500 Rigsdaler.

Ifølge Udskrift af Benzonsejes Fæsteprotokol.

FÆRDSELSRET I HAVDRUP BYMARK MELLE HYLDAGERGAARD, KLOCKESMINDE OG TYKMOSEN.

Niels Blume, virkelig Cancelliraad og Retsskriver i Ramsø-Tune Herred. Gjør vitterligt, at Aar 1852 den 23. Januar blev i Tingstuen paa Roskilde Raadhus ansat Politiret ved ovennævnte Politidommer med autoriserede Retsvidner Lindtner og Christensen af Roskilde, hvor da for Retten mødte Gaardmændene af Havdrup (senere „Hyldager“) Hans Pedersen og Morten Pedersen („Klockesminde“) den sidste med sin Søn Peder Mortensen, som gave til kende, at de var enige om en Vej fra Hans Pedersens Jordlods sydvestlige Hjørne gennem Hegnet mellem denne Jordlod forbi dennes Gaard og ud til Byvejen fra Havdrup over Ulvemosen.

I Hegnet sættes et Led for Vejen, hvilket Hans Pedersen selv bekoster og vedligeholder. Vejens Bredde til Kjørsel fastsættes til 8 (siger otte Alen), men uden Jordgrøftning, som ikke kan tilstedes. Derimod binder Hans Nielsen sig til at afstaa saa megen Jord af sin forrige Gaardsplads i Byen, der støder sammen med Morten Pedersens Gaardsplads, at der paa denne kan opføres en i 8 Fag Hus iflg. befalet Afstand fra andre Bygninger og navnlig fra Niels

Larsens Gaard, naar Huset opføres i Nord og Syd med nordre Ende ud mod den forbiløbende Landevej og med en Dybde af 10 (ti) Alen indvendig. Til fornøden Tagdryp, Reparation og Tækkestige udlægges 2 (to) Alen udvendig fra Muren og i ethvert Fald fornøden Plads til Tækning.

Denne Forening bekræftede Parterne, efter at samme ratificeret Tilføjelse blev dem forelagt med deres Underskrift.

Under min Haand og Segl.

Blume.

P. Mortensen.

Hans Pedersen.

Efter Overenskomst tillader P. Mortensen, at Hans Pedersen, „Hyldager“, tilfods at befare omtalte Vej over hans Faders Gaards Lod Matr. Nr. 7, som særlig benyttes til Gaardens Tykmose, uden at der kan fordres noget særlig Jordudlæg eller særlig Gangsti.

Havdrup, den 29. Januar 1852.

P. Mortensen.

Færdighedsretten er senere ophævet, da H. P. Hansen, „Hyldager“ og P. C. Pedersen, „Klockesminde“ mageskiftede Jord.

HAVDRUP PRÆSTEGAARD, MATR. NR. 1.

Se Topografisk Beskrivelse af Havdrup Sogn i Sognebogen. Ved Aarene omkring 1800 var Jorderne forpagtet af en Mand ved Navn Storm. Arealet ved Byen var ca. 28 Tdr. Land, gl. Hartkorn 2 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., nyt Hartkorn 4 Tdr. 3 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. Da Jorderne blev udskiftet i Havdrup Sogn i 1786—93, hed Præsten Tønnes Tønnesen.

Skolelodden, Matr. Nr. 2 i Havdrup By var en Parcel paa ca. 4 Tdr. Land, hvis Hartkorn var indbefattet under Matr. Nr. 8 i Havdrup By, og nyt Hartkorn paahvilede Ejeren af Matr. Nr. 2 i samme By og var indbefattet i hans Adkomst. Brugeren af Lodden var paa dette Tidspunkt Skoleholder Hans Jonassen.

GAARDEN „FARELUND“, MATR. NR. 3 I HAVDRUP BY var Krongods ved Aaret 1651, hvorefter den overgaar til Bistrup. 1661 overdrages en stor Del af Bistrup Gods til Københavns Magistrat, deriblandt den nævnte Gaard. Parthaverne i Bistrup Gods,

Et Hjørne i Gaarden »Farelund«.

Rentemester Müller og Biskop Hans Svane, navngives som Sælgere, og det drejede sig om store og betydelige Gaarde og Arealer i Ramsø-Tuune Herreder. Gaarden opgives som en 3 Fjerdingsgaard med Landgilde udi 19 Tdr. 3 Skp.

I 1696 er Jens Olsen Fæster af Gaarden, i 1762 er Jens Andersen Fæster, og i 1787 bliver Sønnen Anders Jensen Ejer; denne afhændede Gaarden til Hans Larsen, der senere er Aftægtsmand paa Gaarden hos Peder Mortensen. Ved Aarene omkring 1800 er Gaardens Areal 82 Tdr. Land med Veje, Marker, Gaardsplads, Enge og Moser. Gl. Hartkorn 6 Tdr. 3 Skp. 2 Alb. Nyt Hartkorn 10 Tdr. 4 Skp. 3¼ Alb. Bykortet opgiver 65½ Tdr. Land i Bymarken.

Københavns Kommune sælger Gaarden for Hans Larsen til Anders Hansen i 1860 for 10,000 Rigsdaler. Nu paatager Gaardmand Peder Mortensen sig Kautionsforpligtelse for Anders Hansen, der bevirker, at Peder Mortensen overtager Gaarden 1862 for 16,700 Rgd.

Nu var Peder Mortensen Ejer af 2 Gaarde, „Farelund“ og „Klockesminde“, forhen kaldet „Salmejergaarden“. Peder Mortensen og hans Moder var paa dette Tidspunkt tillige Ejer af Ulvemose-Møllen. „Klockesminde“ brænder 1864, men Gaarden bygges op paany; under Opbygningen blæste en Længe om.

Peder Mortensen afstod i Aaret 1900 Gaarden til sin Svigersøn Jens Christensen for 40,000 Kroner. I 1905 sælger Jens Christensen til Anders Poulsen for 38,923 Kr. Anders Poulsen solgte igen Gaarden til Proprietær Tolstrup Christensen, Skensved, denne igen

til Thomsen og Thomsen til Ejvind Andersen, der igen solgte Gaarden til Jordlovsudvalget, der udstykkede Jorden som Tillægsparcereller til Husmænd. Hovedparcellen blev solgt særskilt 1948 til Niels Christensen.

Ulvemosearealet, der hørte til Gaarden Matr. Nr. 3 i Havdrup By, anføres saaledes: Bruger Anders Jensen, Areal 57 Tdr. Land. Nyt Hartkorn 3 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb., angives som en samlet Lod nordlig i Ulvemosen Matr. Nr. 6 ved Vejen til Havdrup By og hører til Matr. Nr. 3 i Kirkebyen som Magistratsgods. Dette Areal er udstykket til „Kildebrogaard“, Georg Hardis' Ejendom samt forskellige Huslodder ved Skolevej.

Peder Mortensen var en agtet og velanset Mand, hvis Navn staar som Vitterlighed paa mange Papirer. Han var opstillet som Rigsdagskandidat i Køgekredsen 1858 sammen med fire andre; det blev Gaardejer Knud Pedersen i Søster Svenstrup, der blev valgt. Det var i de Tider, da Professor A. T. Kryger stillede sig som Kandidat til den grundlovgivende Rigsdagsforsamling i 1848—49, hvor han opnaaede Valg.

Peder Mortensen var Medlem af Bestyrelsen for Roskilde og Omegns Landboforening 1875—84, var med at oprette Solrød Mejeri og Bestyrelsesmedlem i dette og i sin Tid Formand for Sogneforstanderskabet. (Se om Sogneraadet).

Da Anders Poulsen overtog Gaarden, var der Landgilde til Magistraten a 45 Tdr.; i 1915 købte Anders Poulsen sig fri for Landgildet ved at udbetale 11,000 Kr. én Gang for alle.

„HAVDRUPGAARD“, MATR. NR. 4, GAMMEL SLÆGTSGAARD.

Forhen under Københavns Magistrat. Præstens Indberetning fra 1651 anfører, at Gaarden er en 3 Fjerdingsgaard, som tilhører Rigets Hovmester. 1666 er den overgaaet til Magistraten med Landgilde af Hartkorn 20 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk.; i Smaaredsel ydes 1 Foderokse, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns, 1 Mark og 2 Skilling, hvilket var ansat som Gæsteriydelse, naar Kongen og Ombudsmænd kom til Stede paa Gaarden. Der var tvende Mænd paa Gaarden ved Navn Oluf Lauritsen og Peder Troelsen. I 1696 er Mandens Navn Morten Larsen, 1769 hedder Fæsteren Jens Nielsen.

Der opgives et Areal af 92 Tdr. Gl. Hartkorn 7 Tdr. 1 Skp. 2 Alb. Nyt Hartkorn 10 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb. Gaarden er udflytte fra Byen 1864—65. Morten Andersen overtager Gaarden ved Arvefæstebrev 1795 efter Jens Nielsens Enke, som nu frivilligt afstaar. En Søn af Mortne Andersen, Anders Mortensen, faar Arve-

fæstebrev paa Gaarden 1830, Svigersønnen Lars Andersen Bech faar Arvefæstebrev 1857, Sønnen Anders Larsen Bech overtager Gaarden som Forpagter 1890 og bliver Ejer 1895. Georg Bech forpagter Gaarden 1928 og er Ejer fra 1936. Lars Andersen fik i 1878 kgl. Bevilling til at føre Navnet Bech. Slægten stammer fra Karlslunde, Matr. Nr. 15 paa „Kildager“ Syd for Byen. Der forefindes Stamtavle.

Udlodden paa Ulvemosen Matr. Nr. 7 angives ifølge Matriklen saaledes: Morten Andersen Bruger. Areal 52 Tdr. Nyt Hartkorn 3 Tdr. 3 Fdk. 1½ Alb. Lodden Salbjerg Øst for Sallevvejen og en Lod Nordøst i Ulvemosen, hvor Skolerne og Husmandsstederne senere er bygget, benævnes i ældre Tid som „Moseledsengene“.

Efter Fratrædelse af Gaarden byggede Anders Bech Hus paa den gamle Gaardsplads i Byen tæt ved Gadekæret, hvor forhen Bechs gamle Smedie laa. Anders Bech har i Aarenes Løb beklædt forskellige Tillidsposter i Sognet, bl. a. været Sogneraadsformand og Kirkevæрге.

Gaarden er beskrevet imellem større Gaarde i dansk Landbrug.

„EGEBJERGGAARD“, MATR. NR. 5 HAVDRUP BY.

Var underlagt Svenstrup Gods fra 1697 til 1803. I Hoverireglementet for Svenstrup Hovedgaard fra 1771 indberettes følgende om Gaarden i Havdrup By:

Matr. Nr. 1, Bruger Hans Olsen, Ager og Engs Hartkorn 10 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., ingen Skov- eller Mølleskyld. Engjord 8 Tdr. Land, Rugsaa 34 Tdr. 4 Skp. Sæd 23 Tdr. Betaler aarlig: Hoveripenge = 14 Rgd.

Efter Udskiftningen var Lars Nielsen Gaardfæster. Arealet i Bymarken var 117 Tdr. Ager; Ager og Engs Hartkorn er 5 Tdr. 6 Skp. 4 Fdk. 3 Alb. Nyt Hartkorn 13 Tdr. 6 Skp. 2 Alb. (Se Marknavnene paa Bykortet).

Lars Nielsens Søn, Niels Larsen, overtager Gaarden 1868 for 21,000 Rgd. I 1871 overtager Enken Inger Hansdatter Gaarden, men tilskøder den til Niels Jakobsen 1875 for 41,200 Rgd. I 1893 overtager Sønnen Jens Jakobsen Gaarden for 68,000 Kr. 1908 tilskødes Gaarden til Gaardmand Peder Jensen. 1909 overgaar den til Peder Pedersen, der i 1911 sælger Gaarden til Udstykning samt Bygninger og Gaardsplads til Husmand Peder Larsen. Peder Larsen afstaar Jord til Kommunens Vej og Parkanlæg samt til Amtsvejens Udvidelse.

Ovennævnte Lars Nielsen havde tre Sønner, der hver fik store Hjørneejendomme. En fik „Egebjerggaard“ i Høvdrup, en anden Søn fik „Snoldelevgaard“ i Snoldelev, og den tredje Søn fik „Langagergaard“ i Tune.

Bymarken er udstykket til Husmandsbrug, og Gaardens Hovedparcel er i 1911 udflyttet under Navn af „Ny Egebjerggaard“.

Det farvelagte Billede paa Forsiden er et typisk Hede-billede, malet i Høvdrup Kirkeby af C. F. Lund ved Aarene 1850. Kvinden,

Den gamle „Egebjerggaard“.

O. P. Olsen 1947.

der staar paa Gaardens Brosten, er Gaardmand Lars Nielsens Hustru Karen fra den gamle, men nu nedbrudte „Egebjerggaard“, Matr. Nr. 5. Den velvoksne Gaardmandskone i Hede-bodragt er forevigtet med Bindehosen i Hænderne, og Uldtraaden ses tydeligt hen over det smukke, tærnedede Forklæde. Garnnøglet er godt gemt i Skørtets store Lomme. I Gaardens Hjørne ses den nordre Port ud mod Landevejen med Udsyn ned over Moseengene. Til højre i Gaarden ses Aftægtsfolkenes Lejlighed med Vinduer i gammel fornem Stil.

Billedet af den gamle Gaard fra den Tid ses i Sognebogen.

„NY EGEBJERGGAARD“, MATR. NR. 5 a HAVDRUP BYMARK.

Udflyttet 1911 af daværende Ejer, Peder Pedersen, senere Ejer L. P. Sørensen. Areal ca. 60½ Tdr. Ld., Hartkorn 6 Tdr. 2 Fdk. Ejendomsskyld 72,000 Kr., Grundvædi 48,300 Kr.

Nuværende Ejer Carl Villumsen.

Husmændene som Nybyggere paa Egebjerg fra 1911:
Carl Henriksen 1 Parcel Matr. Nr. 5 c, 5 Tdr. $3\frac{7}{11}$ Skp.
Oluf Johs. Larsen 1 Parcel Matr. Nr. 5 d, 5 l, 5 Tdr. $3\frac{7}{11}$ Skp.
Jørgen Larsen 1 Parcel Matr. Nr. 5 f, 5 Tdr. $3\frac{7}{11}$ Skp.
Anders P. Sørensen 1 Parcel Matr. Nr. 5 g 9 g, 7 Tdr. $2\frac{2}{11}$ Skp.
Ole Andersen 1 Parcel Matr. Nr. 5 b 5 h, 14 Tdr. $4\frac{4}{11}$ Skp.
Jeppe Kr. Jeppesen 1 Parcel Matr. Nr. 5 i, 5 Tdr. $3\frac{7}{11}$ Skp.

„HYLDAGERGAARD“, MATR. NR. 6, SLÆGTSGAARD.

Forhen under Vartov i København. 1682 anfører Matriklen som Ejer Doktor Henrik Ernst, som Bruger staar Jeppe Nielsen; her betegnes Gaarden i $1\frac{1}{2}$ Boel med 8 Tdr. Hartkorn. 1731 overgaar Gaarden til Peder Benzon paa Herregaarden Benzonseje i Ørsted Sogn. Under skiftende Ejere paa dette Gods bliver derefter Fæsteforholdet endelig ophævet i 1804 under daværende Kammerraad Larsen. Købesummen var 2500 Rgd. Se Betingelserne under Afløsning af Fæstegods i Benzonsejes Fæsteprotokoller. Bykortet fra 1806 opgiver Arealet til 67 Tdr. Land i Bymarken; iberegnet Gaardsplads, Veje, Moser og Enge er der 84 Tdr. Land med Gl. Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $2\frac{2}{3}$ Alb. Nyt Hartkorn 10 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Den gamle Gaard var beliggende i Havdrup By omtrent dér, hvor Havdrup Mølle senere blev bygget. Gaarden brændte 1847, hvorefter den blev flyttet til sin nuværende Plads; hvor den blev opbygget 1848.

1830 solgte Hans Madsen Gaarden til Hans Pedersen for 3400 Rgd. Hans Pedersen giftede sig med Hans Madsens Datter, Sidse Hansdatter. 1863 overtager Sønnen Peder Hansen Gaarden, der atter overlades til Sønnen Hans P. Hansen i Aaret 1907. H. P. Hansen overdrager atter Gaarden til sin Søn Carl Hansen i 1931.

Gaarden er beskrevet mellem større danske Landbrug.

GAARDEN „KLOCKESMINDE“,
FORHEN „SALMEJERGAARDEN“.

Matr. Nr. 7 Havdrup, hørte i ældre Tid under Vartov Hospital i København. I Aaret 1682 er Dr. Henrik Ernst Ejer, og Brugeren er Laurits Rasmussen. Gaarden var $1\frac{1}{2}$ Boel med 8 Tdr. Hartkorn. 1731 tilskrives Gaarden til Godsejer Peder Benzon til „Benzonseje“ i Ørsted Sogn, hvorfra Fæsteforholdet ophæves 1804 under Kammerraad Larsen. Ifølge Bykortet er Bymarkens Areal 74 Tdr. Land; med Veje, Gaardsplads og Moser samt Enge er der

101 $\frac{3}{4}$ Tdr. Land. Gl. Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2 $\frac{3}{4}$ Alb. Gl. Skat 79 Kr. (Andel i Matr. Nr. 7 og 31 a er udslettet i 1905).

Senere Ejere:

1820 sælger Peder Madsen Gaarden til sin Søn Morten Pedersen for 3030 Rgd.

1858 overtager Enken Sidse Pedersdatter og Sønnen P. Mortensen Boet til 25,000 Rgd., medregnet Møllen paa Ulvemosen.

1862 overtager P. Mortensen Gaarden efter sin Moder for 5000 Rgd.

1864 nedbrændte Gaarden og blev genopbygget af P. Mortensen.

1869 sælger P. Mortensen til Gmd. Niels Jørgen Jensen for 30,500 Rgd.

1875 sælger Niels Jørgen Jensen til Johan V. Hansen for 81,000 Kr.

1889 sælger Joh. V. Hansen til Reinhold Lorange for 70,079 Kr.

1889 sælger Lorange til Rentzer Vilhelmsen for 75,172 Kr.

1894 køber Godsejer Olsen, „Aagaard“, til sin Søn.

1910 sælger J. Kellerman Olsen til Peder C. Pedersen, 67,000 Kr.

1925 køber A. Jørgensen af P. C. Pedersen for 140,000 Kr.

1928 køber P. C. Pedersen tilbage for 110,000 Kr.

1932 sælges P. C. Pedersen igen til Propr. Lange, 78,000 Kr.

1946 solgte Lange til Propr. O. W. Larsen for 235,000 Kr.

Gaarden beskrives i 1930 under større danske Landbrug.

Ovennævnte Dr. Henrik Ernst var Professor i Sorø fra 1660 til 1665, tillige Assessor i Danske Kancelli og Medlem af Højesteret.

GAARDEN „ØRNESÆDE“,

MATR. NR. 8 i HAVDRUP (FORHEN GL. RYTTERGAARD)

er opført i Matriklen 1666—1688 som Halvgaard.

Ejeren var dengang Stiftamtmand i Viborg Stift Christen Jørgensen Skeel (se Biografisk Leksikon 1623—88). Han ejede foruden Gl. Estrup og flere Gaarde i Jylland ogsaa Tølløsegaard paa Sjælland. Gaardens Landgilde svaredes af Hartkorn 19 Tdr. 1 $\frac{1}{2}$ Skp., og Ydelsen var 4 Pund Byg, 4 Tdr. Havre i Gæsteri. Smaaredsel 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns og 1 Fodernød (Kvie eller Kalv).

1719 køber Peder Bentzon Ryttergods ved Mageskifte med Kongen (Kongen) og erhverver derved Gaarden i Havdrup Matr. Nr. 8. Gaarden overgaar som Selveje fra Benzonseje til Gmd. Anders Olsen 1804 med Gl. Hartkorn 3 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Nyt Hartkorn 4 Tdr. 6 Skp. $\frac{1}{2}$ Alb. Matr. Nr. 8, 55 Tdr. Land, Matr. Nr. 2 a, 2 b, 41 $\frac{3}{4}$ Tdr. Land med Hartkorn 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk.

Ved Overgangen til Selveje var Gaardens Gl. Hartkorn 3 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. og nyt Hartkorn 4 Tdr. 6 Skp. $\frac{1}{2}$ Alb.

Arealet var paa den Tid 55 Tdr. Land Syd og Øst for Gaarden. Matr. Nr. 2 a og 2 b Vest for er senere tilskødet efter Udskiftningen, $41\frac{3}{4}$ Tdr. Land med Hartkorn 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Arealerne bestod af Gaardsplads og Mark. Østre Lod i Rovmosen, Mellem-lod og 3 Stk. af vestre Rovmose (Tørvmosen i Havdrup) Matr. Nr. 8 Hjørnet af Sallevvejen 3 Tdr. Land tilhørte Gaarden.

Alle havde Del i Rovmosen efter deres Hartkorn.

1832 udsteder Anders Olsen Auktionsskøde til Hans Jensen for 2000 Rgd.

1856 Hans Jensen paa Købekontrakt til Peder Hansen for 18,600 Rgd.

1856 sælger Peder Hansen til Chr. Fred. Thomsen for 22,000 Rgd.

1857 sælger Thomsen til Adolph Goth for 26,300 Rgd.

1868 Købekontrakt til Niels Goth for 28,000 Rgd.

1869 Transport fra samme til Rasmus Dirksen, Amager, for 31,000 Rgd.

1897 Fogedudlægsskøde til H. Lund for 27,000 Rgd.

1897 H. Lund mageskifter Matr. Nr. 8 og 2 a 2 b for anden Ejendom.

1899 Anders Hansen sælger til Jens Valløe for 60,000 Kr.

1904 I. V. Valløe sælger til Harald Buch for 45,000 Kr.

1906 H. Buch sælger til Skov.

1914 sælger Skov til Niels Nielsen, som køber Jord i Scheelsengene Matr. Nr. 24 f 24 i.

1918 sælger Niels Nielsen „Ørnesæde“ til Peder Albinus Christensen fra Haugbyrd ved Ringsted.

1941 sælger P. A. Christensen til Tømmerhandler Harald Simonsen, København.

1945 Harald Simonsen til den nuværende Ejer. A. Rugaard Hansen.

SOLBAKKEGAARD, MATR. NR. 10 E HAVDRUP.

En Parcel fra Højstrup, Areal ca. 22 Tdr. Land. Ejer og Bruger Ole Pedersen, Højstrup.

1825 tilskøder Ole Pedersen et Jordareal til Smed Hans Larsen i Byen for 600 Rgd.

1856 skøder Hans Larsen til Smed Lars Hansen ifl. Købekontrakt Ejendommen for 1600 Rgd.

1886 udsteder Peder Jensen Auktionsskøde til Sognefoged Peder Jensen for 19,655 Kr.

1900 sælger Peder Jensen til Chr. Frandsen-Grymer Matr. Nr. 10 e, 13 a og 18 a for ialt 14,000 Kr.

1901 sælger Chr. Frandsen-Grymer til Lars Viggo Hansen, Solrød, for 14,300 Kr.

1907 Lars V. Hansen sælger til Anders Hansen, der i 1927 afstaar til Svigersonnen Peder Nielsen.

„LANGAGERGAARD“, MATR. NR. 9 a HAVDRUP.

Er opført som Ryttergaard fra 1666; det var en Fjerdingsgaard, og Brugerens Navn var Søren Jakobsen. Landgilden svaredes af 8 Tdr.: 2 Pund Byg + 2 Tdr. Havre i Gæsteri. Samme Brugers Navn anføres 1682 og 1696.

Aaret 1719 erhvervede Peder Benzon paa „Benzonseje“ Gaarden ved Mageskifte med Kronen som Ryttergods fra 2. Sjællandske Rytterregiments Rytterdistrikt. Hartkornet var 4 Tdr. 3 Fdk. 1 Alb.

Efter Udskiftningen angives Gaarden som en Parcelgaard. Ejer og Bruger var Jens Jensen. Arealet 55 Tdr. Land. Gl. Hartkorn 2 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. Gl. Skat 20 Rgd.

Gaardens Areal er senere delt i 2 Parceller mellem Brødrene Jens og Christian Jensen.

1843 skøder Johanne Christensdatter til Jens Jensen for 1600 Rgd.

1847 skøder Jens Jensen til Jens Larsen for 816 Rgd.

1855 skøder Jens Larsen til Peder Hansen for 1200 Rgd.

1863 skøder Enke Ane Pedersdatter til Gmd. Jens Hansen for 7000 Rgd.

1865 Adkomst for Kirsten Hansdatter til Gaarden.

1866 skøder Kirsten Hansdatter til Ole Nielsen for 3500 Rgd.

1870 skøder Jens Hansen til Hans Nielsen for 11,000 Rgd.

1875 Hans Nielsen til Gmd. Niels Larsens Enke Inger for 14,000 Kr.

Dødsboet efter Inger Niels Larsen til Hans Sørensen for 22,700 Kroner.

1886 skøder Hans Sørensen til Gmd. Niels Hansen for 20,957 Kr.

Derefter har følgende ejet Gaarden:

Jens Poulsen, Dyrlæge G. Hasholt, Jens Poulsen overtager atter Gaarden, derefter Otto Poulsen, Johannes Pedersen, Aksel Jensen.

Aksel Jensen sælger til Kristian Hansen for 60,000 Kr.

Kristian Hansen sælger til Mads Kr. Pedersen for 108,000 Kr.

Arvingerne sælger til Gdr. Ludvig Larsen for 125,000 Kr.

„RØNNEBÆRGAARD“, MATR. NR. 9 b LILLE HAVDRUP.

En Parcel af Langagergaard. Arealet er ca. 30 Tdr. Land. Da Gaardene var en samlet Enhed, var Jorden underlagt „Benzonseje“ indtil 1804. Ved Bebyggelsen i 1874 blev der udstedt Skøde fra Johanne Christiansdatter til Christen Jensen for 1500 Rgd. 1875 sælger Enke Bodil Nielsen til Gmd. Poul Jørgensen for 34,000 Kr. 1907—08 overtager Sønnen Peder Jørgensen Gaarden, som han i 1941 sælger til den nuværende Ejner Niels Pedersen.

„NY HYLDAGERGAARD“,

Matr. Nr. 6 e. Areal ca. 20 Tdr. Land, fraskilt Slægtsgaarden Matr. Nr. 6 a. Gaarden er bygget af Hans P. Hansen 1931 og blev solgt til Henry Jensen 1939. H. Jensen sælger til Gdr. V. Brandt. der videresælger til Lars Larsen, der igen sælger til den nuværende Ejner Aage Jørgensen for 71,000 Kr.

Husmændene paa Bybjerg Aas blev ved Udskiftningen af Havdrup Bymark tildelt Matriklerne 12, 13, 14, 15, 17 og 19, ialt 16 Tdr. Land, som Kortet angiver. Disse Lodder er senere samlet til 2 Jordbrug, der ejes af Thorvald Larsen og Peder Jørgensen. Ved senere Ordning blev Th. Larsen Ejner af en Parcel af Præstemarken bag sin Ejendom.

Disse Matrikler var Indlodder nær Byen. Matr. Nr. 18 tilhører P. Nielsen, „Solbakkegaard“.

Husmandslodderne paa Ulveagreene ved Ørnesæde fik Matr. Nr. 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19 og var Udlodder til forannævnte Ejendomme.

De nuværende Ejere er i 1948 Ole P. Olsen og Hustru samt Martin Hansen Matr. Nr. 18 f med et mindre Jordstykke.

Ulvemosen og Havdrup Kirkeby har tilsammen ca. 270 Matr. Nr. (udparcelleret).

„HØJSTRUP“, MATR. NR. 10 A, 10 B Havdrup.

Er angivet som Ryttergaard i Matriklen 1666 og 1682 som $\frac{1}{4}$ Gaard (en Fjerdingsgaard), hvor Hans Madsen staar anført som Bruger i 1666. Landgilden svares af 8 Tdr., tillige 2 Pund Byg med 2 Tdr. i Gæsteri. 1682 anføres Niels Nielsen som Bruger til 1696. Da Ryttergodset i Roskilde Amt i 1719 blev solgt ud, fik Peder Benzon Gaarden overdraget. „Benzonseje“s Protokoller angiver Hartkornet til 5 Tdr. 1 Fdk. Efter Udskiftningen var Ejnerens

Navn Peder Olsen, hvis Fæste under „Benzonseje“ blev ophævet 1804. Bykortet udviser et Areal af $65\frac{1}{2}$ Tdr. Land. $2\frac{1}{2}$ Tdr. Land er frasolgt og Matr. Nr. 19 f. a. g. Gl. Hartkorn var 3 Tdr. Gl. Skat 20 Rgd. 48 Sk. Nyt Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb.

Lodden betegnes som Hovedlod, Tykmose og Englod, Gaardsplads med Vænget i Mosen.

1834 Peder Olsen, Søn af Ole Pedersen, skøder Gaarden til Morten Hansen for 1500 Rgd. Gaarden flyttes nærmere ud mod Vejen i 1872.

1838 overgaar mod Vielsesattest for Niels Nielsen Gaarden fra Familien til samme.

1867 sælger Niels Nielsen til sin Svigersøn Henrik Pedersen for 400 Rgd. Senere sælger Henrik Pedersen til Margrethe Sørensen, Solrød, der senere vies til Peder Chr. Pedersen fra Ørsted. 1910 sælger Peder Chr. Pedersen Gaarden til Alfred Pedersen (senere i Vilkestrup).

Alfred Pedersen sælger Gaarden til Edvard Hansen, Søn fra Langagergaard, der atter sælger til Rasmus Christensen fra Snoldelev. Efter Rasmus Christensens Død er Enkefru Marie Christensen, „Højstrup“, Ejer. Svigersønnen Carl Holger Hansen fra Ramsølle overtager Gaarden 1945.

EJENDOMME I LILLE HAVDRUP.

Gaardene i Havdrup By har Matrikelnumre fra 1—10.

Husene i Lille Havdrup med eller uden Jordareal, udskiftet fra Gaarden „Højstrup“ Matr. Nr. 10 a er følgende:

Matr. Nr. 10 c, 10 f, 10 i, 10 m, Johannes Hansen, 5 ha, 7273 m² i Areal.

Matr. Nr. 10 d, 10 g, Julius Johansen, 4 ha, 46622 m² i Areal.

Matr. Nr. 10 l, 10 n, 10 cc, Ingemann Sørensen, 7259 m² i Areal.

Matr. Nr. 10 k, Johannes Olesen, 662 m² i Have.

Matr. Nr. 10 g, K. A. Olesen, 1019 m² i Have.

Matr. Nr. 10 h, K. A. Hansen, 1084 m² i Have.

HAVDRUP BYS MARKNAVNE-AASE OG AGRE VED AAR 1800.

Matr. Nr. anføres som tilhørende følgende Ejendomme:

Nr. 1 Præsten: Hyldagrene, Aasengene, Slettelandene, Præstefløj.

Nr. 2 Skolelodden:

Nr. 3 „Farelund“: Spanagre, Gaaseagre, Brede Agre, Saltholmen, Mølletjørne, Bavneager.

Nr. 4 „Havdrupgaard“: Mølleager, Grundtoften, Oxholms, Magleager, Stumper, Store Belager, Lille Belager.

Nr. 5: „Egebjerg“: Jordbroagre, Voldsagre, Tornagre, Foldagre, Dysseagre, Panagre, Folleager, Pileager.

Nr. 6 „Hyldagergaard“: Tueskiftet, Pileagre, Store Tofter, Hyldager.

Nr. 7 „Klockesminde“: Baagsagre, Skalbagen, Mosebjeragsagre, Ulveager, Tykmose.

Nr. 8 „Ørnesædegaard“: Vaseagre, Lange smalle Agre, Raaens Moseagre.

Nr. 9 a „Langagergaard“: Store Solløse Agre.

Nr. 9 b „Langagergaard“: Smaa Solløse Agre.

Nr. 10 „Højstrup“: Gadeagre, Hulkærsagre, Skræddertoften.

Nr. 11 a Christen Andersen: Ulveagre.

Bybjergs Aas bestod af 7 Huslodder, Matriklerne 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 (se Kortet).

Kyllinge Stykker af 7 Lodder med samme Numre.

„Fælledeerne“: Pileagre, Foldager, Dysseager og Taarnager bestod af 4 Aaser eller ialt 45 Agre, som i 1687 var en indelukket Rughave. Resten af de ovennævnte Marker var udlagt i 504 Agre under Betegnelsen Nordmarken og Søndermarken med dertil hørende Enge.

I Benzonsejes Gods Skifteprotokoller fra 1757 til 1804 anføres mange Skifte og Registreringer af Dødsboer efter Fæstegaardmænd eller deres afdøde Hustruer i Havdrup By, hvis Gaarde var underlagt Herregaarden i dette Tidsafsnit.

En Gaards Beskrivelse af Avlen, Kreaturer, Redskaber og Inventar kan ofte fylde 10—15 Foliosider.

Skifter af nævnte Art samt Matrikler og Beskrivelser af Ejendomme i Havdrup By og Ulvemosen, som ikke er indført i Sognebogen, vil være at opsøge i et særskilt Manuskript, som opbevares i Havdrup Biblioteks Læsesal.

FØLGERNE AF STATS BANKEROTTEN 1813—14.

I Aarene omkring 1810 slog Landets ødelagte Pengevæsen haardt ind i alle Forhold; i Brandtaksationsprotokollerne fra den Tid ses det, at Assurancerne blev nedsat paa Ejendommene. Lars Rasmussens Hus paa Ulvemosen blev 1810 vurderet saaledes:

Stuehus, 10 Fag, 7½ Al. dybt, klinede Vægge og Straatag med

Kammer, Køkken og Lo, Loft over 7 Fag, østre Længe 10 Fag og Stald 2 Fag, 7½ Al. dyb, ialt 550 Rgd.

I 1816 blev Gaardmand Lars Niensens Gaard i Havdrup, Matr. Nr. 5, vurderet saaledes: Stuelængen i Nord 21 Fag, 8½ Al. dyb, klinede Vægge, en Forstue i fornem Bygning, østre Længe 22 Fag i Brug, 8½ Al. dyb, søndre Længe 20 Fag, 8½ Al. dyb, vestre Længe 21 Fag, 8¾ Al. dyb, ialt vurderet til 1670 Rgd.

I Aaret 1816 blev Præstegaarden i Havdrup By assureret saaledes: Stuelænge 20 Fag lang, 10½ Al. dyb, vurderet til 1600 Rgd. Vestre Længe 15 Fag lang, 10½ Al. dyb, vurderet til 460 Rgd. Nordre Længe, 20 Fag lang, 8 Al. dyb, vurderet til 600 Rgd. Østre Længe 23 Fag lang, 10 Al. dyb, vurderet til 1150 Rgd., ialt 3810 Rgd.

I Aaret 1822 blev følgende Gaarde nedsat i Assuranceværdi: Jens Jensens Gaard i Havdrup fra 1660 til 1000 Rgd.

Anders Jensens Gaard i Havdrup fra 1850 til 1000 Rgd.

Morten Pedersen forhen Peder Madsens Gaard omvurderedes til 1200 Rgd. Sølv.

Peder Olsens Gaard blev nedsat fra 1800 til 1540 Rgd. Sølv.

Hans Madsens Gaard fra 1920 til 1200 Rgd. Sølv.

Smed Lars Hansens Hus fra 800 til 500 Rgd. Sølv.

Lars Christensens Hus paa Ulvemosen fra 400 til 200 Rgd. Sølv.

Det var et tydeligt Tegn paa Landets slette Finanser, og Pengenes Købekraft var lidet værdifuld; endog efter Freden i 1814 kunde Riggsbanken ikke vinde Tillid. Forholdet bedredes først efter 1818, da vi fik en Nationalbank uafhængig af Regeringen.

(Fra Assuranceprotokollen i Landsarkivet).

GAARDE I HAVDRUP MED NAVN PAA EJERNE I 1948.

Matr. Nr. 1 Præstegaarden, G. Sloth, Htk. 3 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb., Ejendomsskyld 38,000, ca. 12 ha, Grundværdi 21,400.

Matr. Nr. 12, 14 b, 13 a, 14 e, 17 a, 16 a, Thorvald Larsen, Bybjergs Aas, Htk. 1 Td. 7 Skp. 3 Fdk. 1¾ Alb., Ejendomsskyld 18,500, ca. 8 ha, Grundværdi 13,700.

Matr. Nr. 2 b, 10 r Kirken.

Matr. Nr. 2 a, 10 a, 10 b „Højstrup“, Holger Hansen, Htk. 5 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk., Ejendomsskyld 57,000, ca. 23 ha, Grundværdi 36,400.

Matr. Nr. 3, 4 b, 7 b, 4 e, 4 f „Farelund“, Jordlovsudvalget, Htk. 9 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 2 Alb., Ejendomsskyld 77,000, ca. 41 ha, Grundværdi 62,000.

Matr. Nr. 4 a, 3 b „Havdrupgaard“, Georg Bech, Htk. 10 Tdr.

4 Skp, 4 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., Ejendomsskyld 86,500, ca. 53 ha, Grundværdi 67,500.

Matr. Nr. 5 a „Ny Egebjerg“, Carl Villumsen, Htk. 6 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk., Ejendomsskyld 72,000, ca. 33 ha, Grundværdi 48,300.

Matr. Nr. 6 c, 7 a „Klockesminde“, O. W. Larsen, Htk. 9 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb., Ejendomsskyld 94,000, ca. 50 ha, Grundværdi 70,800.

Matr. Nr. 6 d, 7 d, 8 a, 2 a, 2 b, 21 a, 24 f, 24 i „Ørnesæde, A. Rugaard Hansen, Htk. 10 Tdr. 5 Skp. 3 Flk. $2\frac{1}{2}$ Alb., Ejendomsskyld 97,000, ca. 60 ha, Grundværdi 72,000.

Matr. Nr. 6 a „Hyldagergaard“, Carl Hansen, Htk. 9 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb., Ejendomssk. 80,000, ca. 39 ha, Grundværdi 59,600.

Matr. Nr. 6 l „Ny Hyldager“, Aage Jørgensen, Htk. 2 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb., Ejendomssk. 32,000, ca. 11 ha, Grundværdi 17,200.

Matr. Nr. 9 a, 9 c, 10 c „Langagergaard“, Ludvig Larsen, Htk. 3 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb., Ejendomsskyld 44,000, ca. 14 ha, Grundværdi 24,700.

Matr. Nr. 9 b „Rønnebærgaard“, Ll. Havdrup, Niels Pedersen, Htk. 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., Ejendomsskyld 46,500, ca. 17 ha, Grundværdi 28,200.

Matr. Nr. 9 d, 9 f, 10 e, 18 a „Solbakkegaard“, Peder Nielsen, Htk. 2 Tdr. 4 Skp. $2\frac{3}{4}$ Alb., Ejendomsskyld 28,000, ca. 12 ha, Grundværdi 18,200.

Matr. Nr. 11 Poul Pedersen, Htk. 1 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., Ejendomsskyld 17,500, ca. 6 ha, Grundværdi 10,000.

Ved at trække Grundskylden fra Ejendomsskylden fremkommer Bygningsskylden.

OM JORD TIL HUSMÆND.

Af Historien fra Tiden omkring 1775—85 kendes de gode danske Mænd, der førte Kampen for at sikre og beskytte baade Bønderne og Husmændene, saa begge Parters Problemer kunde løses og fremmes bedst muligt. Husmændene skulde tildeles Jord fra Bøndergaarde ved Udstykning for at sikre deres Beskæftigelsesmulighed; det gjaldt tillige om, at der blev en jævn Fordeling af Arbejdskraften, saa Behovet kunde dækkes til de større Gaarde.

Der siges saaledes i Kommissionens Møder: Lad det blive ærligt fortalt, hvorledes Husmandens Kaar er, naar han sidder blandt smaa Hartkornsbrugere og et ringe Aar indtræffer — da sulter han, fordi ingen har noget at undvære.

Gaardmandslodderne giver ikke mere end til at brødføde egen Familie, og det Kvantum Sæd, der skal tærskes, kan let overkommes af Gaardens egne Folk.

Ved Reformernes Udarbejdelse blev Kommissionerne stillet over for adskillige Ulemper, snart var der for mange, snart for faa Husmænd, men som Regel dog et Overtal, hvis Kamp for at opnaa Jord eller Arbejde var stor.

Paa Gaardmændenes Forlangende blev det saa vedtaget, at Huslodderne skulde afsættes ude paa Overdrevene og ikke være over 3—4 Tdr. Land. Det blev altsaa Normen til at begynde med for Sjællands Husmænd, saa de var nødt til at arbejde for Bonden, al den Stund de var ledige hjemme, for at faa det daglige Udkomme. Det maatte dog betragtes som et Gode, der gav mere Frihed og Selvstændighed efter Fortidens Trældom paa Hovmarken.

Reglementet efter Hovedbestemmelsen i Landboreformens Bestemmelser fik følgende Ordlyd ifølge Forordningen af 8. Juni 1787: I Fald Jorddrotten anser det for gavnligt at tillægge Husmænd noget af Byens Jord til Brug, da skal det ikke alene være ham tilladt ved Udskiftningen, men endog hvor denne allerede var tilendebragt; dog maa ingen Husmand nyde mere end 3 eller højst 4 Tdr. Land af middelgod Jord. Skoleholderne dobbelt saa meget; ej maa der til dette Brug fratages nogen Gaard mere end 4 Tdr. Land, ligesom det iøvrigt nøje skal paases, at Gaardene ikke fragaar mere, end de kan taale.

Man ser, at Begrænsningerne til begge Sider var fastlagt.

Gaardmænd, der afgav Jord til Husmænd kunde vedblive at svare Afgifter af Gaardenes fulde Hartkorn, naar de som Vederlag for Jordafstaaelsen af Husmændene modtog en fast aarlig Pengeydelse eller Arbejde, eller de til Husene udlagte Jorder kunde sættes i Hartkorn, saaledes at Husmændene udredede alle Skatter og Afgifter, mens Gaardmændenes Ydelser blev tilsvarende nedsat. Her udviklede sig et Afhængighedsforhold angaaende Husmændenes Arbejdsydelse for Gaardmændene i Høst og Saatid og Hjælp til dem med Heste og Redskaber. Husmændene i Havdrup blev anvist Jord paa Bybjergsaasen og Kyllingestykket paa Ulveagrene. Bykortet viser Agrene med de smalle Jordmatrikler Nr. 12, 13, 14, 15, 16 og 19 paa Bybjerg, og delvis ses de samme Nr. paa Kyllingestykket ved „Ørnesæde“.

Udskiftningstiden, det bevægede Opbrud fra tusindaarige Traditioner, kunde ikke forløbe uden visse Gnidninger mellem Gaardbrugerstanden, Bonde, Herremand og den mange Steder saa talstærke Landarbejderstand, der nu efter Lovens og Godsejernes

Vilje skulde have Jord til varigt Brug eller Besiddelse. I 1780 og Aarene deromkring var Jordpriserne i Københavns Amt 80 a 100 Rgd. pr. Td. Hartkorn.

ET HUSMANDSSTED VED ULVEMOSEN (MATR. NR. 11).

Havdrup Bymark, min Oldefaders Hjem. Ved Aarene 1798—1800 anføres Ejendommen til en Parcel af gl. Hartkorn 4 Skp. 1 Fdk., gl. Skat 3 Rgd. 8 Sk. Areal 11 Tdr. Land, nyt Hartkorn 1 Td. 1 Skp. 3 Fdk. Ved Aaret 1800 var Chresten Andersen Ejer af Stedet; i 1827 overgaar det fra Oldefader til Ole Nielsen for 710 Rgd.

1847 sælger Ole Nielsen til Chr. Jakobsen for 1800 Rgd.

1882 overtager Sønnen Jakob Christensen som Arving Stedet for 3315 Kr. 1914 afstaar Jakob Christensen til Svigersønnen Ole Olsen med Aftægtsforpligtelse.

1940 sælger Ole Olsen til Poul Pedersen.

Ovennævnte Christen Jakobsen var en Dattersøn af Gaardmand Jens Hansen, „Tumlinggaard“ i Salløv, og Jens Hansen var Fader til den senere saa kendte Folketingsmand i Køgekredsen og Fæster af en Gaard i Snoldelev-Hastrup ved Navn Peder Hansen (se Køgekredsens politiske Historie). Peder Hansen var født 1812 og døde 1861; han var opstillet til Valget i 1852 som Formand i et Distrikt oprettet af Bondevenneselskabet. Hans Modkandidat var den nationalliberale A. T. Kryger, der, skønt han var Professor, blev besejret af en Bonde ved Valget i 1852.

Da det ovennævnte Sted har tilhørt min Oldefader Christen Andersen ved Aar 1800, saa har det en særlig Interesse for mig.

Min Farmoder Karen var gift med Christen Andersens Søn, der hed Ole Christensen. Ole Christensen boede i det gamle Hus lige op til Eksercerpladsen i Havdrup By, kaldet „Bentes Hus“, der senere er nedrevet. Derfra rejste min Farfader Ole Christensen i 1854 ud paa Ulvemosen og byggede Hus paa Matr. Nr. 6 paa det Sted, hvor Hans Chr. Andersen boede ved Vejen op til Bryggeriet, af Hartkorn 2 Skp. 1½ Alb, gl. Skat 79 Sk. Købesum 700 Rgd. Ole Christensen døde 1862, 62 Aar gammel.

Ole Christensens Hustru, senere Enke, Karen Hansdatter, var en Datterdatter af Skoleholder Hans Jonassen i Havdrup. Hun maatte friste den Skæbne at være Enke og Aftægtskone i 30 Aar; hun døde 1891.

I Gavlen paa hendes Himmelseng var indsat et fint udskaaret Stykke Billedskærerarbejde i gammel Dragestil. Det skal have sid-

det som Fyldning i Havdrup Kirkedør, og da Farfaderen Ole Christensen var lidt Billedskærer, saa erhvervede han Kunstværket. Han lavede Trætallerkener, Skeer, Øltappe og Stole med Halmsæder og Navn og Aarstal indskaaret i Stoleryggen.

De gamle, smukke Paneler, som forhen prydede de gamle Vægge ud for Bordende-Bænken, er forsvundet fra Bondens Stue.

I samme Forbindelse kommer jeg til at tænke paa min Olde-

Farmors gamle Hus paa Matr. Nr. 6 af Ulvemosen. Aage Jacobsen. fot.

faders Sted, Matr. Nr. 11 ved Ørnesædevejen, hvor der i sin Tid boede en Mand ved Navn Christen Jakobsen. Han ejede et Billede, som var indsat i Panelet; det stammede fra Sct. Ibs Kirke i Roskilde, hvis Inventar blev solgt ved Auktion i 1812. Tilfældig gav Christen Jakobsens Morfader Jens Hansen, Tumlinggaard i Sallev, et Bud paa Stykket, der jo var en Art Relikvie som gammelt Kirkeinventar; han fik Hammerslag paa et Billede i Ramme, som han tog med til sin Bopæl i Vallø, hvor det fik Hæderspladsen ved Bordenden. Efter hans Død gik det i Arv til Dattersønnen Chr. Jakobsen i Matr. Nr. 11 paa Ulvemosen. En Søn, Jakob Christensen, overtog derefter Billedet, som 1876 blev indleveret til Oldnordisk Museum.

FORUD FOR ANDELSBEVÆGELSEN.

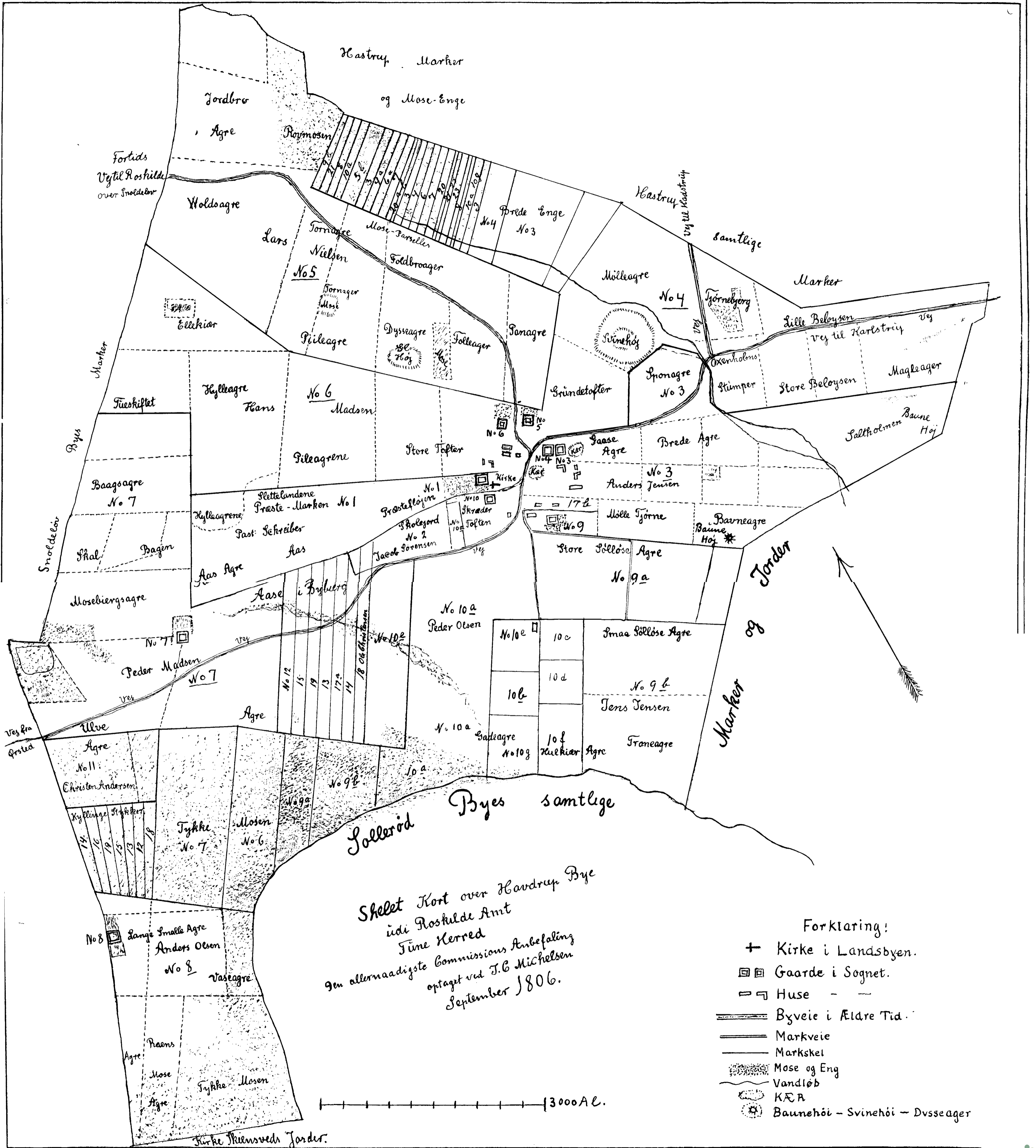
Den mindre Produktion, som Landbruget frembragte forud for Andelsbevægelsens Tid, maatte afsættes i nærmeste Provinsby eller køres til København med Vogn. Produkterne var gennemgaaende af ringe Kvalitet og blev derfor betalt efter Varens Godhed. Dette er kendt og oplevet af de ældre Beboere i Sognene, af Folk, der var unge i 1875—85. Forbruget af Produkterne Æg, Smør, Ost og Flæsk var ikke saa ringe i eget Hjem, fordi man klarede sig med smaa Penge; bare Levemaaden var ordentlig, var de fleste tilfredse, for Udgifterne var ikke saa overvældende, som de senere blev, da der kom Fart i Produktionen. Det er let at lære at bruge Penge, større Kunst er det at administrere og faa noget tilovers til Fremtiden.

Naar vi ser paa den Landbrugsproduktion, som Danmark nu kan frembringe, og som vi véd var med til at ernære Millioner af Mennesker i vort eget Land og i vore Nabolande i den haarde Tid under de to Verdenskrige og ikke mindst den sidste 1940—45, forbavses vi selv derover.

Her ved Havdrup Station og ude i Landsbyerne var før Andels-tiden Hønsekræmmere, der med Hest og Vogn kørte ud og opkøbte Bøndernes Varer: Smør, Æg og Flæsk en Dag ugentlig fra Stedet. I en lang Periode var der en Kommissionær, som i Jernbanens Pakhus ved Havdrup Station tog imod alle Slags Varer fra Gaardene og afregnede, næste Gang han kom; dette var en helt god Idé, for Jernbanevognen var altid lastet til Loftet, naar Toget rullede ind mod Hovedstaden. Kommissionæren var Mads Pedersen og senere Sønnen Lars Pedersen, Værnedamsvej Nr. 5, København.

OLDERMANDSLAVET.

De gamle Oldermandslav var i lange Tider almindelige her paa Hedeboegnen. De var Afløsere af de ældre Bylav og Bystævner ved Bytræet, hvor Stensætningen omkring Træet var Bymændenes Sædepladser. Her havde man erfaret Samarbejdets Styrke, der betød meget i et Bysamfund med fælles Interesser, samme Arbejde og Arbejdsmetoder. Selv om nye Veje og Fremskridt en enkelt Gang viste sig i ældre Tid for Bonden, var han dog noget betænkelig ved at slaa om og forandre sin vanlige Gøren og Laden med Arbejdet. Men naar han samledes i sin vante Kreds, kunde der ikke risikeres saa meget, da det Selskab, der udgjorde Lavet, var af ganske ens Beskaffenhed, materielt set; her var det saa lige til og helt hygge-

Skælet Kort over Hvedrup Bye
 i det Roskilde Amt
 Tine Herred
 Gen allernaadigste Commissions Anbefaling
 optaget ved J.C. Michelsen
 September 1806.

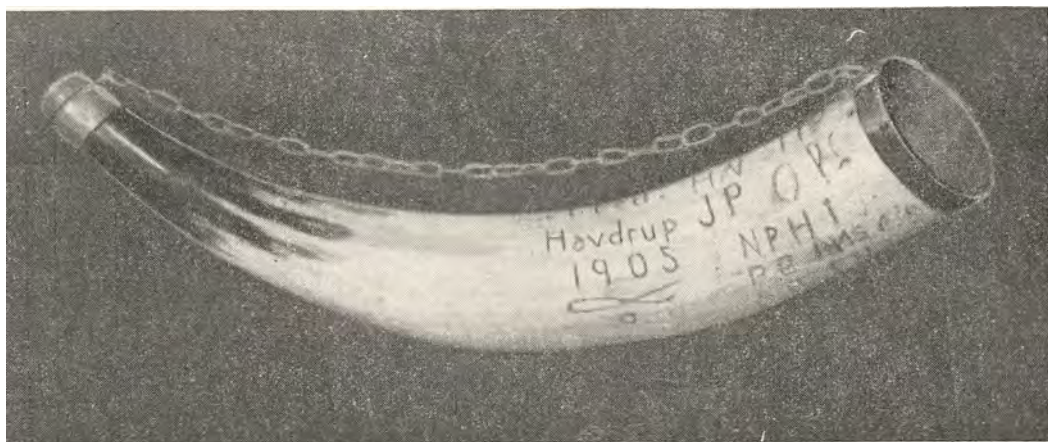
Forklaring:

- + Kirke i Landsbyen.
- ☐☐ Gaarde i Sognet.
- ☐☐ Huse - -
- ==== Byveie i Ældre Tid.
- Markveie
- Markskel
- ▨ Mose og Eng
- ~ Vandløb
- ☉ K&A
- ☉ Bauehøi - Svinehøi - Dvsseager

3000 Al.

Kirke Pænsveds Jorder.

ligt at spørge Nyt. Aarets Begivenheder hjemme paa Gaarden var saa ensartede for dem, der til daglig gik og traadte paa de samme Brosten. Derfor kom Samtalen snart i Gang om Naboens Arbejde, om hvor langt han var fremme eller om, hvad Verden uden for Sognebyen havde beriget hver sit lille Samfund med i den svundne Tid. Det gik paa Omgang i Gaardene med Lavsmøderne, og paa Møderne deltog ogsaa Kvinderne i Snakken, for deres Tankegang

Havdrup Byhorn.

H. H. Nielsen fot. 1948.

og Interesse var paa Linie med Mændenes. Hver Dag havde nok i sin Plage, det gjaldt saavel Kvinder som Mænd.

Naar der kom et frisk Pust ind i Stuens Hverdag, var det ofte den farende Kræmmer, Væver eller Skrædder, der bragte det med. Alle var de ferme til at snakke med Koner og Piger om Begivenhedernes Gang. Kræmmeren med Kramkisten kom ude fra fjerne Egne, og Skrædderen som Væveren var fortrolige med og indviet i hele Bysamfundets Mysterier. Alenstokken havde maalt det hele, og begge Haandværkere havde gennem skarpe Brillers efterset alt i farvet Belysning. De kendte alle Byens Tildragelser, Alvor og Vittigheder, som laa nær at drøfte. En eller anden munter Vits laa dem let paa Læben og fik ofte hele Stuens Folkehold til at le, saa det klukkede. Ellers var Folks Oplevelser nærmest knyttet til Arbejdet, Mark, Hest, Ko og Tyende.

Da Hoveriet endnu i forrige Aarhundrede ikke var afløst, var Hovmarkens slidfulde Arbejde et vigtigt Samtaleemne; meget blev oplevet paa Hovgaarden og dens vide Felter, baade beklageligt og muntert.

Alt det, som skal gøres af Tvang, er træls at udføre; men under friere Forhold samledes Bønderne derfor i forannævnte Oldermandslav. Her høstede man Viden og Besked, som gavnede hver enkeltets Foretagsomhed. Den kloge gaar foran og viser Vejen som Erfaringens Mand, hvorefter andre slutter sig til.

Oldermands-Formandskabet gik paa Skift og Ombud imellem Byens Mænd; det gav derfor enhver Anledning til at sætte sig ind i Bedriftens Gang fra Kyndelmisse til Jul, da alt Arbejde saa standse i Marker, Enge og Moser.

Oldermandslavet var almindelig indtil den nyere Tid, da Andelsbevægelsen kom som en Fortsættelse af de gamle Bymænds Fællesskab. Den stærke, frie Bonde blev „Verdensmester“ i Landbrug og Mejeridrift paa en hel anden Maade end nogen drømte om i Sjette Frederiks Tid.

Det gamle Bylavs Instrument „Byhornet“ hænger nu stille paa Væggen i Havdrup Kommuneskole som et herligt Minde om Fortiden. Oldermands-Protokollen er forlist i Tidens Brænding; men Bymænds Navne paa gamle Papirer i Arkivernes Reoler er Slægternes Mindesmærker endnu længere frem.

OM GILDER I FORTIDEN SAMT ORDSPROG DERTIL.

Ordet Gilde kan udledes af Ordene gelden - gylden - gelten, som egentlig er Gæld at betale, for Eksempel Medlemspligt til at betale Bidrag. Det falder godt i Traad med Oldermandsforsamlingens Virksomhed, naar man samledes for at betale gamle Tiender til Præst og Degn eller Degnetravpenge eller Tyrepeng for Brug af Bytyren eller samle Byhyrdens Løn.

Længere tilbage i Tiden hed det gield-gildi-kelt, som er Offer og har muligvis Forbindelse med Gilder ved hedenske Ofringer. I Danmark fik vi Knudsgilder efter Knud den Helliges Drab. Det var en Samling af Mænd til gensidig Hjælp, hvor Gildet endte i overdrevent Fylder og Slagsmaal. Gilderne maa betragtes som opstaaet i det 12. Aarhundrede.

I nyere Tid kender vi Fastelavns- og Oldermandsgilder.

I Forbindelse med Gilderne er dannet en Mængde Vittigheder og Skæmtesprog som: Øllet af Kanden — Viddet af Manden. Drukken Aftenglæde har fastende Morgensang. En drukken Mand og en galen, dem skiller ikke uden Søvn ad. Drukken Mands Glæde er tit ædru Mands Sorg. Hvor du har drukket dit Øl, maa du spilde din Bærme. Det er sødt at drikke, surt at betale. Drukken

Mand taler af Hjertens Grund. Af det sidste Bæger kommer den første Pust (Slag, Saar). Naar Øllet flyder ned, flyder Ordene op. Han har sat sine Midler i vaade Varer. Han sætter sine Penge paa Rente hos Ølkonen. Han kan drikke saa meget som tre Roskilde Degne.

De gamle Lavs- og Byskraaer var forud for Oldermændstiden og indeholdt mangfoldige Bestemmelser for de gode Bymænd.

(Efter Molbech, Peder Laale og Peder Syv).

GILDERNE PAA HEDEBOEGNEN.

Folk har alle Dage taget Del i Fest og Glæde, hvor saa end i Verden de har slaaet sig ned. Nu kan man kalde det Legestue, Gildestue eller Dans paa Loen med en Landsby-Musikanter som Violinspiller eller en Harmonikavirtuos. Han var gerne en Karl eller Husmand fra ens eget Sogn eller By, der var saa fremmelig i Gehør og musikalsk Færdighed, at han kunde haandtere et af de nævnte Instrumenter. Omend det var nok saa lang og munter en Nat, naar Klokken slog fire om Morgenen, saa ønskede Pigerne, at det først nu skulde begynde og aldrig faa Ende.

Naar vore gamle Kunstmalere forstod at gengive saa glimrende Billeder af en Gildesaften paa Hedeboegnen som Exner, hvor Dansen foregaar enten i Storstuen eller i Loen, da er det gravgiveligt som Virkeligheden; der er Sving i Vadmels- og Hvergarmskørterne og munter Skæmt i alles Ansigter. Naar man saa derpaa, hørtes det kendte Udbrud: „Der er vel nok ordentlig „Hør“ i den i javten, ja, det gaar, som det aldrig sku' faa Ende, de fejer jo hen over Gulvet, som var de unge Tøser; de farer rundt paa Gulvet som en Bisværme uden for Køven (Kuben)“ o. s. v.

Det var ikke blot ved Fastelavnstider, at Gilderne florerede; men der var Set. Hansdags- og Sommergilde, Majdagsgilde om Træet, Juli- og Kyndelmissegilde. Byens Ungdom havde Legestue, hvis ellers nogen gav Plads og indbød. Jo, man forstod at more sig i ældre Tider saavel som nu. „Der var Fut i Fejemøget“, „Liv og glade Dage“. Traf det sig, at Pigerne indbød til en Festaften, blev det benævnt Pigegilles. Aarsagen var vel, at dansegale Karlfolk lod en Hentydning falde om, at nu syntes de, det var deres — Pigerne — Tur til at give en Aften paa Loen, saa de krogede Skanker kunde blive rørt paa god gammeldags Manér.

Det skete, som Karlene tænkte, Aftenen kom, og naar der atter var Sus mellem de hvidgraa Vægge, sagde Karlen: „Skal vi to ta' den Svejtrit, Mette Marie, og lad der saa blive lidt Gang i Pusselankerne, saa kan de andre godt staa og glo for mig“. Og saa sang baade Karl og Pige Strofer af Melodien, mens Trittene faldt haardt i Logulvet, til begge Parter slog sig ned paa Langbænken, der i Aftenens Anledning var flyttet fra Stuen ud i Loen.

Det traf sig, at to Unge gemte sig bag en Langhalsbrot i Loens dunkle Skygge og lovede hinanden Troskab og Følgeskab fra næste Skiftedag. Fastelavns-gilderne her paa Hedeboegnen var delvis af samme Art som ofte skildret; med glade, løsslupne Talemaader og Morskab, Øl med Pind i og Mad og diverse Punch med mere. Alle Ugens Dage var i Fastelavnens Vold. Det var Byens Skik. Naar Bymændene havde smagt paa Øllet og sagt god for det, toges der fat, Gaardmændene de første tre Dage og Husmænd og Karle de næste tre, men undertiden gik de ogsaa sammen og festede. I ældre Tid var Landsbyens Folk mere som én Familie end nu. Senere skiftede mangt og meget; de nye Tider gav mere Frimandsret og alle mere Selvstændighedsfølelse.

Men at enes om en gemytlig Samværsaften var ikke det mest vanskelige, alle gav sit Besyv med i Laget, og det gav fuldt Gildeshus, saa selv Gammelfar og Gammelmor var med til langt ud paa Natten.

Forud for Fastelavn's Gildesdage havde Karlene fra den tidlige Morgen begivet sig ud i Flok og Følge fra Gaard til Hus for at indbyde alle. Den ret store Kurv, som Fastelavn's-Karlene førte med, var til Indsamling af Æg til den gængse Æggesøbe.

Der blev ogsaa raslet, og Pengene gik til Udgifterne ved Gildesfesten. Deltagerne maatte selv betale, hvis der ikke indkom nok i Gildespungen.

EN FASTELAVNS VISE.

I denne By i Hvermands Gaard
gaar vi nu ind i Dag;
det er jo Æg, vi synge for,
falderalala, vi synge for,
til vores Gildeslag.
At koge Øl, slaa Æg deri,
det er til vort Behag,

og vil I møde i vort Lag,
falderalala, i vort Lag,
saa maa I drikke med.
Gud signe Mutter og hendes Mand,
se, vi dem velsigne bør
tillige med hendes Ænder og Høns,
falderalala, Ænder og Høns,
for gode Æg de gør.

Nu blev der trakteret med Øl og Snaps eller andre Ting som Rom og Cognak, Æg og Skillinger, hvorefter de takkede og sang sidste Vers:

Nu har vi været her længe nok,
vor Forretning har vi gjort,
saa gaar vi alle i en Flok,
falderalala, i en Flok,
saa gaar vi videre fort.
Hur-ra, Hur-ra, Hur-ra.

Det kunde være en drøj Dag at overvinde for den, der ikke forstod at regulere den tilbudte Dram. Bonden havde altid en Malurtsnaps eller Bitter i Stolpeskabet til given Lejlighed. Det kvikkede op og lettede for Brystet, Kinderne fik Kulør, og Stemmen blev smurt.

Paa Gildesdagen fik Fastelavnsbollerne og Punchen Ben at gaa paa. Der var Sylte, Medisterpølse og Faarekød paa Bordet, et Par solide Maaltider om Dagen var en Regel, og der var rigelig med Punch.

Ved Havdrup Kro var der stort Besøg af ridende og omløbende Ægsamlere med den medførte Gildespung, som var Grundlag for Fastelavnsfestens Økonomi paa Hjemstedet.

Naar der ankom et ridende Fastelavnstog fra Solrød eller fra et andet Nabosogn med vajende Fjerbuske i Forridderens Hat og Sablen blev svinget eller holdt lige i Vejret som Tegn paa „Holdt“ her, saa var der særlig Spænding, for det kunde jo se ud til at være krigsmæssig Udrustning, de mødte i, med de stærke Farver og blankpudsede Knapper i to Rækker ned over Brystet. Men det var Bondens Maade at ride til Bys paa en kold Fastelavnsdag, og det var vældig festligt for baade Deltagere og Skuelystne, hvor Rytterne kom frem.

De gamle Danse fra Tiden ved 1835 og derefter var Sextur, Tretur, Totur, Firetur, Contraseja og Halvfemtetur, Riel, Valse og Tyroler Vals med Hopsa. Den mest ejendommelige Vals og Polka var, naar der dansedes den anden Vej i Gildesstuen. Mazurka, Polka, Zvejtrit og Galopade var de gængse Runddanse.

Pige i gammel Hedebo dragt.

Men hjemme i Gaard og Lo gik det tit med Sangen: „Aa, jeg har hørt, der skal være Bal, og det skal være i Avten. Aa, jeg vil ogsaa gerne med, men det skal gaa lidt savte, for jeg vil danse med Marie og den lille Søster og den bolde An-Sofie, saa længe som jeg lyster“.

Folkene i de smaa Bysamfund forstod alle at lave en Hjemstavnsfest, hvortil alt Tøj og Sølvsmykker var pudset op. Bakkenbarter og Polkakrøller var redt og sat op med de mest reelle Forsætter, og alle de guldbroderede Huer med lange Baand i venstre Side smykkede de rødmossede Koner og Piger, der i grønne og sorte Skørter med mønstrede Silkeborter kom ind i Gildesstuen. Den store udsyede, hvide Krave dækkede helt Korsklædet, som var bundet i en stor Sløjfe paa Brystet; ved Haanden af de lidt korte Ærmer var der ligeledes en fin udsyet bred Blonde i Hedebo-syning, der yderlig forskønnede den typiske Hedebo-pige. Der gled et velfornøjet Smil fra

Karl til Pige og omvendt, hvor man havde lidt tilovers for hinanden saadan en Aften — akkurat som i vore Dage.

Naar de gamle Hedebo dragter er opbevaret i Hjem og Museer saavel som i vore Folkedanseforeninger, saa er det prisværdigt, at man holder disse i Hævd til sene Tider, fordi de er med til at give Efterslægten et Billede af Fædrenes Levevis og Væremaade i Gaard

og Hus, af Klædedragten i Gildesstue og Festglæden. Naar der var Fastelavns- eller Ringridning, skulde Karlens egen Pige nok sørge for, at hans Hest ikke blev den daarligst pyntede Hest i Flokken. Karlene prøvede paa forskellig Maade at vise, hvor stærke de var: De prøvede at løbe til Bys i den korteste Tid over et bestemt Stykke Vej ude fra; de trak Kæp i siddende Stilling med Fødderne mod hinanden for at se, hvem der var stærkest og kunde trække hinanden op; de stod i et Skæppemaal og lagde en Tønde Ærter paa Nakken — altsammen for at vinde Ry for Styrke.

Men lige saa rappe de var til at feste og more sig, prøve Kræfter, hugge Sæd med Leen i Høst, tage et stort Føl under Armen og løfte det i Vejret, lige saa dovne kunde de strække sig paa Langbænken de lange Vinteraftener, indtil Lysten paany betog dem, og de tog fat paa noget nyttigt til Tidsfordriv.

Ved disse lange Vinterafteners Hjemmeflid forslog Piger og Karle ofte Timerne med en munter Vise, der lavede op i det ensformige Karte- og Spindearbejde.

Der var i de Tider mange hjemmelavede Viser og Sange; man kaldte dem Byviser eller Skillingsviser, muntre og bedrøvelige mellem hinanden, om Kærlighed og Krig, ulykkelige Hændelser og lignende.

GENFORENINGSSTENEN I HAVDRUP KIRKEBY.

Der opstod i mange danske Sind en stor Glædesfølelse, da Sønderjyderne atter stemte sig hjem til Danmark.

Ogsaa i vort Sogn var man begejstret, og varmtfølende Mænd samlede sig og vedtog at rejse en Mindesten, der til sene Tider skal udtrykke Folkets Glæde i de faa Ord, som blev mejslet i den haarde Granit.

Afsløringen af Genforeningestenen fandt Sted Søndag den 12. December 1920. Stenen rejstes i Byens nordlige Del paa en smuk Plads, skænket af Gaardejer Anders Poulsen, „Farelund“.

Veksellerer Reimann i København tilegnede Byen denne Sten som en velment Gave; den var optaget i Nidogaardens Kalkværk af Gaardens Forpagter, Kornerup Koch. Transporten foregik paa en Blokvogn, laant i Køge, og der var fire stærke Heste til at trække det tunge Læs til Havdrup. Ved Afsløringen, der overværedes af ca. 60—70 Mennesker i ugunstigt Vejr, talte Pastor Kring, Havdrup, om Sønderjydernes Genforening med Danmark og deres Udholdenhed i Kampen for deres Fædreland — en Strid, der om-

sider kronedes med Held. — En gammel Husmand, Veteran Jens Hansen, Havdrup, foretog Afsløringen, idet han fjernede de to smukke Dannebrogflag, der dækkede Stenen. Han nævnede Sønderjydernes store Udholdenhed mod Overmagten og tillige deres Glæde ved at se, at Kampen ikke havde været forgæves, og dette skal de denne Sten staa som Vidne om til sene Tider.

Genforeningsstenen i Havdrup By.

E. Olsen fot. 1948.

Stenen staar nu med Indskriften saalydende:

SØNDERJYDER,
I VAR DANMARKS GRÆNSEVAGT,
FAST I TRO, AT RET ER MAGT.
1864 — 1920.

Paa Bagsiden staar: Havdrup-Solrød satte denne Sten.

I Komitéen for Rejsningen af Stenen var for Havdrup Pastor Kring, Gaardejer Anders Poulsen, „Farelund“, Gaardejer A. L. Bech, „Havdrupgaard“. Fra Havdrup St. Læge Pedersen, Murermester K. Kristensen og Sogneraadsformand Jens Sørensen. For Solrød Gaardejer Hans Mortensen, Gaardejer Hartvig Pedersen, Sme-

demester Christiansen, Sognefoged H. P. Larsen og Gaardejer H. Birkegaard m. fl.

KRIGSVETERANER FRA HAVDRUP SOGN 1848—49—50.
ALLE HÆDRET MED KRIGSMEDALJEN.

Menig: Husmand Lars Larsen, Havdrup Ulvemose (Hjørnet af Skovvej og Sallevvej), f. 7. Juli 1818. Deltog i Krigen ved 1. Artilleriregiment 1. Batteri Nr. 37.

Underkorporal: Adolph Goth, Havdrup (senere Ejer af „Ørnesæde“), f. 7. Januar 1826. Soldat ved 2. Forstærknings Jægerkorps 2. Comp.

Menig: Arbejdsmand Niels Larsen, Havdrup By (senere kaldet Niels Jæger), f. 17. Januar 1824. Soldat ved 2. Jægerkorps 1. Comp. Nr. 255. Saaret 6. Juli 1849 ved Udfaldet fra Fredericia. Paa Lazaret i Odense. Taget til Fange ved Oversø.

Menig: Rasmus Pensen, Parcellist paa Havdrup Ulvemose (Hjørnet af Havdrupvej og Sallevvej), f. 5. Juli 1827. Soldat ved 2. Forstærkn. Batl. 1. Comp. Nr. 254.

Menig: Jens Nielsen, Husmand, Havdrup By (senere Vejmand), f. 5. Juni 1827. Soldat ved 2. Forstærkn. Batl. 1. Comp. Nr. 108.

Menig: Peder Pedersen, Husmand paa Ulvemosen, Matr. Nr. 3 bag Viadukten, f. 24. September 1823. Soldat ved 1. Linie Infant. Batl. 4. Comp. Nr. 174.

Menig: Peder Andreasen, Husmand i Lille Havdrup, f. 13. September 1823. Soldat ved 1. lette Batl. 1. Comp. Nr. 91.

Menig: Carl Aug. Hansen, Grovsmed, Havdrup, f. 20. Marts 1827. Soldat ved 1. lette Batl. 2. Comp. Nr. 289.

Menig: Niels Hansen, Parcellist, Havdrup Ulvemose (senere Kildebrogaard), f. 25. Marts 1822. Soldat ved 1. Batl. 2. Comp. Nr. 75.

Menig: Lars Christoffersen, Husmand, Havdrup Ulvemose (fra Matr. Nr. 10, Skovvejen, Brandts Ejendom), f. 3. Juli 1822. Soldat indkaldt 1848 ved 1. Forstærkn. Batl. 2. Comp. Nr. 61. Ligget paa Lazaret i Flensborg 9—10 Dage i Februar 1851.

KRIGSVETERANER I HAVDRUP SOGN FRA KRIGEN 1864.
ALLE HÆDRET MED KRIGSMEDALJEN.

Menig: Hans Andersen, Husmand i Havdrup, f. 11. April 1831. Soldat ved 10. Regiment 1. Comp.

Menig: Hans Andersen, Husmand i Havdrup Ulvemose, f. 9. November 1833. Soldat ved 4. Batl. 7. Comp. Nr. 511. Ligget paa Lazaret i Augustenborg.

Menig: Lars Andersen, Skrædder i Havdrup By (forhen Tune), f. 5. Oktober 1828. Soldat ved 13. Reg. 5. Comp. Nr. 604.

Menig: Hans Danielsen, Havdrup Ulvemose (Matr. Nr. 20 e ved Ulvemosevej), f. 4. Juli 1834. Soldat ved 16. Regiment 6. Comp. Taget til Fange 18. April 1864.

Menig: Frederik Nicolai Deickmann, Landmand, Havdrup, f. 22. Oktober 1832. Soldat fra 14. Februar 1864 til Pinse. Ligget paa Lazaret i Augustenborg.

Menig: Jens Hansen, Tjenestekarl, Havdrup By (Veteranen, der afslørede Genforeningsstenen i Havdrup By), f. 3. Oktober 1836. Soldat ved 18. Regiment 3. Comp. Nr. 295. Saaret 18. April 1864. Indlagt paa Kronborg Lazaret.

Menig: Søren Hansen, Parcellist, Havdrup, indkaldt fra 18. Maj til 7. November 1864. Soldat ved 15. Regiment 2. Comp. Nr. 271. (Matr. Nr. 6 Ulvemosen, G. Hardis' Sted).

Menig: Anders Henriksen, Arbejdsmand, Havdrup (senere Ulvemosen), f. 6. Maj 1840. Hestepasser ved Trænkuskedepotet i Odense. Nr. 1461. I Tjenesten fra 1. Januar til 27. November 1864.

Menig: Hans Nielsen, Arbejdsmand, Havdrup, f. 12. September 1830. Soldat ved 16. Regiment 2. Comp. Nr. 241. Indkaldt 17. December 1863.

Menig: Jens Nielsen, Havdrup (senere Ledvogter), f. 13. Juli 1839. Soldat ved 3. Regiment 6. Comp. Nr. 311. Taget til Fange 18. April 1864 ved Stormen paa Dybbøl.

Menig: Peder Nielsen, Husmand, Havdrup Ulvemose (Matr. Nr. 14 ved Skovvejen), f. 3. April 1831. Soldat ved 10. Regiment 3. Comp. Nr. 126. Indkaldt i Januar 1864, hjemsendt 3. Pinsedag samme Aar.

Menig: Hans Olsen, Husmand, Havdrup Ulvemose (Matr. Nr. 35 ved Skovvejen), f. 7. April 1838. Soldat ved 2. Infanteri Regiment 3. Comp. Nr. 111. Tjenstgørende fra 8. December 1863 til 18. April 1864, da han blev taget til Fange.

Menig: Frederik Poulsen, Husmand, Havdrup Ulvemose (senere Postbud), f. 22. Marts 1834. Soldat ved 15. Regiment 7. Comp. Nr. 161.

Menig: Peder Pedersen, Arbejdsmand, Havdrup By (senere Vejmand), f. 2. December 1832. Soldat ved 10. Regiment 6. Comp. Nr. 336. Indkaldt 6. Januar 1864, permitteret 14. Maj samme Aar.

Menig: Peder Pedersen, Havdrup Ulvemose, f. 7. April 1832. Soldat ved 2. Regiment 1. Comp. Nr. 81. Indkaldt 6. Januar 1863 til 12. August 1864.

Menig: Lars Rasmussen, Havdrup, f. 21. Januar 1838. Soldat ved 22. Regiment 1. Comp. Nr. 596.

Korporal: Ole Rasmussen, Murer, Havdrup Ulvemose, f. 1. November 1832. Soldat ved 10. Regiment 6. Comp. Nr. 28. Indkaldt 23. December 1863 til 23. August 1864. Indlagt paa Lazaret paa Als. Fanget 29. Juli 1864 paa Als.

Menig: Johan Carl Soldath (stammer fra Holsten), Høker i Havdrup, f. 30. September 1834. Soldat ved 1. Gardehusarregiment 4. Eskadron Nr. 160, indkaldt 9. Januar till 1. Oktober 1864 ved 3. Eskadron Nr. 101.

Menig: Niels Poulsen, Husmand, Havdrup Ulvemose (Matr. Nr. 3 ved Mejeriet). Soldat ved 1. Infanteri Regiment. Saaret ved et Vaadeskud fra eget Gevær, idet en Støvlestrop fik fat i Aftrækkeren paa Geværet, og Skuddet ramte ham selv. Han døde paa Lazaret i Nykøbing paa Mors den 28. April og blev begravet paa Nykøbing Kirkegaard 1. Maj 1864.

Hæderstegnet og den senere af Staten udbetalte Hædersgave var en beskeden Tak, men for dem en velagtet Anerkendelse til Minde om hine Tidens Kamp for Folk og Fædreland.

SOGNENES INDKVARTERING.

I Krigsaarene 1914—18 var Havdrup-Solrød Sogn belagt med indkaldte Soldater.

Det var en Begivenhed, og det indkaldte Mandskab var derfor de fleste Steder velansete som Landets og Folkets egne Sønner.

Hæren var forøget betydeligt under de urolige Forhold, som Verdenskrigen foraarsagede.

Her paa Egnen var det delvis 1. Regiments Soldater fra København iblandet Mandskab fra nær og fjern.

Mandskabet arbejdede paa den Forsvarsstilling, der strakte sig fra Køge Bugt, Karlstrup Mose og til Roskilde Fjord, benævnet som Tune-Stillingen, der i dette Terræn dannede en ydre Forsvarslinie Vest og Syd for København.

Enhver Gaard, Parcelsted og Haandværkerhjem havde Indkvartering, og saavel Soldater som Værter fandt Kammeratskabet som en Selvfølge. Soldaterne blev delvis Børn af Huset.

Den anden Verdenskrig med Tysklands Besættelse af Danmark er ikke af samme Art. Bøger og Blade beretter herom.

Her ved Havdrup St. var fredeligt. Kun én Morgen var Stationspladsen besat med tysk Militær, der Natten igennem ledte efter engelske Faldskærmsjægere i alle Haverne. Rygtet gik, at Faldskærmsjægerne var landet i Egnen her, men Tyskerne maatte forlade Byen uden Resultat.

Paa Solrød Markerne og langs København-Køge Vejen var der ofte Episoder. Telegraf og Telefon beskadigedes og blev sat ud af Funktion. Et tysk Vagthold var indlagt i Solrød Forsamlingshus. Vi mindes i denne Forbindelse Tyskernes Henvendelse til den daværende Sogneraadformand, der absolut ikke anede, hvem der søgte at sætte deres Telegrafforbindelse ud af Funktion. Det danske Folk følte Krigens Rædsler paa nært Hold.

HAVDRUP STATIONSBY.

ULVEMOSEN.

I de gamle Dokumenter anføres Ulvemosen som Ulffmosen. Betegnelsen er forstaaelig, da disse og andre Vilddyr i Oldtiden opholdt sig dér og gjorde Mosen til et farligt Omraade at færdes paa. Disse frygtede Vilddyr var meget glubske og opholdt sig i Skov, Krat og Mose.

Naar det siges, at Danmarks sidste Ulv blev skudt her, saa er det ikke rigtigt. Men vi lader Historien leve ud over Moser og Engdrag i det Hawortorpske Sogns Enemærker fra Oldtid til vore Dage. Havdrups gamle Navn var Hawerdrup eller Håwerthorp.

Nu er Moser og Enge paa Ulvemosen god Husmandsjord, vel dyrket af Ejerne.

Ulv og Ulvemose passede alle Dage sammen i Oldtiden som Grav og Grævling i vor Tid. At Dyrene i Fortiden har haft Livsbetingelser i Vildnisset her med Stargræs, Rør, Siv og Kratskov er meget rimeligt, da disse Vækster endnu staar i de Jordbundslag, vi arbejder.

Vejen, der gaar over Ulvemosen fra Nord til Syd, benævnes Sallevvejen, fordi man først naar Sallevmarken og Sallev By nordpaa mod Roskilde. Roskildevеjen naas først ved Tumlinghøjen, hvorpaa Sallev Mølle blev bygget 1872 og nedbrudt 1938. Sognets smalleste Del strækker sig fra Sallevmarken til Skensved Skel. Indtil 1884 var Skensved Udlodders Grænse ved den nuværende Ulvemosevej Matr. Nr. 18 af Skensved.

Havdrup Friskole og Forsamlingshus blev opført som den første Bebyggelse paa nævnte Matr. Nr. (Hjørnegrunden) i 1884. Nu derimod er Skensved Skel ved Hansens Motorværksted og Kom-muneseekretær L. Thomsens Villa.

Fra Sallevmarken til Skensvedmarken er der ca. 1770 Meter. Mellem Sallevmarken og Skolevej ligger det laveste Parti af Ulvemosen og derfor i Fortiden det mest sumpede Areal. Det er naturligt, at Ulvemosens Hovedvandløb blev ført ind gennem dette i Fortiden meget sumpede Areal. Hovedvandløbet udgaar fra Benzons-eje, nu Risbyholms Marker. De ret store Bakker ved Ryekrogen (Rye Bakke) har stærkt Fald ned mod Ulvemosen og staar i Forbindelse med Vandløbet. Ramsølle Østermark, „Maglegaard“s Jor-der har ligeledes Tilslutning. Sallevmarkens sydlige Bakkedrag's Vand finder samme Vej.

Ulvemosen er et Hul set fra alle Sider. 1805 blev skadeligt Vand afledet her ved en Landvæsenskommissions Kendelse, ligeledes Snoldelev-Sallevmarkens Afvanding ved et andet fælles afholdt Landvæsenskommissionsmøde, som er omtalt fra Aaret 1819.

STENALDERTID PAA ULVEMOSEN.

Paa Ulvemosens Jorder har Stenalderfolket færdedes med sine Vaaben, Bue, Pil og Hjortetak og med den slebne Stenøkse i Bæltet.

I det sydøstlige Hjørne af Havdrup Sogn ligger Gaarden „Ørnesæde“. Omkring 1800-Tallet var der kun opdyrket 57 Tdr. Land, de andre 40 Tdr. Land var lav, sur Jord.

Bag „Ørnesæde“ ligger Tykmosen, hvor Gaardene havde hver sit Stykke, ogsaa lav Jord. Den store og egentlige Tørvemose ligger Nord for Byen og kaldtes i ældre Tid „Rovmosen“, som det gamle Bykort udviser.

Rovmosen eller Raamasen tyder atter paa Rovdyr. Her i de skovfattige Omraader findes ikke særlig mange Kranier, men enkelte Skeletdele og Gevirer er fundet i Tørvemoserne.

Derimod har Stenalderfolket efterladt mange Redskaber i Mark og Mose, mange er efterladt i Marken omkring Bostedet, hvor Forældre og Børn har levet. Selv i Mosernes Kanter i Enge og Marker kommer disse Ting for Dagens Lys. I Gravhøjene er de nedlagt til den dødes Brug eller som Værn og Offer for at lette Rejsen frem mod Gudernes evige Land. Paa selve Ulvemosen, Ørstedengene og Salbjerg er fundet Økser, Kiler og Flintafhug. Paa Ørnesædes Mark Matr. Nr. 8 er i Ejeren Niels Nielsen Dues Tid

fundet en stor Sten, der vejede 185 Kilo; den havde en stor skaalformet Fordybning; den blev indsendt til Nationalmuseet. I Scheelsengene bag Jernbanen fandtes en Bronzehandledsring, og paa Matr. Nr. 20, Parcellist Hans Larsens Mark, en Paalstav med savtakkede Ornamenten og en Bindøkse, et meget sjældent Fund (det findes i Nationalmuseet).

Ved Bryggeriet, Matr. Nr. 5, er fundet et Fæste til en Flintedolk med rige Ornamenteringer (er i Christensens Samling i Roskilde), og i Havdrup Kirkeby ved Møllen fandtes et cirkelrundt Køllehoved af Granit; i 1904 fandtes ved Tørveskær i Mosen tre spiralsnoede Halsringe af Bronze fra den yngre Bronzealder, disse blev købt af Professor Kornerup i Roskilde.

Paa Matr. Nr. 39—40 (gl. Snoldelev Jord), Gaardejer Anton Jensens Mark ved Skolerne, fandtes i Overfladen af Jorden en Guldstang af Vægt 12—15 Gram fint Guld; dette var Betalingsmiddel i Jernalderen. Guldværdien var 53 Kroner, Ducør 7 Kroner; det var Danefæ og blev indsendt til Nationalmuseet.

Mange værdifulde Stenredskaber er opkøbt af omrejsende Handelsfolk, der tilfældigt fik opspurgt, hvem der laa inde med saadanne Fund. Betalingen var ofte et farvet Olietryksbillede, et Par Alen Bændler, en Ske eller Børste.

Private Samlere har ogsaa værdifulde Ting i Behold, som er et Besøg værd, fordi der ofte ligger andre Mærkværdigheder i samme Gemmer, og endnu kan der ofte mellem de leverede Tørv findes en Stump af Hjortetak eller lignende.

Igennem Aarhundreder laa Ulvemosen øde hen som et Vildnis, hvor kun Kærhøgen, Uglen, Ravn og Skaden boltrede sig i Luften, og Ræven, Moseulven og andre Dyr skjulte deres laadne Krop i de mangfoldige Huller bag Tuer og Træbulle, der i skøn Forening laa Side om Side og sivede i Mudderpøle den længste Tid af Aaret, ventende paa Kulturens Komme, da dyrkede Agre skulde danne Boplads for mange Mennesker.

Et Ødeland med Pilebuske, Ellekrat og Stargræs kan forvandles af den slidsomme Pioner, der med ukueligt Arbejdsmod og Fremdrift sætter sig et Maal, og det er sket her paa Ulvemosen, der forhen var et Eldorado for Graagæs, Ænder og vilde Svaner, der soppede om i det lunkne, foraarssumpede Engvand og fandt Yngleplads efter den lange Trækfuglerejse. Her strøg den friske Brise hen over Kær og Eng, og Østerstranden laa nær med sine salte Vover, Revler og Fiskepladser. Livsbetingelser var til Stede for alskens Kryb ved Redepladsen. Kæruld, Siv og Rør voksede Side

om Side med Engkabbelejen og Kobollen og gav det hele et blomstrende Billede og malerisk Syn at skue ud over.

Bakkedraget, der ligger rundt om som et synligt Voldparti set nede fra Ulvemosen, afgrænsede her Hedeboegnen delvis mod Vest, nær Risbyholm og Ramsøllille. Et Udsyn fra disse Bakker over Egnen er saare skønt.

Længere borte mod Sydvest ligger Bakkedraget Assendrup, Ejby og Højelse med milevidde Udsigter, hvor Generalstabens Højde angiver 50—55 Meter over Havet.

Ulvemosens laveste Punkt er 24 Meter langs Sallevvejen.

ULVEMOSEN NÆRMER SIG TIDEN FOR BEBYGGELSE.

De første Møder om Udskiftning af Ulvemosen fandt Sted i Aarene 1786—87. Fra nævnte Aaremaal til 1947 er der ca. 150 Aar; meget har skiftet Form og Udseende siden den Gang.

Udmarken laa længe udyrket hen, kun bevokset med Lyng og overstrøet med Tuer; helt til 1885 fandtes Lyngtuer i Ulvemosen. Kulturen arbejder sig langsomt frem, men omsider bliver der alligevel Livsbetingelser for baade Mennesker og Dyr.

Den forhen saa ringeagtede Ulvemose blev omkring Aaret 1800 taget ind til Dyrkning. Husmændene tog fat som Pionerer her i Ly af Herregaarden Benzonseje, der som Hovedgaard jævnlig havde Brug for ekstra Arbejdskraft; de anede vel knapt, at de samtidig derved udsatte sig for Afhængighed overfor Herremanden ved Laan af Sæd og Penge til Skat; det førte dem efterhaanden ud i ufri-villigt Fæsteforhold, hvorfra de sent slap fri.

Af samme Grund blev velsagtens de første Lerhuse klinet op paa Ulvemosens vestlige Areal nærved Ørstedvejen, der dengang gik midt igennem Avlsgaarden og videre til Rye Bakke og Ørsted By. Skøder fra disse Fæstehusmænds Ejendomme oplyser om Forholdet, Fæste eller Selveje, da Benzonseje i 1810—12 ved Auktion afhændede disse Huse.

BYDANNELSE OG SENERE STATIONSBY.

Havdrup Sogn er efter Udskiftningen kommet til at bestaa af to Bysamfund: den gamle Landsby med Kirke, Kirkegaard og Præstegaard og den nyere Tids Stationsby paa Ulvemosen.

Den gamle Landsby er fra Arilds Tid sammenvokset i Folkefællesskabet med Opdyrkning af Jorden, der var alles Interesse, mens

det Bysamfund, der samlede sig ved Stationsbyen, bestod af vidt forskellige Personer, Haandværkere og Arbejdsfolk, der søgte hertil, hvor Landevejstrafik og Jernbane dannede et Knudepunkt, der gav Betingelser for Bebyggelse og Arbejde. Eksistensen blev derved sikret for alle, som her byggede eget Hjem.

Det egentlige Ophav til Ulvemosens Bebyggelse og Stationsbyens Tilblivelse maa vistnok tilskrives Benzonseje, der laa nærved og var Indehaver af Fæstekontrakterne over den største Part af Jorden her.

Den daværende Herremand, Peder Benzon, var en anset og dristig Herre, der forstod at udvide sit Jordegods. Til Gaardens nødvendige Drift maatte der skaffes Arbejdere; disse kom ude fra Fæsteejendommene i de nærliggende Landsbyer, og paa denne Maade opstod den første Bebyggelse nærved Gaarden.

Da Forhandlingerne om Anlæg af Jernbanen over Ulvemosen begyndte, lagde Godsejeren sin Indflydelse i Vægtsskaalen for at faa en Station paa den nuværende Plads, hvad ogsaa lykkedes. Derefter var alle Betingelser for en Udvikling sikret og en ny Boplads for mange Mennesker skabt.

Ejeren af Gaarden, P. A. Hebert, gjorde et stort og godt Arbejde i Aarene 1857—74. Han overlod Gaarden til sin Svigersøn, Godsejer H. Holme. (Se iøvrigt Benzonsejes Historie. Manuskriptet findes i Biblioteket her).

DE ÆLDSTE HUSE OG BEBYGGELSEN VED VEJEN FRA HAVDRUP BY TIL ULVEMOSEN.

Det gamle Arealkort over Ulvemosen fra 1783 er egentlig en Jordebog, hvorpaa er aftegnet to Huse, beliggende paa Matr. Nr. 4 tæt ved „Ørnesæde“s Skel, Øst for Stationsbyens nuværende Bryggeri. Kortet betegner ikke et eneste Hus udover disse to, hvorfor vi betragter dem som Pionererne fra den Tid (Lars Ovesen og Hans Hansen).

Bebyggelsen ved Havdrupvej, nuværende Skolevej, tog sin Begyndelse, da Gaardejer Niels Larsen fra Egebjerggaard Nr. 5 i Havdrup By besluttede sig til at udstykke Parceller af sin store Englod paa Ulvemosen. Dette Areal var 66 Tdr. Land med Hartkorn 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Arealet grænsede mod Nord til Havdrupvejen, mod Øst til Vejen mod „Ørnesæde“, mod Vest til Vejen fra Sallev til Skensved, den nuværende Hovedgade i Stationsbyen.

De udstykkede Parceller var følgende:

En Parcel: Ølkusk Hans Andersen, 1863.

Hmd. Hans Hansen fra Matr. Nr. 4 en Jordlod paa 6 Tdr. Land, som han havde i Fæste for 1500 Rgd.

Peder Christoffersen en Parcel 1868, nu Thorvald Thorsens Ejendom ved Skolerne.

Statsbanernes Areal 1868—70 o. s. v., se Matriklerne.

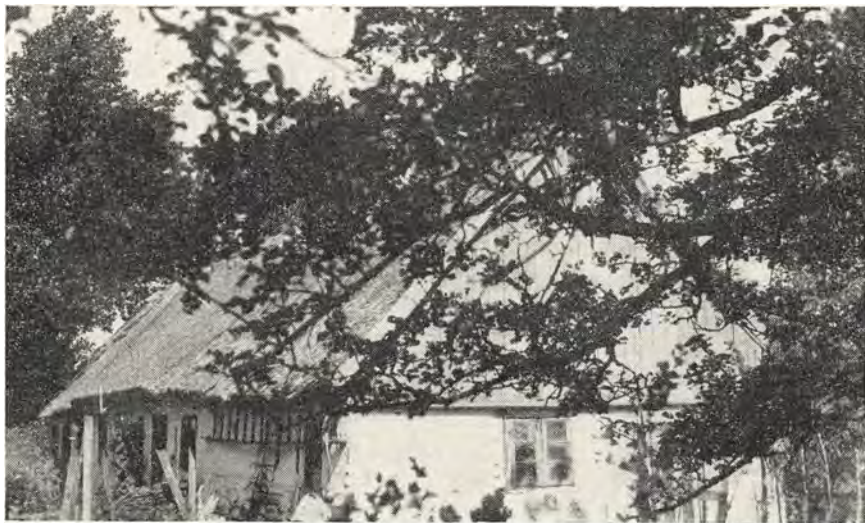
Paa Havdrupvejens Nordside udstykkede Hans Larsen, „Farelund“, Matr. Nr. 3, en Jordlod til sin Søn Niels Hansen i 1863 for 438 Rgd. 8 Sk.; dette Areal var paa Matr. Nr. 6 af Ulvemosen, den nuværende Kildebrogaard.

Senere voksede mange Ejendomme op langs den nævnte Vej, f. Eks. Huset „Trekroner“, som tilhørte Benzonseje, hvor det nuværende „Østervang“ ligger. Det var en gammel Rønne med tre Familier, der alle arbejdede paa Herregaarden.

Georg Hardis' Gaard længere ovre paa Marken har ogsaa Matr. Nr. 6; se iøvrigt Matriklerne paa Kortet over Ulvemosen.

RISBYGAARDENE I ØRSTED SOGN.

Gaardenes Marker laa i østlig Retning helt ud til Sallevvejen. Af Benzonsejes Historie ses det, at Peder Benzon byttede Gaarde med Kong Frederik den Fjerde, der i 1718 købte Gaardene „Tryggevælde“ og „Allerslevgaard“ i Præstø Amt af Chresten Skeel paa Vallø, der altsaa mageskiftede med Kong Frederik den Fjerde og

Sofie Olsens Hus ved Skoven

E. Olsen fot. 1948.

modtog i Byttehandelen „Vibygaard“ i Roskilde Amt, hvorunder Risbygaardene var Fæstegods.

I 1682 nævnes disse to Gaarde, som var beliggende paa det høje Punkt Nordvest for den nuværende Gaard „Risbyholm“ over mod Ramsøllemarkerne med Hartkorn 29,07 Tdr., samt et Hus med Jord med Hartkorn 0,09 Td., ialt 29,16 Tdr. Hartkorn og dyrket Areal 131½ Tdr. Land.

I Følge Skattemandtaller fra 1679—1683 ejedes Risbygaardene i Ørsted Sogn af Hans Pedersen og Ole Villumsen. I Følge disse Protokoller angives Hans Pedersens Kreaturhold at være 21 Ungsvin, 5 Fedesvin, 4 Heste, 6 Hopper, 2 Følere, 5 Kjør, 8 Ungnød, 4 Føl, 17 Faar og Lam og 2 Væddere.

Ole Villumsens Kreaturhold bestod af 12 Ungsvin, 3 Stude, 2 Heste, 3 Hopper, 2 Føl, 2 gamle Stude, 4 Kjør, 6 Ungnød, 2 Kvier, 30 Faar og Lam.

Paa Risbygaards Markarealer blev Ørstedengene udskiftet til de Ørsted Gaardmænd, muligvis i Forvalter Salmons Tid under Godsejer Brown (se Ørstedbogen).

Et af Husene fra Risbygaardenes Tid er Sofie Olsens ved den nederste Skovvej; det er opført af en gammel Længe, der laa paa Risbymarken over mod Hovdiget.

Dér, hvor Tømmer Stefan Jensens Ejendom nu er bygget, laa i ældre Tid et andet Hus, som blev nedrevet 1860.

VEJEN FRA ROSKILDE TIL KØGE OVER ULVEMOSEN VAR I ÆLDRE TID HOVEDVEJ.

Vejen fra Roskilde til Køge gaar indtil Kirke Skensved i en næsten lige Linie Nord-Syd og danner nu Hovedgaden i Havdrup Stationsby. Tillige er det den korteste Vej mellem de to Provinsbyer. Alle Veje var i Fortiden Jordveje med Belægning af mindre Sten, hvilket bevirkede, at de var fremkommelige den største Tid af Aaret. Snoldelev-Bogen beretter om denne Vej og dens Istand-sættelse.

Da Kong Frederik den Fjerde byggede Frederiksborg, siges det, at Bønderne maatte køre Kalk fra Faxe til Slottet ved Hillerød og ligesaa Tømmer fra Skovene Syd for Køge til Roskilde Domkirkespir. Disse Transporter er sikkert gaaet ad Vejen over Ulvemosen. Hestene var af ringere Kvalitet den Gang end nu og Vogntøjet ligesaa, derfor var Byrden tung, og den nærmeste Vej blev valgt.

De gamle Lundstikkervogne knirkede langsomt af Sted med deres Læs; denne Kørsel var Hoveriforpligtelse og kaldtes „Ægtkørsel“. Historieskriveren N. P. Nielsen fortæller, at der blev lagt Træstager og Risknipper paa Vejens laveste Partier, hvor Vejen gik over Eng og Vadet i Aaløbet ved Skensved-Højelse Markerne.

Magister Bang oplyser i Københavns amtshistoriske Selskabs Aarbog 1917, at der over Ulvemosen i Aaret 1586 blev anlagt Bro

Parti af Hovedgaden. Til højre Bondestandens Sparekasses Kontorsted.

E. Olsen fot. 1948.

og Kørebane af Fyrrebjælker. Det er antageligt, at der her er Tale om Strækningen fra Sallev Markskel op til Sognevejen mod Havdrup, da dette Vejstykke var det laveste paa Ulvemosen. Det var formodentlig her, den Fyrrebjælke blev lagt over det gamle Vandløb ved Sallevmarken, der omtales i et Regnskab fra 1586 saalydende: Givet Henrik Guldsmid udi Køge for en 16 Alens Gullands Fyrrebjælke, som Martin Bryde hentede hos ham 1. December, og for 14 8 Alens Gullands Fyrretræer, for Skib 13½ Mark.

Den oprindelige gamle Vej ses paa Kortet over Ulvemosen som en Slange, der bugter sig frem.

ENGENE PAA ULVEMOSEN I ÆLDRE TID.

Naar Engarealerne anføres i saa stort Tal med Forklaring om deres Beliggenhed paa Ulvemosen, er det Bevis paa, at hele Mogens Areal delvis laa i Eng og i den vaade Periode næsten overflydt med Vand og ufarbare. De smaa Tofter, der hævdede sig en-

kelte Steder, maa betegnes som store og lille Salbjerg paa Matr. Nr. 7 ved Sallevvejens østre Side, samt paa den beskedne Højderyg, hvor Vejen mod Ørsted er anlagt midt i Stationsbyen.

Enge og Moser havde man i Fortiden en vis Respekt for, derom vidner Folketroen paa Varsler og Troldtøj. De vilde Dæmoner viste sig paa disse Omraader, og det var ikke lysteligt at møde dem, hvad enten det var i Skikkelse af Varulv, Helhest, hvæsende

Oversvømmelse ved Sallevvejen.

H. K. Nielsen fot. 1947

Kat eller Hund med Ildøjne. Vi kender senere disse Fosforluer, der i Slangeflugt bevægede sig fra Sump til Sump, truende med at opsluge enhver, der vovede sig ind paa deres Enemærker, naar Nattemulmet laa over Mosen.

Rædslerne fra Mørketiden betog Folket, og naar Aftensædernes Fortælling gik fra Slægt til Slægt, naar Uglen tudede i de store Piletræer ved Nattetide, var det, som Troldfolket stod Gaardporten nær, og hvad kunde der saa ikke ske!

Naar derfor Sallevvejens Engarealer er skildret her, saa forstaar enhver særdeles godt, hvorledes det saa ud dengang. Nu er Arealerne afvandret ved det store Vandløb, som ligger dér; dette blev gravet i Aaret 1805, men naar Vinteren lægger alt i Lænker

og stopper Løbet med Is og Sne, saa sker det endnu, at store Over-
svømmelser sætter Sallevvejens Omgivelser under Vand, saa det
hele er en stor Sø, der kan spærre Folk inde i flere Dage, saa-
ledes sidste Gang i 1947.

ENGENE PAA ULVEMOSEN VAR:

Matr. 1 Præstens Eng — ved Sallevmarken.

Matr. 2 a b Køgelykke-Engene — ved „Ørnesæde“.

Matr. 2 a b Rødstensengene — ved „Ørnesæde“.

Matr. 3 Magistratsgodsets Enge — bag Viadukten.

Matr. 4 Magistratsgodsets By-Enge — bag Bryggeriet.

Matr. 5 Svenstrup Gods, Kallinge Enge, Egebjerggaards Mose-
lod.

Matr. 5 Svenstrup Gods, Tyre-Engene — samme Sted.

Matr. 6 Magistrats-Engene — Farelunds Del af Ulvemosen.

Matr. 7 Magistratsgods: Salbjerg, Skrams Enge og Moseengene
ved Skolerne.

Matr. 8 Benzonsejes Gods Enge — Ørnesædes søndre Marker.

Matr. 20 Nyskovs Enge — Sydvest i Ulvemosen.

Matr. 21 Scheels Enge (Vallø Gods) — Skensved Mark ved
Ulvemosen.

Matr. 22—23—24 — samme.

Matr. 25 Forhen Sallev Jord ved Præstens Eng Øst for Sallev
vejen.

Matr. 26—27—28—29—30—31—32—33 — er Ørsted Engene i
Nummerorden sydpaa fra Præstens Eng.

Høvd-Engene ved den nederste Vej fra Sallevvejen og over mod
Benzonseje er følgende Matr. Nr.: 34—35—36—37—38.

Tykbose-Engene Syd for Klokesminde og Bybjergs Aas.

(Se Bykortet fra Aarene ved og efter Udskiftningen).

MINDESTENEN PAA ULVEMOSEN.

Det var under Grevens Fejde, at Grev Christoffer af Olden-
borg i 1534 paa sit Togt Syd paa fra Hvidøre over Roskilde tog
den nærmeste Vej mod Køge over Ulvemosen, hvor det berømme-
lige Møde fandt Sted, som Ulvemose-Stenen beretter om.

Inskriptionen paa Stenen lyder saaledes:

„Her paa Ulvemosen hyldede Bønderne Grev Christoffer af
Oldenburg paa Kong Kristian den Andens Vegne den 26. Juni 1534.

Rejst 1915“.

Mindestenen blev rejst af Byens Borgere; den laa i Havegærdet ved Lokalhistorikeren Ole Hansens Fødegaard i Gadstrup. Det var paa denne Mands Initiativ, at en Del af Ulvemosens interesserede Mænd drog ud og løftede Stenen fra sit aarhundredaarige gamle Leje. Den blev bakset op paa Brygger Lars Andersens Blokvogn.

Mindestenen paa Ulvemosen.
Paa 400-Aarsdagen for Begivenheden.

L. Rasmussen fot.

Billedet af denne Begivenhed blev foreviget af en tilfældig Fotograf, der netop var i Gadstrup. Mændene, der udførte Arbejdet og i Fællesskab kørte Stenen paa Plads, er følgende set fra venstre: Tømrer L. P. Larsen, Skrædder O. P. Olsen, fhv. Gaardejer af Solrød Ole Hansen, fhv. Gaardejer Peder Olsen af Sallev, nu Ulvemosen, Møllebygger H. P. Nielsen, Brygger Lars Andersen, Havdrup Bryggeri, Urmager L. N. Enebo og Parcellist Hans Rasmussen ved Nyskov.

Stenen rejstes i Andelsbageriets Anlæg ved Hovedgaden. Da Bageriet saa byggede den nye Bestyrerbolig og Butik i 1932, blev Stenen flyttet nogle faa

Meter og staar nu ved Gavlen af Huset i et lille Anlæg paa en meget synlig Plads.

Et andet Billede viser Borger- og Haandværkerforeningen samlet omkring Stenen.

Foreningen har paataget sig Vedligeholdelse af Anlægget, hvor Stenen har sin Plads.

Mindestenen læsses i Gadstrup. De fem Mænd i første Række er fra venstre: Tømrer L. P. Larsen, Gmd. Ole Hansen, Møllebygger N. P. Nielsen, Urmager L. N. Enebo og Parc. H. Rasmussen. De tre i anden Række er fra venstre: Skrædder O. P. Olsen, Gmd. Peder Olsen og Brygger Lars Andersen.

AFVANDINGEN AF ULVEMOSEN.

Afvandingsforholdene paa Ulvemosen var yderst slette. I de mange smaa Render mellem Agrene skulde Vandet løbe i Hovedgrøften, der blev gravet i 1805 ifølge Landvæsenskommissionens Kendelse om skadeligt Vands Bortledning fra Mosen; dette var meget nødvendigt, da Afvandingen muliggjorde mere Bebyggelse, og Jorden fik mere Værdi, men selv om Vandet forsvandt i Sommerhalvaaret, var der Ulemper i Vintertiden, længe efter at Hovedvandløbet var udgravet.

Det højeste Punkt af Ulvemosen begynder ved Jernbaneoverskæringen og omfatter Stationsbyens Midterparti op mod Vandværket, ca. 27 Meter over Vandfladen.

Sognevejen fra Havdrup Kirkeby over Ulvemosen til Ørsted blev ikke lagt i Flugtlinie, men da den naaede Sallevvejen, drejede den fra Lavningen til venstre frem til Højden paa den anden Side af Jernbanen for saa at dreje til højre og gaa i lige Linie op mod Herregaarden Benzonseje, gennem Gaardspladsen og over Marken til Rye Bakke og Ørsted By. I Aaret 1801 blev Vejen gennem Gaarden ført udenom den da nyplantede Skov, Trøjborg Parken. Hvis Vejen fra Havdrup var ført lige mod Benzonseje, var alle

Huslodderne ved Skovvejen blevet skaaret midt over, og Vejen var kommet til at ligge i Lavningen ud for Havdrupvejen.

I Aaret 1805 den 19. August mødte Landvæsenskommissionen for Roskilde Amt paa Benzonseje, Amtmand Trechow, Landvæsens-Commissær Quistgaard og Prokurator Müller, i Anledning af et til Amtmanden indkommet Andragende fra Prokurator Salmon paa Benzonseje paa Dr. Hammers Vegne om skadeligt Vands Bortledning fra Ulvemosen.

Ved Indkaldelsen var følgende Lodsejere mødt: Forvalter Albrecht og paa Bondegodsets Vegne Forvalter Müller. Desuden var mødt Pastor Kynde fra Havdrup, Lodsejerne i Havdrup samt Rekvirenten Dr. Hammer ved Prokurator Salmon.

Efter at Kommissionen havde besigtiget Ulvemosen angaaende Bortledning af Vandet, traf Lodsejerne indbyrdes Aftale om Gravningen af Grøften, der var opgivet i en Længde af 1200—1300 Favne.

Paa denne Strækning skulde Grøften ved Begyndelsen være 4 Alen bred og omtrent 3 Alen dyb, hvorefter den aftoges i Forhold til Jordsmonnet indtil 3 Alens Bredde og $1\frac{1}{2}$ Alens Dybde. Det blev til hver af Lodsejerne at grave en Strækning paa 6 Favne pr. Td. Land, og dette skulde graves for Penge, som Forvalter Müller lovede at ansøge om, og der skulde begyndes i Lars Niensens Lod ved Havdrup Bys Huse, dér hvor Grøften var mindst.

Derefter blev følgende Bønder indkaldt til Møde: Anders Jensen, Matr. Nr. 3, Morten Andersen fra Magistratens Gods i Havdrup, Matr. Nr. 4, Rasmus Hansen med sin Søn Hans Rasmussen, Niels Pedersen, Peder Olsen og Hans Pedersen fra Magistratsgodset i Ørsted, Jens Andersen med sin Stedsøn Rasmus Olsen, Søren Olsen, Søren Pedersen og Peder Nielsen fra Svenstrup Gods i Ørsted samt Lars Nielsen, Svenstrup Gods i Havdrup paa Ulvemosen, Matr. Nr. 5. De var alle enige undtagen Anders Olsen, „Ørnesæde“, som modsatte sig at tage Part paa 20 Tdr. Land paa Grund af, at han ikke mente, at hans Mark kunde tilfalde saa stort et Stykke. For at undgaa videre Misfornøjelse blev det vedtaget, at Benzonseje af Anders Olsens Part tog 50 Favne, Pastor Kynde i Havdrup 20 Favne og Bønderne i Ørsted 30 Favne. Anders Olsen erklærede sig nu tilfreds og fik saa tildelt de resterende 20 Favne.

Forpagter Müller lovede at besørge Gravningen udført paa billigste Maade.

Da der intet videre var at forhandle, blev denne Forretning saaledes afsluttet. Som Underskrivere var følgende:

Treschow, Quistgaard, Müller, Ulrich, Birch, Fr. Müller, Sognepræst Kynde, Salmon, Jens J. A. S. Andersen, Peder P. N. S. Nielsen, Søren S. P. S. Pedersen, Rasmus R. O. S. Olsen, alle af Ørsted. Lars I. N. S. Nielsen, Anders A. J. Jensen, Morten M. A. Andersen, Anders A. O. S. Olsen, alle af Havdrup. Niels N. P. S. Pedersen, Hans H. P. S. Gævertsjen, Rasmus R. H. S. Hansen, Peder P. O. S. Olsen, alle af Ørsted. Paa Proprietær Larsens Vegne: Albrecht, Ramsøllille.

AFVANDING AF SNOLDELEV OG SALLEV MARKEN.

I 1819 besluttede Landvæsenskommissionen efter Forhandling med de interesserede Lodsejere, at der skulde graves en Grøft over Ulvemosen, som skulde afvande Sallev Marken og Langelodsgaardens Arealer paa Snoldelev Mark. Grøften skulde, efter at den havde passeret Vejen fra Ørsted til Havdrup By gennem en Sluse, falde ud i Havdrupgrøften ved „Ørnesæde“. Udgiften skulde fordeles med Halvdelen paa de interesserede Lodsejere i Snoldelev og Halvdelen paa Havdrup. Slusen var de fælles om at betale.

ULVEMOSENS ANDRE EJENDOMME.

Vognmand Larsens Ejendom Matr. Nr. 3 er bygget af Vognmand Jens Peder Jensen til Afholdsrestauration i 1912 under Navnet „Parnas“. Her paa nævnte Matr. Nr. blev der i 1862 opført et 3-længet Husmandssted med en Jordlod paa 3 Tdr. Land af Niels Poulsen fra Kildebrønde. Hans Hustru Kirsten Pedersdatter stammede fra Svendsens Gaard i Ramsøllille.

Niels Poulsen blev indkaldt i Krigen 1864, men blev ved et Tilfælde ombord paa Skibet under Transporten af Soldater dræbt ved et Vaadeskud fra eget Gevær, idet en Rem fik fat i Aftrækkeren, saa Skudet gik af, og han mistede Livet. Hans Enke, Kirsten Poulsen, giftede sig en Tid efter med Væver Anders Nielsen, som tillige senere blev Postbud, da Jernbanen blev anlagt og det nye Postkontor oprettet. Han var eneste Postombærer, og Ruten gjaldt hele det Distrikt, der nu delvis er underlagt Havdrup, Gadstrup og Lille Skensved. Hver By havde da sit eget Sted at faa aflagt Aviser og Breve paa og ikke som nu ind ad hver Mands Dør. Anders Nielsen var født i Kundby Sogn 1832 og døde 1914 i Hedehusene. Disse to Mennesker er andet Sted nævnt i Forbindelse med Havdrup Missionshus.

I 1911 købte Mejerist Chr. Jensen Væveren Anders Nielsens Hus med Jordarealet og indrettede her det første Mejeri paa Ulve-

Væver Anders Nielsens Hus. I denne Ejendom var det første Smør- og Mælkeudsalg i Stationsbyen.

mosen; men snart efter brændte Stedet, og det nye Mejeri blev opført paa dets nuværende Plads. I mange Aar har Mejeriejer Valdemar Larsen videreført Virksomheden og forsynet Byens Borgere med Mejeriprodukter.

GRØNDALSHUSET. — ET JORDAREAL af 5200 KV. ALEN.

1873 sælger Jens Chr. Hansen Møenbo til Sadelmager Peder Pedersen, som byggede Huset 1874.

1875 sælges Ejendommen til Slagter Grøndal, der kom fra Solrød fra den Ejendom, som nu beboes af Gaardmand Hans Chr. Hansen ved Landevejen. Grøndal var flittig og fremsynet, Kreaturer af alle Arter købtes og solgtes, Ladninger af Tyre, Køer og Kalve solgtes levende til København. Hver Uge slagtedes Svin i hele Flokke o. s. v. En Søn overtog Ejendommen og boede her til midt i 1890. Den gamle Madam Grøndal var en rigtig Slagtermadamme, munter og charmerende. Den gamle Slagter Grøndal var en høj kraftig Mand med Bakkenbarter som Kong Kristian den Niende. Det var en Fest at se ham flænse en Gris op og tage Kniven i Munden, naar han skulde bruge begge Hænder. Grøndal rejste herfra med mindst en halv Million Kroner og købte en Ejendom paa Vesterbrogade 112 i København, hvor Ægteparret boede til deres Død.

Efter William Grøndal blev Højer fra Skovsbo Ejer af Grøn-

Jens Rasmussens gamle Hus paa Matr. Nr. 4 ved Hovedgaden, Senere Snekker Plauborgs Ejendom. Nu nedrevet. L. N. Enebo fot.

dalshuset. Højer reparerede Tærskværker og var Remme- og Halmbaandsfabrikant.

Gæstgiver Anders Christensen fra Havdrup Kro var en Tid Ejer af Ejendommen, indtil Læge S. P. A. Pedersen købte den i Efteraaret 1905 efter at have praktiseret paa Ulvemosen siden 1898. Han afsluttede sin Praksis her i 1939 og flyttede med sin Hustru Alida Pedersen, født Grove, til København. Der var to Døtre Ebba og Gudrun.

Lægens store Praksis vidnede om Tillidsforholdet, der bestod mellem ham og Patienterne. Læge Pedersen blev mødt med stor Sympati i den By, han ofrede sit Liv og sin Arbejdskraft. Hans høje, anselige Skikkelse var fra Ungdommens Dage særlig tiltalende, han røg sin Cigar med Velbehag og kørte sin Bil med Varsomhed. Ejendommen blev velholdt og tilbygget Veranda og Frontspice.

Læge Pedersen solgte i 1942 sin store Ejendom, kaldet Grøndals- huset, til Cyklehandler H. Pedersen for 28,000 Kr. Fra April 1943 til April 1948 havde Sogneraadet lejet Lokaler til Sogneraadskontor i Ejendommen.

URMAGER LARS NIELSEN ENEBOS EJENDOM.

Omkring 1899 blev flere af Møllemarkens Parceller udstykket, deriblandt Urmager Lars Nielsen Enebos Areal, 816 m² og 764 m². Lars Nielsen Enebo var født i Ørsted 1870 og døde 1922; han rej-

ste som ung Urmager paa Valsen i Tyskland og nedsatte sig som Urmager med Værksted i Andelsbageriets Bygning. L. N. Enebo var anerkendt som Selvbygger af Taarnure samt Ure, der viste Solens og Maanens Gang, Dato, Maaned og Aar, altsammen ved Beregning og Konstruktion. Han var en glimrende Kammerat i Foreninger, vittig og munter, Sportsmand, anerkendt af Fagfæller. Sønnen Svend Enebo førte Forretningen videre og byggede det nye Hus i 1927. Enebo er Kontordagsbestyrer i Bondestandens Sparekasse, Havdrup Afdelingen.

TIVOLIHUSET MATR. NR. 8 ULVEMOSEN.

En Parcel med 3 Tdr. Land med Hus paa Hjørnet af Ørstedvej og Sallevvej; ved Aarene 1812—13 var Ejeren Justitsraad Hage,

Lars Larsens gamle Hus ved Hjørnet af Skovvejen, hvor Lægeboligen nu ligger.

Benzonseje. Brugeren var Husfæster Ole Pedersen. Arealet blev i Aaret 1870 overskaaret af Jernbanen. Fæsterne var i tre Slægtled Familien Lars Larsen. Huset var muligvis det ældste Hus paa Ulvemosen, fra sidst i det 18. Aarhundrede. Det var et stampet Lerhus med Vægge, der var en Alen tykke; der var to Rum til Stuer, et aabent Ildsted, en lille Lo og Plads til 2 Køer og en Kalv i Stalden. Navnet „Tivoli“, som Byens Folk senere gav Huset, stammer fra, at det til Tider var beboet af Personer, hvis Væremaaede gav Anledning til Udtalelser som: „Ja, det er vel nok et værre Tivoli, det Hus“.

I 1940 købte Læge Bendsen Huset til Nedbrydning og byggede her den nye Lægebolig.

Arealets oprindelige Tilhørsforhold er beskrevet andet Sted. Resten af Arealet vedblev at tilhøre Risbyholm indtil 1947 og er nu udstykket til Parcelbebyggelse.

MATR. NR. 7. Huset, hvor den kloge kone boede.

Paa Hjørnet af Havdrupvejen og Sallevvejen lå et ældre Hus, antagelig bygget omkring Aaret 1800. Aarstallet 1816 er indhugget i Træværket. Dette Hus var sikkert et af de ældste paa Stedet. Her boede Rasmus Jensen og hans Kone, Ane Rasmus, fra 1857 til 1900. Ane var særlig kendt for at helbrede Folk for Skæversyge (Engelsk Syge). Patienterne drak Mælk af Anes gamle Sko og blev derefter smurt ind med Skæversalve. Det var en god og anset Kur, særlig for Børn og unge Piger. En Kendsgerning var det, at mange blev fri for Sygdommen og kunde sige god for Kuren. Ane var meget berømt i Oplandet. I Aaret 1900 solgte Skifteretten Rasmus Jensens Dødsbo med tilhørende 3 Tdr. Land til Snedker Lars Larsen, fhv. Møllejer Lars Larsens Søn, for 2600 Kroner. Huset ejes nu af Billedskærer P. Borre, der er kendt som Istand-sætter af mange af Egnens Kirkers Inventar, og han har i mange Aar udført betydelige Arbejder i andre Kirker paa Sjælland og i Jylland — et Arbejde, han har faaet megen Anerkendelse for.

Matr. Nr. 10 af Ulvemosen, nuværende Ejer H. J. Brandt, var indtil 1812 Fæstehus under Benzonseje, Areal $7\frac{1}{2}$ Tdr. Land. Nyt Hartkorn 4 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. samt Præste- og Kirketiende til Præsten.

I 1832 udsteder Anders Olsen Skøde til Lars Nielsen for 383 Rd. 46 Sk. 1845 og 1864 skiftes Ejere. 1868 køber Lars Kristof-fersen et Jordstykke af Matr. Nr. 5, det nuværende Slagter H. Jensen tilhørende Areal, for 1500 Rigsdaler. 1886 sælges Stedet til Musikker Jens Andersen for 9900 Kr. 1896 overtager Musikker Jens Sørensen Stedet og var Ejer indtil 1941, da H. J. Brandt, forhen Ny Hyldagergaard, købte dette.

Matr. Nr. 14 af Ulvemosen, Ejer Viggo Jensen, Areal $9\frac{1}{2}$ Tdr. Land, Hartkorn 5 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., forhen under Benzonseje. Stedet har været i Slægtens Eje fra 1840, da Niels Petersen købte det for en Købesum af 455 Rigsdaler. 1867 overgaar det til Enken og hendes myndige Arvinger, der samme Aar afstaar Stedet til Sønnen Peder Nielsen for 1250 Rigsdaler.

Peder Niensens efterlevende Hustru, Kirsten Larsdatter, tilskøder Huset til sin Svigersøn Viggo Jensen i Aaret 1905.

Fru Kirsten Larsdatter var i Huset hos sin Datter og Svigersøn til sin Død i 1941. Paa sin 100 Aars Fødselsdag modtog gamle Kirsten Gaver og Opmærksomhed fra baade Ind- og Udland, deriblandt fra Danmarks Konge.

EJENDOM VED SKOVVEJEN MATR. NR. 15 A ULVEMOSEN.

Hus med Jordareal 10 Tdr. 6 Skp, gl. Hartkorn 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., nyt Hartkorn 5 Skp. 2 Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb, gl. Skat 3 Rdl. 6 Sk. Forhen Fæstehus under Benzonseje, men frasolgt Gaarden 1812.

Samme Aar tilskøder Møller og Smidt Ejendommen til Niels Hansen for 440 Rigsdaler.

1851 afstaar Niels Hansens Enke Kirsten Larsdatter Stedet til Svigersønnen Christian Rasmussen for 600 Rdl.

1901 overgaar Ejendommen til Rasmussens Svigersøn, Slagter Anders Nielsen, for 4600 Kr. samt Aftægtsværdien, som er kapitaliseret til 7000 Kr.

Anders Niensens Enke Marie Nielsen overtager efter Mandens Død Ejendommen og sidder i uskiftet Bo til sin Død 1947.

Datteren Tala Nielsen arver som eneste Barn Ejendommen og gifter sig samme Aar med Niels Simonsen fra Ørsted Hestehave. Niels Simonsen og Hustru er Ejer af Stedet endnu 1948.

Herefter følger et fra dette Husmandssted meget udførligt skrevet Skøde, der omhandler Aftægt eller Undertag, som blev paalagt et Husmandssted med Jord omkring Aarene 1851.

SKØDE MATR. NR. 15 A Ulvemosen.

Første Klasse 4 Rigsdaler. L. N. 30 D. 1851.

Jeg undertegnede Kirsten Larsdatter hensiddende i uskiftet Bo efter min afgangne Mand Niels Hansen overdrager og bortskøder jeg herved fra mig og Arvinger i Kraft af de i Ramsø-Tune Herreders Justitsprotokol under 11. April 1845 og 18. Juni 1847 til min Svigersøn Christian Rasmussen den bemeldte min Mand og mig efter Skøde af 10. December 1812, thinglæst 18. s. M., tilhørende Ejendom paa Havdrup Ulvemose i Havdrup Sogn, som under Matr. Nr. 15 staar anført for gammelt Hartkorn 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. og nyt Hartkorn 5 Skp. 2 Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb., med tilhørende Jorder, Sæd og Afgrøde, Besætning af Kreaturer og Avlsredskaber samt alt mit Indbo og Udbo uden Undtagelse, alt saaledes som samme nu findes paa følgende Vilkaar:

§ 1. Kjøberen Christian Rasmussen udbetaler til mine 5 Sønner Ole, Rasmus, Jørgen, Lars og Hans Nielsen samt til mine 3 Døtre, Mette, Ane og Kirsten Nielsdøtre, hver 30 Rbd., siger Tredive Rigsbankdaler, som ialt udgør 240 Rbd., der skal anses som deres Vederlag for Arveret efter begge deres Forældre, uden at de i saa Henseende skal kunne gjøre videre Fordring, under hvad Paaskud det end maatte være.

Da min Søn Hans og min Datter Mette er afgaaet ved Døden, er det en Selvfølge, at det dem tillagte Arvevederlag tilfalder disses Børn i Forældres Sted.

§ 2. At der fra Stedet udredes følgende Undertag til mig paa min Levetid:

§ 2 a. Til Bopæl indrettes uden Udgift for mig 4 Fag Hus i den vestre Ende af den paa Stedet værende Bygning, nemlig 2 Fag til Stue, et Fag til Forstue og Skorsten samt et Fag til Brændsel. Denne Bolig sættes i forsvarlig og beqvem Stand, forsynes med fornødne Vinduer og Døre, Loft med behørigt Lukke og Beslag og vedligeholdes saaledes bestandig for mig. Til denne Bolig forbeholder jeg mig Haven ved den vestre Ende af Huset med de deri værende Frugttrær samt de Frugttrær, som er i Gaardsrummet.

§ 2 B. Til Underholdning Tre Tønder Rug og Tre Tønder Byg, som leveres efter Fornødenhed frit formalet og tillavet ved Bagning og Brygning m. m. efter Bestemmelse. Fire Lispund grøn-saltet Flæsk, som leveres hvert Aars Jul. Et Lispund Smør, som leveres med Halvdelen hvert Aars Paaske og den anden Halvdel hvert Aars Mikkelsdag. Otte Pund Fedt, som leveres tillige med Flæsket hvert Aar. Tre Kander nymalket Mælk om Ugen, der leveres med en Kande hver Søndag, Tirsdag og Torsdag Morgen. Alt skal leveres med gode sunde Varer.

§ 2 C. Til Klædning seks Pund renheglet Hør og Ti Pund Blaar samt tre Pund Uld, der leveres i Efterhøsten hvert Aar.

§ 2 D. Til Ildebrændsel leveres 6 forsvarlige Læs Tørv og ansvarlig halv Favn Bøgebrænde, der leveres ved Sect. Hansdagstide hvert Aar. Tørven i hvertfald i rette Bjergningstid og indsættes samme Brændsel tillige i Hus.

§ 2 E. Til andre Fornødenheder 4 Rigsbankdaler om Aaret, som betales med Halvdelen i hver af de lovbestemte Terminer.

§ 2 F. Fri Vask og Renlighed samt Pleje og Opvartning i Sygdoms Tilfælde.

§ 2 G. Et Læs hvidt Strandsand om Aaret. Adgang til Vandstedet samt 4 Hønsekreaturer, født ved Marts.

§ 2 H. Til Brug ved Undertaget forbeholder jeg mig herved at udtage af Boet Sengeklæder, Kiste- og Gangklæder, Køkken-tøj og øvrige Fornødenheder af Bohave efter eget Valg og Bestemmelse, hvilket alt ogsaa skal falde tilbage til Husets Besidder, mod at derfra besørges og bekostes min anstændige Jordefærd efter Egnens Skik og Brug.

Undertaget skal i Tilfælde af Bopælsforandring tilføres mig, hvor jeg flytter hen inden for 2 Mils Grænsen fra Stedet, hvorfor den hermed betingede Bolig alligevel skal staa mig aaben i hvilket Tilfælde givende mig Erstatning for Mælken, endvidere hvis jeg ikke kan nyde, hvad andet er efter uvildige Mænds Skøn eller Overenskomst, hvilken Aftale og skal gælde, saafremt Undertaget ikke leveres forsvarligt.

Undertaget udgør anordnet beregnet 250 Rbd og er prioriteret i Ejendommen med Prioritet efter 3000 Rbd., hvilket ved Tinglæsningen begæres herved indtegnet i Realregistret. Og frasiger jeg mig herved al videre Ret eller Del i ommeldte Ejendom, som her-efter skal tilhøre forannævnte Svigersøn Christian Rasmussen og hans Arvinger med samme Rettigheder og Forpligtelser som ældre Adkomster tjente, fri for enhver Paatale og al anden privat Be-hæftelse end ovenfor er anført, imod at han opfylder foranstaaende Poster samt tilsvare alle de af Ejendommen gaaende Skatter og Byrder af hvad Art nævnes kan, fra 1. Januar d. A. og fremdeles.

Udstedt i Roskilde den 1. Februar 1851.

(Underskrift).

MATR. NR. 19 b PARCELLIST FREDERIK IIANSEN.

Fhv. Snedkermester Anders Mortensens gamle Ejendom, Areal ialt 10½ Tdr. 5 Skp. En Parcel af 19 a, senere tilkøbt et Jordstykke af Skensved Jord, en Husmandslod 4 Tdr. Land. Den nordre Længe var i ældre Tid Stuelænge, da Husmand Ole Christensen ejede Ste-det. Han var Svigerfader til Snedker Anders Mortensen. Den nu-værende Stuelænge er bygget omkring Aarene 1868.

Snedker Anders Mortensen var bekendt for sine solide Møbler, men blev særlig kendt ved sin Ligkistefabrikation. Han blev senere Ejer af Ulvebørsen ved Havdrup Station. Snedker Mortensen var en interesseret og velbegavet Mand, han var Medstifter af Naur-bjerg Mejeri, Havdrup Friskole, Branddirektør og Lotterikollektor. En Søn var Kommunalærer i København, en anden er Stadsingeniør H. P. Mortensen i Roskilde, Datteren Anna Mortensen er gift med Gaardejer Julius Frederiksen, Kyndeløse.

Frederik Hansen overtog Stedet efter sin Farbroder Rasmus Hansen i 1935. Han giftede sig med Gunhild Olsen fra Havdrup i 1939.

I ældre Tid laa der et lille gammelt Hus paa Matr. Nr. 19 tæt ved Vejen med klinede Vægge, Lergulv og smaa Ruder. Gavlene var sat op af Halmtotter fra Væg til Spidsgavlen; her boede Basse Birthe og Sønnen Bødker Niels. Birthe var kendt for at holde sin

Tømrer L. P. Larsens Fødehjem ved Skoven.

E. Olsen fot. 1968.

gamle Stue særlig proper og ren. Hun ernærede sig ved at sælge Hvedebrød, som hun hentede i Karlstrup Mølle i to store Vidjekurve, som hun ved Hjælp af et Aag over Nakken bar den lange Vej.

Matr. Nr. 34, forhen Niels Larsen og Hustru Inger Cathrine født Pedersdatter, er et Hus med Jord Vest i Ulvemosen nær Benzonsejes Skov, en Parcel af Høvd-Engene, nuværende Ejer Carl Møller, Areal godt 3 Tdr. Land med Hartkorn 1 Skp. 1 Fkd. 1¼ Alb. Fæstehus under Herregaarden. I 1840 var Peder Hansen Bruger af Jorden ifølge Kortet, der angiver ialt 7 Matr., der alle var Huse med Jordtilliggende.

Peder Hansens Hustru, der stammede fra Torpet ved Ringsted, kom som ung Pige til Benzonseje; hun giftede sig med Peder, og de vedblev begge at arbejde paa Gaarden, samtidig med at de passede deres egen Jordlod. I 1876 afstod de Huset til Datteren

Trine, der i 1874 var blevet gift med Ungkarl Niels Larsen fra Højelse. Niels Larsen arbejdede derefter hele sin Levetid paa Benzonseje som Herskabskusk og Arbejdsformand; deres Søn Lars P. Larsen lærte Tømmerfaget og kom som Svend vidt omkring i Landet. Han giftede sig med Marie Larsen, Datter af fhv. Møller Lars Larsen paa Ulvemosen, blev senere Mester og Lærer paa Teknisk Skole i Skensved, Branddirektør og Repræsentant i Husmandskreditkassen, hvor han senere blev bygningskyndig Direktør. L. P. Larsen var født 1875 og døde 1940, Hustruen var født 1873 og døde 1947. Der var en Søn og to Døtre i Ægteskabet, Gudrun og Ester. Sønnen Knud Larsen lærte Skovvæsenet og blev Skovfoged i St. Grønet Skovdistrikt ved Vejle. Baade Fader og Søn var stærkt interesseret i Hjemegnens Historie og alt, hvad der vedrørte Havdrup Sogn.

MATR. NR. 32, 33 OG 37 AF ULVEMOSEN.

Nuværende Ejer Hans Christiansen. Til Ejendommen hører et Areal paa ca. 16 Tdr. Land, fra ældre Tid kaldet Høvd eller Høvdengene, som Ulvemosens Kort udviser. Beliggende Nordvest i Ulvemosen, under Benzonseje Gods til 1815. Ejendommen er i 3. Slægts Eje.

Der udstedes Skøde fra Hans Larsen til Niels Christensen af Karlslunde ovennævnte Aar. 1855 sælger Enken Ane Nielsdatter Matr. Nr. 33 af Hartkorn 1 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. samt Matr. Nr. 37 til Hans Christiansen fra Saaby for 1700 Rdl.

Sønnen Jens Christiansen overtager efter sin Soldatertid Ejendommen 1894. Christiansen blev senere en bekendt og anset Mand. I kommunal Henseende Sogneraadmedlem og Formand for samme, Lægdsmand og Sognefoged. Alle disse Hverv blev udført med stor Akkuratesse.

Paa Grund af Jernbanens Forhold blev den gamle Vej med Vindebommen over Sporet nedlagt. Samtidig bekostede Statsbanerne i 1928 en ny Vej til Ejendommen ned over Matr. Nr. 10 ved Skovvejen. 1933 overtager Sønnen Hans Christiansen Stedet.

VAND- OG VINDMØLLER.

Havdrup havde indtil for faa Aar siden haft en Vindmølle i hver Bydel. Havdrup Stationsbys Mølle byggedes i 1840 og nedbrændte 23. Marts 1948. Møllen i Havdrup Kirkeby blev opført 1882 og blev nedlagt 1943.

Kornmalingen er at regne for den ældste Virksomhed i Verden.

Da den primitive omvandrende Mand i Stenalderen tænkte paa at knuse Planternes Frø og Skovens Nødder, laa det nær for ham at lægge en Sten paa Jorden med Frøet paa og knuse det med en anden Sten. Det var en ringe Opfindelse, som i Aartusinder blev anvendt her paa disse Breddegrader af det Vandrefolk, der i smaa Flokke slog sig ned i vort Land. Sten var der nok af. Da Bosættelse blev almindelig, fandt man ud af at dreje Stenene oven paa hinanden, og denne saakaldte Drejekværn blev derved til fast Inventar i de primitive Husholdninger. Sekler af Aar gik, før man lærte at anvende Vind og Vand til Drivkraft til Kværnen. Sten af den Art kendes fra Fund i Marker og Begravelsespladser; ogsaa paa vor Egn har vi fra den Tid en Sten, fundet ved „Ørnesæde“, med en skaalformet Fordybning i, der tyder paa Slid ved Brug. Denne Sten er i Nationalmuseet. Efter Folkevandringstiden kom der mere ordnede Forhold i Landene, og de store Jordbesiddere tog Vare paa Kværnens Udnyttelse, og Kornmalingen blev til en Rettighed for dem. Enhver Husmand og Besidder kunde frit bygge Mølle paa sin Ejendom, og disse Møller blev senere til et Privilegium, som enhver var nødt til at betjene sig af.

Enhver Egn havde sin Mølle, enten det saa var Kongens eller Lensmandens. Fik en enkelt Mand Ret til Mølledrift, maatte han svare en Mølleskyld. Ja, vilde man betænke Kirken eller Klosteret med milde Gaver, kunde Mølleretten ogsaa anvendes til dette Formaal, og Mølletvangen fulgte med; saa maatte Modtageren selv om at væрге sin Ret, der ogsaa gjaldt Forbud mod Kværn i privat Eje. Mølleri gik dog efterhaanden over til at kunne blive hver Mands Eje, og Mølletvangen ophævedes.

Der blev brugt Vandmøller, hvor der var Tilløb fra Højder, Enge og Søer, der kunde levere Vand nok til Trækkraft, senere kom Stubmøller, der drejedes af Vinden. De fleste Vindmøller laa paa Højdedragene parat til at fange Vinden, og de laa som et Kendemærke for Landskabet, hvis Korn de malede til dagligt Brød.

Den sidste Mølle i vort Sogn, den smukke Ulvemose-Mølle, der i over Hundrede Aar malede og sigtede vort Korn, stod som et Vartegn for Havdrup Stationsby og saas langt ud over Landet; den nedbrændte som omtalt i Foraaret 1948.

ULVEMOSENS MØLLESTED MATR. NR. 16 a.

Det gamle Møllested er forsvundet, men det har sin Historie. Der, hvor Købmand Knud Rasmussens Ejendom ligger, laa fra 1840 til 1880 det i sin Tid meget kendte Møllested og Bageri.

De gamle Tinglysninger redegør følgende:

Ejendommen havde et Jordtilliggende paa 3 Tdr. Land, kaldet Møllemarken. Grænsen i Nord var Skovvejen, mod Vest Niels Simonsens Mark og i Syd den nuværende Ulvemoosevej ved Folkets Hus. Der laa et lille Hus paa Arealet, nøjagtig dér, hvor Urmager Svend Enebos Ejendom nu findes.

Den gamle Mølle, Kro og Købmandsforretning.

Møller Christensen købte i 1840 Jordareal og Hus for 112 Rigsdaler, byggede Møllen og fik den assureret 1840 som følger:

En Møllegrund af Kampesten	1200	Rigsdaler
Møllen med Vinger, Akselomgang o. l.....	4500	„
1. Loft af Brædder m. m.	60	„
2. Loft med Skalkværn og Behør	380	„
3. Loft med Skraakværn og Behør	700	„
4. Loft med Skraakværn og Behør	350	„
5. Loft med en Perse og deslige.....	250	„
Ialt var Møllen med Tilbehør assureret for 7440 Rgd.		

1846 byggedes et Stuehus i Sønder, 13 Fag, 8 Alen bredt, 300 Rgd. Nordre Længe 11 Fag og samme Bredde, ogsaa 300 Rgd.

Saaledes var Møllen med begge Huse assureret for 8040 Rgd.

Møllen og Ejendommen paa Ulvemosen sælges i 1850 til Gaardmand Morten Pedersen i Havdrup for 9800 Rigsdaler.

1867 udsteder Morten Pedersens Enke Sidse Pedersdatter og Sønnen Peder Mortensen Skøde til Arne Peder Richter for 16,500 Rigsdaler, og 1868 sælger Arvingerne efter Møller Richter til L. E. Jakobsen, der var Svigersøn af Møller Richter, for 13,000 Rgd. Møllen var forpagtet ud engang imellem (Møller Bruun nævnes).

I 1876 sælger Møller L. E. Jakobsen Møllested og Jord til fhv. Gaardmand Lars Larsen af Svennerup ved Rønnede for en Købesum af 45,000 Kr. Der udstedes Mageskifteskøde fra Lars Larsen til Peder Nielsen med en Gaard i Jylland den 6. Maj 1880.

Der var Mellemlhandlere og mange Besværligheder ved Handelen, men da Lars Larsen blev forelagt en Oversigt over Gaardens Areal, som var meget stort, saa indlod han sig med dette Handelsjak og skrev under paa Slutsedlen. Nu tog Lars Larsen over for at besigtige Gaarden, der viste sig at være meget gammel og brøstfældig med kun én Ko til Besætning og et Par Faar.

Det meste af det store Areal var Lyng, og Redskaberne paa Gaarden var ringe, altsaa delvis en Ødegaard, som de laa her i Landet efter Svenskekrigens Tid.

Nu sker det mærkelige, at medens Lars Larsen var i Jylland, saa brænder Mølle og Møllestedet samme Nat. Ilden slog ud fra Møllehatten, og Persen fik Skylden; det havde blæst godt, og Persen var lagt haardt op for at holde fast paa Vingetrækket. Ildens Opkomst blev aldrig opklaret. Da Lars Larsen kom tilbage, var han ude af Stand til at overtage Gaarden i Jylland eller faa Handelen omstødt.

Lars Larsen har muligvis af økonomiske Grunde været nødt til at sælge Møllestedet, og det har maaske faaet ham til at sætte sit Navn paa Papiret, der var opstillet af Modparten.

Ved Ildebranden mistede Lars Larsen og Hustruen en Søn, der indebrændte. Børnene, der sov paa Loftet, var vækket og kom ned, men Sønnen Hans, der var 14 Aar, syntes, det var for tidligt at staa op, og man mente, han var gaaet tilbage til Sengen. Fru Larsen var jo ene hjemme, og i det rædselsfulde Øjeblik, hvor hun skulde tænke paa at faa Børnene ud, troede hun, at Hans var løbet ud af Huset. Moderen og Børnene kom ind til Skrædder Peder Olsen, der boede i Nærheden, hvor de kom i Seng og blev opvarmet; det var en kold Oktobernat.

Hustruen spurgte alle, om de havde set hendes store Dreng, og der gik Bud til alle de Hjem, hvor det kunde tænkes, at han var tyet hen, men forgæves blev Drengen eftersøgt alle Vegne. I Brand-

tomten fandt man senere Drengens Lig blandt brændte Dynevaar og Fjer.

Familien var nu i en vanskelig Stilling, men ved Flid og Nøjsomhed lykkedes det den at skabe en Eksistens ved Kransebinderi og Træskomageri.

I mange Aar derefter boede Lars Larsen med sin Familie i det gamle Hus, som var Politiafficiant Smiths Bopæl ved Sallevvejen, dér, hvor Jens Jonassen nu bor, og herfra var Virksomheden kendt langt ud i Omegnen. Lars Jensen var en velbegavet Mand, der interesseret tog Del i Foredragsvirksomhed, Brugsforening og Skoleforhold.

Senere overtog de gamle Forældre sammen med Sønnen Snedker Lars Larsen det gamle Hjørneste Mat. Nr. 7 ved Havdrupvej og Sallevvej, dér, hvor nu Billedskærer Borre bor; Resten af Arealet blev udstykket til 21 Villaparceller langs Sallevvejen.

KROEN PAA MØLLEMARKE

var bygget af Møller Richters Søn Arent Richter; der var tinglyst en Krobevilling til Møller Bruun i den gamle Møllegaard paa selve Matriklen. Bruun overtog Møllen efter Richter, som den stod, og i Møllegaarden var der baade Købmandshandel og delvis Gæstgiveri, som senere flyttedes til den nyopførte Kro.

Havdrup Kros Rejselade blev opført 1870 samtidig med Jernbaneanlægget og Stationsbygningen.

Købmandsforretningen her paa Ulvemosen havde nu Butik i den søndre Længe af Krobygningen. Kro og Købmandshandel var en nødvendig Sømmenslutning i de Dage. Her kunde Livets Fornødenheder faas, og herfra drog man belæst hjem med Mel, Gryn, Sukker og Salt m. m. og styrket med et Glas Øl, et Par Snapse i Tilgift samt 3 Pægle til 27 Øre i Kurven. Kro og Købmand slog lige godt an paa Stedet.

Ved Kroen blev opført en Dansesal af Træ; den var ottekantet, og den vandt Ry langt ud i Nabosognene. Salen var enestaaende i sin Tid netop for dens Forms Skyld, og Folk sagde ofte i Munterhed: Her kan vi vel nok faa os en ordentlig Vals rundt paa Gulvet. Der var altid stuvende fuldt Hus, og der kom Penge i Skuffen. Havdrup Ulvemose med den nye Station og Kro var svært i Vinden.

Paa det i 1880 nedbrændte gamle Møllestedes Grund begyndte den nye Ejer, Møller Peder Nielsen, at bygge en ny Mølle, men da Grunden var rejst til Omgangshøjde, blev der fra Husmand Chri-

sten Rasmussen nedlagt Protest, fordi Møllen vilde komme for nær til hans Mark og Ejendom, og han fik Medhold.

P. Nielsen nedrev Møllegrunden og flyttede til den Plads, hvor Møllen stod, til den atter brændte i 1948.

Men det Bageri, som byggedes paa den gamle Plads, var i mange

Møllen ved Bageriet. *Aage Remfeldts fot.*

Aar efter 1882 brugbart, med Bagerovn i den nordre Gavl og forpagtet ud til Bagermester Larsen. Der var Butiksudsalg midt i Huset og Beboelse i søndre Gavl. Ejeren Peder Nielsen var en beregnende Mand. Han byggede nu nyt Bageri ved den nye Mølle og nedlagde det andet Nord for Kroen. I Aaret 1900 blev det solgt til Andelsbageri med Mølle og deslige.

Peder Nielsen giftede sig med Folketingsmand Hans Hansen Menstrups Datter; der var to Børn i Ægteskabet.

Peder Nielsen var tillige Ejer af Kroen og den deri værende Købmandsforretning. Hele Bygningskomplekset var i mange Aar den lille Stationsbys Midtpunkt.

En Broder til Peder Niensens Kone kom senere i Huset hos dem samt en meget berejst gammel Skræddermester, der kom fra London. Hans Navn var M. C. Schmidt; han tilskrev Sognet et Legat, hvis Renter en Gang aarlig udbetales til ubemidlede i Stationsbyen.

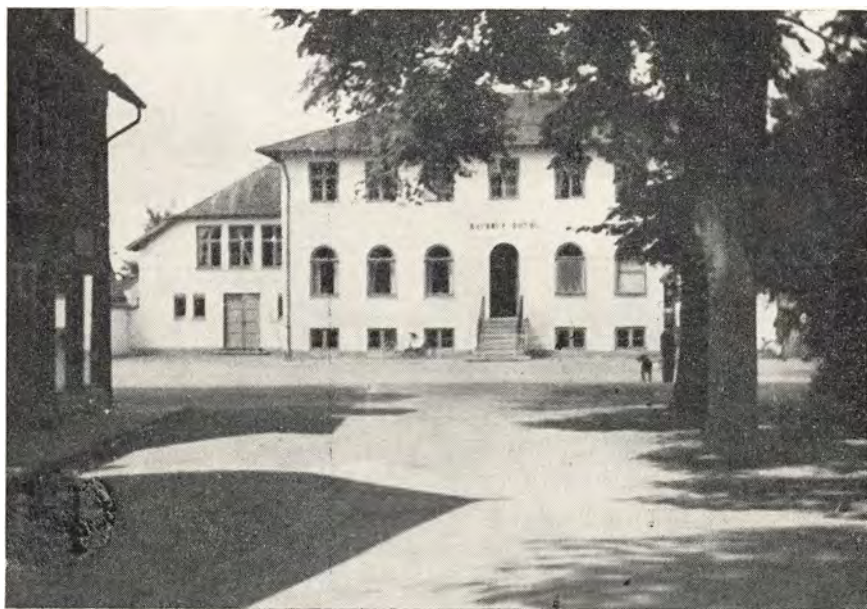
Mange Begivenheder knytter sig til Kroen, hvor Kromand Peder Jensen og Krokonen Sidse i mange Aar var Midtpunkt. Handelsfolk, Slagtere, Kræmmere og andet Godtfolk satte et særligt Fræg paa Bybilledet. Her standsede mange af Egnens Køretøjer paa Vejen til eller fra Roskilde Maanedsmarked. Det var interessant at betragte dette Folkefærds forskellige Typer nøjere; blot man betragtede Hesten for Vognen, vidste man den kørendes Navn, hvor længe hans Ophold vilde vare i Skænkestuen, og hvor han hørte hjemme.

Den daværende Købmand F. Agersted, som havde til Huse i Kroens sydlige Del, var eneste Købmand, indtil Brugsforeningernes Tid. Agersted var født i Ringsted 30. Maj 1846, han etablerede sig som Købmand i Havdrup Ulvemose 1873 og var her til 1895, da han købte en anselig ældre Forretning i Ringsted; denne drev han til 1909. Derefter flyttede han til København, hvor han døde 16. Oktober 1914. Hans efterlevende Hustru Fru Augusta Agersted var født i København 2. August 1852 og døde samme Sted den 7. Maj 1918. Der var 10 Børn i Ægteskabet.

MØLLEMARKE MTR. NR. 16.

Havdrup Kro, der ikke var privilegeret, var ikke alene et Værtshus med Drik, Baller og Fester, men tillige et Herberge for rejsende. Undertiden kom der „sorte“ Folk, der som rejsende Nomader drog om i Landet og flikkede og tiggede; de kunde bruge alt, ogsaa Høns og Pattegrise fra Møddinger, selvdøde og fordærvede Dyr, deres Fingre var ofte „lange“, saa man maatte vare sig ved Nattetider, at Døre og Porte var vel lukket, naar disse Folk viste sig, og de var slet ikke sjældne paa Vejene mellem Roskilde, Køge og Ringsted. De manglede altid Foder til deres Heste og Mælk til Børnene. Der var baade gamle og unge, Folk i alle Aldre, og de holdt godt sammen. Baalet flammede, og paa Stegepanden var alt spiseligt

brugbart; de fiskede i Moser, Søer og Aaløb, hvor de kom frem, og de vilde ogsaa gerne spaa over Haandens Linier for en Mønt eller to. Det var hærdede Folk, der laa i Telte om Vinteren og trillede Ungerne i Sne. Man undredes over det Naturliv, disse Mennesker levede, og Børnene var sunde og velnærede; der var ofte flere Kvinder end Mænd, det var Folk Syd fra, ofte sorte som en Kakkelovn. De sad gerne paa Hug og røg af smaa Piber af Kridt

Havdrup Hotel.

H. K. Nielsen fot. 1948.

eller Træ, og de kunde bruge alt andet end Tobak til at fylde i Piberne. Det var netop her paa Møllemarken, de undertiden slog sig ned en Nat eller to, naturligvis har Stedet med Bageri og Krosted været en Station paa Vejen for den Slags næsten hjemløse Folk.

Naar Møllemarkens mange forskellige Virksomheder i Tiden fra 1840 til 1948 er opført i Sognebogen, er det, fordi disse ret store Ejendomme med Købmandsgaard, Hotel, Bageri og Mølle samt tre Fabrikker og Beboelseshuse kom til at dominere paa Matr. Nr. 16.

Havdrup gamle Kro brændte 12. Marts 1928, men blev derefter genopbygget under Navn af Havdrup Hotel.

SYDBANEN ANLÆGGES OVER ULVEMOSEN.

I 1868 den 24. Januar meddelte Indenrigsministeriet „Det sjællandske Jernbaneselskab“ Koncession paa Anlægget af Sydbanen. Banen aabnedes 1870.

Fra denne Tid skiftede Ulvemosen og Omegnen Karakter. Suset udefra lavede op i Hverdagslivet, men gav samtidig Anledning til Spekulationer over, hvilken Fordel eller Ulempe Banen vilde give. Skinnevejen overskar mange Marker, men gav samtidig bedre Transportmuligheder.

Der var paa et vist Tidspunkt Plan om, at Banen skulde udgaa fra Taastrup og videre over Havdrup Kirkeby til Køge. Dette blev imidlertid opgivet, og Roskilde-Køge blev Resultatet. Bønderne fik 250 Rigsdaler pr. Td. Land for Jorden.

Skinnevejen gaar ind i Havdrup ved Ulvemosens nordvestlige Hjørne over den gamle Præstelod og Ørstedengene til midt i Havdrup Ulvemosen, den nuværende Havdrup Stationsby.

Selve Stationsbygningerne blev bygget af en Mand ved Navn Køller; Havdrup Kro og Rejselade blev opført af samme Bygmester.

Ved Jernbanens Anlæg var mange Arbejdere beskæftiget, baade danske og svenske. Folk fik Lov til at køre gratis til Vordingborg, hvor de besaa Byen og glemte Togets Afgangstid, hvorefter de maatte gaa tilbage til Havdrup.

Min Fader, som kendte mange af disse Mennesker, fortalte, at mange var rejst ud i Træsko, da Afrejsen skete uden Varsel. Baade unge og ældre prøvede denne nye berømmelige Kørsel og mente selvfølgelig, at de kom lige let og frit tilbage. Togpersonalet morde sig meget over, at Folk glemte Togets Afgangstid og maatte gaa hjem.

Hvor Sallevvejen og Vejen fra Havdrup Kirkeby mødes, begynder Hovedgaden i Stationsbyen. Jernbanen skærer Vejen i en spids Vinkel. Straks efter Overskæringen drejer Vejen fra Ørsted og Viby ind i Hovedgaden.

Benzonseje, det nuværende Risbyholm, med Hovedgaard og Skov ligger 1 km Vest for Stationsbyen ved denne Vej. Gaardens gamle Ejer Godsejer P. A. Hebert var medbestemmende ved Jernbanens og Stationspladsens Anlæg. For Gaarden var Jernbanetrafikken et godt Aktiv; der blev anlagt Tipvognsspor til Gaardens Grusgrave, og man ser endnu de mange Huller paa Markerne.

Selv om det gik langsomt, gav Jernbanen Oplomstring til Ulvemosen og Oplandet dér omkring. Transport af Kreaturer og Landbrugsprodukter til de nærmeste Købstæder og Hovedstaden var lettet i betydelig Grad.

PLADSEN FORAN JERNBANESTATIONEN OG HOTELLET.

Her blev Stationsbyens Midtpunkt, Byens Torv om man vil. Da Jernbanen blev anlagt i 1870, blev denne Plads afsat. De store, smukke Træer, der flankerer Pladsen, er en Pryd for Byen, som enhver Borger bør værne om og bevare til sene Tider, uanset Byplan og Trafikudvidelser. Træerne blev plantet umiddelbart efter

Havdrup Apotek.

Pladsens Planering. I Hørups og Albertis Tid blev de store politiske Møder afholdt paa dette Sted.

Stationsbyen kunde paa et vist Tidspunkt have faaet Realskole, men fik Apotek og Klasselotterikollektion. Etatsraadinde Holme, Benzonseje, ønskede imidlertid ikke at sælge Jord til Byggepladser i hendes Tid, ellers havde Havdrup Apotek ligget, hvor nu Hjørneparcellen er købt af Malermester Nielsen. Godsejer Nielsen (Kvægeksportøren Berliner-Nielsen) tilbød i sin Tid nævnte Hjørneparcel til Byen i den Hensigt at oprette en Realskole, men Sognekstyrelsen mente ikke at kunne modtage Tilbudet, da Roskilde og Køge begge havde Skoler af denne Art, saa dette smukke Tilbud blev ikke til Virkelighed paa Ulvemosen.

I Albertis Tid fik Ulvemosen et Apotek og en Klasselotterikollektion. Alberti var Folketingsmand i Køgekredsen fra 1892 til 1908. Paa Grund af hans Indflydelse fik Lille Skensved sin Holdeplads, medens Gadstrup Holdeplads blev oprettet ved Folketingsmand i Lejrekredsen Ole Hansen Bringstrups Bistand. Derved syn-

tes de gode Borgere i Havdrup Stationsby, at deres Interesser var gaaet for nær, hvorfor en Delegation fik Foretræde for Alberti, som da var Minister. Delegationen bestod af Snedker A. Mortensen og Lærer Wiskinge, Skensved. Ministeren indsaa, at Stationsbyen Havdrup havde lidt et Tab ved at faa afskaaret Oplandet paa begge Sider med to Holdepladser og spurgte derfor, hvilken Erstatning det var muligt at give i Stedet. Om muligt et Apotek eller en Lotterikollektion? Han motiverede det som aktuelle Ting, der vilde trække Folk til Byen og tilføre denne Forretning.

Det skete, som Ministeren foreslog, og Byen fik de to Institutioner. Den udvalgte Apoteker, Kjær, fandt sig ikke foranlediget til at søge personlig Foretræde hos Etatsraadinde Anna Holme for at faa en velbeliggende Byggegrund paa Hjørnet af Skovvejen Matr. Nr. 8, men sendte Etatsraadinden et Brev med Forespørgsel om Salg af Jord til Apoteket paa dette Sted. Dersom Apotekeren havde udfoldet den personlige Veltalenhed, som han var i Besiddelse af, havde Fru Holme sikkert imødekømt hans Andragende, nu derimod blev det et Afslag. Det var en stor Skuffelse for Byens Borgere, at Apoteket ikke kom til at ligge paa Hjørnet af Hovedgaden, men et Stykke nede paa Ørstedvejen paa Matr. Nr. 15, nu Slagter Nielsens Jord. Heldigvis var der fremsynede Mænd, der evnede at rejse ret store Virksomheder: To Trævarefabrikker, Skotøjsfabrik, en Radiokassefabrik, Bryggeri, Andelsbageri, Brugsforening og Foderstofforening. Desuden startede flere Haandværkere og Købmænd Forretninger.

Alle Byens Virksomheder omtales senere i Ulvemosens Historie.

HAVDRUP FORSAMLINGSHUS EFTER FRISKOLENS OPHØR.

Efter Ophævelsen af Havdrup Friskole i 1903 og Amdi Jensens Bortrejse fra Sognet skete der en betydelig Forandring med Havdrup Friskole og Forsamlingshus. De gamle Aktionærer var under de skiftende Forhold med den hidtidige Brug af Huset inde paa, at Huset og Forsamlingssalen vedblivende burde være Samlingssted for den Kreds af Mennesker fra Egnen, der vilde bevare de gamle Traditioner.

Aktionærerne i Friskolen og Forsamlingshuset fra 1884 ønskede en Tid efter Skolens Ophør at lade Bygninger og Grund overgaa til andre; derfor traadte en ny Stab til og tog fat, dannede et nyt Selskab og udbetalte de gamle Aktionærer deres Andel, saafremt de ikke ønskede at træde ind i det nye Interessentskab.

De skiftende Bestyrelser af interesserede Mænd i Havdrup ledede Driften, udlejede Lokalerne til stedlige Foreninger: Foredragsforening, Afholdsforening og den paa Stedet værende talstærke Gymnastikforening.

Som Vært i Huset var der gode Folk, der varetog alle løbende Forretninger; Huset ansøgte om og fik Beværterbevilling uden Spiritus med Ret til Udskænkning af Kaffe, Øl og Sodavand.

Folkets Hus med Filial af Køge Bank. Forhen Friskole og Forsamlingshus.

H. K. Nielsen fot. 1948.

Det nye Interessentskab var klar over, at Huset snart trængte til Istandsættelse. Der gik flere Aar, og man begyndte at sysle med Planer om at ombygge eller sælge Huset. Der indkom Tilbud fra Købere blandt Egnens Folk, og det resulterede i, at Socialdemokratiet og Arbejdsmandsforbundet for Havdrup og Omegn meldte sig som Købere. Ved et Møde mellem Parterne den 24. Marts 1936 blev der ved Forhandling Enighed om Overtagelse af Huset, hvorefter Slutseddel blev underskrevet. Købesummen var 6200 Kr.

Den stiftende Generalforsamling i Aktieselskabet fandt Sted 3. April 1936, hvor Selskabets Lovudkast forelaa. Navnet paa Ejendommen skulde for Eftertiden være „Folkets Hus“. Formaalet var at samle alle Grene af Befolkningen under Husets Tag, og Bestyrelsen lod straks udarbejde Overslag til Reparation og Nyanlæg.

Den stiftende Generalforsamling valgte Bestyrelse, og som Formand Vognmand C. Larsen, „Parnas“.

Det tjener Formanden og Bestyrelsen til Ære, at der er udført et mægtigt Arbejde, først og fremmest for at skaffe Kapital til de store Vedligeholdelser udvendig og indvendig. Ved Afholdelse af de store Sommerfester med Optog og deslige er det lykkedes. Huset er et nyttigt Led i Foreningsarbejdet her paa Pladsen.

BRUGSFORENINGEN VED HAVDRUP STATION.

I Aare 1944 var det hundrede Aar siden, den første Brugsforening blev stiftet i Rochdale i England af 28 Vævere. Det var den første Andelsforening, og den blev Ophavet til Andelsbevægelsen Verden over.

Den 1. Maj 1886 oprettedes Havdrup Brugsforening med 38 Medlemmer: 4 Gaardmænd, 3 Parcellister, 18 Husmænd, 8 Haandværkere og 5 Arbejdere. De tegnede sig for Andele á 5 Kroner, og dermed indkom fra de 38 Medlemmer ialt 355 Kr.. Endvidere indskød Formanden 500 Kr., saa Driftskapitalen var nu 855 Kr. Inventar købtes og betaltes med 269 Kr. 56 Øre, til Spiritusbevilning medgik 224 Kr. og til juridisk Hjælp 26 Kr. Tilovers blev der da 336 Kr. 44 Øre til Indkøb af Varer. Den første Uddeler var Søren Hansen, og i dennes Ejendom lejede Foreningen Lokaler. Det var i det gamle Maskinværksted, som Thygesen drev her i flere Aar. Huset laa ved vestre Ende af den nuværende Brugsforening. Husleje og Løn var 500 Kr. om Aaret. Efter 5 Aars Forløb købte Foreningen Huset af Uddeleren for 2800 Kr.

Den næste Uddeler hed Ole Christensen, der kom fra Tjæreby; han stillede en Kaution paa 1500 Kr. kontant. Efter 2 Aars Tjeneste steg Lønnen til 580 Kr.

I Efteraaret 1894 blev Jens Andersen, der var hjemvendt fra Amerika, Uddeler. Han var Broder til Peder og Morten Andersen i Havdrup Kirkeby. Kautionen var nu 2000 Kr., og Lønnen var 580 Kr., der i Løbet af 3 Aar steg til 780 Kr. Man gik nu over til at yde Uddeleren 4 pCt. af Kolonial og 1 pCt. af Kul og Foderstoffer. Jens Andersen var Uddeler i 8½ Aar til 1. Maj 1903.

Derefter tiltraadte som Uddeler Hans Henriksen, der var Sviigersøn af den forrige Uddeler, med samme Løn og Kaution. 1908 forhøjedes Lønnen med 1 pCt. Senere afløstes Henriksen af Børresen, indtil Uddeler Bruun Rasmussen i 1931 overtog Pladsen.

Følgende har været Formænd indtil 1908:

1886—91 Gaardejer Thomas Hansen, Kr. Skensved.

1891—1902 fhv. Møller Lars Larsen, Ulvemosen.

1902—04 Sognefoged Jens Christiansen, Ulvemosen.

1904—05 Gaardejer Hans Hansen Møen, Kr. Skensved.

1905—07 Gaardejer Anders Bech, Havdrupgaard.

1907—08 Gaardejer P. C. Pedersen, „Klockesminde“.

1908 Slagter M. Ovesen, Havdrup St.

Regnskabet førtes de første 5 Aar af Niels Thomsen, Kr. Skensved, senere af Brygger Lars Andersen, Havdrup Bryggeri.

Den 1. Marts 1902 blev Brugsforeningen Medlem af Fællesforeningen, og derved fik Foreningen Andel i dennes Overskud og opsparede en Kapital, der forrentes med 5 pCt.

I Januar 1906 vedtoges det at reparere den gamle Brugsforeningsbygning eller bygge en ny. Naboejendommen mod Øst købt imidlertid til Nedbrydning, og en ny Bygning opførtes. Samme Aar flyttedes ind i det nye Hus, som kostede 7200 Kroner.

Den gamle Ejendom solgtes til Brygger L. Andersen, og 100 Mand bar Huset, der nu ejes af Redaktør Lundqvist, til sin nuværende Plads.

I 1908 oprettedes en Spareforening, der gav 4 pCt. i Rente, og hvis Indskud var Driftskapital for Foreningen.

I 1886 havde Brugsforeningen 38 Medlemmer med en Omsætning paa 4825 Kr. og et Overskud paa 144 Kr., 4 pCt. 1893 140 Medlemmer med en Omsætning paa 10,763 Kr., Overskud 445 Kr., 6 pCt. I 1903 293 Medlemmer og en Omsætning paa 33,620 Kr., Overskud 1547 Kr., 8½ pCt. I 1911 udgjorde Medlemmernes Antal 357, Omsætning 32,000 Kr. og Overskudet 2500 Kr., men ingen Dividende.

Den samlede Omsætning i de 25 Aar fra 1886 til 1911 har udgjort 1,342,545 Kr., og Overskudet til Medlemmerne var i samme Tidsrum 74,345 Kr.

Senere er Brugsforeningen moderniseret efter Nutidens Krav. Medlemstallet er 1947 ca. 250, Omsætning 303,000 Kr.

I Baghuset har Foderstofforeningen Lager og Udsalg, og Udde-
ler er her Chr. Larsen.

I 1936 fejrede Brugsforeningen 50 Aars Jubilæum ved en Fest paa Havdrup Hotel.

Nuværende Formand 1948 er Maalerkontrollør A. C. Pedersen og Uddeler er Bruun Rasmussen.

HAVDRUP ANDELSBAGERI.

Det gamle Møllesteds Historie er afsluttet, og i 1882 flyttedes det som nævnt til sin nuværende Plads. Det tilhørende Bageri var først udlejet til Bagermester Nielsen, der senere rejste til Kildebrønde. Peder Nielsen, der som før omtalt var Ejer af Stedet, solgte Mølle og Bageri Aar 1899 til et Andelsselskab, som en stor

Havdrup Andelsbageri.

Aage Remfeldt fot. 1945.

Kreds af Landboere fra flere Sogne oprettede. Der findes Udstykningskort fra 1899 over Andelsbageriets Areal, som er paa 10,190 Kv. Al. af Matr. Nr. 16 a og 16 i. Skødet er læst under Ramsø-Tune Herreders Ret den 16. Februar 1900 og tiltraadt af Køberen 1. Juni samme Aar. Købesummen var 26,000 Kr.

Andelsbageriets første Bestyrelse var følgende:

Gaardejer Hans Hansen, „Gløvermosegaard“, Skensved, der var Formand.

Gaardejer Ole Pedersen, Ølby, Bestyrelsesmedlem.

Gaardejer Anders Hansen, Højelse, Bestyrelsesmedlem.

Gaardejer Niels Hansen, St. Ladager, Bestyrelsesmedlem.

Gaardejer Hans Sørensen, Dalsager, Ørsted, Bestyrelsesmedlem.

Gaardbestyrer Peder Mortensen, Ramsøllille, Bestyrelsesmedlem.

Husmand, fhv. Møller Lars Larsen, Havdrup St., Bestyrelsesmedlem.

Gaardejer Mogens Jensen, Snoldelev, Bestyrelsesmedlem.

Som Regnskabsfører fungerede Lærer Amdi Jensen, Havdrup Friskole.

1. Bageribestyrer var Folmer Hansen, 2. V. Th. Ernst, 3. Chr. Hansen, 4. H. P. Møller, 5. Chr. Holst, 6. P. Olsen, 7. H. Simonsen og 8. J. V. Krogh.

Under hele Perioden har Andelsbageriet arbejdet sig frem til den solide Position, det i Dag har med stadige Udvidelser og Moderniseringer. Den nye Bestyrerbolig ved Hovedgaden med Butiksløkkale og Lejligheder blev opført 1932.

Foretagendet ejer sig selv, idet hele Kapitalen, der staar i Bygninger, Inventar, Heste, Vogne, Maskiner og deslige, er delvis udbetalt.

Møllen blev bortforpagtet til Møller Johs. Jensen 1927, der indtil Møllen brændte forarbejdede Mel til Bageriets Forbrug samt til andre Virksomheder, og han forhandlede desuden Foderstoffer samt malede Skraa for Jordbrugere. I de senere Aar har Møllen været et godt Aktiv, hvad den forhen ikke var under de tidligere Forpagtere.

HAVDRUP STATIONSBYS VANDVÆRK.

Efter forudgaaende Henvendelse til Havdrup Stationsbys Beboere angaaende Interessen for Oprettelse af et Vandværk blev der indvarslet til Generalforsamling den 16. Juli 1907, hvor Interentskabet Havdrup Stationsbys Vandværk blev stiftet. Vedtægter blev vedtaget af de tilstedeværende, og alle tilførte Protokollen deres Navne som solidariske Interessenter, ialt 64 Husstande.

Den valgte Bestyrelse blev følgende:

Snedker A. Mortensen, Murer K. Kristensen, Smed A. Christoffersen, Tømrer L. P. Larsen og Skomager Poul D. Jensen. Som Revisorer valgtes Skrædder L. Nielsen og Karetmager P. Andersen.

Bestyrelsen fik Bemyndigelse til at foretage det fornødne med Hensyn til Prøveboring og Værkets øvrige Anlæg samt at afslutte og underskrive Kontrakter, optage Laan m. m.

Ved et Bestyrelsesmøde afholdt Onsdag den 17. Juli 1907 valgtes til Formand Skomager Poul Drachmann Jensen. Vandværket

tænkt opført ved Ørstedvejen paa Matr. Nr. 14 paa Ulvemosens højeste Punkt, 27 Meter over Havfladen, paa Parcellist Viggo Jensens Mark. Vandværkets Areal, der er 450 Kv. Alen, blev købt til 90 Øre Alen kontant.

Smedemester Christoffersens Tilbud paa Rør og Gravearbejde paa 8810 Kroner blev antaget. Murermester K. Kristensens Tilbud paa Vandbeholder blev ligeledes antaget til en Pris af 3300 Kr.

Poul Drachmann Jensen fungerede som Formand til Februar 1914. Murermester K. Kristensen var Formand 1914—19. Tømrermester L. P. Larsen, Østervang, fra 1919—26. Parcellist Viggo Jensen fra 1926. Mange af Byens Borgere har fungeret som Bestyrelsesmedlemmer i Vandværket.

Ved Udvidelser og Forbedringer med Rensningsanlæg, Dybdeboring og den nu paatænkte Tilbygning med Beholder og Vandtrykssystem anses Vandværket nu for fuld ud tidssvarende i en Stationsby.

For Tiden lægges der Vandledning ud ved Sallevvejen, og i den Anledning skal der foretages en ny Boring samt anskaffes et nyt Filter.

VIRKSOMHEDER I STATIONSBYEN. DET GAMLE SKÆRERI.

Ved Aarene 1890—91 blev det gamle Skæreri bygget af Georg Bremer og Savskærer Sørensen. Bremer var Bødker i Ørsted, og Sørensen kom fra Borup. De erhvervede 3 Skp. Land og byggede den 6-armede Mølle, der gav Trækkraft til Maskinerne i mange Aar.

Disse to Mænd var overmaade flittige og arbejdsomme, og ved smaa Midler sled de sig frem. Møllevingerne blæste ned flere Gange, men blev hver Gang sat op paany. Der var Bødkeri, Savværk og Kapskofabrik i de ret primitive Skure, som udgjorde Fabrikken. Bremer rejste senere til København og Sørensen til Glostrup.

En Broder til Friskolelærer Amdi Jensen, den senere saa bekendte Trævarefabrikant Peder Jensen, var kommet hjem fra Amerika og forsøgte at rejse Virksomheden. Peder Jensen opgav det imidlertid og solgte det hele til Tømrermester Hans Rasmussen, Viby. Efter nogle Aars Forløb afstod Rasmussen Halvdelen af Virksomheden til nok en hjemvendt Amerikaner ved Navn Doberch, der senere blev Eneindehaver af Virksomheden. Da det stadig ikke gik saa godt med Forretningen, solgte ogsaa Doberch Fabrikken,

denne Gang til Skrædder Ole P. Olsen og Lars Pedersen, der havde en mindre Trillebørsfabrik paa Hjørnet af Vinkelvej. Det hele blev overtaget for Prioriteterne ca. 4000 Kr. Samarbejdet varede kun kort, Parterne skiltes efter et Par Aars Forløb; Skrædderen foretrak for en Sikkerheds Skyld Symaskinen for Rundsaven. Lars Pedersen blev nu Eneindehaver, men efter en kort Tids Forløb

Det gamle Skærieri.

brændte Skærieriet tilligemed Møllen. Efter Branden rejste Pedersen en ny Fabrik med moderne Maskiner og Værktøj.

I 1918 mageskiftede Lars Pedersen Trævarefabrikken med sin Svogers Landejendom paa Ladager Mark.

Fabrikant P. Pedersen har paa det gamle Skærieris Plads gennem Aarene rejst en Virksomhed, der kan sidestilles med de bedste.

Dette er Historien om det gamle Skærieri paa Ulvemosen fra 1890—1946. Heraf kan ses, at ogsaa Folk uden Lærebrev eller Eksamenspapirer kan drive det til noget.

Skotojsfabrikken „Hedebo“.

SKOTØJSFABRIKEN „HEDEBO“.

Fabrikant Poul Drachmann Jensen, der grundlagde denne Virksomhed, var født i Hvorvslev Sogn i Jylland den 1. December 1872. Efter endt Læretid 18 Aar gammel begyndte Poul Jensen som Skomagermester den 4. Februar 1890 i Skrædder P. Olsens Ejendom. I 1898 købte han Jord paa Møllemarken og byggede Huset „Hedebo“; dette udvidedes i 1911 til 2 Etager samt Værkstedsbygning.

Poul Drachmann Jensen.

Ret snart begyndte han at fremstille Gymnastiksko med bløde og bevægelige Saaler. Maskiner var endnu ikke anskaffet, alt var Haandarbejde med Syl og Rasp paa sædvanlig Maade, og først efter Udvidelsen kom Maskinerne helt ud i Brug.

Ved personlig at fremvise den smidige Sko paa Landets Højskoler, Realskoler og i Gymnastikforeninger lykkedes det at overbevise Folk om Skoens særlige Fordele, og nu slog Hedeboskoen igennem.

Salget blev stort overalt i Danmark, ja endog Island og England var Aftagere. Antallet af Arbejdere i Fabrikken øgedes stærkt. Senere er

Fabrikationen udvidet til ogsaa at omfatte Fodboldstøvler samt Herrefodtøj m. m., og alt, hvad „Hedebo“ fremstiller, har et godt Renomé.

Poul Drachmann Jensens Initiativ og Udsyn var stort, saavel hvad angik hans Fag som alt vedrørende Sognets Interesse og den By, hvor hans Virkefelt var, og hvor han udfoldede sine Evner lige til det sidste.

Poul Drachmann Jensens Livsløb endte brat i 1922, da han døde paa Læge Carl Ottosens Klinik i København.

Hans Hustru Fru Marie Jensen har indtil 1948 været Indehaver af Virksomheden, der nu er omdannet til Aktieselskab med Fabrikens mangeaarige Forretningsfører Sigurd Amdi som Leder og Frk. Sigrid Jensen som Prokurist.

HAVDRUP LISTEFABRIK MATR. NR. 18.

Ejeren, Snedkermester Hans Nielsen, var som yngre Svend i Arbejde paa Ringsted Guldlistefabrik, hvor han hentede Idéen til selv at begynde en lignende Virksomhed. Han begyndte som Snedker i Havdrup Kirkeby, men flyttede til Stationsbyen, hvor han begyndte med Møbler og Ligkister. I 1893 begyndte Nielsen Listefabrikationen med Værksted i Jens Rasmussens Ejendom. I 1899 byggede han Huset paa Matr. Nr. 18, hvor der baade var Beboelse, Værksted og Lager. Huset ejes nu af Trævarefabrikant P. Pedersen.

Fabrikationen tog nu Fart, og der var op til 8 Mand i Arbejde. Det var særlig finerede Lister, der fremstilledes, og mest til Hovedstaden, og i 1901 solgtes Værkstedsbygningen, Lagerskure og Maskiner til Listefabrikant Jeppesen, København.

Hans Nielsen var tillige Ejendomshandler og Byggespekulant. Han opførte 4 røde Huse ved Vinkelvej, disse solgtes enkeltvis den Gang for 2200 Kroner pr. Stk. uden Udhus og Brønd; i 1907 byggede han 2 Huse ved Hovedgaden, disse ejes nu af Fabrikken „Hedebo“. Hans Nielsen døde 6. Januar 1914.

Lars P. Larsen, der bestyrede Listefabrikken for Jeppesen i København, blev en anset Mand i Byens Foreninger, Sekretær og Regnskabsfører for Sogneraadet, Kasserer i Kulforeningen, Spareforeningen og Formand i Borger- og Haandværkerforeningen. Larsen var tillige Ejendomshandler; senere rejste han til København og blev Arbejder hos Fabrikant Jeppesen.

TRÆVAREFABRIKKEN.

Den første af Fabrikkens Bygninger blev bygget til Cementindustri af en tilfældig Mand, der snart efter solgte til Murer Skovgaard, der var Svoger til Snedker Sørensen, Møbelfabrikken. De stammer alle fra Jegindø, i Limfjorden. Skovgaard opgav imidlertid snart Cementfabrikationen og solgte Ejendommen til Fabrikant Peder Jensen.

Efter at Peder Jensen var rejst fra det gamle Skæreri bag Friskolen og Forsamlingshuset, begyndte han nemlig en mindre Trævareforretning ved Siden af Fabrikken „Hedebo“. Det blev egentlig Startstedet her, i et lille Udhus, hvor der blev installeret Motor til Drivkraft.

Ved en Udstilling for Haandværk og Industri, der afholdtes i Haslev i 1911, slog Peder Jensens Træartikler igennem, og fra den Tid gik det fremad. En lille Butik til Gaden var fyldt med Trætøj og Legetøj af Træ. Omsider blev, som ovenfor nævnt, Cementindustriens Hus til Salg, og P. Jensen købte det saa til Trillebørsfabrik, og Fællesforeningen gjorde sine Indkøb hos P. Jensen; dette øgede Produktionen meget, og samtidig begyndtes Fremstilling af forskellige Stiger, Strygebrætter, Flueskabe og Havemøbler. Peder Jensen var ikke en Mand af mange Ord, men solid og reel. Da Helbredet svigtede, solgte han i 1931 Fabrikken og rejste til Roskilde.

Fabrikant L. Pedersen har siden ført Trævarefabrikken videre, og hans Arbejde vidner om Initiativ, Fremdrift og god Administration.

DEN GAMLE STOLEFABRIK — RADIOKASSEFABRIKKEN.

Stolefabrikken blev startet af Snedker N. Sørensen, der begyndte som Snedker paa Matr. Nr. 16. Huset, der nu beboes af Skræddermester Larsen, blev bygget 1895. Dernæst byggede Sørensen Ejendommen Vest for og optog Stolefabrikationen. Senere købte han Jord af Karetmager Andersen og opførte en større Fabriksbygning, og efter nogle Aars Forløb erhvervede han Andersens Stuehus. I adskillige Aar var her en ret stor Stolefabrik.

Da Sørensen blev svagelig, solgte han Virksomheden og flyttede med sin Hustru til Tjustrup Sø. Sønnen Clemens Sørensen, der oprindelig var Styrmand, læste senere til Præst og var i en Aarrække Præst for den danske Menighed i Vancouver i Canada; han er nu Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Svendborg.

Efter Sørensens Salg af Fabrikken har der været mange Ejere, og omsider ophørte Fabrikationen af Stole.

Under den nuværende Ejer Fabrikant J. C. Larsen er Fabrikken gaaet over til i Hovedsagen at fremstille Radiokasser, og under hans Ledelse er Virksomheden gaaet støt fremad.

HAVDRUP SKOTØJSFABRIK

er paabegyndt ved Komplekset „Havdrup Bryggeri“ 1947 i den der-værende Tømremester Erstlings Ejendom. Indehaverne af Fabrikken er Herluf Andersen og G. Christiansen.

GÆRMANDEN PAA HEDEBOEGNEN.

I ældre Tid var der omløbende Gærkræmmere, men dog ikke derfor altid Øl paa Bordet. Tungen blev dengang som nu ofte tør ved det haarde Slid. Vandtruget var lettest tilgængelig, men en Slurk Øl var dog bedre. Paa Gaardene blev der som Regel lavet hjemmebrygget Øl af Gaardkvinden og Pigerne; dette var de oplært til i Forbindelse med det øvrige mangeartede Arbejde, der forelaa.

Man kendte de forskellige Gaardes Øl og dets Udseende. Farven var ikke altid Ølfarve, men gerne bleggul, og Smagen var ofte besk og syrlig. Men for at Brygningen skulde lykkes, skiftedes der af og til Gær, man købte eller byttede med Gærmanden for at opnaa det bedste Resultat. Gærkræmmeren var jo Specialist i Til-sætninger og Behandlingen af Brygget.

Min Farmoders Morfader var Gærkræmmer og Smed i Ørsted sidst i det 17. Aarhundrede. Hans Navn var Jakob Christian Jonassen, men blev kaldet for Jonas Gærhandler. Han vandrede vidt omkring med Gærbøtten, Gærfabrikker kendtes ikke dengang. Her paa Hedeboegnen var det gamle Øl med Pind i en Raritet, det var Øl, som blev brygget paa hjemmelavet Malt og Humleurt; naar det var færdigt og afsvalet, blev det tilsat Rom, Essens, Mjød eller andet med Spiritusindhold, der gav Øllet en oplivende Virkning, som under Lagringen tiltog i Styrke og Velsmag. Det var mest ved Højtid og særlige Lejligheder, det gamle Øl kom frem, men desto mere var det eftertragtet. Jeg har andet Steds omtalt den Øldunst, der kunde staa i Stuerne, men det var Hverdagsøllet, der var surt og ildelugtende. Gamle Folk har fortalt mange Historier om gammelt Øl, og de kunde være saftige nok.

Det er mange Aar siden, de to Kar stod i Bryggeriset, og det dryppede fra Spunsen.

Nu er det en saga blot at høre om gammelt Øl med Pind i; det har dog været i Brug her paa Egnen indtil 1870—80.

Omkring den Tid bryggede Havdrup-Bryggeren Peder Thomsen Øl i sit nybyggede Bryggeri paa Ulvemosen. Som sagt var det gamle Øl i Vælten i mange Aar og i mange Generationer.

O. P. Olsen.

Det var Aarsag til muntre Replikker og livlige Historier ved de Familiesammenkomster og Gildestuer, der blev holdt paa Hedeboegnen, og det skyldtes for en Del den omløbende Gærhandlers Konduite, for Ølbrygning uden Gær var som en Lunte uden Krudt, den kunde aldrig slaa Proppen af.

Nu ligger de gamle Gærhandlere i sorten Muld, baade Jonas Gærhandler fra Ørsted og Espen Gærhandler fra Tune, der ogsaa var Kniplingskrammer. Espen fra Tune var Farfader til Peder Espensen fra Havdrup Kirkeby.

HAVDRUP BRYGGERI MATR. NR. 4 c, 5 f.

Peder Thomsen var den første Ølbrygger paa Havdrup Ulvemose; han stammede fra Ramsøllille, hvor han ejede en Gaard, hvor et mindre Bryggeri var installeret. Peder Thomsen byttede imidlertid Ejendom med Niels Jørgensen paa Ulvemosen, Stedet Øst for Bryggeriet, hvor nu Snedker Niels P. Olsen bor. Peder Thomsen solgte saa det lille Sted til Murer Ole Rasmussen og byggede i 1875 Bryggeriet paa Jorden Vest for.

1882 solgtes Bryggeriet til Gaardmand Henrik Pedersen, Havdrup By. I 1899 brændte Bryggeriet, og Henrik Pedersens Svigersøn Lars J. Andersen, som dengang var Forpagter af Ølfabrikationen, opførte saa det nye Bryggeri 1900 og Stuehuset i 1906.

Lars Andersen var en god Borger i sin By, han var Sogneraadmedlem, Regnskabsfører i Brugsforeningen og Repræsentant for Haslev-Værket. I 1941 solgte han Bryggeriet til Proprietær Tol-

Havdrup Bryggeri.

strup Christensen, Skensved Mark. Komplekset med Bryggeri og Bygninger er atter solgt til Tømrmester Erstling, som har solgt det til Brygger Christensen, København.

HAVDRUP-DRENGEN, DER BLEV STORFABRIKANT.

Den gamle Brygger Peder Thomsen startede en Virksomhed i Sæbebranchen i Blaagaardsgade i København. Fra en lille Gryde og en Trækkevogn solgtes den daglige Produktion i Byen.

Sønnen, Peder Thomsen, der var i Amerika, kom hjem og overtog snart efter det saa beskedne Sæbekøgeri, og han var Manden, der havde Initiativ til at slaa det op til den Virksomhed, der blev til Blaagaards Sæbefabrik i København. Virksomheden udvidedes og solgtes til et Aktieselskab, hvor Peder Thomsen var Direktør.

Det gik en Tid, men der var nye Planer, Peder Thomsen baksede med. Han solgte sine Aktier, brød af som Direktør og flyttede over Sundet og rejste en stor Virksomhed i Landskrona. Peder Thomsens Fabrik i Landskrona omfattede alt, hvad der forhandles i et Sæbeudsalg, og saadanne blev aabnet i alle større svenske Byer i samme Stil som Schous og lignende Koncerner.

Peder Thomsen er nu en ældre Mand. Fabrikken i Sverige er solgt, men Drengen fra det gamle Bryggeri blev et Eksempel for den efterfølgende Slægt, som vort Sogn kan mindes med Ære. I Sverige blev Peder Thomsen udnævnt til Kommandør af Vasaordenen, og desuden har han flere danske Ordener.

HAVDRUP MISSIONSHUS FRA 1882, MATR. NR. 5 h.

Nord for Vejen ved Købmand Andreasens Ejendom laa omkring 1878 et lille Hus, beboet af Høker Hansen. Hansen, der drev Høkerhandel, fik den fikse Idé at bygge et Hus ved Siden af med Beværtningslokale og med Indgang fra Gaden til to Skænkestuer og en bag ved Stuerne liggende Sal til Fest og Dans, Møder og lignende. Der blev dannet en Klub af interesserede med Medlemsret. Kortspil og Drikkegilder blev imidlertid Resultatet, saaledes at Politiet forbød Nattesæde, og der faldt Bøder for ulovlig Udskænkning. Folk kom nemlig ind paa alle Tider og gik hjem, naar det passede dem.

Paa dette Tidspunkt var der en Kreds af de stedlige Beboere, der fattede den Tanke at erhverve Huset til Brug for Indre Mission. Huset var til Salg, efter at Medlemmerne i Klubben udeblev. Den herboende Væver Anders Nielsen, der boede i en gammel Ejendom, hvor nu Vognmand Larsen, forhen „Parnas“, nu bor, købte Huset og omdannede Stuerne til Bolig for Folk, der kunde passe Salen med Rengøring og Varme. Snart efter begyndte det aandelige Arbejde med Søndagsskole og Møder af Missionærer og Præster. En stor, trofast Kreds samlede sig i dette Hus, og det viste sig, at Sæden, der blev saaet i den gode Jord, fortsat bærer gode Frugter, og mange gik hjem og bevarede Ordet. Fra nær og fjern søgte Folk til, og der var saa godt som altid fuldt Hus, naar der var Møde.

Missionær Niels Andersen, som var bosat her, samt Havemand Jens Nielsen fra Køge og Hans Andersen fra Huset ved Skalstrup Bakke, Husmand Hans Olsen, Lerhuset i Snoldelev, Skomager Lars Jensen og andre var Søndagsskolens Ledere.

Huset ejes nu af Købmand Johannes Andreasen.

DET NYE MISSIONSHUS.

Efter 12 Aars Forløb var det gamle Missionshus ikke tidssvarende mere. Missionens Kreds var delvis andre Folk, men enkelte af dens Medlemmer fra den første Tid var endnu interesseret i Arbejdet. 1894 blev saa det nye Missionshus bygget ved Vejen langs Banens Terræn overfor Stationen. Dette Hus modtog senere Støtte fra det danske Missionsselskab. Huset jubilerede med 50 Aars Fest i 1944.

I Aarene, der gik, voksede der et Ungdomsarbejde frem, og

mange Hjem aabnede Dørene og indbød til hyggelige Møder. Ynglinge- og Pigeforeninger var deres Betegnelse. Mange Bibellæsninger i private Hjem og paa Gaardsteder fandt Sted ud over Egnen.

Vilhelm Bech var den store Leder, der med Myndighed tog sig af Arbejdet overalt, og der var Styrke og Vilje hos ham i rigt Maal. Utallige Præster fra Missionen var som Budbringere af Evangeliet altid til Tjeneste uden Honorar.

Senere er der vokset F. D. F. og Spejderkorps frem, men derom fortælles andet Sted i Bogen.

HAVDRUP FAAR TELEFON.

Centralen oprettedes i 1886 i den nuværende Ejendom Hovedgaden Nr. 17. Da den paa Grund af Alder og Svaghed afskedigede Stationsforstander Johansen døde, købte Enken et Hus paa Slagter Grøndals Grund i Aaret 1879 (Johansen var ansat her fra 1870 efter Banens Aabning). Fruen fik overdraget Postvæsenet som et Supplement til Pensionen og passede dette med den største Akkurateesse og Omhu. Herfra udgik hver Dag i Ugen de ansatte Postbude til hver sit Distrikt. Fru Johansen oprettede her en Skole for mindre Børn, der bestod i flere Aar, samtidig med at Friskolen paa Ulvemosen og Kommuneskolen i Havdrup By virkede delvis hver paa sin Vis. Allerede den Gang var Maren Christiansen, den senere Bestyrerinde af Havdrup Central, Pige i Huset. Efter sit Ægteskab med Niels Christiansen købte de Huset 1890 for 3800 Kroner. Centralen blev oprettet som ovenfor nævnt i 1886 i Fru Johansens Tid som Bicentral under Køge.

Der var kun 8 Abonnenter, nemlig Nr. 1 Ørsted Brugsforening, Nr. 2 Trine Pedersen, Høker i Skensved, Nr. 3 Benzonseje, Nr. 4 Købmand Agersted, Havdrup, Nr. 5 Dyrslæge Tobiassen, Snoldelev, Nr. 6 Købmand Schrøder, Viby, Nr. 7 Ladager Brugsforening, Nr. 8 Dyrslæge Larsen, Højelse.

Lønnen var 50 Kr. aarlig, men steg senere paa Grund af Trusel om Opsigelse til 100 Kr., som var et vældigt Paalæg. Under Københavns Telefonselskab er Centralen stadig udvidet.

1928 blev Kablerne lagt i Jorden.

Efter Fru Christiansen overtog Sønnen Viggo Christiansen 1937 Ejendommen og Centralen, der atter 1946 solgtes til Fru Jeppesen.

1947 købte Arkitekt Jakobsen det hele. 1948 ombyggede han og indrettede Huset i tidssvarende Stil fra Kælder til Kvist.

BANK OG SPAREKASSE.

Som betydelige Pengeinstitutioner i Stationsbyen findes her Bank og Sparekasse, da Fabrikdrift, Handel og Haandværk er i fremadskridende Udvikling. Køge Bank oprettede sit første Kontor i Havdrup Hotel 1906 med den første og velansete Kontorbestyrer Andreasen som Leder. Senere fandt Bankraadet det formaalstjenligt ved Aaret 1930 at flytte Bankens Kontor til „Folkets Hus“ paa Hjørnet af Hovedgaden og Ulvemosevej, hvor Bankens Kunder stadig betjenes paa bedste Maade.

Den sjællandske Bondestands Sparekasse har Kontorsted paa Hovedgaden Nr. 13 nær Station og Hotel. Sparekassen har et godt Renomé blandt Landboere fra nær og fjern og for en Del ogsaa blandt Byens Virksomheder. Kontoret aabnedes første Gang i Aaret 1910 i en Stue i „Ulvebørsen“ ud mod Stationspladsen.

Gaardejer Peder Jeppesen, Ramsølle, var den første Kontorbestyrer. Senere afløstes han af Skotøjsfabrikant Poul D. Jensen, „Hedebo“, indtil 1921, hvorefter fhv. Brugsuddeler Hans Henriksen tiltraadte og var Bestyrer til 1945, da den nuværende Kontorbestyrer Urmager Svend N. Enebo overtog Stillingen med fhv. Gaardejer Knud Knudsen som Assistent.

Tidligere Medhjælpere var fhv. Brugsuddeler Jens Andersen, Particulier Ole Hansen, Havdrup, Snedkermester I. M. Sørensen, Havdrup, og Urmager Svend N. Enebo, Havdrup.

VIADUKTEN — DEN NYE VEJ TIL SOLRØD.

Indtil Aar 1915 var der ingen offentlig Sognevej fra Havdrup til Solrød By. Fra Hovedgaden her var der en privat Vej over Jernbanesporene til to gamle Huse med Jordlodder mod Øst, nemlig de paa Matr. Nr. 3 nyopførte Huse, nu beboet af Ole P. Olsen og Hans Larsen. Øst paa over „Ørnesæde“s Marker var der en Markvej. Ejendommene paa Solrød Vestermark havde en Privatvej fra Solrød By vestpaa langs Jersie Markskel ud til Gaardejer Peder Larsens Ejendom nærmest Stationsbyen. Disse Vestermarksbeboere laa afsides for al Transport og havde lange private Vejstykker at holde i Stand, hvorfor de ønskede at faa Vejen ført igennem til Havdrup Stationsby, hvor der var Adgang til Jernbane, Købmænd og deslige.

Udflytterne paa de nævnte Arealer tog derfor Initiativet og underhandlede om Jord til Vej. Det tog Tid, før de mødte For-

staaelse fra alle Sider angaaende Vejbrede, Jordpriser og andet. Et andet vigtigt Spørgsmaal var det at føre Vejen over Jernbanens Terræn og faa Bevilling dertil af Direktoratet.

I Stedet for den private Overkørsel maatte der bygges en Bro over eller en Viadukt under Jernbanen; det sidste var mest formaaltstjenligt og billigst. Der indvarsledes omsider til Møde, hvortil Stationsbyens Haandværkere og Forretningsfolk var indbudt.

Kristen Pedersens gamle Hus ved Viadukten paa Matr. 3.

Da Sagen tillige var et Kapitalspørgsmaal, var der Brug for en Garanti; der var opstillet et foreløbigt Overslag paa nær Jernbanens Andel i Foretagendet. For nu at gribe Sagen rigtig an skete der en Henvendelse til Køgekredsens daværende Repræsentant paa Rigsdagen, Folketingsmand Mads Larsen, om at paavirke Statsbanernes Direktion og Trafikministeren.

Mads Larsen var villig og forstaaende, han indsaa det praktiske i Gennemførelsen af Projektet.

Den 28. April 1915 afholdtes ved Overkørsel Nr. 38 paa Roskilde-Masnedundbanen et Møde angaaende Sagen. Ved Mødet var Havdrup Sogneraad repræsenteret ved Gaardejer Anders Hansen, Havdrup, og Sogneraadsmlem Gaardejer Hans Chr. Hansen, Solrød, og til Stede var ogsaa Gaardejer Peder Larsen, Solrød Vestermark, som Ordfører for de vejinteresserede. For Statsbanerne var mødt Kontorchef Heramb og Baneingeniør Hjort Lorenzen. Man enedes om følgende:

Overkørslerne privat Nr. 87, 88 og 89 nedlægges, Statsbanerne udfører og bekoster selv Broanlægget samt udfører Jordarbejdet mod et Tilskud paa 1400 Kroner, der udredes af de vejinteresserede, og Sogneraadet lader udføre og bekoste det fornødne Vandafledningsarbejde, der udføres sammen med et paatænkt Kloakanlæg for Havdrup Stationsby.

De vejinteresserede yder tillige 300 Kroner som Tilskud til Sognets Udgifter ved Kloakanlægget, og hertil yder Statsbanerne ligeledes et Tilskud paa 300 Kroner.

Statsbanerne vedligeholder Broanlægget, medens Vedligeholdelsen af det øvrige er dem uvedkommende.

Til Grundforbedring af Vejen fra Havdrup St. til Solrød blev der med Garanti af de interesserede Beboere optaget et Laan paa 4000 Kroner, der skulde afdrages i Løbet af 16 Aar.

I Forbindelse med Bygningen af Viadukten skulde nu udføres et haardt tiltrængt Kloakanlæg til Afvanding af Stationsbyens søndre Del. Fra ældre Tid var der en aaben Grøft fra Matr. Nr. 17, Slagter Peder Nielsens Jord, med en Stensluse under Sognevejen; herfra førtes Vandet under Banelegemet og videre Øst paa. Nu blev det ved Sogneraadets Foranstaltning og i Forbindelse med Beboerne i denne Bydel bestemt, at Kloaken tillige skulde aftage Spildevandet fra Skovvejen og ned forbi Mejeriet paa fhv. Væver Anders Nielsens Markjord, hvor det ovenfor nævnte gamle Vandløb laa. Fra Viadukten førtes derfor en Rørledning over til en Samlebrønd i Hjørnet af Brygger Lars Andersens Marks søndre Hjørne og derfra videre i nordøstlig Retning til det offentlige Vandløb. Senere er Hovedvandløbet uddybet, da Beboerne ved Sallevvejen i 1928 anlagde deres Kloaksystem.

VI MINDES DE KENDTE HAVDRUP-SPILLEMÆND.

Trods ringe musikalsk Uddannelse var Jens Andersen som Violinspiller og Kornetblæser en virkelig Dygtighed. Hvem kunde som han blæse „Tolle strikke Polka“ eller „Hedvig Polka“. Han havde den smukkeste Tone og stor Færdighed. Det hændte ofte ved Festerne, hvor han spillede, at en eller anden interesseret raabte: „Hør, Jens Andersen, lad os nu faa en „Hedvig Polka“, saa gi'r jeg en Bajer til Musikken“. Det hændte, naar der var spillet til Dans i 8 Dage paa Rad, at Noderne ikke kom med hjemme fra, og saa spurgte Jens Andersen sine Kolleger: „Tror I, at den kan klares?“ Han selv kunde dem udenad, og det gik godt hele Natten.

Ved en Koncert i Jersie forefaldt der en lille Episode, der vakte stor Munterhed. Salen var stuvende fuld som altid til de store musikalske Fester, naar Jens Andersen dirigerede. Musikken spillede en Ouverture. Folk sad imidlertid og talte højt om Bedriften derhjemme paa Gaarden. Pludselig standsede Musikken, et Par ældre Bønder lagde ikke Mærke dertil, og under Stilheden hørte alle i Salen den ene sige: „Jo eja, vi gi'r da osse vore Halm“ (Kørne). En vild Jubel lød fra Forsamlingen, og Spillemandene havde næsten tabt Traaden under al Munterheden.

Jens Andersen havde skrevet en Polka, som han kaldte „Viby Kros Salon Polka“. En fremmed Musiker fra København, som spillede Klarinet, og som den Aften var Solist i Polkaen og klarede det vanskelige Soloparti, spurgte bag efter, hvem der ellers klarede saa svære Opgaver. Jens Andersen svarede: „En af mine Elever“.

Jens Andersen døde i 1911.

En anden kendt Havdrup-Spillemand var Musiker og Barber, senere Boghandler Jens Lyngsgaard; han var født i Kirke Skensved den 28. November 1874. Lyngsgaard var Elev af Jens Andersen og spillede Fløjte og Violin i hans Orkester; en Tid var Lyngsgaard Dirigent i Sangforeningen „Hedeblomsten“; han har komponeret følgende Musik: „Nimbus March“, „Trompet Polka“, Solo for to Kornetter, „Kriket March“ og „Signalet i Trylleskoven“. Den første er spillet flere Gange af fremragende Musikdirektører, blandt andre af Roskilde Garnisons Orkestres Dirigent Schwartz, og Albechs Blæseensemble spillede Nimbus Marchen i Radioen. Den lød ogsaa paa Amerikabaadene paa Rejsen over Atlanten. Lyngsgaards Ouverture „Signalet i Trylleskoven“ er hans største Arbejde, udført af en jævn ordinær Spillemand fra Landet. Lyngs-

Jens Andersen.

gaards Musik blev spillet til Ære for ham ved en Koncert af Dirigent Billesbølle i Roskilde Amatørorkester. Peder Lyngsgaard har forlængst lagt op, men endnu klimprer han med Glæde Mindernes Væld af Toner i sin hyggelige Stue.

Musiker Jens Sørensen, født i Ejby, var ogsaa Elev af Jens Andersen. Fra ganske ung var han i deres Hjem næsten som Plejesøn og overtog Stedet efter Jens Andersen. De tog begge i mange Aar ud som Spillemand. Jern Sørensen var meget kendt for sin gode og kraftige Hornmusik, der har lydt til utallige Skovballer og andre festlige Lejligheder.

De her nævnte tre Spillemand var altid Egnens muntre Musikanter, og mange Historier forstod de at fortælle om de natlige Ture til Gildestuerne paa Hedeboegnen.

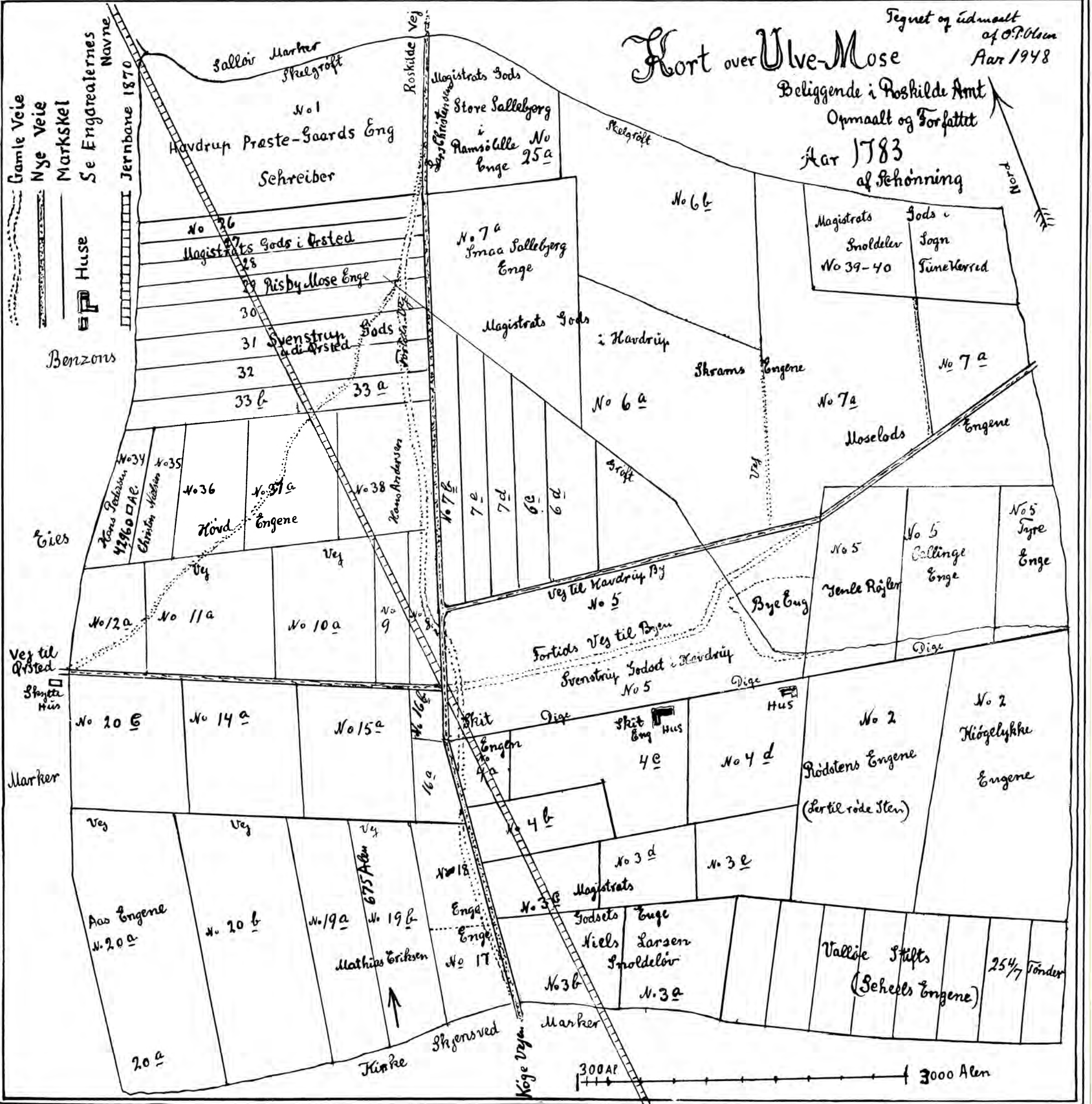
KILDEANGIVELSER.

1. Gaarde i Havdrup under Domkapitlet 1346: Lektor J. O. Arhning, Roskilde.
2. En Brydegaard i Havdrup ved Aarene 1350—54: Lektor J. O. Arhning, Roskilde.
3. Ryttergaarde i Havdrup 1682. Markbogen: Rigsarkivet.
4. Matr. Nr. 5 Godset Svenstrups Gaard i Havdrup 1697: Rigsarkivet.
5. Havdrup Bys Gaarde overgaar til Benzonseje 1731: Rigsarkivet.
6. Mandtal i Havdrup Sogn fra 1771: Rigsarkivet.
7. Udskiftning af Havdrup Sogn 1786—93. Landv. Protokol: Landsarkivet.
8. Bønderne i Havdrup bliver Selvejere 1804. Landv. Protokol: Landsarkivet.
9. Afvanding af Ulvemosen og Snoldelev Marker 1805—19: Protokollerne i Landsarkivet.
10. Topografi over Københavns Amt ved S. Stern: Kgl. Bibliotek.
11. Gilder fra Fortiden: Afholdsbevægelsens Historie: Anton Smith.
12. Sognets Bykort 1783—1806 Matr. Arkivet. Tegnet og omarbejdet 1948 af O. P. Olsen.
Solrød Bykort 1805, Matr. Arkivet. Tegnet og omarbejdet 1948 af O. P. Olsen.
Jord til Husmænd: Dr. Fridlev Skrubbeltang. Landsarkivet.

Kort over Ulve-Mose

Teget og Udmaalt
af O.P. Olsen
Aar 1948

Beliggende i Roskilde Amt
Opmaalt og Forfattet
Aar 1783
af Schönning

TRÆK AF SOLRØD SOGNS HISTORIE. BYNAVNET.

Solrød ligger paa Heden. He'en, som den kaldtes i ældre Tid. Heden er Landet mellem København, Roskilde og Køge. Med Undtagelse af „Jernen“ er saa godt som al Jorden, der ligger til Solrød By, af meget god Beskaffenhed.

Bynavnet Solrød er gennem Tiderne stavet paa mange forskellige Maader som: Solrødz, Soal-Røe, Solerød o. s. v. For hundrede Aar siden stavede man det Sollerød. Omkring 1870 stavede man det i Skolen Solrød, men Byens og Omegnens Folk udtalte det „Soldrød med haardt o og d i første Stavelse eller blot „Soller“, hvad man den Dag i Dag kan høre af enkelte indfødte. Bade-gæsterne ved Solrød Strand udtaler Bynavnet med blødt o.

Een Forklaring paa, hvordan Bynavnet er opstaaet, er den, at første Stavelse i Navnet skal kunne udledes af et Mandsnavn.

Stednavneudvalget udtaler:

Navnet Solrød — ældste Form fra 1340 er Solryth. Roskilde-bispens Jordebog ca. 1370 har Solruth. Navnet kan paa Grund af Udtalen Sol— næppe komme af Ordet Sol, men maa gaa tilbage til et Ord med kort o. Et saadant Sol er forudsat i Navnet Solvig i Sønderjylland, der svarer til middelnedertysk Sol „Sump“ og er en Sideform til Ordet „Søle“; —rød betyder Rydning.

SOLRØD MARKER I GAMMEL TID.

Solrød Bymark var i gammel Tid delt i to Marker: Bymarken, som kaldtes Søndermarken, og Fælleden, som kaldtes Nørremarken, af hvilke én hvilede hverandet Aar. For at enhver Mand i Byen kunde faa lige megen Andel i god eller daarlig Jord, var Byjorden inddelt i Aase og Agre. I Solrød Bymark var der 25 Aase med ialt 627 Agre. I Fælleden var der 29 Aase med 774 Agre, tilsammen 1401 Agre. Hvis man regner med de 18 Gaarde, som har været i Byen sandsynligvis lige indtil Svenskekrigen 1658, hvor de to Gaarde vel nok er lagt øde af Svenskerne, og aldrig senere genopbygget, og Jorden, der hørte til disse to Ejendomme blev lagt til de andre 16 Gaarde, saa bliver det 81 Agre, beliggende lige saa mange Steder paa Bymarken gennemsnitlig pr. Gaard.

DE GAMLE NAVNE PAA AASE OG AGRE.

De fleste Stednavne er Navne paa Agre og Markstykker, og de stammer fra Fællesskabets Tid, da Bønderne var fælles om at dyrke

Jorden. Solrød og Havdrup Bymarker er rige paa Stednavne. Der kan være forskellige Aarsager til Jordens Navngivning: Kærlighed til Marken, Jordens Beskaffenhed, Arbejdet med at dyrke den, Bondens poetiske Sind.

Ikke alene havde de enkelte Marker Navne, men hver Mark havde Navn paa Agre, Skifter, Kiler, Kroge, Enge, Kær og Moser.

Kendingsnavnet paa Agrene kan stamme fra Personer, Husdyr, Samfundslivet, Afrøderne, Beliggenhed, Form, Farve, Kvalitet og poetiske Navne. De poetiske Navne kan være taget fra Blomster- og Dyreverdenen.

Stednavnene er blevet til i Tidens Løb, et Navn kan være afløst af et andet. Da Jorden blev udskiftet, forsvandt efterhaanden mange Navne. Flere udflyttede Gaarde fik Navn efter det gamle Navn paa Agrene.

AASENES NAVNE I NØRREMARKEN
SAMT RETNINGEN ØST-VEST ELLER SYD-NORD,
DE BLEV DREVET I.

Nr.

1. Toftager Aas	24 Agre Syd-Nord
2. Pude Kiær Aas	35 Agre Syd-Nord
3. Ornum Aas	30 Agre Øst-Vest
4. Ejrebæks Spield	30 Agre Syd-Nord
5. Gaaseholm Aas	4 Agre Øst-Vest
6. Stang Agre Aas	33 Agre Syd-Nord
7. Dannevirke Aas	35 Agre Syd-Nord
8. Lille Stenrøgler Aas	14 Agre Øst-Vest
9. Store Stenrøgler Aas	36 Agre Syd-Nord
10. Nederste Hestehøjs Aas	25 Agre Syd-Nord
11. Øverste Hestehøjs Aas	33 Agre Syd-Nord
12. Dyremose Aas	15 Agre Øst-Vest
13. Hafre Højs Aas	40 Agre Syd-Nord
14. Putre Højs Aas	31 Agre Øst-Vest
15. Stis Brødre Aas	31 Agre Øst-Vest
16. Hylles Agre Aas	42 Agre Øst-Vest
17. Sties Spield	48 Agre Øst-Vest
18. Krogagre Aas	25 Agre Øst-Vest
19. Langholms Aas	31 Agre Syd-Nord
20. Stacked-Holm Aas	23 Agre Øst-Vest
21. Leerbæks Agre Aas	46 Agre Syd-Nord

Nr.		
22.	Æbel-Spield	25 Agre Øst-Vest
23.	Æbel Stumper Aas	5 Agre Øst-Vest
24.	Arkis Land Aas	22 Agre Syd-Nord
25.	Bye Spield Aas	17 Agre Syd-Nord
26.	Møllebjerg Aas	12 Agre Øst-Vest
27.	Munkehætten Aas	14 Agre Øst-Vest
28.	Stacked Skift Aas	19 Agre Syd-Nord
29.	Tunge Agre Aas	29 Agre Syd-Nord

AASENES NAVNE I SØNDERMARKEN.

Nr.		
1.	Smedebankens Aas	7 Agre Syd-Nord
2.	Tofternes Aas	16 Agre-Syd-Nord
3.	Baune Agres Aas	30 Agre Syd-Nord
4.	Horsekild Agres Aas	23 Agre Syd-Nord
5.	Underbjerre Aas	26 Agre Øst-Vest
6.	Nederste Brødagre Aas	26 Agre Syd-Nord
7.	Mellem Brødagre Aas	27 Agre Syd-Nord
8.	Øverste Brødagre Aas	26 Agre Syd-Nord
9.	Bieres Brødagre Aas	24 Agre Syd-Nord
10.	Ornum Aas	26 Agre Syd-Nord
11.	Ofvergaarde Aas	27 Agre Syd-Nord
12.	Lids Agre Aas	34 Agre Syd-Nord
13.	Jyde Agre Aas	29 Agre Syd-Nord
14.	Espe Røgler Aas	40 Agre Syd-Nord
15.	Bleghøjs Aas	75 Agre Syd-Nord
16.	Bachebrøds Aas	42 Agre Syd-Nord
17.	Flasken Aas	29 Agre Øst-Vest
18.	Wive Holme Aas	40 Agre Øst-Vest
19.	Stang Agre Aas	29 Agre Syd-Nord
20.	Kaars Agre Aas	31 Agre Syd-Nord
21.	Bredinger Aas	41 Agre Syd-Nord
22.	Holme Agre Aas	23 Agre Syd-Nord
23.	Toft Agre Aas	10 Agre Syd-Nord
24.	Mellemtofte Aas	8 Agre Syd-Nord
25.	Nederstetoft Aas	8 Agre Syd-Nord

ORNUM.

Ofte laa der inden for Byens Fang (Omraade) et saakaldt Ornum, d. v. s. et Stykke Jord undtaget fra den almindelige Rebning, i en vis Forstand et privilegeret Areal, der har været en sidste Rest af den gamle Storgaards Særeje. Hvor en Landsby er vokset op om eller ud af en saadan Gaard, vil man finde Ornum paa Bymarken. Da der paa Solrød Bymark findes Ornum paa to Marker, nemlig Matr. Nr. 5 Ledsagergaard og Matr. Nr. 15, tør man maaske deraf slutte, at Solrød er vokset op om en Storgaard.

Tofter var Særjord, som ejedes af Enkeltmænd. Torper var længere fra selve Byen liggende Jord, hvor Bryder (Forvaltere eller Forpagtere) kunde have Ledelsen, der økonomisk hvilede paa Bondeætterne i de ældste Landsbyer. Ætten var det afgørende Grundlag for Oldtidens Samfund. Grander kaldtes i Eriks sjællandske Lov en Bys Bønder. Valdemars Lov kalder dem Mænd, der i Boel er sammen. Et Boel var af forskellig Størrelse. Toft var Agers Moder. Toft var der til hver Gaard, men af forskellig Størrelse. Toft med Gaard og Besætning var privat Eje. Delvis privat Eje, men fælles Brug var én eller flere Agre i hver Aas i hver Vang. Paa Forte, deraf Ordet Fortov, med Gadejord havde enhver Ret til at færdes, „men ingen Mand maatte bygge paa Forte, fordi Forte var alle Mands“, sagde jyske Lov. Som nævnt var Ornum Særjord, en Forrettighed, som Slægter i en fjern Fortid var kommet i Besiddelse af. „Er Ornum i By, da skal hun være af Arild“. D. v. s. den skulde tilhøre den, som den altid havde tilhørt. „Hun rebes (opmaales) ej med Bye“. Kom der Trætte om et Stykke Jord, kunde én eller flere Grander forlange nye Rebning (Opmaaling), men Ornum skulde aldrig opmaales.

ENGE OG MOSER.

Ved Mosevejen laa Tyrens Eng, „anslagen for godt Hø“ 3 Læs, samt en anden Tyrens Eng paa Matr. Nr. 10 i Nørremarken (ved Ejrebæk), „anslagen for got Hø“ 7 Læs. Denne sidste har vel været bedre Jord eller større Areal. Saa var der Enghaven (Karsemose), som paa det Tidspunkt ogsaa blev brugt af Vallø og var „anslagen for got Hø 31 Læs. Mosehø 36 Læs“.

Endvidere var der Flaskeengen, Solrød Mose og Tykmosen, der alle omtales udførligt andet Steds i Bogen.

DE GAMLE BYVEDTÆGTER.

Granderne (Bønderne) drev Bymarken i Fællig og indhegnede Vangen, hvor der groede Korn ind imod Fælled, hvor Kreaturerne gik løse. Paa den Tid anvendtes Solskiftet, d. v. s. Agrene i hver Aas laa i samme Rækkefølge som Gaardene i Byen, altsaa den østligste Gaard i Byen, som laa nærmest Solen, havde den østligste Ager i hver Aas. Dens Nabo mod Vest havde Ager Nr. 2 o. s. v.

Det siger sig selv, at en saadan Maade at drive Jorden paa var meget besværlig for Bønderne, og den maatte naturligvis ogsaa kræve sin egen særlige Lovgivning for Byens Mænd. Og en saadan havde de ogsaa i de saakaldte Vider og Vedtægter, udformet og stadfæstet af alle Bønderne i hver By, Love, der endog har staaet ved Magt helt op imod vore Dage. Hver By har haft sine Vider og Vedtægter, Solrød vel ogsaa sine. I mange Byer er disse gamle Vedtægter kendte, men for Solrøds Vedkommende gælder dette, saa vidt vides, ikke. Interesserede henvises til at læse i Poul P. Bjerges og J. T. Søegaards „Vider og Vedtægter“.

Her skal blot anføres nogle faa Punkter af Rye Byes Vider og Vedtægter fra 1645:

Item (ligeledes) hvo som agger ofver en andens Korn bødde 1 Sk.

Item hvo som huger Tjerne fra dend anden bødde 1 Fiering Øl.

Item hvo som unødt og utvungt høster paa Helligdage eller om Søndagen bødde 1 Fierring Øl.

Item skal hver Mand udi Bye hafve deris gierder — Vanger och Gadegierder vel lugte til en betegt (bestemt) Daug eller bødde 1 Fierring Øl.

Item skal en Daug siges och vedtages paa hvilken alle Mands Kveg lidet eller stort skal drifves af Vangen paa det hver maa vide sit i Fred eller bødde 1 Otting Øl.

Item hvilken Mand som bær falsk Vidnesbiurd eller truger paa dend anden och siger hannem det paa hand kand icke bevise bødde 1 Fierring Øl.

Item hvilken Mand som icke hielper dend anden paa Torrevej (Torvevej), Skovvej eller anden Steds om hannem trænger bødde 1 Fierring Øl.

Item, hvilken som icke gifver Oldemanden liud*) naar han skal talle Almuens Gafn och Best eller takke Vorherre bødde 4 Sk. saa ofte hand giører det.

Item om nogen broder slaer en giest Blodigsaar bødde ½ Td. Øl og 1 Sk.

*) Talero.

Item om nogen giest slaer Laugsbroder Blodigsaar i Gillesgaarden eller i Hjemfert bødde 1 Tønde Øl.

Item hvilken som icke biudes inde och siger icke Oldermænden eller Stolsbroder til bødde 2 Sk.

Item hvo som slaer en Skaal sønder gifver 2 Sk.

Item om nogen Broder slaer Øl paa den anden med Vred hue bødde 1 Otting Øl.

Item om nogen Mand blifver saa siug at hand icke kan faa høsted for hans siugdum da bær hver Mand om den ellers blifver ombedt at hielpe hannem en Time eller toe eller bødde 4 Sk.

Item hvor som selger sit Ris och tørne och huger siden paa Husbundens bødde $\frac{1}{2}$ Tønde Øl.

Item hvilken Mand som huger fra dend anden i den sønder Vang tørne eller Elle bødde 1 Tønde Øl.

Datum Rye 9. Januari Anno 1645.

JORDEN MATRIKULERES.

For at tjene som Grundlag for en nogenlunde ligelig og retfærdig Jordbeskatning indsendtes af Lensmænd, Domkapitler og private Godsejere Jordebøger, ligesom Sognepræsterne samtidig indsendte Indberetninger om Udsæd og Landgilde i deres Pastorat. Af dette Stof udarbejdedes den første Matr. 1662.

Den viste sig straks at være aldeles ubrugelig for sit Formaal. Den erstattedes derfor af en ny Matr. 1664. Ved begge skete Hartkornsansættelsen efter en bestemt Takst, hvorimod Matriklerne af 1688 og 1844 udarbejdedes efter en i det første Tilfælde dog ufuldkommen Opmaaling og Bonitering af de enkelte Jordstykker.

Hver Fæster maatte ved Fæstets Tiltrædelse underskrive et saakaldt Fæstebrev, der indeholdt hans Forpligtelser og Rettigheder.

Uddrag af Jens Pedersens Fæstebrev over nuværende Matr. Nr. 18 a Havbogaard:

Lauritz Andersen, Raadmand udi Kiøbenhavn. Gøre hermed vitterligt paa Kiøbenhavns Velede, Høye og velvisse Magistrat mine Respektive og kiære Collegers saa og paa bemeldte Stads veigne, at have, efter Jens Pederson, Barn-føed i Vedeløv, hans venlige Ansøgning og begiering Sted og fest ham een Gaard liggendes i Roeschilde Amt under Bistropsgaard Birch, Sollerøs Sogn og Bye, som afgangne Olle Hansen Ventrop hafver paa boet og er fra døed, hius Enche han igien tager til Egte, huilken Gaard er 15

tdr. 5 schepr. 3 fierdk. Hart Korn huor af gifuis aarligen Land-
gilde 9 tdr. Biug 3 tdr. Aure (Havre) et lam een gaas og fire høns.
Saa og til rette tid og termin Betalle de af same Gaard ergaaende
Kongelige Skatter efter som paa Budet vorder under Execution
efter Kong. forordning om hand der med ofuer bestemte tid ude
blifuer. Og i Steden for hafuer hand at betalle Aarligen 8 Rixd.
og naar han bemelte Poster saaledes effterkommer saa maa hand
nyde, bruge og besidde forommelte Gaard med ald dens Bøgning
sampt til legh i marck og Bye . . .

Saa følger en Fortegnelse over, hvad Jens Pedersen overtager:

I Stuen een Asche Bord med lige fod — 10 mrk. 2 bencke ved
Bordet 4 mrk. 4 Sk. 1 schab for bord Enden 12 mrk. Noch en
Aschebord med lige Fod 8 mrk., 1 æge schab 14 mrk., een seng
huor udi een blaae diunne 4 Rixdl. 1 huid hampe diune 2 Rixdl.
1 Ditto 2 Riixdl. 2 par hørgarens lagen 2 Rixdl. 2 hofuet puder med
vor 8 mrk. 1 huid hofuet diun 4 mrk. I Kychenet 1 kaaber kiedel
8 mrk. 1 ditto 6 mrk. 1 kaaber sie 3 mrk. 1 malle gryde 4 mrk.
1 kaaber hand pande 2 mrk. 1 æge Øl kar 6 mrk. 1 føre kar 5
mrk. løre balle 1 mrk. 1 Ditto 1 mrk. 1 kjerne 1 mrk. 1 øl tønde
1 mrk. 1 degen tru 4 mrk. 1 bord 3 mrk. Paa loffted 4 tdr. malt
å 1 Rixdl. 8 mrk. er 4 Rixdl. 2 mrk. 2 tdr. biug 2 Rixdl. 2 allen
seche tøy 28 mrk. 8 seeche 16 mrk. 1 lispund gl. tin å 1 mrk. er
16 mrk. 2 malle lyse stager 6 mrk. 2 brogede hynder 12 mrk.
1 korn harpe 12 mrk. I huche huuset een hucke stoch 1 mrk.
Juuelltømmer til een vogn 3 mrk. 1 bue Sau 1 mrk. 1 skou Buck
4 mrk. og 10 tdr. Biug 60 mrk. huilken løssøre beløber til sammen
68 Rixdl. 4 mrk.

Hafuer Jens Pederssøn bekommit til Inventarium ved gaardens
tiltredelse, nempl.: vinter rug Sæd 15 tdr. til vaarsæden bekommit
20 tdr. Biug og 15 tdr. Aure dernest har hand bekommit een fær-
dig døgtig beslagen korre fading og vogen med tilhørende leder
Seler sampt kaabel og tømme, 1 ferdig Plou med ald sin behør,
1 Jern harre, 1 tromle dertil bekommit 8 døgtige og goeder bæ-
ster . . . Noch een jern Kachelovn i Stuen som stedse og altid som
et Inventarium forblifuer og følger ved gaarden. Saa forpligter
han sig hermed gaardens Bøgning tid efter Andet at lade Repa-
rere og dend bøge og forbedre saa dend kand blifue forsuarligen
vedligeholdten. Ilige maade schal det Inventarium som hannem er
leveret og hand har annammit af hannem stedse fornyes, forbedres
og vedligeholdes saa det ald fra døgtigt got og forsuarligt ved
gaarden kand vere til stede, huilket aarligen af herschabets be-
fuldmægtige schal besigtiges og efterses da gaarden og dens In-

ventarium hannem ey lengere schal betroes men vere schyldig gaarden at quittere og til det manglende at være ansuarlig. Hans paaboende gaards tilliggende, ager og eng schal hand flittigen røchte og dørche, det alt sammen med hans eget Korn besaae og afgrøden ingen anden steds eend til denne hans paa boende fæste gaard indføre. Og ellers i alle maader rette og forholde sig efter loven og kongl. forordninger saafremt hand icke dette sit feste vil hafue forbrudt eller i andre maader behørigen ansees. Og schal hand erkiende Kiøbenhavns veledle, høye og velvisse Makistrat som hans rette Herschab og deris Ridéfouged paa Bidstrop altid hørig og lydig til at effterkomme huis ham i uloulige maader anbefallet vorder, til feste hafuer hand at levere til Ridefouden paa Bidstrop 20 Rixdl. som effter at betallingen er sceed her paa schal afschriufuis og saa Revercere sig under sin haand med 2de. mends hosschriufft at hand sig her effter i alle maader schal vide at rette og forholde som det sig ægner og bør.

Datum kiøbenhavn dend 12. April Ao 1706.

sign. Lauridts Anderssøn.

Dette er een Rigtig Coupiiee af dend til mig i underschrefne Jens Pederssøn ofuer leverede original huor effter ieg mig udi alle vedbørlige maader schal vide at rette og forholde som det sig bør.

Datum Bidstrop Gaard dend 14. April ao. 1706.

sign. Jens Pederssøn. sign. Tommas T. V. S. Vegensens Naun,
sign. Rasmuss R. O. S. Olsens Naun.

HVORLEDES DEN GAMLE FÆSTEGAARD PAA MATR. NR. 18a VAR INDRETTET, DENS BESÆTNING OG INVENTARIUM.

Da det kan have sin Interesse at se, hvad en Gaards fire Længer for godt hundrede Aar siden maalte i løbende Alen, og hvordan den var indrettet, og hvilken Hestebesætning samt Udbo der fandtes, og hvilken Værdi disse Ting havde, skal i det følgende anføres en Syns- og Taksationsforretning over Gaarden Matr. Nr. 18 a „Havbogaard“ Solrød, som fandt Sted 19. Oktober 1832 i Anledning af, at Gmd. Lars Pedersen forudgaaende 22. Maj havde fæstet denne Gaard efter sin Far fhv. Sognefoged Peter Larsen, som godvillig havde afstaaet Fæstet til ham.

1. Stuelængen bestaar af 23 Fag, 60 Alen lång, $8\frac{3}{4}$ Alen bred og de sidste 5 Fag 7 Alen bred, bygget dels af Ege- dels af Fyrre-

undertømmer, Fyrrevertømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet fra vestre Ende 2 Fag til Port, 1 Fag til Kælder, 3 Fag til Stue, 2 Fag til Mellemkammer, 4 Fag til Stue, 1 Fag til Forstue, Skorsten samt Bageovn med Skur, 3 Fag til Køkken, 2 Fag til Kammer, 5 Fag til Karlekammer og Materialhus med Loft over 18 Fag og ellers forsynet med fornøden Port og Døre med Beslag. Denne Længe er i god beboelig Stand.

2. Den østre Længe bestaar af 16 Fag, $39\frac{1}{4}$ Alen lang, 9 Alen bred bygget af forskellig Slags Undertømmer, og Fyrrevertømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet fra nordre Ende: 3 Fag til Tørvehus, 2 Fag til Port (kaldet Tofteporten), 4 Fag til Lade, 3 Fag til Lo, 4 Fag til Stald, forsynet med fornøden Port og Døre med Beslag. Denne Længe er i god brugbar Stand.

3. Den søndre Længe bestaar af 20 Fag, 56 Alen lang og $8\frac{3}{4}$ Alen bred, bygget dels af Ege- dels af Fyrreundertømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet fra østre Ende: 3 Fag til Skærelø, 3 Fag til Lade, 3 Fag til Stald, 2 Fag til Lo, 3 Fag til Lade, 2 Fag til Port (Gadeporten), 4 Fag til Lade forsynet med fornøden Port og Døre med Beslag. Denne Længe er i god brugbar Stand.

4. Den vestre Længe bestaar af 21 Fag, $57\frac{1}{2}$ Alen lang, 9 Alen bred, samme Bygning som forrige, indrettet fra søndre Ende: 6 Fag til Stald, 3 Fag til Lo, 6 Fag til Lade, 1 Fag til Huggehus, 2 Fag til Faarehus, 3 Fag til Lade forsynet med fornødne Døre med Beslag. Denne Længe er ligeledes i brugbar Stand.

BESÆTNING AF HESTE.

1 sort Hest 10 Aar 30 Rixdl., 1 sort Hoppe 6 Aar 35 Rixdl.,
1 sort Hoppe 6 Aar 28 Rixdl., 1 graaskimlet Hest 7 Aar 30 Rixdl.,
1 gul Hoppe 15 Aar 25 Rixdl., 1 graa Hoppe 13 Aar 25 Rixdl.,
1 rød Hoppe 18 Aar 16 Rixdl., 1 brun Hoppe 11 Aar 25 Rixdl.
1 rødskimlet Hest 4 Aar 25 Rixdl., 1 graa Hoppe 4 Aar 30 Rixdl.

INVENTARIUM.

1 beslagen Vogn med Fjellefadding og Høsthager 45 Rixdl.,
1 beslagen Vogn med Fjellefadding og Høsthager 40 Rixdl.,
1 beslagen Vogn med Fjeller 20 Rixdl., 2 Jernplove fuldt Behør
16 Rixdl., 2 Jernplove 12 Rixdl., 1 Tromle 4 Rixdl., 2 Kroge med
Jern 2 Rixdl., 2 gamle Skovslæder 4 Rixdl., 2 Rejseseletøjer 10
Rixdl.

Af Saasæd angaves at forefindes paa Gaarden 9 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg, 22 Tdr. Havre, 10 Tdr. Blandsæd.

Denne Besætning og Inventariet ansaa vi at være tilstrækkelig til Gaardens Drift, hvilket vi kan med Ed bekræfte.

Derefter Synsmændenes Underskrift.

SKIFTEFORRETNING m. m. I 1700-TALLET.

I det 18. Aarhundrede var Fattigdommen stor paa Landet. Ved Studier af Skifteprotokoller ses det, at det gjaaldt baade Gaardmænd og Husmænd. Gaardens Gæld oversteg saa godt som alle Vegne Formuen. For at tage et Eksempel skal her anføres Skiftet 1773 hos Enken efter Gaardmand Niels Nielsen, Kirsten Larsdatter, i den Gaard i Solrød, som senere fik Matr. Nr. 7 a „Bakkebogaard“ (nu Solrødgaard). Efter Taksation androg Besætningen:

1 Par Vognbester 44 Rdl., 6 Plovbester 48 Rdl., 2 Køer, 2 Aarskalve, 2 Spædkalve 10 Rdl., 10 Svin 6 Rdl., 4 Gæs 1 Rdl. 2 Mrk., 1 Bistade 4 Mrk., Ind- og Udbo 73 Rdl., ialt en Formue af 182 Rdl 6 Mrk.

Blandt Enkens Gældsposter var Skyld til forskellige Naboer, Genboer, Pigens Aarsløn 6 Rdl. 4 Mrk., Karlens Aarsløn 16 Rdl., et Aars Smedeløn 2 Rdl. 4 Mrk. Begravelsen kostede 16 Rdl. Desuden skyldte hun kongl. Skatter for 2 Kvartaler samt for Skiftets Afholdelse. Gælden blev ialt opgjort til 264 Rdl., det blev til en Restgæld paa 83 Rdl.; der blev saaledes intet til Arvingerne, men af sær Naade mod Enken fik hun Lov til at give disse nogle af Mandens Gangklæder. Dertil kom, at da Enken kun havde været gift i 3 Aar og var ganske ung, fik hun Lov til at beholde Fæstet paa Gaarden, hvis hun giftede sig snart efter Mandens Død, hvilket hun ogsaa gjorde.

FÆSTERE OG EJERE AF GAARDENE I SOLRØD

I TIDEN FRA CA. 1666 TIL VORE DAGE.

MATR. NR. 1 a KASSEMOSEN.

Karsemosen, i daglig Tale kaldet Kassemosen, i ældre Tid Engshaven, har et Areal af ca. 25 Tdr. $\frac{1}{2}$ Skp. Land, Hartkorn 4 Tdr. 2 Skp. Kassemosen har i adskillige Aarhundreder haft udenbys Ejere. 1563 udsteder Holger Rosenkrans Forleningsbrev til Boluer paa Tryggevelt-Gaard paa Solrød By med Solrødz Enghave. 1574 fik Hofmester Peder Oxø til Gisselfeld, som da ejede Vester Vallø,

Skøde paa en Eng ved Solrød, formentlig Kassemosen. Den kom saaledes til Vallø, som fra det 14. til det 18. Aarhundrede tilhørte forskellige adelige Personer eller Familier: Glug, Falk, Thot, Rosenkrans, Munk, Skel, indtil Kong Frederik den Fjerde 1708 købte Vallø. 1773 forpagtede en Oluf Farsø, Saltø, Billesborg, som laa til Vallø. I Forpagtningskontrakten nævnes, at Oluf Farsø og-

Kassemosehuset med Udsigt over en Del af Engen.

H. K. Nielsen fot. 1948.

saa faar Brugsret over Solrød Mose, som maa være Kassemosen. De gennem Tiden derefter mange Forpagtere af Billesborg har, saa vidt det kan ses, stadig drevet denne Eng. Undertiden høstede de selv Høet og tog Omegnens Kreaturer ind paa Eftergræsningen. Undertiden solgte de Græsset ved Auktion til de højst bydende, som saa selv maatte slaa Græsset og høste Høet. I de gamle Papirer i Vallø Arkiv nævnes, at Bønderne i ældre Tid, naar de hentede Høet, maatte bede et Par Timers Tid og lade Hestene grasse.

1938 solgte Vallø Kassemosen med Hus til Opsynsmand Hans Hansen, som igen solgte Engen til Jacob Lynegaard, Søster Svenstrup. Hans Hansen beholdt dog selv Huset med et mindre Areal til. Jacob Lynegaard solgte Kassemosen 1945 til et Par Gaardmænd fra Valore.

Det gamle Hegnsdige rundt om Kassemosen, som har ligget der i umindelige Tider, har under en af sine senere Ejere lidt Overlast, idet omtrent hele det nordlige Dige er fjernet, solgt i Læssevis, og derved har Nordenvinden faaet frit Kørind, saa i den ene Side af Engen har Kreaturerne, der ofte græsser der til langt ud paa Efteraaret, intet Læ. Ejendommeligheden og Skønheden ved dette gamle Hegn er derfor for en stor Del gaet tabt.

MATR. NR. 1b KASSEMOSEHUSET.

I de gamle Papirer i Vallø Stifts Arkiv nævnes „Sollerødhus“ — maa være Kassemosehuset. Her skal nævnes nogle af Opsynsmændene ved Kassemosen.

1812 faar Christoffer Pedersen Fæste paa Kassemosehuset efter sin Fader Peder Christoffersen. Mod at føre Opsyn med Gærderne omkring Engen faar han fri Husly paa Livstid og 5 Rdl. i aarlig Løn. Han faar udleveret Søm og Stagetrær fra Vallø til Brug ved Gærderne og Ledet. Jagt paa Engen og Hugning eller Rydning af Gærderne er ham forbudt.

1817 blev Skrædder Jonas Johansen Opsynsmand og beboer Huset. 1848 frasagde han sig Bestillingen og afløses af sin Broder Niels Johansen, som efterfulgtes 1875 af sin Svigersøn Træskomand Jens Larsen. I 1890-erne afløstes han af Handelsmand Hans Hansen, som igen efterfulgtes af sin Brodersøn, som ogsaa hed Hans Hansen og nu ejer Huset.

Ledet sad i Diget ud mod Landevejen i en Afstand af ca. et lille Hundrede Meter fra Huset.

MATR. NR. 2 TYKMOSEN.

AREAL 61 TDR. 2 SKP. LAND. HARTKORN 6 TDR. 2 $\frac{3}{4}$ ALB.

Før 1816 var Solrød og Jersie ét Pastorat. Tykmosen var da Jord til Jersie Præstegaard. Den frasolgtes 1855 til fire Mænd fra Jersie, som fik hver sin Mark: fra Vest: Jacob Larsen, Thomas Larsen, Lars Jørgensen og Lars Olsen. De to af disse Lodder ejes nu af Gdr. Peder Larsen „Vesterlund“. De to øvrige af Parc. P. Pedersen og Gdr. Jens Thorup.

MATR. NR. 3 SKOLELODDEN.

Den Solrød Skole ifølge Anordning vedkommende Jordlod ialt ca. 4 Tdr. Land boniteret Jord, Hartkorn 6 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.,

er udlagt Østen for Sognevejen Solrød-Jersie af de saakaldte Ledsagre og „Sollerød Høje“. Jorden er drevet dels af Lærerne selv, dels af skiftende Forpagtere.

Her nævnes „Sollerød Høje“, som ifølge ovenstaaende har ligget Syd for Solrød By. Som nævnt andet Sted i denne Bog, er disse Høje sløjfet, men det ses nogenlunde endnu, hvor de har ligget.

MATR. NR. 4 PRÆSTEJORDEN.

HARTKORN 3 TDR. 6 SKP. 3 FDK. $2\frac{1}{16}$ ALB.

Præstejorden er udlagt mod Havdrup Markskel over lange Stenrøgler, stakkede Stenrøgler, Dannevirke og Wiveholm Agre i lige Linie, i gammel Tid drevet af skiftende Fæstere af Solrød Gaarde. Omkring Aar 1800 blev denne Jord drevet af Fæsteren af Matr. Nr. 11 af Solrød. 1886 overdrog Vallø Stift Matr. Nr. 4 til Havdrup Sognekald for en Arvefæsteafgift af 32 Tdr. Byg. Jorden er i nyere Tid drevet dels af Præsten selv, dels af skiftende Forpagtere. Den er nu udstykket i tre Husmandslodder samt som Tillægsjord til et fjerde Husmandssted.

MATR. NR. 5 „LEDSAGERGAARD.

Gammelt Navn paa Agre i Nærheden af Gaarden. Denne ligger som Nr. 2 fra Vest paa søndre Gade. I Modsætning til de andre Gaardes Marker har denne Mark den brede Ende mod Gaarden. Muligvis kommer det af, at Landmaaleren ved Udskiftningen af Gaarden 1804 havde Station paa denne Gaard.

Navne paa Agrene: Ledsager, Tofter, Ofvergaarde, Ornum. Fæstere og Ejere:

Aar 1666 hed Fæsteren Villum Nielsen, Hartkorn 6 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. Hans Larsen. Povl Olsen, født 1683, død 1755. Peder Povlsen, Søn af forrige, født 1723, død 1778. Hans Jensen, Svigersøn af forrige, født 1759, død 1823 og gift tre Gange. Rasmus Jakobsen, født i Lille Valby 1788, død 1825. Søren Andersen, født 1799 i Køge Hastrup, død 1877, var gift tre Gange, Fader til 18 Børn. I den Tid, han var Fæster, var der 12 Begravelser paa Gaarden. Søren Andersen blev i 1841 indvalgt i det første Sogneforstanderskab i Havdrup-Solrød, valgt med det højeste Stemmetail. Ved Matrikuleringen 1844 havde denne Gaard af Hartkorn 8 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. og 63 Tdr. $6\frac{1}{2}$ Skp. Land. Søren Andersens Enke, Ane Olsdatter, overdrog 1883 Gaarden til sin Søn Hans Sørensen for 35,480 Kr. for Matr. Nr. 5, 41 og 61. Søren Andersen købte

Et Kig ind i »Ledsagergaard« (Matr. 5). *H. K. Nielsen fot. 1948.*

Gaarden til Ejendom for 3335 Rdl. 1865 plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 34 Tdr. Byg. Paa denne Gaard var for ca. 60 Aar siden Storkerede. Inskriptionen paa en Bjælke, der sidder i Stuehuset ud til Gaarden, og som før fandtes over Indgangsdøren, lyder:

O Gud Vi Beder Dig Her Hjertelig. Bevar Dette Hus. Fra Ildebrand. Uvejr. Og Vands Vaade. Dig Til Ære. Os Til Gavn. Det Beder Vi I Jesu Navn - R. K. S. - M. M. D. Aar 1825.

MATR. NR. 6 „SOLVADGAARD“.

Navngivet af Ole Jørgensen. Gaarden laa før som Nr. 1 fra Vest paa søndre Gade. Udflyttet 1915.

Fæstere og Ejere:

1666 Christoffer Andersen, Areal ca. 150 Tdr. Land, Hartkorn 15 Tdr. 3 Fdk. P. Larsen. Søren Pedersen. Hans Pedersen. 1769 Otte Jensen, født 1714, død 1758. 1798 Lars Hansen, født 1742, død 1817. Otte Larsen, født 1780 paa „Havbogaard“, død 1817. Christen Christensen, født 1793 i et Hus i Solrød, død 1866. Peder Pedersen, født 1801, død 1870. Jens Pedersen, Søn af forrige, født

1831. Jens Pedersen købte Gaarden til Ejendom 1863 for 1395 Rdl. 33 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 26 Tdr. Byg. Areal 1844: 50 Tdr. 4 Skp. Land. Hartkorn 6 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Jacob Pedersen, født i Tjæreby 1839, død 1921. Ole Jørgensen, Svigersøn af forrige, født i Salby 1867, død 1947. (17194)

Gamle Navne paa Agrene paa Marken: Jydes Agre, Solrød Sløjen.

Frasolgte Parceller: Matr. Nr. 6 c, Ejer H. C. Carlsen, Nr. 6 a, Ejer Frede Jensen, 6 e Esperøglar, Ejer Friis Theisen, Nr. 6 f Blejes Agre: Fæster 1820 Peder Christensen, 1863 Niels Petersen, Søn af forrige; han købte nævnte Aar Gaarden til Ejendom for 3286 Rdl. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 20 Tdr. Byg. 1865 Ole Andersen. Senere Ejere: Oluf Olsen, E. Sylvest Olsen, nuværende Ejer. Endvidere er af Matr. Nr. 6 a solgt Parceller, som ejes af fhv. Gdr. Viggo Hansen, Smedebanken, Brænder Martin Olsen, Arbmd. Niels Rasmussen, Arbmd. Jens Petersen, Kirkebetjent Chr. Jensen, Kommunehuset, fhv. Gdr. And. Andersen og Parcellist Hans Christensen.

MATR. NR. 7 a „BAKKEBOGAARD“.

Navngivet af H. Birkegaard. Før Udskiftningen laa denne Gaard paa nordre Side af Store Gade, hvor nu Enkefru Karen Frederiksen bor. Den var Tvillinggaard med Matr. Nr. 13 i gammel Tid. Til Nr. 7 a hørte en Bleghave, en Tyreeng (Nr. 41 h), $\frac{1}{18}$ af Flasken, ca. 4 Tdr. Land Mose samt en Mosejerne og en Flengsjerne Matr. Nr. 60 a.

Gamle Navne paa Markernes Agre: Bachebrød, Flaskeagre.

Fæstere og Ejere:

1666 Peder Hansen, Hartkorn 22 Tdr. 2 Skp. Niels Olsen, Bondefoged. Søren Sivertsen, født 1691, død 1777, Bondefoged i 55 Aar. 1765 blev Gaarden delt. 1765 Niels Nielsen, født 1738, død 1776. 1776 Niels Pedersen, f. 1743, død 1828, fri Karl. I hans Tid 1804 blev Gaarden udflyttet til Bakkebro Agre. Ole Christensen, Svigersøn af forrige, født i Hus Matr. Nr. 35 i Solrød 1781, død 1837. Otte Aar Soldat. Blev Fæster 1812. Hans Olsen, Søn af forrige, født 1814, død 1878. Ved Matrikuleringen 1844 Areal ca. 82 Tdr. Land, Hartkorn 10 Tdr. 4 Skp. $1\frac{1}{4}$ Alb. Gaarden brændte 1850. Aarsag: Selvantændelse i Maltet paa Loftet. Genopført samme Aar. Hans Olsen fik Fæstebrev paa Gaarden 1840. I Indfæstning betalte han 78 Rdl. 2 Sk. Sølv. Af denne Gaard svaredes der aarlig til Jordebogskassen 5 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. Byg, 3 Tdr.

4 Skp. 2 Fdk. Havre. Smaaredsel: $1\frac{7}{19}$ Lam, $1\frac{8}{19}$ Gaas, $1\frac{7}{19}$ Høns samt Landgilde, Hoveri og Skovpenge 8 Rdl. $34\frac{1}{2}$ Sk. Gammel-skat 53 Mrk. 30 Sk.

Hans Olsen købte Gaarden 1866. Købesummen var ved Taksation ansat til 10,975 Rdl. Rigsmønt, hvoraf 4000 Rdl. forandres til en uforanderlig aarlig Afgift, nemlig 40 Tdr. Byg og Resten, 6975 Rdl., der ifølge Salgsplanen blev nedsat til 3850 Rdl. 68 Sk., blev afgjort ved Udstedelsen af en 1. Prioritets Panteobligation, stor 3850 Rdl. og kontant 68 Sk.

Fæster Hans Olsen og Hustru Karen Hansdatter.
Boede paa Matr. 7 a (Bakkebrogaard).

Der blev indrømmet Hans Olsen den Lempelse, at saa længe han eller hans Enke efter ham, men kun saa længe hun vedbliver at være ugift, vedbliver at være Ejer og Besidder af Gaarden, skulde de ikke udrede den ovennævnte Kornafgift, men kun de Jordebogsafgifter, som han ifølge Fæstebrevet skulde udrede. I Vederlag for Kvægtiende og Smaaredsel svarede af denne Gaard aarlig til Præsten 4 Tdr. $2\frac{3}{8}$ Fdk. Byg, til Skolelæreren 1 Td. $3\frac{1}{3}$ Fdk. og i Præstekornstiende 7 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. Byg.

Efter 1866 er frasolgt Matr. Nr. 7 b, 7 c og 41 h.

Matr. Nr. 7 b og 7 c er Gaarden „Kildedal“. Denne brændte 1934. Ilden var paasat, samt 1940, hvor Aarsagen mentes at være en Fejl ved den elektriske Installation.

Ole Hansen, Søn af forrige, født 1844, død 1931, overtog Gaarden i 1873. Hans Birkegaard, Søn af forrige, født 1874, overtog Gaarden 1913. Mosen frasolgt 1915, samme Aar tilkøbt Matr. Nr. 6 g, 7 Tdr. Land, 1916 Matr. Nr. 6 e, 20 Tdr. Land, samt 1927 Matr. Nr. 61 d, ca. $2\frac{1}{2}$ Fdk. Land Jerne. 1940 brændte Gaarden ved Lynnedslag. Solgt 1940 til nuværende Ejer, Friis Theissen. Gaarden kaldes nu Solrødgaard og er opført paa Matr. Nr. 6 e. Paa Brandtomten staar et gammelt Elmetræ, som er fredet af H. Birkegaard.

I førstnævnte Niels Petersens Fæstebrev staar der, at han er fri Karl. Saa vidt vides, betød det, at ingen Soldat maatte gifte sig, før han havde faaet sin Kompagnichefs Tilladelse hertil, den saakaldte Friseddel. Endvidere skulde han for Kompagnichefen og Regimentsauditøren aflægge Ed paa, at han hverken var gift eller bundet til en anden ved Ægteskabsløfte. Efter Stavnsbaandets Løsning 1788 bortfaldt Fordringen om Friseddel.

For hundrede Aar siden kunde en Værnepligtig, som var udskrevet til Militærtjeneste, blive fri for at aftjene denne, naar han var Gammelmandssøn eller gaardbrugende Enkes Søn, der skulde hjælpe en ældre, svagelig Moder med Gaardens Drift.. Dette sidste overgik ovennævnte Hans Olsen paa Matr. Nr. 7 a Bakkebroggaard, men inden saadan Fritagelse kunde finde Sted, maatte Enken møde med en Attest saalydende:

„Vi undertegnede Sognefoged Lars Pedersen og Gmd. Jens Nielsen af Sollerød kunne herved overensstemmende med Sandhed bevidne, at Gmd. Ole Christensens Enke heraf Byen lider af saadan Alderdoms-

svaghed, at hun ikke længere kan bestyre sin Gaard, og da hun ifjor Sommer og Efteraar var saa syg og svagelig, at hun frygtede for pludselig at døe, saa hun sig nødsaget til at afstaa Gaarden til Sønnen Hans Olsen for at redde den for Familien. Bemeldte Hans Olsen er endnu i ugift Stand og ingen Forandring med Gaarden havde sket, naar ikke Sygdom og Svaghed for Enken havde indtruffen.

Lars Pedersen,
Havbogaard, Sognefoged.

Jens Nielsen,
Gmd. Matr. Nr. 16.

Omstaaende Attesters Sanddruhed og Paalidelighed bevidner: Friis, Sognepræst for Havdrup og Sollerød Menigheder“.

Ovenstaaende Attest er skrevet af Sognefoged Lars Pedersen selv med Halvdelen latinske, Halvdelen gamle danske Bogstaver. I Betragtning af, at Attesten er skrevet for over hundrede Aar siden, maa det siges, at Stilen er god og Stavemaaden saa godt som fejlfri.

H. Birkegaard.

Hans Olsen var som gaardbrugende Enkes Søn ved Landmiliti-sessionen 1841 ansat som Artillerist ved Forstærkningen, men da han senere var blevet Gaardmand, maatte han 1842 igen paa Ses-sion og blev her udskrevet til Lanseneer ved sjællandske Landse-neer-Regiment og fik Pas til Indkaldelse, som lød paa, at han skulde møde den 15. December 1842 som Dragon ved 4. Dragonregiment i Næstved. Da han ikke godt kunde undværes ved Gaardens Drift, ansøgte han om Fritagelse for at møde som Dragon, mod at han stillede en Overkomplet (en af samme Vaabenart, der ellers ikke skulde møde) i Stedet for. Dette bevilgedes, imod at han til Land-militsefonden indbetalte 50 Rixdl.

MATR. NR. 8 „VESTERGAARD“.

1666 Jens Madsen, Hartkorn 11 Tdr. 1 Skp. Jep Truelsen og Lars Hansen Bonde. Niels Olsen. 1769 Jens Nielsen, Søn af for-rige, født 1724, død 1812. Morten Hansen, Svingersøn af forrige, født 1774, død 1847. Lars Johansen, Plejesøn af forrige, født i Bankehuset i Køge Hastrup 1824, død 1882. Sognefoged fra 1860 til 1866, købte Gaarden til Ejendom 1865 for 2871 Rdl. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 40 Tdr. Byg. 1844 Areal 76 Tdr. 6 Skp., Hartkorn 10 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Morten Pedersen, født 1836, død 1915, Sognefoged 1888 til 1913. Hans Jørgensen. Jens Andersen. P. H. Nielsen, født 1856, død 1925. H. P. Hansen, født 1873 og nuværende Ejer Sønnen Sv. Hansen.

Gl. Navne paa Agrene: Tofter, Holme Agre, Tykmose Marken, Bredninger.

Gaarden laa, før den blev udflyttet, paa den nordre Side af Store Gade lige over for Kirken. Gaardspladsen hører nu under Matr. Nr. 10, udflyttet 1882.

MATR. NR. 9 „STANGAGERGAARD“

er den vestligste Gaard i Byen. 1666 Dirich Hansen, Hartkorn 22 Tdr. 2 Skp. Var før Udskiftningen Tvillinggaard med Matr. Nr. 12. 1690 tre Fæstere: Olle Petersen, Smed, Lars Olufsen, Hans Mor-tensen. 1741 Morten Hansen, fæstede Gaarden 1719. 1769 Lars Mortensen, Søn af forrige, født 1712, død 1784. Morten Larsen, Søn af forrige, født 1752, død 1836. Lars Mortensen, Søn af for-rige, født 1786, død 1849. Jens Petersen, Slægtning af forrige, født 1818, død 1844. Niels Petersen, født 1819, død 1876, Broder

Et Hjørne i Stangagergaard (Matr. 9). *Il. K. Nielsen fot. 1948.*

til forrige, købte Gaarden til Ejendom 1865 for 2877 Rdl. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 34 Tdr. Byg. Lars Frederiksen, født 1863, død 1928. Jens Frederiksen, født 1886, død 1937. 1945 Viggo Jensen.

Navne paa Agre: Stangager.

MATR. NR. 10 „KORSAGERGAARD“.

1666 Lars Nielsen, Hartkorn 11 Tdr. 1 Skp. To Fæstere: Peder Jensen Hugger og Æske Jensen. 1741 Rasmus Andersen, født 1715, død 1786. 1798 Peder Jensen. Hans Larsen, født 1766, død 1845. Anders Hansen, Søn af forrige, født 1814, død 1872, købte Gaarden til Ejendom 1864 for 3752 Rdl. 12 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 38 Tdr. Byg. Ovennævnte Anders Hansen fandtes en Aften druknet i et Vandhul tæt ved Gaarden Matr. Nr. 13, Solrød Nordmark. 1870 Ole Larsen købte Gaarden for 13,000 Rdl. 1873 købte P. Petersen Gaarden for 13,300 Rdl. 1879 solgte P. Petersen til Kontorchef Brun, København, for 26,000 Kr. 1887 Auktionsskøde til Hans Mortensen, Dannebrogsmænd, født 1856, for

26,724 Kroner. M. P. Madsen, Landbrugskandidat, nuværende Ejer, Svigersøn af forrige.

En Parcel paa 8 Tdr. Land samt en do., Nr. 10 b, Hartkorn 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fkd. solgt fra 1866.

Det gamle Bykort siger, at paa denne Gaards nordlige Side, langs Ejrebækken, har der ogsaa været Tyreenge.

Ved Matrikuleringen 1844 var Gaardens Areal 69 Tdr. 6 $\frac{3}{4}$ Skp. Land, Hartkorn 9 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Til Gaarden er tilkøbt Matr. Nr. 8 gl. Gaardsplads, hvorpaa er bygget en Villa.

Gamle Agernavne: Korsager, Gaaseholme.

MATR. NR. 11 „SOLRØD NORDMARK“.

1666 Lars Jensen, Hartkorn 9 Tdr. 5 Skp. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. To Fæstere: Hans Christensen og Jep Troelsen. 1741 Hans Ibsen, født 1694, død 1770. Unge Lars Jensen, født 1749, død 1799, Bondefoged fra 1785, Sognefoged fra 1791 til 1799, gift med forriges Enke. Jørgen Larsen, Søn af forrige, født 1779, død 1856. Ole Petersen, Slægtning af forrige, født 1814 paa Havbogaard, død 1856. Lars Andersen, ægtede Enken, født 1820, død 1890, købte Gaarden til Ejendom 1860 for 9000 Rdl., ren Ejendom. Jørgen Andersen, født 1856. Senere Ejere: Jens Jensen, Julius Larsen, And. Andersen, Niels Christensen og Johannes Frederiksen. 1860 købte Skomager Niels Hansen en mindre Parcel Matr. Nr. 11 b „Bakken“ kaldet, for 1000 Rdl. Han solgte Parcellen 1897 til Christen Jensen for 2600 Kr. Nuværende Ejer Hans Rasmussen, Svigersøn af Chr. Jensen. 1844 Areal 72 Tdr. 1 Skp. Land, Hartkorn 9 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb. 3 Ejendomme er bygget paa en Del af denne Gaards Jord: Fr. Sørensen, Alfred Jørgensen og Poul Olsen. Gaarden var før Udskiftningen Tvillinggaard med Matr. Nr. 16 og laa i Byen, hvor nu Villa „Smedebo“ ligger.

Gamle Agernavne: Stakkede Stenrøgler, Dannevirke og Hulledsmarken.

MATR. NR. 12 „BAVNEHØJGAARD“, SOLRØD NORDMARK.

Denne Gaard var før Udskiftningen Tvillinggaard med Gaarden Matr. Nr. 9.

1688 Lars Andersen. Peder Laursen. 1769 Jørgen Jensen, født 1707, død 1791. Steffen Pedersen, født 1749, død 1828, gift med forriges Enke. Thomas Christensen, født i Hus Matr. Nr. 35 i Sol-

rød 1779, død 1859. Peder Nielsen, kaldet den Gamle, født i det gamle Bomhus i Karlstrup 1818, død 1887.

Areal 1844: 82 Tdr. $4\frac{3}{4}$ Skp. Land, Hartkorn 9 Tdr. 4 Skp. $2\frac{1}{2}$ Alb.

Peder Nielsen købte 1865 Gaarden til Ejendom for 6475 Rdl. 48 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 38 Tdr. Byg. Ole Hansen, født i Gadstrup 1846, død 1939. Senere Ejere: Peder Hansen, Folmer Pedersen, Johannes Berthelsen. En Parcel frasolgt til Ole Hansens Søn Viggo Hansen; ejes nu af Carl Bonnesen.

5671

Det gamle Bomhus laa i Firemilegaardens sydligste Hjørne lige op til Landevejen Køge-Taastrup.

Gamle Agernavne: Dyremose, Lange Stenrøgler, Houris Agre og Brændemose.

Ovennævnte Ole Hansen købte Gaarden i 1873. Han var en Mand med mange gode Interesser. Han var Solrød Jernes første Planter, hvorom berettes andet Steds i Bogen. Han var Lokalhistoriker, og flere Ting i denne Bog skyldes hans Optegnelser.

GAARDEN MATR. NR. 13 SOLRØD NORDMARK.

Matr. Nr. 13 var indtil 1765 Tvillinggaard med Matr. Nr. 7 a.

1765 Hans Nielsen, født 1735, død 1785, Svigerson af Bondefoged Søren Sivertsen. Hans Nielsen var Bondefoged fra 1777 til 1785. Hans Larsen, født 1740, død 1796. Hans Nielsen, født 1767, død 1839, var Dannebrogsmænd. Niels Hansen, Søn af forrige, født 1799, død 1835. Jens Jeppesen, født 1809, død 1878, gift med forriges Enke, købte Gaarden til Ejendom 1866 for 6271 Rdl. 4 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 38 Tdr. Byg.

Areal 1844: 70 Tdr. $2\frac{1}{2}$ Skp. Land, Hartkorn 9 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hans Pedersen, Svigerson af forrige, født 1845, død 1902. J. P. Pedersen, Søn af forrige. En Parcel solgt til „Nidogaard“. Resten af Gaardens Areal delt i 3 Brug: Carl Christensen, Martin Hansen og A. Petersen.

Gamle Agernavne: Øfverste Heste Agre, Putterne, Sviesspield.

Hvorfor ovennævnte Hans Nielsen var blevet Dannebrogsmænd fortælles andet Steds i Bogen.

MATR. NR. 14 „EJREBÆKSGAARD“.

Har før heddet Havremark.

1666 Peder Hansen og Jens Nielsen. Hartkorn 9 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. Lars Hansen og Niels Olsen. 1698 tre Fæstere: Oluf Pe-

dersen, Søren Olsen og Christen Levigsen. 1741 Mogens Thygesøn. Peder Sivertsen, født 1698, død 1776, Oldemand. 1798 Peder Hansen, født 1738, død 1804. Lars Olsen, født 1790, død 1871, købte Gaarden til Ejendom 1860 for 5500 Rdl. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat paa 11 Tdr. 2 Skp. $1\frac{3}{4}$ Fdk. af hver af de tre Kornsorter Rug, Byg og Havre.

Areal 1844: 63 Tdr. 3 Skp. Land, Hartkorn 9 Tdr. 5 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb.

Ole Larsen, født 1835, død 1908, Søn af forrige. H. P. Larsen, Svigersøn af forrige, født paa Havbogaard 1866, død 1930, Sognefoged fra 1913 til 1930. Poyl Larsen og derefter hans Enke Kirstine Larsen: Parceller: Hans Christensen, Niels Christensen.

Navne paa Agrene: Tofter, Pute-Kjær, Ejrebækspiold, Sties Brødre.

Gmd. Ole Hansens Søn, ovennævnte Gmd. i Matr. Nr. 14 Lars Olsen, blev 1804, 14 Aar gammel, udskrevet til Tambour ved 2. Batl. 4 Comp. Lars Olsen var som Udsending fra Solrød med til at bære Liget af Frederik den Sjette fra Roskilde Hvile til Roskilde Domkirke 1840. Han fik kvittet en Sognerejse for det.

MATR. NR. 15.

1666 Bunde Nielsen, Hartkorn 6 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. Lars Nielsen. 1741 Ole Jensen. Unge Jens Nielsen, f. 1729, død 1790. Anders Jensen, Søn af forrige, f. 1774, død 1854. Unge Peder Pedersen, f. 1816, død 1873, fandtes druknet i et lille Vandhul i sin Bleghave ved Bækken.

1844 Areal: 62 Tdr. $4\frac{1}{2}$ Skp., Hartkorn 8 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Søren Nielsen, født 1830, død 1916, var en høj, kraftig og stout Mand, der havde aftjent sin Værnepligt som Underkorporal ved Artilleriet. Hans Jørgensen, Svigersøn af forrige, solgte 1908 en Parcel af Jorden til Nidogaard. Gaardens Bygninger blev nedrevet paa nær Stuehuset, som ogsaa blev solgt tilligemed Gaardspladsen. Hans Jørgensen købte 1912 Bygningerne til Gaarden Matr. Nr. 14, som nu er Bygninger til Matr. Nr. 15.

Ovennævnte Peder Pedersen købte Gaarden til Ejendom 1865 for 3269 Rdl. 78 Sk. plus en aarlig Afgift af 34 Tdr. Byg til Københavns Magistrat. 1874 arvede hans Sønner Hans og P. Pedersen Gaarden, men solgte den samme Aar til Søren Nielsen, som 1907 solgte den til sin Svigersøn Hans Jørgensen for 19,670 Kr.

Hans Jørgensen var født 1857, død 1937. Aksel Jørgensen, Søn af forrige, ejer nu Gaarden.

Gamle Agernavne: Tofter, Ornum, Hulleds Agre.

MATR. NR. 16 „NIDOGAARD“.

Navngivet af Gaardens Ejer.

1666 Frans Eriksen, Hartkorn 5 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. Frans Driksen. Lydich Jensen. Jep Hansen. Hans Ibsen, Søn af forrige, f. 1712, død 1790. Jep Hansen, Søn af forrige, født 1751, død 1836. Lars Jepsen, Søn af forrige, født 1789, død 1833. Jens Nielsen, født 1807, død 1872, gift med forriges Enke, købte Gaarden til Ejendom 1864 for 4496 Rdr. 75 Sk. plus en aarlig Afgift af 34 Tdr. Byg til Københavns Magistrat. Hans Nielsen, født 1830, død 1897.

Gaarden var før Udskiftningen Tvillinggaard med Matr. Nr. 11 og laa mellem nuværende Mølle og Store Gade. Hans Nielsen flyttede 1877 Gaarden til det nordøstlige Hjørne af Solrød By. Af Ejeren af Gaarden Matr. Nr. 18 a „Havbogaard“ lejede Hans Nielsen den Vej, som endnu er Vej til „Nidogaard“ fra Store Gade. Lejen er 1 Td. Byg á 180 Pund aarlig, som endnu svares til Villa „Havbo“s Ejer. P. H. Nielsen, Søn af forrige, født 1856, død 1925. Denne solgte 1907 Gaarden til Veksellerer Reimann, København, for 57,000 Kroner. Denne begyndte Kalkbrydningen i den nordlige Del af Marken, lavede et Spor derfra til Stranden, hvor der blev bygget en lang Anløbsbro, som dog ikke fik nogen stor Betydning. Under Verdenskrigen 1914—18 blev denne Bro nedbrudt i Begyndelsen af Krigen og er ikke senere genopbygget. Nu er Kalkværket paa „Nidogaard“s Mark et Aktieselskab. Kalken bliver nu ført ud til en Kalkfabrik paa Solrød Mark lige ved Køge-Taastrup Landevej. Siden Reimann købte Gaarden har der været adskillige Forpagtere af Gaarden. Den nuværende Forpagter P. Jensen har forpagtet fra 1930. Han er født paa Hovtvedgaard, Vraaby Sogn paa Stevns. 1844 var Arealet af denne Gaard 63 Tdr. 1½ Skp. Land, Hartkorn 8 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. ¾ Alb. Aktieselskabet har tilkøbt Jord fra Matr. Nr. 15 og Matr. Nr. 13. P. Jensen er 1947 udnævnt til Sognefoged.

MATR. NR. 17 „EJREBÆKSLUND“, SLÆGTSGAARD.

Gaarden er navngivet af den nuværende Ejer. Den var før Udskiftningen Tvillinggaard med Matr. Nr. 19 og laa i Byen som Nr. 4 fra Vest, Syd for Lille Gade.

1666 Niels Hansen, derefter tre Fæstere: Lars Hansen, And. Christensen, Christen Christensen. 1741 Jens Sivertsen, født 1703, død 1785. Hans Pedersen, født 1739, død 1822. Peder Olsen, Svigersøn af forrige, født 1762, død 1848. Jens Jakobsen, Svigersøn af forrige, født 1813, død 1888, Sognefoged fra 1866—88, Dannebrogsmænd. Jens Hansen, Svigersøn af forrige, født 1859, død 1942. Alfred Sørensen, Søstersøn af forriges Hustru, født i Kildebrønde.

1844 var Arealet 79 Tdr. 2½ Skp., Hartkorn 9 Tdr. 4 Skp. ¼ Alb. Gaarden blev købt til Ejendom af Jens Jakobsen 1866 for 3410 Rdl. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 38 Tdr. Byg.

Gamle Agernavne: Arkisland, Barnekilde Enge, Krogagre.

Efter Udskiftningen gik Vejen til denne Gaard fra Landevejen Køge-Taastrup, men en senere Bruger af Gaarden forpagtede Vejen fra Amtsvejen Roskilde-Solrød over Matr. Nr. 18 a's Mark mod en aarlig Afgift. Ret til denne Vej er af nuværende Ejer senere købt.

MATR. NR. 18 a „HAVBOGAARD“.

1666 Hans Olufsen eller Olsen. Hartkorn 14 Tdr. 1 Skp. 2¾ Fdk. Abbelone, Enke efter Hans Olufsen. Hartkorn 15 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1741 Jens Petersen. 1769 Gamle Lars Jensen, Søn af forrige, født 1723, død 1804. Peder Larsen, Søn af forrige, født 1777, død 1853, Sognefoged fra 1804—33. Lars Pedersen, Søn af forrige, født 1803, død 1860, Sognefoged fra 1833—60. Niels Larsen, Søn af forrige, født 1836, død 1893. Niels Larsen købte Gaarden til Ejendom 1865 for 4731 Rdl. 17 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 58 Tdr. Byg. Johan Larsen, født 1853, død 1946, købte 1909 Hovedparcellen paa ca. 30 Tdr. Land af Havbogaard, Resten af Jorden ca. 100 Tdr. Land købte samme Aar Sagførerne Sørensen og H. Sattrup, Køge. Gaarden er nu udstykket i nogle og tredive Parceller. Hovedparcellen ejes nu af Gdr. Niels Hansen. Gaardens Bygninger brændte ved Lynnedslag 1916 og opførtes paa sin nuværende Plads. Før 1802 var „Havbogaard“s Areal ca. 184 Tdr. Land, men dette Aar fik ovennævnte Peder Larsens Broder Jens Larsen ca. 60 Tdr. Land og byggede Gaarden Matr. Nr. 18 b, nu kaldet „Strandgaard“.

„Havbogaard var den østligste Gaard i Byen, Nord for Store Gade.

Gamle Agernavne: Stakket Holmsagre, Lerbæksagre, Bodeholm, Tunge Agre, Tunge Enge og Møllebjerg tæt ved Byen.

Ovennævnte Sognefoged Lars Pedersen „Havbogaard“ var en for sin Tid meget oplyst og anset Mand og som en Fører for Byen. Han var i 1841 indvalgt i det første Sogneforstanderskab i Havdrup Solrød. I flere Perioder Valgmand til Landstingsvalgene og Medlem af Amtsraadet. Var med til at stifte Tune Brandkassen i 1848. Han førte Dagbog samt Regnskab over Husholdning og Gaardens Drift. I hans Almanak for Aaret 1854 staar den 25. Januar anført følgende:

„I Dag Eftermiddag Kl. 1½ talte jeg med Hans Majestæt Kong Frederik den Syvende angaaende en Forandring med Bistrup Godsets Arvefæstere“.

Efter Sigende bestod denne Forandring i, at Enker efter Fæstere heretter kunde sidde i uskiftet Bo.

Lars Pedersen blev 1854 af Københavns Amt skænket et stort Sølvbæger med følgende Inskription:

„Københavns Amt til Sognefoged Lars Pedersen af Sollerød for Troskab og Nidkærhed i hans Bestilling. 1854“. Lars Pedersen var Dannebrogsmænd.

I Krigsaarene 1848—50 kom Folk, som havde Paarørende med i Krigen, med Breve fra Soldaterne, som han maatte læse for dem, ligesom han igen maatte skrive Breve for dem til deres Paarørende.

MATR. NR. 18 b „STRANDGAARDEN“.

Strandgaarden er som nævnt en Parcel af „Havbogaard“. Brdr. Peter og Jens Larsen delte 1802 „Havbogaard“. Jens Larsen fik ca. 60 Tdr. Land og byggede paa Jorden. 1802 Jens Larsen, født

Sognefoged Lars Pedersens Sølvbæger.

1774, død 1829. 1835 Ole Sørensen. Senere Ejere: Hans Petersen. Peder Madsen, som 1864 købte Gaarden til Ejendom for 3082 Rdl. 48 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 20 Tdr. Byg. Morten Madsen, Søn af forrige, døde ung. Marie Madsen. Hans Rasmussen, A/S „Nido“. P. Hansen. J. P. Larsen, Lyksager. Jacob Hasholt. En Parcel ved den østlige Ende af Marken er solgt fra. Resten af Gaardens Mark er nu Frugtplantage.

Areal 1844: 63 Tdr. 3 Skp. Land. Hartkorn 5 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 2 $\frac{3}{4}$ Alb.

Gamle Agernavne: Lerbæks Agre, Mose Marken, Langenge.

MATR. NR. 19 „EJEGAARD“, SLÆGTSGAARD.

1666 Oluf Pedersen, Bryde. Hartkorn 7 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 1680 tre Fæstere: Laurits Hansen, Aastrup, Lars Hansen og And. Petersen. 1688 Lydich Jensen. Niels Hansen. Ole Jensen, født 1715, død 1800. Niels Olsen, Søn af forrige, Sognefoged fra 1799—1804, f. 1758, død 1804. Jens Andersen, født i Jersie 1763, død 1840. Kvaltes i et Stykke Kød i Køge. Hans Hansen, Svigersøn af forrige, født i Snoldelev-Hastrup 1806, død 1843. Peder Sørensen, gift med forriges Enke, f. 1821, død 1858. Gaarden blev købt til Ejendom 1865 for 3623 Rdl. plus en aarlig Afgift af 40 Tdr. Byg til Københavns Magistrat.

Ved Matrikuleringen 1844 var Arealet 69 Tdr. 7 $\frac{1}{2}$ Skp. Land. Hartkorn 9 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Jens Pedersen, Søn af forrige, født 1850, død 1932. 1947 Axel Pedersen, Søn af forrige. En Parcel ca. 12 Tdr. Land fraskilt. Ejers nu af ovennævntes Broder Johannes Pedersen.

Gamle Agernavne: Lammehauge, Horsekilde Agre, Mellem Stykke, Tyre Eng.

MATR. NR. 20 a SLÆGTSGAARD.

Aar 1688 var Gaarden fæstet af Rasmus Poulsen, tidligere Fæstere var Hans Mortensen og Hans Pedersen. Rasmus Poulsen naaede ikke i sin Tid at forvinde Følgerne af Svenskernes Udplyndring omkring 1660, idet han ved sin Overdragelse af Fæstet til sin Søn var blevet Herskabet Bistrup Gods, der ved Skøde af 1661 af Kong Frederik den Tredie var overdraget til Københavns Ma-

gistrat, skyldig et Beløb af 306 Rdl., en meget stor Sum maalt med Datidens Pengeværdi.

Sønnen Povl Rasmussen overtog altsaa Fæstet, som Faderen frivilligt afgav paa Grund af sin høje Alder.

1736 bortfæstedes Gaarden til Christoffer Jørgensen fra Havdrup, der samme Aar giftede sig med Enken efter Povl Rasmussen. Hun døde 7. Februar 1754, 68 Aar gl., og han giftede sig samme Aar med Anne Hansdatter, vistnok fra Hastrup.

1766 efter Christoffer Jørgensens Død bortfæstedes Gaarden til Rasmus Larsen, vistnok fra Ølby. Han giftede sig samme Aar med Enken Anne Hansdatter. Rasmus Larsen blev 1779 fradømt Gaarden paa Grund af Drukkenskab og ukristelig Adfærd mod Konen. Han blev idømt 18 Maaneders Fæstningsarbejde samt en korporlig Afstraffelse for Forsømmelse af Gaarden.

1779 fæstedes Gaarden af Ole Hansen. Han blev samme Aar gift med Mette Christoffersdatter, Datter af Christoffer Jørgensen.

1825 overgik Fæstet til Jørgen Olsen, gift med Inger Pedersdatter, som døde 1844.

Ca. 1850 fæstedes Gaarden af Jørgen Olsen, gift med Kirsten Andersdatter fra Brørdrup. Jørgen Olsen døde 1869. Enken overtog Fæstet indtil 1872, da hun købte Gaarden til Ejendom af Magistraten i Henhold til Salgsplanen af 21. November 1862. Pris 6439 Rdl. 34 Sk. plus en aarlig Afgift til Københavns Magistrat af 24 Tdr. Byg. Samme Aar giftede hun sig med Anders Sørensen, Søn af Søren Andersen. Anders Sørensen døde 1902.

1903 Maren Sørensen, gift med Hans Chr. Hansen. 1938 overgik Gaarden til Sønnen Sigurd Hansen.

1853 fæstede Peder Nielsen 30 Tdr. Land af den østlige Ende af Marken. 1863 sælger han 7 Tdr. Land af den vestlige Del af Marken til Smed Jens Hansen. Ejenes nu af Brødrene Christensen, Solrød. En anden Parcel Matr. Nr. 20 d ejes nu af Parcellist Chr. Jørgensen.

TYREENGENE I SOLRØD.

Fra gammel Tid har der været to Stykker Jord i Solrød, som var til fælles Brug for Byens Gaarde til Byens Tyr. Det ene Stykke var paa nuværende Matr. Nr. 10 ved Ejrebæk. Det andet Stykke ligger langs med og Nord for Solrød Mose. De 14 Gaarde havde hver $\frac{1}{18}$, de 2 hver $\frac{2}{18}$, som blev Gaardene tillagt, da Tyreengen

blev udskiftet 1852. Umiddelbart derefter blev Vandløbet flyttet mere Syd paa, saaledes at Matr. Nr. 18 fik sine $\frac{3}{18}$ liggende Nord for Vandløbet i Forbindelse med sin Lod Baadeholme eller Bodeholm. Før Udskiftningen havde Tyreengene samlet Matr. Nr. 41 og havde et samlet Areal af 11 Tdr. $1\frac{1}{4}$ Skp. Land, Hartkorn 1 Td. $\frac{3}{4}$ Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb.

SOLRØD MOSE.

„Kongeng“ er det gamle Navn for Solrød Mose, og 1654 hørte den under Kronen. De 14 af Gaardene i Solrød har haft $\frac{1}{18}$, de to Gaarde Matr. Nr. 18 a og Matr. Nr. 6 a hver $\frac{2}{18}$ af Mosen. Den vestligste Halvdel af Mosen er af jævn god Beskaffenhed, den østligste Halvdel er mindre god. Tværs over Mosen fra Jersie Skel til Solrød Bæk er der en temmelig dyb Grøft, kaldet „Streget“. Dennes Oprensning besørages af Mosens Ejere. For mange Aar siden dannede Mosens Ejere et saakaldt Moselav, der lod sætte en Vindmotor op i Nærheden af Bækken. Denne Motor pumpede ved en Vandsnegl Vandet af „Streget“ ud i Bækken. Motoren er dog nu fjernet. For at afhjælpe Vandmangel i Mosen i den tørre Sommertid er der midt i Mose foretaget en Boring og nedsat Rør.

For ca. 60 Aar siden forsøgte et Par af Mosens Ejere at skære Tørv dér, men Tørvene var af saa daarlig Beskaffenhed, at det hurtigt blev opgivet. For et lignende Antal Aar siden lejede Moseejerne en Mand, en Svensker ved Navn Peder Lind, der boede paa „Jernen“, til at skære det øverste Lag Græstørv af Engen og lægge dem i smaa Bunker, for at de kunde ligge og tørre. Derefter blev der sat Ild til Bunken, og naar den var brændt, spredtes Asken ud for at gøde Engene; derefter saaede man Havre med Udlæg paany.

I Reglen høstedes der hvert Aar Hø i Mosen. De fleste Enge er nu som Folde lukket inde med Pigtraad.

I ældre Tid rørte der sig et muntert Liv paa Mosen i Høsttiden, idet mange af Mosens Ejere slog Græsset samme Dag. Gaardens Piger var i Reglen med for at strø Græsset. Naar dette var tjenlig til Stakning, mødte alle saa vidt muligt paa samme Tid, baade Mænd, Karle og Piger, for at stakke. De Gamle sagde, at der al Tid var god Fart paa Arbejdet, fordi de yngre dansede paa Engen, naar alle var færdige.

En gammel Ret for Ejerne af Mose- og Tyreengene skal det

være, at de har Lov til at dæmme op for Vandet, saa de kan vande deres Kreaturer i Bækken.

MOSEVEJEN.

Mosevejen er baade Vej for Mose, Tyreenge og Stranden. Den skulde være 6 Alen bred. Da Solrød Strand omkring 1914—15 blev „opdaget“, viste Mosens Ejere, som paa det Tidspunkt for Størstedelen ogsaa var Ejere af „Jerne“, at de fulgte med i Udviklingen, idet de i 1916 enedes om, paa et Par Stykker nær, at afgive hver 4 Alen Jord i Dybden af deres Tyreenge, saaledes at Mosevejens Bredde blev 10 Alen. Paa Solrød Strands Grundejerforenings Bekostning blev Vejen senere istandsat og optaget som offentlig Vej. Oprindeligt endte Mosevejens vestlige Ende ved Matr. Nr. 18 a, hvor den saa drejede lidt Syd paa hen til Vejen, som laa langs med Matr. Nr. 19 og udmundede i Køge-Taastrupvejen. Afdøde Sagfører Sattrup, Køge, som paa det Tidspunkt var Ejer af Parcelen Matr. Nr. 18, skænkede Jord af denne Parcel, saaledes at Mosevejen nu i hele sin Længde gaar i lige Linie op til Køge-Taastrupvejen.

„FLASKEN“ I SOLRØD.

Ca. 1 Kilometer Vest for Solrød By ligger Fladskær, i daglig Tale kaldet Flasken, indtil 1944 et Stykke surt Engdrag, ca. 8 Tdr. Land stort, som Solrødbækken løber igennem Vest-Øst. „Flasken“ betyder et sidt (lavtliggende) Stykke Jord, en Eng. Navnet „Flasken“ har denne Eng haft fra ældgammel Tid, og saadan hedder den endnu i daglig Tale.

De 16 Gaarde i Solrød har siden Udskiftningen alle haft deres Eng stemte Part i „Flasken“. De 14 Gaarde hver $\frac{1}{18}$ og de 2, dengang de største i Byen med over 15 Tdr. Hartkorn, nemlig Matr. Nr. 18 a „Havbogaard“ og Matr. Nr. 6 a, nu „Solvadgaard“, havde hver $\frac{2}{18}$ Part. „Flasken“ er paa Bykortet fra 1804 boniteret til Takst 12. Den har indtil 1944 ligget omtrent upaaagtet hen for de fleste af Ejerne. Daværende Ejere af Gaarden Matr. Nr. 12, nu afdøde Ole Hansen, gravede i sin Tid en dyb Grøft i hver Side af sin Part, og saa vidt det erindres, lod han ogsaa plante Pil paa sin Part, men Resultatet var ikke godt, „Flasken“ var og blev vaad og sur. Kun Rør og Vidiebuske kunde gro paa Størstedelen. Vildtet hyttede sig godt i „Flasken“. Men 1944 købte to af Byens Gaardmænd alle de andre Ejeres Parter. Nu er „Flasken“ drænet og Størstedelen opløjet, og med Tiden vil den nok give et pænt Udbytte og betale Arbejdet og Omkostningerne.

Fra Gaarden Matr. Nr. 7 a „Bakkebrogaard“, som nedbrændte 1940, men blev genopbygget paa Matr. Nr. 6 e, gik en Kirke- og Skolesti over dennes Mark til „Flasken“ og fortsatte gennem dennes nordlige Side tæt Nord for Flaskehuset, hvor den stødte til Matr. Nr. 8's Markvej, som fører til Solrød By. Den Sti er for Matr. Nr. 7 a's Vedkommende opløjet og nedlagt omkring 1942, men gennem „Flasken“ ses Stien endnu.

En saadan Kirke- og Skolesti, som begyndte ved Gaardejer P. Larsens Gaard „Vesterlund“ i den saakaldte Tykmosen, fortsatte gennem alle Markerne i Tykmosen videre over Gaardejer E. Sylvest Olsens Mark Matr. Nr. 6 f „Uglegaard“ ind gennem selve Gaarden. Den fortsatte saa over Matr. Nr. 6 e, hvor den gik lidt Nord for den nyopbyggede „Bakkebrogaard“ (nu „Solrødgaard“) og gik tæt Syd om Solrødgaards Fodermesterhus over Gaardejer Frede Jensens Mark, hvor den stødte til „Flasken“ og gik gennem dennes sydlige Side til Flaskehuset, hvor den drejede over en Spang over Bækken og stødte til „Flasken“'s nordlige Kirke- og Skolesti Stien fra „Bakkebrogaard“ gennem „Flasken“'s nordlige Side gik over to dybe Grøfter og Bækken. Alle tre Steder var der i ældre Tid Spang over, som vedligeholdtes af Ejeren af „Bakkebrogaard“. Tykmosens Kirke- og Skolesti blev for ca. 40 Aar siden stærkt benyttet. Den blev nedlagt for nogle Aar siden.

Huset i „Flasken“, Flaskehuset, som det kaldtes, hvori nu bor en Arbejderfamilie, er i Virkeligheden den gamle Øverstestue fra Gaarden Matr. Nr. 18 a. Denne Gaards daværende Ejer, Niels Larsen, byggede nyt Stuehus paa Gaarden 1866. Den gamle Øverstestue paa 4 Fag blev købt af en Arbejdsmand og blev, som det stod, kørt paa to Vogne op i Flasken, hvor den staar endnu.

LYGTEMÆND M. M. I „FLASKEN“.

„Flasken“ var i ældre Tider bekendt for sine Lygtemænd. Adskillige Beretninger om disse og mere af den Slags huskes endnu, saaledes ogsaa Beretningen om den natlige Rytter:

En gammel Karl, født 1799 i Hus Matr. Nr. 35 i Solrød By, Gammel-Per kaldet, tjente for 100 Aar siden hos sin Fætter, Hans Olsen, „Bakkebrogaard“. Naar Gammel-Per ikke kunde arbejde mere, skulde han have Naadsens Brød hos Hans Olsen, mod at Hans Olsen efter Gammel-Pers Død skulde arve ham. Denne gamle Karl havde fortalt mange Historier om „Flasken“'s Lygtemænd m. m., som han selv troede paa. Naar disse Historier blev

genfortalt, turde de yngre ikke gaa alene udenfor om Aftenen, uden at der var en Voksen med. Een af Gammel-Pers Fortællinger var, at en Friskfyr til Karl, der tjente paa Gaarden, en Aften gik gennem „Flasken“. En Lygtemand hoppede da foran ham, og han sagde saa til Lygtemanden: „Følg mig hjem, saa skal du faa en Skilling“, og i det samme smed han en Firskilling til Lygtemanden; men det skulde Karlen aldrig have gjort, for Lygtemanden fulgte ham hele Vejen hjem, tæt op til hans Ben og sved hans Bukser. Lygtemanden fulgte ham helt hjem til Gaarden og ind i Karlekammeret, hvor han hoppede omkring, og efter at Karlen var kommet i Seng, hoppede han omkring paa Dynen, og Karlen havde nær ikke faaet ham ud igen.

Ligeledes genfortaltes Gammel-Pers Beretning om den natlige Rytters Ridt gennem „Flasken“. Denne Rytter havde Forkærlighed for at ride gennem Moser, særlig i mørke og taagede Nætter. Ingen havde set ham, men flere havde hørt Hestens Prusten og Jernkoblers Raslen. Han kom altid i fuldt Firspring fra Jersie Mose over Markerne Nordøst for Jersie By, over Solrød Mark gennem „Flasken“, altid i den sydlige Side, videre over „Bakkebrogaard“s Mark og over Broen over Bækken ved Gaarden. Denne Bro var dengang en Træbro, og efter Gammel-Pers Sigende kunde de inde i Stuerne tydeligt høre Bulderet, naar Rytteren red over. Derefter drejede Rytteren til venstre over Havdrup Mark Nordvest om Havdrup By og styrede videre mod Havdrup Mose. Det var den natlige Rytters Rute, aldrig modsat.

Ja, saadan lød et Par af Gammel-Pers Fortællinger om Lygtemænd m. m..

BYSTÆVNE.

Solrød har vel ligesom andre Byer ogsaa haft sit Bystævne. Paa Udskiftningskortet af 1804 ses dog ikke, at der er afsat nogen Plads til det i Byen.

BYSTOK.

For 40 Aar siden fandtes der en Bystok paa „Havbogaard“. Den overgik til Familien, da Gaarden blev solgt. Den var meget medtaget af Ælde og er nu forsvundet. Paa samme Gaard forefandtes paa samme Tid en Egeklods med Rem i. Den var i gammel Tid brugt til at spænde om Benet paa Heste, naar de gik i Ævred.

JERNEN.

Solrød Jerne, nu mest kaldet Solrød Strand, ligger mellem Køge Bugt og Solrød Mose. Den har et Areal af ca. 154 Tdr. Land, Hartkorn ca. 4 Skp., som man vil se, Jord af meget ringe Beskaffenhed, saa ringe, at da en Gaardmand i 1890 brækkede det Stykke af Jernen op, hvor Landbobankens Filial nu ligger, og dér saaede $\frac{1}{2}$ Td. Rug, høstede han end ikke Udsæden.

Kom man for et halvt Hundrede Aar siden til Solrød Jerne, mødte Øjet et bølgende Terræn begroet med Lyng, Lyng og atter Lyng. Det var et øde, men fredfyldt Sted, hvor man en sjælden Gang kunde møde en Mand, der gik og skurede Lyng til at tænde op med i Ovn eller Komfur, eller man mødte en gammel Kone, der skulde ud og flytte sine Faar, der stod tøjret i Strandkanten, som var bevokset med Marehalm og Vildgræs. Det kunde ogsaa ske, at man mødte en fremmed Person, som af en eller anden Grund ikke holdt af at møde Politiet paa Landevejen, men foretrak at lægge Vejen over de øde Strandarealer. I August-September, naar Lyngen bredte sit blomstrende Tæppe over Arealet, var Jernen smuk.

Her ynglede Harer, Agerhøns og Gravænder, og her havde Mikke! Ræv mange Smuthuller.

Hvem kunde dengang tænke, at om et halvt Hundrede Aar vilde Hus ved Hus brede sig over Jernen, og Biler i hundre-, ja i tusindvis hver Dag suse hen over Jernen!

Indtil 1866 laa Jernen som et Fællesareal til Solrøds 16 Gaarde. Før dette Areal blev anslaaet i Hartkorn, var Værdien af det betegnet saadeles: Den vestlige Del kan føde 2 Faar pr. Td. Land, den østlige 1 Faar pr. 2 Tdr. Land. Aar 1866 mødte to Mænd, Gdr. Peder Mortensen, Havdrup, og Sognefoged Ole Larsen, Kr. Skensved, i Sollerød for at bonitere Fællesloden, som samlet havde Matr. Nr. 43, i Anledning af en paatænkt Udskiftning af disse Lodder. Til Forretningen var alle de Lodtagne indvarslet, hvorpaa den foretoges under Vejledning af Landinspektør Friis, saaledes at hver af de Lodtagne fik tildelt 4—5 Tdr. Land udfør hvers Moseareal. Disse Andele kaldtes saa Mosejernen og omfattede Arealet fra Jersie Skel til omtrent, hvor nu Køge Andelslagteri har sit Udsalg. Arealet derfra og over til Karlstrup Skel kaldtes Flængsjernen. Denne blev ogsaa udskiftet, men Forskellen paa Arealets Størrelse for hver af de Lodtagne blev stor, idet enkelte fik 6 Tdr. Land eller mere og andre kun fik et Par Tdr. Land godt og vel. Alle de Lodtagne paa én nær, Ejeren af Gaarden

Matr. Nr. 13, erklærede sig tilfreds og underskrev Udskiftningsprotokollen. Som Grund til, at denne ene ikke vilde underskrive, angav han, at han ikke havde forlangt nogen Udskiftning. Først 10 Aar efter i 1876 underskrev han Protokollen. Den sydligste Jerne, som tilfaldt Matr. Nr. 20, fik Matr. Nr. 43. Nr. 44 var Husmandsjerne, Nr. 45 var den saakaldte Jørgen Snedkers Hus

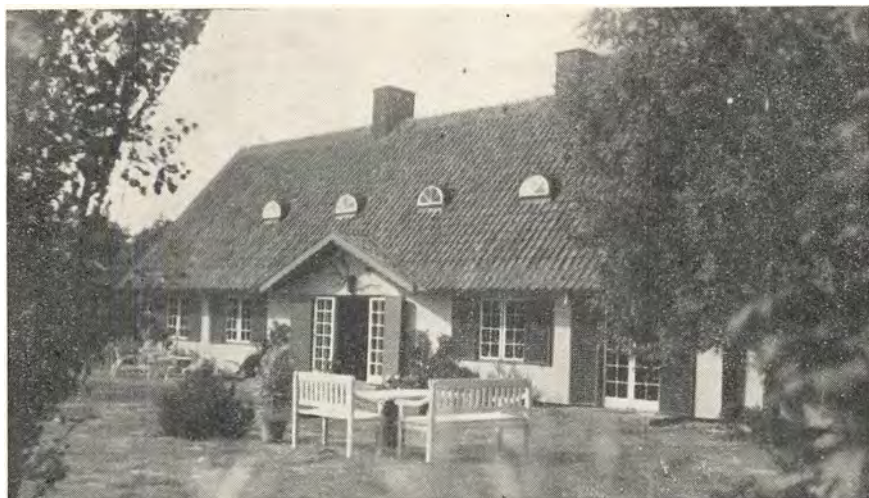

Ingeniør K. Glents Villa »Ottekant« (Septbr. 1917).

i Byen, men fra Nr. 45 fik Jernen de mellemliggende Numre op til og med Nr. 62.

Hen over Jernen gik før 1786 den gamle Landevej Køge-København, men hvor gik den? Næsten over det hele var der Spor ved Spor. Her var stor Færdsel efter den Tids Forhold, idet denne Vej ogsaa optog Færdseien fra Syd- og Sydvestsjælland, naar Bønderne skulde til København for at sælge deres Produkter eller drog af Sted med deres Drifter af Kreaturer, Faar og Lam og i modsat Retning med Gæs fra Amager. Man kørte fortrinsvis i Lavninjerne, og disse bærer endnu Spor af mere Færdsel end andre Steder paa Jernen. Naar man for 50—60 Aar siden talte om den gamle Landevej, tænkte man altid paa et bestemt Sted paa Jernen, nemlig en Lavning midtvejs mellem Mosen og Stranden, og for en indfødt vil det ikke være vanskeligt, trods Planering og Byggeri den Dag i Dag at paavise den Vej fra Skellet mellem Jersie og Solrød til Skellet mellem Solrød og Karlstrup. Den sidste Vejende dér kaldes af Badegæsterne Gl. Køgevej.

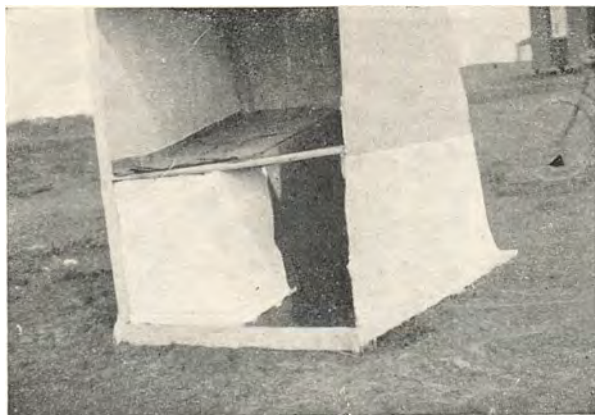
Naar undtages Plantningen, som omtales andet Steds i Bogen, henlaa Jernen — Udskiftningen, sin Skønhed og fine Badestrand til Trods — upaaagtet til længe efter Aarhundredskiftet. En Parcel eller to, endog af de større paa 5—6 Tdr. Land, blev solgt for 80 á 100 Kroner, men omkring 1911 kom Grosserer Groot, København, herud og købte en større Parcel og byggede det første Sommerhus. I Nærheden af Karlstrup laa fire gamle Huse, men dette

»Molbogaardene« (Ejer: Ingeniør K. Glent).

var det første nye. 1913 blev der af en københavnsk Dame købt ca. 1 Td. Land af Matr. Nr. 60 a til 11 Øre pr. Kvadratalen. Samtidig blev der af Ingeniør Kai M. Glent, København, opstillet et lille Bræddehus, „Ottekanten“ kaldet, paa Matr. Nr. 51 s, ikke langt fra Strandkanten. Dette Hus eksisterer endnu, men er flyttet op i Skoven ved Plantagevej og Betonvej. Det nærmeste Hus til „Ottekanten“ var dengang „Musely“, som den lille Pavillon, der laa i den nuværende „Amtets Skov“, kaldtes. Ingeniør Glent er saaledes én af de første Pionerer. Den nærmeste Handlende var Sofie ved Strandvejen. Ellers var den nærmeste Beboer Marie Mortensen ovre ved Maglekærsgaard. Hos hende kunde de om Lørdagen, naar de kom paa Stranden, hente Kartofler, Æg og Mælk og engang imellem faa en Høne, og naar hun ikke var hjemme, maatte de klare sig selv og lægge Betalingen. Der fortaltes den Historie rundt om paa Stranden, at de selv malkede Koen og lagde en Krone paa Ryggen af den. Vejene paa Stranden var næsten ufrem-

kommelige. De første Aar foregik Trafikken med Bane til Havdrup St. og til Fods eller pr. Cykle til Taastrup St. Ingeniør Glent lejede senere et Stykke Jord overfor Købmand Carlsen og byggede et

Den første Butik ved Solrød Strand.

Skur, hvori hans Motorcykle kunde staa. Fødevarer og andre Varer blev saa læsset om i en Trillebør og blev langsommeligt skubbet gennem Sandet ned til Huset.

Nu var Solrød opdaget, og Køb af Byggegrunde blev hyppigere. Første Verdenskrig bragte nok nogen Standsning i Byggeriet, men

Købmand Carlsens første Butik.

da Krigen var forbi, tog Byggeriet fat igen. Det var mest Smaa-huse, der blev bygget. En Mand købte nogle Bilkasser, og paa et Par Søndage havde han sit Hus færdigt. De fleste af disse er Tid efter anden fjernet og større rejst paany. En Del af dem er erstattet med murede Huse til Helaarsbeboelse. Alt dette Byggeri medførte, at Kravet om farbare Veje derude kom frem. Til Brug

Parti af den gamle Skovvej.

særlig for Mosens Strandenge gik der fra gammel Tid et Vejspor fra Syd mod Nord ca. 80—100 Meter fra Skellet mellem Mosen og Jernen, kaldet Tværvejen. Da denne Vej var noget smal, enedes Parcelejerne paa et Stykke af Sydstranden om at lægge en Alen Grund til Vejen paa begge Sider, saaledes at Vejen fra ca. 6 Alens Bredde blev 8 Alen, og en Grøft blev saa gravet paa begge Sider; men disse Grøfter blev snart overgroet med Lyng, saa de Vejfarende undertiden faldt i dem. Dette Vejstykke blev derfor kaldt for Benbrækkergade. Senere, da Plantningen var vokset til, blev Vejen kaldt Skovvejen, og paa den stedlige Grundejerforenings Initiativ blev den sat i nogenlunde farbar Stand, men Folk, der boede ved Stranden paa den Tid, husker endnu Støvet fra den.

Efterhaanden som Bebyggelsen ved Stranden tog Fart, blev Kravet om en Bane eller Vej København-Køge aktuelt. Allerede i Aaret 1898 var Tanken om en Bane langs Køge Bugt paa Tapetet, og der blev dette Aar holdt Møder om denne Sag, bl. a. paa Tune Landboskole. Der kom dog ikke nogen Bane dengang. I Stedet

kom Betonvejen ved Bidrag fra de interesserede Kommuner, og-saa fra Havdrup-Solrød. Den 11. Maj 1935 var Vejen en Kendsgerning, og den Dag blev den taget i Brug. En Aabningshøjtidelighed med Taler af Stiftamtmand C. Ammentorp samt af de fire Sogneraadsformænd, Jordbruger Arvid Larsen, Mosede, Tømrermester H. F. Nielsen, Karlstrup, Lærer P. Haarsted, Havdrup, og Proprietær P. M. Poulsen, Frihedstoft, Jersie. Udfør Jersie Strand

Parti af Betonvejen ved Restaurant »Granly.«

var bygget en stor Æresport, under hvilken der var spændt to Silkesnore, en rød og en hvid, som blev sprængt, da den første Bil kørte igennem Æresporten, og Betonvejen København-Køge er en af Danmarks mest befærdede Veje. Efter dens Anlæg tog Byggeriet ved Solrød Strand særlig stærkt til, der er nu i 1947 ca. 800 Huse ved Solrød Strand, og Tusinder af Badegæster nyder den dejlige Badestrand, som regnes blandt Danmarks fineste. Kom derud paa Week-end en Lørdag-Søndag en smuk Sommerdag eller i Ferietiden og se, hvilket Liv der rører sig paa Betonvejen, hvor letpaaklædte Fruer vimser rundt paa Indkøb hos de Handlende, eller gaa en varm Dag ned ved Stranden og betragt Badelivet, hvor Hundreder, ja Tusinder boltrer sig i de svalende Bølger eller tager Solbad i Sandet. Byboen henter her Styrke og Sundhed til at klare sig med indtil næste Ferie.

Det er et nyt Solrød, der nu toner frem paa Jernen, og det er mange Penge, der af Byboen paa mange forskellige Maader er

bragt til Havdrup-Solrød Kommune med Omegn. Der er Forretninger af alle Slags derude, selv en Kro „Granly“. En Bank mangler heller ikke, idet Roskilde Landbobank har en Filial derude,

Solrød-Bækkens Udløb i Stranden.

som begyndte sin Virksomhed under beskedne Forhold i et Bræddehus i 1934, og Aaret efter byggede Banken den nuværende anseelige Filial.

Badeliv ved Solrød Strand.

1917 stiftedes Solrød Strands Grundejerforening med 70 Medlemmer; dygtigt ledet af de skiftende Formænd er denne Forening blevet til stor Gavn for Beboerne ved Stranden. Paa Foreningens Initiativ og dens Bekostning er Vejene ved Stranden blevet

istandsatte, saaledes at en Del af Strandvejen og Mosevejen har kunnet optages som offentlig Vej. Foreningen har endvidere udvirket: Brevsamlingssted 1926, Vejnavne, Vejskilte, Telefonautomat 1923, Strandens Forsyning med Elektricitet og 1944 Vejbelysning, hvortil Foreningen tilskød 700 Kr. én Gang for alle. Sognet betaler Forbrug og Vedligeholdelse.

Før 1930 drejede Solrød-Bækkens Udløb ca. 50 Meter fra Stranden i sydlig Retning hen over Matr. Nr. 54, 62, 61 til 60 a's sydlige Parcel, hvor den saa drejede ud i Stranden. Ovennævnte Aar blev Udløbet paa Grundejerforeningens Initiativ ført lige ud paa Matr. Nr. 60 a's nordlige Parcel. Men mange andre Sager derude har Grundejerforeningen taget sig af, men 1934 løste Foreningen vel nok sin mest betydningsfulde og største Opgave ved Starten af Solrød Strands Vandværk. Det tæller nu ca. 700 Medlemmer. Foreningen udgiver ogsaa sit eget Blad „Solrød Strand“. Til Brug ved Drukneulykker er der to Redningsbaade med fornødent Betjeningsmandskab.

Solrød Strands Grundejerforening tæller nu 1947 tæt ved 700 Medlemmer. Foreningen har fra Starten 1917 til Dato haft følgende Formænd:

- 1917—1919 Fabrikant Jensen, København.
- 1919—1922 A. Toft Christensen, København.
- 1922—1924 Ingeniør K. Glent, København.
- 1924—1930 Repræsentant A. Toft Christensen, København.
- 1930—1935 Grosserer Karl H. Møller, København.
- 1935—1937 Overretssagfører Carl Larsen, København.
- 1937—1939 Nuværende Politimester Olaf Kann, Hjørring.
- 1939—1940 Direktør H. Bitsch, København.
- 1940—1943 Landsretssagfører C. Kønigsfeldt, København.
- 1943 Landsretssagfører Carl Skou, Roskilde.

EN PIONER PAA SOLRØD JERNE.

Som Jyllands Hede endnu har og har haft sine Pionerer, som i deres Ansigts Sved har opdyrket de magre Hedestrækninger, saaledes har Solrød Jerne ogsaa haft sin Hedehusmand og dito Kone, der gennem et langt Liv sled sig op derude paa Jernen. Og ligesom den jydske Hedehusmand har haft sine Skildrere, saaledes ogsaa Hededyrkerne paa Solrød Jerne. Det er i den stedlige Grundejerforenings Blad „Solrød Strand“ gjort sandfærdigt og smukt af to af Kommunens Beboere, fhv. Skrædermester O. P. Olsen,

Havdrup St., og Damefrisør Brandt Møller, København. Den sidste har i mange Aar tilbragt sin Sommerferie i sit smukke Hus ved Solrød Strand en lang Tid af Aaret.

Først O. P. Olsen:

»Strandkongen« ved Solrød Strand.

Der ligger et yndigt, henrivende Hus,
det hele i rødt sig fortøner.
bag Løvhang, Pergola og Mynternes Krus,
i Læ under Poplernes Kroner.

Karen og Rasmus.

Inde bag al denne Herlighed ligger endnu det gamle Hus, der i sin Tid husede „Strandkongen“ og hans Kone. Det var en lille sjællandsk Husmand, der senere af Befolkningen fik Tilnavnet „Strandkongen“. Hans Navn var Rasmus Hansen, og hans Kone hed Karen. Karen var Søsterdatter til Anders Sjællænder, hvis Navn endnu huskes af ældre Folk, og som var den sidste, der mistede Livet ved Henrettelse her i Landet.

Disse Folk købte to af Solrødgaardens Strandlodder paa ca. 6 Tdr. Land i hver, som betaltes med 80 á 100 Kroner Stykket. Rasmus pløjede Lyngen op, jævned Sandbankerne, grøftede, gravede og merglede. Folk lagde snart Mærke til Rasmus og Karen paa Grund af deres Arbejdslyst, og deres Arbejde og Udholdenhed bar gode Frugter. Man ser nu det jævne Stykke Sandjord henligge som Park, vel beplantet med Gran, Birk og Fyr af den nuværende Ejer. Her paa nævnte Areal opnaaede Rasmus Hansen at gøre sig fortjent og modtog Præmie for Hededyrkning.

Det var forstaaeligt, at Rasmus blev en kendt Mand paa Egnen, han var Mergelgraver og Grøftegraver, og derfor kaldte man ham tillige for „Grøfte-Rasmus“. Han var lille af Vækst og tillige ualmindelig hjulbenet. Rasmus var Pioner her paa Solrød Jerne, kendt med Stranden og dens magre Beskaffenhed. Han tjente ofte en Skilling ved at køre i Landet med Sand, Sten og Kalk fra Kalkværkerne.

Karen og Rasmus paa Besog hos Brandt-Møller.

Rasmus plantede de graa Popler til Ly og Læ for sit Hus, og der staar endnu en enkelt af disse ved Hovedvejen. Rasmus sled møjsommeligt, og der blev skrabet en Skilling sammen. Det var med Selvbevidsthed og Glæde, at Rasmus erhvervede en Tønde Land ved Hjørnet af Solrød Strandvej oppe ved den gamle Landevej, og her byggede han det derliggende ikke saa ringe Hus, hvor der i en Del Aar efter var Købmandshandel. Her fik Rasmus Kvaler med Prioriteterne, og ingen vilde støtte ham med Pengehjælp. Som Leverandør af Byggematerialerne overtog A/S F. A. Hansen i Køge Ejendommen som ufyldestgjort Panthaver.

Nu kom der trange Dage for Rasmus og hans Kone. De flyttede til Jersie og senere til Havdrup By, hvor Rasmus atter gik i Arbejde hos Fremmede, men nu skete der det, at hans gamle Hus ved Stranden blev ledigt og til Leje. De lejede da Huset og flyttede atter ind deri. Jorden ved det blev ogsaa lejet, og en Mand købte en Hest til dem. En Bank købte en Ko og satte ind. Saaledes kom de paany i Gang og fik en Del gode Aar. Alderdommen meldte sig omsider, og de afhændede Huset igen og flyttede til en Datter.

Ja, Rasmus Hansen var med Rette Strandkonge her paa Solrød Lyng, og selv om dette lyder kongeligt, saa fortjener Rasmus og Karen det, fordi de var et godt Eksempel paa den slidsomme, danske Husmand.

Artiklen i „Solrød Strand“ om Karen og Rasmus opildnede som nævnt ogsaa Damefrisør Brandt Møller til at flette nogle flere Blade ind i Mindekransen om disse to Helte paa Solrød Jerne.

Brandt Møller fortæller:

Paa det Tidspunkt, det er nærmere bestemt 1916, hvor jeg fik Grund og Hus paa Solrøds Hedeslette, kom min Hustru og jeg ganske kort efter vor Ankomst i Forbindelse med Rasmus; thi vi fik den store Begunstigelse at faa en Pot Mælk hver Aften fra Rasmus og Karens eneste Ko. Een af de første Aftener vi kom over til det lille beskedne Hedehus med den ene Stue med Lergulv for at faa vor tildelte Ration, fandt vi uden for Huset Karen og Rasmus i Samtale med en høj og alvorligt udseende Mand. Min Kone og jeg hilste med Haandslag paa de to Gamle og den alvorligt udseende Mand, idet jeg spurgte: „Er det jeres Søn“. Hvor-til Karen svarede: „Ih nej, det er Professor Krogh“. Uha! Uha!

Vore aftenlige Ture til Karen og Rasmus var vor daglige lille Oplevelse i Ensomheden paa Heden; thi vore Samtaler, som særlig blev ført af Karen, var altid af opmuntrende Karakter. Vi havde paa Følelsen, at H. C. Andersens „Hvad Fatter gør“ o. s. v. her var modsat, men Rasmus var klog af Alder og lod rolig uden Afbrydelser Karen fortælle.

Det var særlig morsomt at høre hendes Lune og venlige Karakteristik af de faa Københavnerne, der boede derude om Sommeren. Der laa stor og forstaaende Kendskab til Mennesker bag hendes Karakteristik. Karen endte altid med disse vel nok noget for smigrende Ord: Hvor er disse Københavnerne dog nogle dejlige Mennesker, det er blot Synd, at vi nu, hvor vi snart skal herfra, først har lært dem at kende“. Da vi saa nogenlunde havde faaet vort lille Hus i Orden paa nuværende Hedevej, bød vi Karen og Rasmus over til Kaffe, og denne Indbydelse blev modtaget med øjensynlig Glæde. Søndagen oprandt, og paa den aftalte Tid saa jeg paa Afstand de to gamle Mennesker komme sindigt travende over Heden mod vort Hus. Jeg fik taget et Billede af det gamle Ægtepar, der begge var omkring de 80 Aar; jeg ser dem endnu for mig iført deres fineste Stadstøj. Karen var iført en hvid nystrøget Kjole med et pænt broget Forklæde og en hvid Linnedskyse. Rasmus med sine usandsynlig krumme Ben gik med synlig Stolthed ved Siden af sin fint pyntede Kone. Da jeg bad

dem om at staa stille et Øjeblik, medens jeg tog Billedet, maatte jeg vente lidt, medens Karen tog sin Kyse og Forklæde af, som hun lagde ved Siden af, som Fotografiet viser. Ja, Karen var en rigtig Evadatter, det opdagede jeg snart ved mange Lejligheder, men det klædte hende, og da jeg senere spurgte Rasmus, om ikke Karen havde været meget smuk, da han lærte hende at kende, svarede han med Overbevisning: Det var den netteste Pige i hele Sognet, og det syntes alle de andre Karle ogsaa, men jeg løb af med Karen“. Efter denne Udtalelse kunde man se, hvor Evadatterens Øjne lyste op i det gamle, furede Ansigt. Ved nærmere at forespørge, hvorfor Rasmus netop var blevet den foretrukne, svarede han, at paa det Tidspunkt havde han aftjent sin Værnepligt som Husar, og den Uniform maa altsaa have fanget Karens Hjerte. Vort Hus, som de gamle Mennesker besøgte, var vel nok mere end beskedent, men min Hustru havde dækket et pænt Kaffebord, og de to Gamle fik Sofaen at sidde i. Og dog — saa fuldkomment som vi kunde skaffe det, manglede det allervigtigste, nemlig sort Kandis til Kaffen. Karen spurgte direkte, om vi ikke havde Kandis. Her ude paa Landet var det udsolgt, men da vi kunde servere rigtig Kaffe, mente hun ogsaa, at vi Københavnerne baade brugte og havde hamstret lige saa godt Kandis som Kaffe. Rasmus betroede mig, at det var Karens eneste Livsnydelse, som hun satte Pris paa fremfor alt andet, selv de fine Kager, vi havde paa Bordet. Jeg forstod, at her kunde man glæde de Gamle, og det lykkedes mig fra Skive at faa et Pund sort Kandis sendt ned til dem op mod Julen, saa var den Jul reddet.

Ved flere af disse Søndagsbesøg hos os fik Rasmus Lov til at fortælle, og hvad han fortalte, var meget interessant, da han var en meget god Fortæller. Han fortalte saaledes, hvordan han fra sin tidligste Ungdom maatte køre Svin fra Herfølge til København ad den gamle Køgevej, hvor han maatte køre ved Siden af de dybe Hjulspor i Sandet paa Heden, da Vejen var mere end trættende for Hestene, og Rasmus maatte paa den lange Strækning bede midt paa Vejen om Natten, hvor han sov mellem Svinene for at holde Varmen til Dagen gryede. —

Ja, saa er mine Mindeblade om Karen og Rasmus færdige; det var to prægtige Mennesker, som man kunde have ønsket skulde have haft Lov til at lukke deres Øjne i det Hjem, hvor Tilfredsheden var Husets Hædersgæst, hvor to Menneskeskæbner havde kæmpet, slidt og stridt og bevaret Glæden ved Naturen, som var dem karrig, men lærte dem Livets højeste Lykke, Tilfredsheden.

I Sandhed to af de utallige navnløse Helte.

DA PLANTAGEN VED SOLRØD STRAND BLEV TIL.

Afdøde Gaardejer Ole Hansen, Solrød Nordmark, var en Mand med mange Interesser. En af disse var, at han midt i Halvfjerdserne slog til Lyd for at beplante Solrød Jerne, men der var ingen af de Solrød Gaardmænd, der vilde følge ham. Saa tilplantede Ole Hansen selv et mindre Stykke Jerne. Denne Plantage er nu et godt Stykke forud for den øvrige Beplantning. Først i Halvfemserne fik Tanken om Beplantning af Jernen paany Liv. Det var daværende Gaardejer, nu Rentier Hans Mortensen, Solrød, der sammen med Ole Hansen tog Tanken op, og denne Gang blev Tanken realiseret. De to Mænd fik saa godt som alle Byens Gaardmænd interesseret i Beplantningen. Man henvendte sig til Det danske Hedeselskab, der udvirkede, at man fik en Tredjedel af Udgifterne ved Beplantningen dækket ved Statstilskud. Under Vejledning af selve Hedeselskabets Direktør tog man fat paa Plantningen. Det var i 1896. Direktøren førte personlig Tilsyn med Plantningen, indtil den mange Aar efter var tilendebragt. Direktøren skal dengang have sagt, at Solrød Jerne var det magreste Hede, han endnu havde beskæftiget sig med. Det var hovedsagelig Bjergfyr, Vejmosfyr, og lidt østrigsk Fyr, der blev plantet. Paa Grund af Alunderlag kunde den almindelige Gran ikke godt trives den Gang. Fremgangsmaaden ved Beplantningen var følgende: Hullerne, hvori man plantede, gravedes i Reglen Aaret forud, for at Jorden kunde udluftes og Planterne staa i Læ. Denne Fremgangsmaade blev dog snart forladt af Lodsejerne. De lod lave et Stykke Redskab („Stork“), hvormed man kunde pløje en dyb Fure, hvori man saa plantede. Da dette Redskab var langt hurtigere at anvende end at grave Huller, førte det med sig, at man var langt forud med Pløjningen. Disse Furer blev saa overgroet med Lyng, at de var slemme Faldgruber for dem, der dengang passerede Terrænet og glemte at vogte sig for dem, især Jægerne.

Ingen kunde dengang have nogen Anelse om, at Solrød Jerne vilde stige væsentlig i Pris paa Grund af Plantningen. Der kunde vel i alt Fald kun være Tale om, at der med Tiden maaske kunde blive lidt Brændsel. Det var et Foretagende nærmest af filantropisk Art, som de, der satte det i Gang, fortjener Tak for af den nuværende Slægt. Denne Plantning gav, efterhaanden som Aarene gik, det fattige Areal Skønhed og Værdi. Der gik dog adskillige Aar, inden det opdagedes.

MINDESTENEN FOR OLE HANSEN.

Den 31. Oktober 1939 afsløredes i Solrød Plantage en Mindesten for Solrød Jernes første Planter, Lokalhistorikeren Ole Hansen, Havdrup, forhenværende Ejer af Bavnehøjgaard i Solrød. — Stenen bærer følgende Indskrift:

„1939 rejstes denne Sten af Beboerne i Solrød for Lokalhistorikeren Ole Hansen, Grundlæggeren af Plantagen 1875. Han elskede sit Land og dets Natur“.

Ole Hansens Mindesten i Solrød Plantage.

Ovennævnte Sten har med flere ligget som Fundament ved den nu fjernede Karlstrup Stubmølle. Disse Sten staar nu i Dyrslæge Hasholts Frugtplantage paa det saakaldte Møllebjerg. Dette Navn menes at stamme fra, at der paa dete Sted har staaet en Stubmølle i gammel Tid.

5. MAJ-STENEN.

Til Minde om Danmarks Befrielse blev der den 4. Maj 1947 paa Hjørnet af Kirkegrunden ved Betonvejen, Solrød Strand, afsløret en Mindesten. Stenen blev fundet, da der blev gravet Grund til en Villa ved Ibsvej Nr. 2; den er skænket af Skotøjsfabrikant M. Nielsen, Ibsvej 2, og vejer 10—15 Tons. Afsløringen fandt Sted i Overværelse af 200—300 Mennesker. Sogneraadet, Grundejerforeningen, Frihedskæmpere og Kirkesalens Bestyrelse var repræsenteret. Paa Stenens ene Side staar:

„Til Minde om Danmarks Befrielse“.

Paa den anden Side staar:

„5. Maj 1945. Tak“.

5. Maj Stenen er et Resultat af smukt Samarbejde mellem Kirkens Bestyrelse, Grundejerforeningen, Amtsvejinpektøren og Havdrup-Solrød Sogneraad. Sogneraadet har afholdt Udgifterne ved Regulering af Hjørnet og paataget sig Anlæggets Vedligeholdelse. Ved Afsløringen blev der talt af Pastor Sloth, Havdrup, Bankdirektør Stigaard, Roskilde, Landsretssagfører Skou, Roskilde, Guldsmed Enig, Roskilde, og Sogneraadsformand Eghave, Havdrup.

STORMFLODEN 1872.

Stormfloden er skildret af en nulevende Mand, fhv. Gdr. Hans Mortensen, Solrød, der har oplevet Katastrofen og set dens Ødelæggelser. Hans Mortensen fortæller:

Efter at Vinden i lang Tid havde været haard Nordvest, hvorved Østersøen blev overfyldt, slog Vinden den 12. November om til Orkan af Nordøst, hvorved Vandet i Østersøen pressesedes mod Kysterne og forarsagede usædvanlig Højvande, og alle lavtliggende Arealer paa de østlige Øers Syd- og Østside blev oversvømmet i større eller mindre Grad.

Dernæst skildrer Hans Mortensen, hvorledes det især var de lave Kyststrækninger ved Køge Bugt, der var Genstand for Ødelæggelserne. Efter at Hans Mortensen hjemme i Ramsøllille havde hørt om Uvejret, var de nogle Unge, der besluttede at gøre en Fodtur Dagen efter til Stranden for at se paa Ødelæggelserne, og de spadserede da til Solrød Strand og langs Kysten til Køge. Ved Jersie og Solrød Strand saavel som længere Nord paa var der ingen Oversvømmelser, men derimod blev de forbavset over de mange Strandinger, der var sket herudfor, og saa langt de kunde se mod Nord til Klintegaarden og mod Syd til Køge. Skibene stod ofte nær ved hverandre og ofte højt oppe paa Strandbredden, da denne jo udelukkende bestaar af Sand. De fleste var lastet med Træ, og den uhyre Mængde af Tømmer, Planker og Brædder blev efterhaanden losset og stablet op paa Kysten, hvorefter det i Vinterens Løb blev solgt ved offentlig Auktion. Disse mange Strandingsauktioner vakte megen Opmærksomhed, ikke mindst i Oplandet, og mange Landmænd gjorde fordelagtige Indkøb her til Nybygninger og Reparationer paa deres Ejendomme. Der sidder meget Træ fra Stormfloden i Ejendomme her omkring. Ogsaa en Del gode Sejl og godt Inventar solgtes ved denne Lejlighed. En Del af Skibene blev efter Losningen trukket ud, men en Del blev solgt til Ophugning, og disse har tildels ligget der indtil første Verdenskrig, hvor

Forholdene medførte, at det kunde betale sig at bruge Resterne paa nær Skibsbunden. Paa Strækningen fra den daværende Skilingskro til Køge havde Oversvømmelserne foraarsaget store Skader paa Bygninger. Vandet stod enkelte Steder op til Loftet, og Folk maatte i Nattens Løb flygte fra Hus og Hjem for gennem Vandmasserne at bjærge sig til højere liggende Steder, ofte en Kilometer borte. De fleste Huse var gamle Bindingsværksbygninger med lerklinede Vægge, og disse var overalt slaaet ud, baade ind- og udvendig, saaledes at Huset stod paa de nøgne Stolper, hvis det ikke var faldet sammen. Landevejen var ødelagt flere Steder og ufremkommelig, indtil den blev istandsat. Ved Overskæringen ved Køge var Banelegemet ødelagt flere hundrede Meter, idet Ballasten var skyllet væk, saa Skinner og Sveller hang frit. Udveksling af Personer og Rejsegods skete fra begge Sider ad en interimistisk Fjællebro, indtil Skaderne var udbedret.

SOLRØD BY I 80-ERNE.

Solrød By er gennem Tiderne undergaaet nogen Forandring. Den største Forandring var naturligvis Udskiftningen 1804, hvor fem Gaarde maatte flytte ud paa Markerne. Matr. Nr. 9 og 12 var Tvillinggaarde, og Matr. Nr. 7 a og 13 var ogsaa Tvillinggaarde. Ved en Tvillinggaard forstaar man en Gaard med 7 Længer, hvoraf Midterlængen er delt paa tværs med en Halvdel til hver Gaard. Disse fire Gaarde var alle sammenbyggede. Midtvejs i den østre Længe i Matr. Nr. 9 mener man endnu at kunne se, hvor den har været delt.

Vælger man Aarstallet 1880 og begynder i den vestre Side af Byen, var det første Hus paa højre Haand Husmandsstedet Matr. Nr. 27 b, som er nedrevet nu og Pladsen erhvervet til Legeplads for Skolebørnene. Til Huset hørte 7—8 Tdr. Land Jord paa Lodderne, som de kaldtes. Senere blev der Slagterforretning. Manden, Peder Sivertsen, døde i en ung Alder fra Kone og en større Børneflokk, men Konen, Johanne, fortsatte Forretningen. Hun kunde slaa Heste og Køer for Panden og slagtede dem. Hun købte Kalvene i Køerne, inden de blev født, gav 5 Kroner for en stor Kalv, 3 Kroner for en lille. Hun hentede dem med Trillebør, ogsaa hos de yderste Udflyttere. Hvem vilde gøre hende det efter nu om Dage? Hun var et glimrende Eksempel paa, hvordan en Enke klarede sig ved egen Hjælp.

Al den øvrige Jord paa søndre Side af Gaden var Bleghaver til Gaardene Nord for Gaden. Gaarden Matr. Nr. 8 Nord for Gaden blev flyttet ud paa Marken 1882. Den laa meget indskrænket, Stuehuset laa kun faa Alen fra Gaarden Matr. Nr. 10's sydlige Udlænge. Matr. Nr. 8's gamle Gaardsplads ligger nu under Matr. Nr. 10.

Parti af Store Gade. Til højre Sergenthuset sammenbygget med den gamle Sal.

H. K. Nielsen fot. 1948.

Videre paa højre Haand laa den gamle Skole. Paa Kirkegaardspladsen har Husmandsstedet Matr. Nr. 32 ligget. Vallo købte den nøgne Husplads 1870. Videre over Broen ved Bækken paa Store Gade, som dengang var meget smallere end nu, laa Matr. Nr. 21 a, som ogsaa var et af Husmandsstederne med Jord paa Lodderne i ældre Tid. Dernæst havde man det gamle Kommunehus med tre Familier boende, alle med mange Børn. Imellem dette Hus og Gaden laa Møddingen, som ikke blev tømt ret tit. Tæt ud til Gaden var Husets Toilette, et gammelt Bræddehus med Døren næsten altid paa ét Hængsel. Hygiejnen var jo ikke saa udviklet dengang som nu. Kommunehuset blev nedrevet for nogle Aar siden; nu er der Kommunehus oppe ved Tykmosevejen i Matr. Nr. 6.

Vendte man om og gik tilbage over Broen forbi Klavremaskinen og Skolens Køkkenhave samt Hestestrædet, havde man Gaarden Nr. 14 a's Bleghave, hvor der nu er Slagterforretning. Dernæst Matr. Nr. 22 a, Sergenthuset, som ogsaa var et af de gamle Husmandssteder med Jord til. Derefter kom Gaarden Matr. Nr. 15's Bleghave efterfulgt af Husmandssted Matr. Nr. 39 b, nu Kastaniely, som nu ejes af Brugsforeningen. Det næste var Husmandshus Matr. Nr. 37 a, nu Brugsforeningen, videre Gaarden

Matr. Nr. 16's Bleghave, hvor nu Joh. Nielsen bor. Smedien og Matr. Nr. 45, som vistnok er et gammelt Gadehus, er bygget paa indtaget Gadejord. Derefter lidt tilbagetrukket fra Gaden Matr. Nr. 28 c, som ejedes af Skrædder Carl Olsen, nu Henrik Jørgensen. Matr. Nr. 28 b, som ogsaa paa Grund af Gadeudvidelse 1944 blev nedrevet (Grunden ejes nu af Chr. Roed) var ogsaa et af de gamle Husmandssteder med Jord til paa Lodderne, bygget paa indtaget Gadejord. Lige Øst for Lille Gade var en stenindhegnet Bleghave til Gaarden Matr. Nr. 18 a „Havbogaard“. Matr. Nr. 38 var ogsaa et Husmandssted med Jord til. Huset blev paa Grund af Gadeudvidelse nedrevet 1944. Ejeren for 100 Aar siden drev ogsaa en Smedie, som var i nuværende Arbmd. Aksel Hansens gamle Hus, som ogsaa blev nedrevet 1944 og et nyt bygget.

I Tømrermester C. Fog Pedersens Ejendom, Matr. Nr. 38 e, bygget omkring 1880, boede Hans Pedersen, kaldet Skytten.

Bag Mejeriet i Dyrlæge Hasholts Plantage var Kedlen og Gryden, to store Huller i Terrænet, hvor der vel er taget Fyld i gammel Tid til et eller andet Formaal. Dernæst Kassemosehuset som nu.

Vendte man om og gik tilbage ad Store Gade, var den første Ejendom Matr. Nr. 18 a „Havbogaard“, der ved Lynnedslag brændte 1916 og blev genopført samme Aar paa sin nuværende Plads. Længere fremme Husmandsstederne Matr. Nr. 30 b og 31.

Dernæst Matr. Nr. 23 e „Bakkely“, ogsaa et af de gamle Husmandssteder med Jord til. Endvidere Gaarden Matr. Nr. 11's gamle Gaardsplads, hvor nu Villa „Smedebo“ ligger. Hovedparcelen ejes nu af Gdr. L. Larsen, Nordmarken. Pladsen, hvor Møllen ligger, er Gaarden Matr. Nr. 16's gamle Gaardsplads. Videre Husene Matr. Nr. 25 c og 26 c, som begge er af de gamle Husmandshuse, der var Jord til. Gaarden Matr. Nr. 16 blev paa Stuehuset nær, som blev solgt, nedrevet 1912 af daværende Ejer Hans Jørgensen, som samme Aar købte Bygningerne fra Matr. Nr. 14 a, som Jorden fra Matr. Nr. 15 nu drives fra. Paa Jorden paa Matr. Nr. 14 a byggedes 1914 „Ejrebækgaard“.

Hen ad Gaden til Nordmarken ligger Matr. Nr. 36 a, som ejes af Joh. Olsen. Dette er ogsaa et gammelt Husmandshus, der var Jord til. Matr. Nr. 35 a, som nu ejes af Gdr. Aksel Jørgensen, var ogsaa et gammelt Husmandssted med Jord til paa Lodderne. Tømrer Jens Jensens Hus er bygget paa Gaarden Matr. Nr. 10's Blegghave.

Den lille Skov mellem Store Gade og Kirkegaarden har ligget til Gaarden Matr. Nr. 8. Den ejes nu af Havdrup-Solrød Menig-

hedsraad. Træerne i denne Skov er plantet af daværende Ejer, Morten Petersen.

Omme bag Bækken ligger Matr. Nr. 24 a, 29 b, 33 a og 34 a, som alle var Husmandshuse med Jordlodder til. Den østlige Bro over Bækken paa lille Gade er bygget først i 1890-erne; før den Tid var der kun Vad med Spang for gaaende.

Husmandssted Matr. 34 a paa Lille Gade. Det havde indtil sidst i 90'erne to Jordlodder i Strandmarken. *H. K. Nielsen fot. 1948.*

En gammel overleveret Fortælling i Solrød siger, at Vejen fra Solrød til Jersie i den Tid, disse to Byer var ét Pastorat, skal have gaaet ind i Solrød tæt Vest forbi Matr. Nr. 40 (Annexhuset kaldet), hvor nu Førstemejerist Hansen bor. Præsten skal da have staldet ind i dette Hus, mens han holdt Gudstjeneste i Solrød Kirke, men om denne Fortælling har noget paa sig er uvist. I Udskiftningsprotokollen fra 1804 er om dette Hus bemærket, at Arealet er 10,250 Kv. Alen stort, men ingen Bygninger paa.

SMEDIER.

I Solrød har der været Smedie fire Steder. I nuværende Kommunehus boede 1870 en Niels Hansen, som nævnte Aar solgte Huset for 400 Rdl. til Smed Mads Petersen, som 1885 solgte det til Smed Vilh. Thomsen, som igen 1892 solgte til Smed Hans Povlsen.

Ved Taastrup-Køge Vejen tæt ved Karlstrup Skel var der i en Del Aar Smedie i det Hus, hvor nu Gartner Hemmingsen bor.

Den ældste Smedie i Solrød var Matr. Nr. 38. For 100 Aar siden hed Smeden Hans Jensen. Han afstod Smedien til sin Søn Jens Hansen, som solgte Lodden, der hørte til, og købte den Jord paa Matr. Nr. 20, som Hans Christensen i Matr. Nr. 21 nu ejer. Denne Jord solgte Jens Hansen igen, nedlagde Smedien, solgte Huset og købte 1867 13 Tdr. Land af Gaarden Matr. Nr. 7 a i Vestermarken. Her byggede han den lille Gaard „Kildedal“, som nu ejes af Gdr. Albert Olesen.

Den nuværende Smedie er bygget 1860 af Smed Peder Andersen, som solgte den til Hans Hansen fra Smerup, som igen solgte den til Smed Chr. Christiansen. Den ejes nu af Svend Aage Andersen.

BAGERIER.

I Solrød har der i alt Fald været to Bagerier. Det ene laa for ca. 100 Aar siden i Villa „Smedebo“s Have tæt op til Vejen i et lille Hus, som rimeligvis stammede fra Gaarden Matr. Nr. 11's gamle Bygninger. Det andet var for indtil ca. 30 Aar siden i det Hus, hvor nu Kirkebetjent Chr. Jensen bor.

Bagerierne i Solrød var vel som Bagerierne andre Steder i ældre Tid primitive, bl. a. æltede man Dejgen ved at træde den med bare Fødder. Der fortaltes denne sandfærdige Historie, der var passeret i Bageriet ved Tykmosevejen: Bageren havde en Bagersvend, der var meget forfalden til de vaade Varer. En Gang, Mester kaldte ham ind til Spisning, svarede Svenden ikke. Mesteren lukkede da Døren op til Rummet, hvor Dejgen blev traadt, og dér laa Svenden og var faldet omkuld i Dejgen. Han sov sødeligt med en tømt Brændevinsflaske i Haanden.

En anden sandfærdig Historie om den samme Bagermester fortaltes ogsaa i den Tid: Bagermesteren holdt meget af store Dramme. Han mødte al Tid til Spisninger, som fandt Sted ved de store Begravelser. En Parcellist i Solrød gav ham ikke noget efter, hvad Spisning og store Dramme angik. Disse to var gode Kammerater og søgte sammen ved saadanne Lejligheder. Ved en Begravelse i Solrød havde Bageren sat sig til Bordet, og Parcellisten vilde følge efter, men tilfældigt var en udenbys Mand, som ikke kendte de to andre, kommet til at sidde mellem dem. Dette var Parcellisten ked af, og gode Raad var dyre. Men da han var

en forslagen Fyr, fandt han paa Raad. Han hviskede i Øret paa den fremmede: „Véd du, hvem du sidder ved Siden af?“ Nej, det vidste den fremmede ikke. „Jo“, sagde Parcellisten, „det er vor Bager, og han har været seks Aar paa Vridsløse“. Den fremmede røg op som Troid af en Æske og bad de andre paa samme Bænk rejse sig, han vilde straks ud. Da det tog ham for lang Tid, inden de andre gjorde Plads for ham, gjorde han Mine til at skræve over det dækkede Bord, men omsider slap han ud, og de saa ham ikke mere den Dag. Parcellisten grinede højt og rykkede hen til Bageren. Parcellistens Paastand om Bagerens Ophold paa Vridsløse var for saa vidt sand, som Bageren havde tjent som Karl paa Vridsløse i seks Aar.

HØKERE.

Førend Brugsforeningen kom, var der Høkerforretninger tre Steder i Byen. En, hvor nu Arbmd. Niels Rasmussen bor, men som senere flyttedes hen i Huset Matr. Nr. 35. En i den gamle Sal Matr. Nr. 22, hvor Ejeren Ole Nielsen var Høker, Vært, Røgmand og en dygtig Træskomand. En tredie var i et gammelt Hus, som tilhørte Arbmd. Aksel Hansen, men som paa Grund af Gadeudvidelse i 1944 blev revet ned.

HUGGERE.

I ældre Tid var der som Regel i Solrød et Par Tømrere, der tillige var Hjulmagere, de kaldtes den Gang Huggere. Her skal kun nævnes en enkelt af dem, And. Christensen, der var født 1779 i Hus Matr. Nr. 35 i Solrød. Han var Søn af Hmd. Christen Thomæsen. And. Christensen var ogsaa Tingmand (Retsvidne) og tillige Vurderingsmand for Bygninger, naar Gaardene skiftede Fæstere. Han passede dertil de 7—8 Tdr. Land, der ved Udskiftningen 1805 var tillagt hans Ejendom.

And. Christensen skal have været en efter sin Tid dygtig og begavet Mand. Han døde 1859. And. Christensens Søn, Hans Andersen, var ogsaa Hjulmand, og hans Søn Niels Hansen var Tømrer. Han opførte Bygninger paa Lodden, den Ejendom, hans Søn Lars Hansen i Strandmarken nu besidder.

SOLRØD ANDELSMEJERI.

Forud for Oprettelsen af Mejeriet var der af enkelte Mænd i Solrød, bl. a. Hans Mortensen og Ole Hansen, Nordmarken, gjort et stort Arbejde. I Januar 1888 havde nogle Landmænd fra andre Byer indbudt til Møde i Havdrup Forsamlingshus med Oprettelse af et Andelsmejeri dersteds som Forhandlingsemne. Ovennævnte

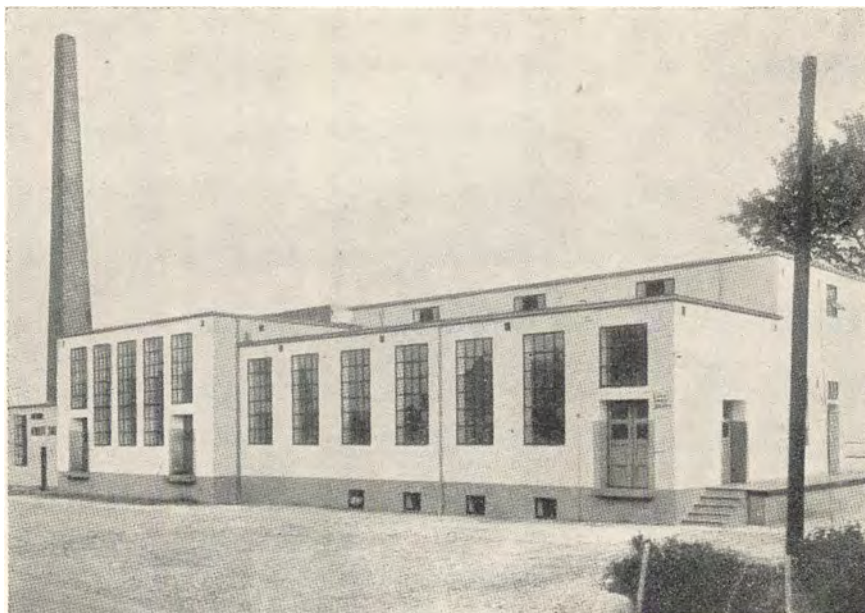

Solrød første Andelsmejeri. Paa Billedet ses fra højre daværende Mejeribestyrer Fr. Øder og Hustru med deres Børn og Personale.

to Mænd fra Solrød deltog i Mødet. Efter Foredrag af en af Docent Fjords Assistenten blev der opfordret til Tegning. Hans Mortensen og Ole Hansen tiltraadte ikke ud fra den Betragtning, at Havdrup Stationsby ikke var det heldigste Sted at anlægge et Andelsmejeri. Derimod indkaldte de i Februar samme Aar Landmænd fra Byerne Solrød, Havdrup, Jersie og Karlstrup til Møde i den gamle Sal i Solrød med en ung Landmand N. Hansen, „Risegaard“, Odsherred, der skulde forelægge Sagen. Efter adskillige Møder, hvor særlig Hans Mortensen virkede energisk for Sagen, var der tegnet knap 300 Køer, et alt for lille Antal. Desuagtet vedtog man at oprette Mejeriet. Senere blev der tilmeldt flere Køer, saaledes at Antallet nu var 552. Byggegrunden, 2 Skp. Land, blev købt af Gdr. Jens Pedersen Matr. Nr. 19 Solrød. Et Laan paa 15,000 Kr. til 4 pCt. med en Afdragstid af 28 Aar blev optaget i

Roskilde Sparekasse. Alle de 60 tegnede Andelshavere maatte til Roskilde for at underskrive Laanebegæringen. Garantien var solidarisk. Til Opførelsen medgik yderligere 3000 Kr.

Opførelsen af Mejeri, Beboelse og Dampskorsten overdroges til Tømrer Lars Petersen, Solrød, for 10,000 Kr. Maskinanlæg leveredes af Firmaet Kofoed og Hauberg, København, efter Tilbud for

Solrød Andelsmejeri som det ser ud i Dag.

7200 Kr. Naar Solrød Andelsmejeri blev oprettet, skyldtes det Hans Mortensens store Energi og Fremsyn. Han var Sjælen i Foretagendet.

Mejeriets første Bestyrelse var: Gdr. Peder Mortensen, Havdrup, Gdr. Jens Larsen, Jersie, Gdr. Jens Andersen, Karlstrup, Gdr. Niels Larsen, „Havbogaard“, Gdr. Ole Hansen, Gdr. Jens Pedersen og Gdr. Hans Mortensen, alle Solrød. Sidstnævnte blev Formand.

Mejeriet stod færdigt til Brug 15. September 1888. Et vigtigt Punkt var det saa at faa antaget en Mand til at bestyre Mejeriet, og her faldt Valget paa daværende Mejerist i Aarhus Mads Hansen. Han bestyrede Mejeriet til 1. Maj 1893, da han afløstes af Fr. Øder. Øders Løn maatte ikke overstige 3600 Kr. For denne Løn skulde Bestyreren ogsaa koste og lønne det nødvendige Folkehoid.

I 1888 var Forbruget af Sødælk 28½ Pund til 1 Pund Smør, men med Forbedringer af Centrifuger, Mælkens højere Fedtindhold samt store tekniske Forbedringer gik Forbruget ned til 23½ Pund.

I 1890 begyndte Mejeriet Ostelavning, og indtil Jubilæumsaaret 1938 var der solgt Ost for godt 2 Millioner Kroner.

Mejeriet solgte det første Aar sit Smør til Købmand Richter, Storehedinge, derefter til en Grosserer Bruhn, København, indtil Mejeriet i 1895 blev indmeldt i Albertis Smøreksporforening. I Sommeren 1908 skete det store Sammenbrud af Den sjællandske Bondestands Sparekasse og Smøreksporforeningen. For Mejeriet og private i Solrød Mejerikreds betød det store økonomiske Tab, da der var mange Sparere og Garanter i Sparekassen. For Mejeriet var Tabet 32,000 Kr. Det var mange Penge dengang. For at skaffe Penge til Driften fik det Laan hos private Folk samt en Kassekredit i Landbobanken i Køge. Den tabte Sum blev betalt af Andelshaverne i Forhold til den Mælkemængde, de i de fem forudgaaende Aar havde leveret til Mejeriet. Ved en Landsindsamling, foretaget af Mejerier i Landet til Fordel for de i Smøreksporforeningen ramte Mejerier, modtog Solrød Andelsmejeri 1114 Kroner. Det dækkede dog kun en lille Del af de 32,000 Kroner.

Som Aarene gik, trængte Mejeriet til Ombygning. Dette skete i 1916. Ombygningen var anslaaet til 25,000 Kroner.

I 50-Aaret 1888—1938 blev der solgt ca. 11 Millioner Pund Smør. I Mælkepenge og Efterbetaling blev der i samme Tidsrum udbetalt ca. 18 Millioner Kroner. Den laveste Pris for Smør blev betalt i 1934 med 86 Øre pr. Pund.

I Krigsaarene 1914—18 kom Mejeriet ind under særlige Forhold, idet Mejeriet nærmest blev tvunget til at levere Mælk til København. Som Tiden gik, blev Forholdene med Handel i København stadig vanskeligere, idet Sundhedskommissionen stillede større og større Krav, og dette i Forbindelse med den voksende Bebyggelse ved Solrød Strand og Handelen derude nødvendiggjorde en større Udvidelse af Mejeriet. Da Fr. Øders Helbred paa dette Tidspunkt ikke var tilfredsstillende, vilde han ikke paatage sig dette Ansvar, men bestemte sig til at opsigte Pladsen til 1. November 1930. Den daværende Bestyrelse valgte derefter hans Søn, Harald Øder, til Bestyrer. Mejeriet gennemgik en Udvidelse i 1938, saaledes at det fremtræder som et af Landets i teknisk Henseende mest moderne Mejerier.

Fhv. Parcellist, nu Rentier Henrik Jørgensen var Mejeriets samvittighedsfulde Revisor gennem 25 Aar.

Fr. Øder var Solrød Andelsmejeris gode og afholdte Bestyrer i 37 Aar. Fr. Øder havde en særlig Evne til at faa Forholdene inden for Mejeriet og Andelshavere til at glide roligt. Var der paa en Generalforsamling Optræk til Splid blandt Andelshaverne, kunde han med faa Ord dæmpe Gemytterne. Naar Øder havde udtalt sin Mening om en Sag, blev der sjældent sagt mere om den Ting. Han besad i høj Grad Andelshavernes Tillid.

Hans Mortensen.

Solrød Andelsmejeri har haft følgende Formænd:

Fra Mejeriets Oprettelse til 1. Maj 1892 Hans Mortensen, Solrød.

1. Maj 1892 til 1. Maj 1910 Hans Sørensen, Solrød.

1. Maj 1910 til 1. December 1917 Lars Larsen, Jersie.

1. December 1917 til 1. Maj 1918 Chr. Hansen, Karlstrup.

1. Maj 1918 til 1. Maj 1922 H. Birkegaard, Solrød.

1. Maj 1922 til 1. Maj 1926 Poul Larsen, Solrød.

1. Maj 1926 til 1. Maj 1934 L. P. Sørensen, Solrød.

1. Maj 1934 til 1. Maj 1943 Poul Larsen, Solrød.

1. Maj 1943 til 1. Maj 1945 L. Schnack, Jersie. Fra 1. Maj 1945 Tholstrup Christensen, Skensved.

BONDEFOGEDER OG SOGNEFOGEDER I SOLRØD GENNEM 250 AAR.

Roskildegaaards Gods, hvorunder Bistrup, som ejede Gaardene i Solrød, hørte i gammel Tid, var inddelt i 10 Fogderier. Solrød var et af disse og bestod af Byerne Havdrup, Jersie, Kr. Skensved, Snoldelev, Snoldelev-Hastrup, Sallev og Solrød, hvor Bondefogeden boede. Til Bondefogedens Pligter hørte at hjælpe Ridefogeden med at indkræve Afgifter til Godset og tilse Fæstegaardene, men han var til Gengæld fri for Hoveri og at betale Hoveripenge.

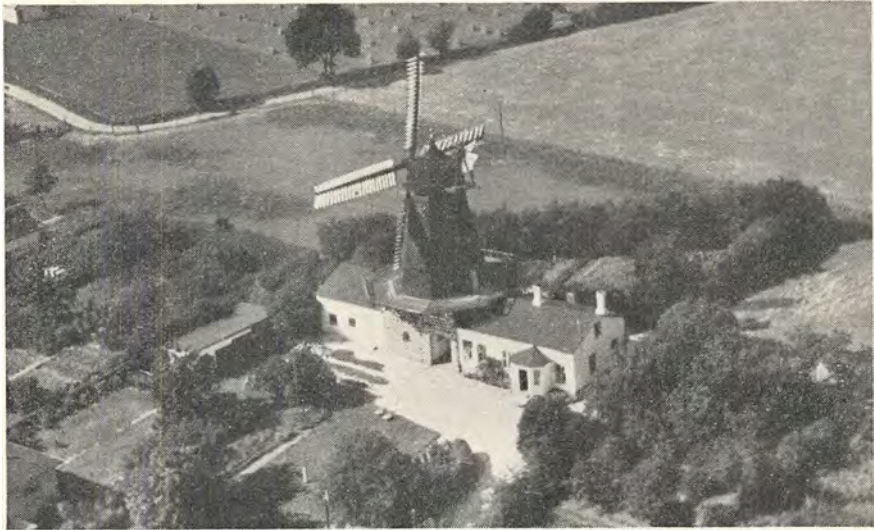
1688 hed Bondefogeden i Solrød Fogderi Niels Olsen. Han var Fæster af Gaard nuværende Matr. Nr. 7 a „Bakkebrogaard“, der sammen med Matr. Nr. 13 Solrød Nordmark paa daværende Tids-

punkt var en Tvillinggaard paa godt 22 Tdr. Hartkorn. Den næste Bondefoged hed Søren Sivardtsen. Han fæstede ovennævnte Gaard 1722 og blev samme Aar Foged. I hans Fæstebrev er anført, at „denne Gaard stedse har været Bondefogedgaard“. Søren Sivardtsen bestred Hvervet, til han døde 86 Aar gammel 1777, altsaa i 55 Aar. 1765 blev Gaarden delt til to Fæstere: Niels Nielsen og Hans Nielsen. Niels Niensens Halvdel fik senere Matr. Nr. 7 a, nu „Solrødgaard“. Hans Niensens Halvdel af Gaarden fik Matr. Nr. 13. Hans Nielsen blev samtidig tilsagt til at være Bondefoged efter Søren Sivardtsens Død, men skulde være Søren Sivardtsen behjælpelig med Udførelsen af Hvervet, saa længe han levede. Niels Nielsen skulde da betale Hoveripenge, men Hans Nielsen var fri som Bondefoged. Hans Nielsen var Svigersøn af Søren Sivardtsen. Hans Nielsen var Foged til sin Død 1785.

Som hans Efterfølger udnævntes unge Lars Jensen. Han var Fæster i Gaard Matr. Nr. 11. Unge Lars Jensen blev Foged 1785, men ved Forordningen af 1792, hvor det blev paabudt, at der heretter skulde være en Foged i hvert Sogn, er han i de følgende Aar benævnt som Sognefoged. Lars Jensen døde 1799, 50 Aar gammel, og Hvervet gik da over til Svogeren Niels Olsen, Fæster i Gaard Matr. Nr. 19 „Ejegaard“. Niels Olsen var Sognefoged i 4 Aar, til han døde, 46 Aar gammel 1803. Som Sognefoged blev derefter udnævnt Niels Olsens Svoger Peder Larsen, Fæster i Gaard Matr. Nr. 18 a „Havbogaard“. Peder Larsen var Sognefoged i 30 Aar til 1833, da han afgav Hvervet til sin Søn Lars Pedersen. Lars Pedersen var Foged i 27 Aar til sin Død 1860. Saa blev Fæster i Gaard Matr. Nr. 8 Lars Johansen Sognefoged. Da Lars Johansen solgte sin Gaard 1866 og flyttede udensogns, udnævntes 1. December samme Aar Gaardmand i Matr. Nr. 9 „Stangagergaard“ Niels Pedersen, men da han ved Stensprængning fik beskadiget sit ene Øje og Fingrene, annulleredes Udnævnelsen allerede 4 Dage efter. Samme Aar blev Gdr. Jens Jakobsen, Matr. Nr. 17 Sognefoged. Han bestred Hvervet til 1888, da det for anden Gang gik til Gaarden Matr. Nr. 8 til Morten Pedersen. Han var Sognefoged i 25 Aar til 1913, da H. P. Larsen Matr. Nr. 14 udnævntes. H. P. Larsen var Sognefoged til sin Død 1930, hvorefter daværende Møller Johannes Larsen udnævntes. Han døde 1947, og Forpagter P. Jensen Matr. Nr. 16 blev Sognefoged.

SOLRØD MØLLE.

Solrød Mølle blev bygget 1889 paa Matr. Nr. 16's gamle Gaardsplads af Møllebygger Carlsen, Køge. Den har i Tidens Løb haft mange Ejere. Den har Selvsvikker og Selvkrøjer. Der har været indlagt Petroleumsmotor, men der er nu elektrisk Kraft foruden Vindkraften. Den forrige Ejer Rich. Jensen lod indrette Handels-

Solrød Mølle.

mølleri. I ældre Tid fik Bønderne i Solrød malet paa den gamle Stubmølle i Karlstrup, som nu staar ved Frilandsmuseet i Lyngby. Rich. Jensen solgte i Oktober 1947 Møllen til Møller M. Jensen, Haarlev. Den smukke, gamle Mølle ses viden om og er en Pryd for Byen.

Telefoncentralen blev oprettet 1909 i Matr. Nr. 22 „Sergenthuset“, som da tilhørte afdøde Frk. Maren Nielsen, som samtidig blev Bestyrerinde af den. Hun afstod Centralen 1920 til Johannes Nielsen, som 1935 flyttede den ud ved Taastrup-Køge Vejen. Johannes Nielsen afstod den 1944 til P. Ørsted Pedersen.

laa, inden det blev flyttet, paa nuværende Kirkeplads. Kirkemuren var sat af store Kampesten, som udgjorde den vestlige Undergavl af Huset. Paa Husets Overgavl hængte i sin Tid Ligbaaren.

Gaardmændene hjalp dengang Husmændene med at køre deres Gødning ud, og der var jo langt at køre. Om Aftenen blev Gaardmændene saa inviteret til „Møggilde“ hos Husmændene. Men at komme til Møggilde i ovennævnte Hus var Gaardmændene ikke begejstret for. Vandet i Brønden, der laa i Nærheden af Kirkemuren, paastod man, kom fra Kirkegaarden, og man mente, det var i høj Grad usundt. Efter hvad de Gamle fortalte, var Mand og Kone og Børn dér i Huset altid fulde af Udslet og næsten altid syge.

MALTKØLLER I SOLRØD.

I ældre Tid, da man paa Gaardene selv bryggede Øl, tørrede man Maltet paa Loftet over Ovn. Ved at der gik Ild i Maltet paa Loftet, brændte i 1848 en Gaard i Havdrup og 1850 en Gaard i Solrød, Matr. Nr. 7 a „Bakkebrogaard“. Det blev da forbudt Bønderne at tørre Maltet paa Loftet. Bønderne i Solrød byggede da en Malkølle i Gaarden Matr. Nr. 8's Bleghave, hvor nu Solrød Bys Vandværk ligger. En anden Malkølle blev bygget i Skellet mellem Matr. Nr. 18 a og Matr. Nr. 16's Haver. Byens Unge holdt om Natten Vagt ved disse Køller, naar der var Malt paa dem.

AVISHOLD I GAMLE DAGE.

Afdøde Johan Larsen har fortalt, at hans Fader daværende Sognefoged Lars Johansen i Gaarden Matr. Nr. 8 og Gaardmand i Gaarden Matr. Nr. 5 Søren Andersen omkring 1860 holdt Avis sammen, vistnok Køge og Omegns Folkeblad, et ganske lille Blad paa fire Sider. Da der ingen Postbude gik dengang, skiftedes de hvert andet Kvartal til selv at hente det i Køge. Senere besørgedes det af en Mand, som boede i Fattighuset. Han var Hvedebrødsmand og Kludekræmmer. Han hentede Hvedebrød i Køge en Gang om Ugen og tog saa Bladet med hjem til dem.

GAARDENES BISTADER.

I ældre Tid var det meget almindeligt, at der ogsaa paa Gaardene fandtes Bistader. Gamle Johan Larsens Moder, som boede i et Hus, der laa, hvor nu Villa „Smedebo“s Have er ud mod Store Gade, havde fortalt, at hun havde været til en Begravelse i Gaarden Matr. Nr. 20, hvor der stod en Række Bistader inde i Gaarden langs Vinduerne. Disse Bistader var Kuber flettet af Halm og stillet oven paa en Pæl i Jorden. Ved ovennævnte Begravelse var disse Kuber pyntet med sorte Papirstrimler, bundet i en Sløjfe omkring Kubens Top. Johan Larsen fortalte ogsaa, at naar Folk i ældre Tid skulde høste Honning af Kuberne, skete det paa Bekostning af Biernes Liv. Det gik for sig paa den Maade, at man dyppede en Klud i Svovl og bandt Kluden om en lille Pæl, som man stak i Jorden. Derover flyttede man saa Kuben, Svovldunsten trængte da op i Kuben og dræbte Bierne. Derefter tog man saa Honningen.

I Huset, hvor Johan Larsens Moder boede til sin Død — hun blev 90 Aar gammel — havde der før været Bageri. Bageren hed Hansen, han lejede Bageriet ud og gik ud og købte Frugt, som han i to store Kurve gik til Roskilde og solgte. Fik han ikke udsolgt, gik han videre ad Landevejen til København og torvede derinde. En god Fodgænger.

SKORSTENS SYN.

Skorstenssyn foretages jo nu af en Skorstensfejer. I ældre Tid blev dette besørget af Brandfogeden, hvoraf der i Reglen var to i hver By, som havde hver sin Rode, hvis Mandskab var fordelt i: Kørepligtige, Straalemester, Vandbærere, Sprøjtemandskab og Redningsmandskab. Et Par Gange om Aaret var der Sprøjteprøve. Et Alarmeringshorn fulgte med Bestillingen som Brandfoged. Naar Brandfogeden foretog Skorstenseftersyn, som fandt Sted to Gange aarlig, var han ledsaget af to af Sogneraadet udnævnte Vidner. Fandt han Mangler ved Skorsten, Rør og lignende, skulde han indføre en Bemærkning om disse i sin Protokol underskrevet af alle tre, hvorefter Protokollen blev forevist Herredsfogeden. En Tidsfrist til Udbedring af eventuelle Mangler blev gerne ansat, hvorefter Brandfogeden skulde foretage Eftersyn.

AFTENBESKÆFTIGELSE.

I ældre Tider gik Folkene paa Gaardene ikke saa tit bort om Aftenen, og derfor skulde Aftensædet om Vinteren jo bruges til noget. For Pigernes Vedkommende var det jo Kartning, Spinding og Syning, Tiden gik med. Paa Gaardene havde man i ældre Tid hvert Aar ca. en Snes Gæs, som blev slagtet lige op mod Jul. Fjerene af Gæssene havde Værdi, for dem blev der gode Dynere af. Det, der karakteriserede Tiderne dengang, var, at intet gik til Spilde. Heller ikke de større og grovere Fjer; de helt store Vingefjer blev der de saakaldte Fjervinger af. Det skete derfor hvert Aar en Tid efter Jul, at Husmoderen en Aften ved Nadverbordet sagde til Folkene: „I Aften skal vi rive Fjer“. Det vil sige, at der blev lagt en større Bunke Fjer paa Bordet i Stuen, som Folkene sad rundt om; saa tog man en Fjer ad Gangen og rev den fra oven nedad mod den tykke Ende fra begge Sider, saaledes at der kun blev den nøgne Ribbe tilbage. Disse Ribber blev saa samlet i en Bunke for sig selv, og af dem bandt man Skrubber til at rense Gryder i Bunden med og andre Ting. Det frarevne var jo godt til Dynere.

At rive Fjer var et trivielt Arbejde, og Karlene og Drengene rynkede altid paa Næsen, naar denne Anmodning fremkom, men af Erfaring vidste de, at en ekstra god Kop Kaffe med hjemmebagt Søsterkage til ved Sengetid var Lønningen, saa de tog fat paa Fjerene.

BOMÆRKER.

Andet Steds i Bogen er de gamle Bomærker nævnt. Disse Bomærker er meget gamle, ældre end Adelsvaabnene. Som Navnet siger, synes et Bomærke at være Kendetegn paa fast Ejendom, men er senere gaaet over til at anvendes som Ejerens Mærke paa hans Løsøregenstande, derunder særlig paa Kvæg, for sluttelig at gaa over til at blive et personligt Mærke for Ejerne, der benyttedes af dem i Stedet for eller ved Siden af Underskrift paa Dokumenter. Paa Grund af Bøndernes Mangel paa Skrivefærdighed holdt disse Bomærker sig helt til det 19. Aarhundrede.

H. C. Hansen gør opmærksom paa, at ved Fastsættelsen af Hartkornet i den ældre Matr. af 1666 deltog Gaardmændene Hans Olsen og Peder Hansen af Solrød. De to Mænd, der boede henholdsvis paa Matr. Nr. 18 a og Matr. Nr. 7 a og 13, har i Stedet for Navns Underskrift sat deres Bomærke.

DE GAMLE PORTE.

Med Huset Matr. Nr. 38 a's Nedrivelse forsvandt den sidste af de karakteristiske gamle Porte, som sad ud til Gaden i disse Huse. For 50—60 Aar siden var der en Del af dem tilbage endnu i Byen. Over denne sidste Port sad ogsaa, hvad der var almindeligt i ældre Tid, en udskaaet Frise, og i denne stod Navnet H. I. S. 1812 (Hans Jensen var Smed ogsaa). Denne Frise tilligemed en Plade med Navnene H. I. S. og K. H. D. — det sidste hans Kones — er skænket Køge Museum.

SERGENTHuset, MATR. NR. 22,

den gamle Sal, er muligt et af de 8 Gadehuse, der som nævnt 1661 overgik til Magistraten. 1741 boede der en Sergent Petersen. 1769 boede der en Mand ved Navn Anders Hansen. Om ham hedder det, at „han har ej Huset i Fæste, paa det, at det, naar det paakræves, kand bruges til Under-Officershus“. Deraf vel Navnet.

BRØNDEN VED MATR. NR. 18 a.

Da Gaarden Matr. Nr. 18 a laa i Byen, var der en Brønd mellem den søndre Længe og Gaden. Efter Sigende maatte denne Brønd ikke nedlægges, da de kørende, som kom forbi, havde Ret til at vande deres Heste ved denne Brønd. Ved Gaardens Brand ved Lynnedslag i 1916 blev den genopført et Stykke ude Øst for Byen, og Brønden blev da tilkastet.

HESTESTRÆDE

Imellem Slagter Holger Kristiansens Have og Skolens Køkkenhave laa for ca. 50 Aar siden et Stræde, som førte fra Store Gade ned til Bækken og Kæret. Naar Landmændene langs Store Gade skulde have skyllet Benene paa deres Heste, red deres Karle gennem dette Stræde og ned i Gadekæret. Dette Stræde kaldtes Hestestrædet. Naar Karlene red Hestene hjem igen, red de op paa Lille Gade og over Broen hjem, fordi Hestestrædet altid var fuld af Pløre. Dette Stræde er nu lagt til Skolens Køkkenhave.

Langs Huset Matr. Nr. 45's Have, i ældre Tid kaldet Jørgen Snedkers Hus, nuværende Ejer Johs. Sørensen, gik der forhen en Grøft ned til Bækken. Langs denne Grøft var der en Sti, som førte ned til Bækken og langs denne hen til en Spang over Bækken til Lille Gade.

NEDLAGTE VEJE.

Efter at Gaarden Matr. Nr. 7 a „Bakkebrogaard“ var udflyttet 1804, blev der fra den nuværende Amtsvej Havdrup-Solrød udlagt en Vej til denne Gaard i sydlig Retning langs Skellet mellem Matr. Nr. 8 og 9 og ned til det nuværende Matr. Nr. 7 b, hvor den drejede vestpaa til den Vej, der mellem 7 a og 7 b førte over Bækken til Gaarden. Denne ovennævnte Vej blev i 1860-erne flyttet hen til, hvor den nu gaar mellem Landevejen og Matr. Nr. 7 b. Vejen mellem Matr. Nr. 7 a og 7 b blev paa Grund af Gaarden 7 a's Brand 1940 nedlagt 1944.

Det gamle Udskiftningskort viser, at der over Matr. Nr. 6 c, tilhørende Gaardejer Carlsen, har gaaet en Vej fra Tykmosen til Flasken. Det har muligvis været Vej til de Flaskeenge, der ligger Syd for Bækken. Tykmosen var før 1816 Annexjord til Jersie Præstegaard. Tykmosevejen var da udlagt Vej til denne Jord.

Vest for Byen var der to Skole- og Kirkestier, men om disse henvises til Beskrivelsen om Flasken i denne Bog.

Den gamle Markvej, som fra Amtsvejen Havdrup-Solrød er Vej til Gaardejer Fr. Sørensens og Parcellist H. Christtreus Ejendomme langs det nu sløjfede Præstemarksdige, fortsattes indtil for en lille Snes Aar siden i nordøstlig Retning over Matr. Nr. 11's Mark, hvor den som nu udmunder i Nordmarksvejen. I ældre Tid var der en Del Færdsel ad denne private Vej.

JAGT.

Jagten paa Solrød Marker er nærmest kun af ringe Betydning. Da her ingen Skove er i Nærheden, har det, saa længe huskes tilbage, kun været smaat med Vildt. Ræve har der været en Del af al Tid, de har deres Tilhold i de gamle Oldtidshøje paa Solrød Marker. I Højene er der ogsaa Grævlinge. For ca. 50 Aar siden var der en betydelig Andejagt ved Solrød Strand, men den stærke Bebyggelse ved Stranden i de senere Aar er vel nok Aarsag til, at det er gaaet stærkt tilbage med denne Jagt.

En anden Form for Jagt var for ca. 50 Aar siden Jagten paa Sæler ved Solrød Strand. Der var mange af dem i Køge Bugt, saa mange, at de ødelagde Fiskernes Garn. Der blev derfor udlovet en Præmie for hver dræbt Sæl. Den store Revle, som nu er landfast med Solrød Sydstrand, var paa den Tid næppe synlig uden ved Lavvande. Denne Revle var et yndet Opholdssted for Sælerne. Det var aarvaagne Fyre, disse Sæler. Det mindste mistænkelige

inde paa Strandbredden var nok til, at en af de gamle med et højt Glam stak i Søen efterfulgt af hele Flokken. Ind paa Revlen kom de ikke mere den Dag.

At være Sælhundejæger — med Held — var derfor ikke saa lige til. Det var ikke alene en Ære for en Jæger at dræbe en saadan, men den gav ogsaa Fortjeneste. Skindet af den kunde sælges, og af Kroppen smeltede man Tran til at smøre Jagt- og Søstøvler med. Halen indsendtes, og for hver betaltes 5 Kroner. Havde en Jæger indsendt 5 Haler, fik han tillige en ekstra Præmie i Form af en Sælhunderiffel. Det var et enløbet Gevær af svær Kaliber med meget store omtrent spidse Kugler. Ved Sælhundejagt maatte den erfarne Jæger lægge megen Snilde for Dagen, hvis Jagten skulde krones med Held.

GAMLE JÆGERE.

I Tømrer Fog Pedersens Hus Matr. Nr. 38 e boede Skytten, som man kaldte ham, Ungkarl Hans Petersen, som byggede dette Hus omkring 1880. Han var en Søn fra Gaarden Matr. Nr. 15. Han var en særdeles god Jæger.

En anden dygtig Jæger i Solrød var Snedker Peder Christensen, som indtil sit andet Giftermaal boede i Huset Matr. Nr. 24 ved Lille Gade. Det var en Tid, hvor Jægerne ikke tog det saa nøje med, hvor de gik paa Jagt. Jagtejerne heller ikke. Naar Peder Christensen skulde ud at arbejde for en eller anden Beboer paa Marken, tog han, foruden sit Værktøj, Bøsse, Taske og Hund med. Det kunde ske, at Jagten tog hans Tid, saa Arbejdet maatte vente til en anden Dag. Han var en flink Mand, god Jagtkammerat og en sikker Skytte og skød meget Vildt. Det var en Fornøjelse at besøge ham i hans Hjem og saa faa Lov til at kigge op i „Kamset“, et Fag midt i Huset, hvor der altid i Jagttiden hængte Vildt. Naar han havde samlet en Bunke Vildt, tog han sine tunge Træskostøvler paa, som han ogsaa altid havde paa, naar han gik paa Jagt, læssede det hele paa sin Ryg tilligemed Bøsse og Taske og gik saa de fem Kvart Mil til Køge og solgte det. Naar han havde udsolgt, gik han over Markerne og drev Jagt paa Hjemvejen. Han drev Andejagt paa Stranden tidlig Morgen og sen Aften, døjede Regn og Kulde og kom aldrig hjem med tom Taske. En streng Vinter skød han en Svane i en Vaage paa Stranden. Svanen vilde han have, han smed derfor en Del af sit Tøj og gik i Vaagen og reddede sig Bytte. Han døde i en Alder af omkring 40 Aar.

DEN STRENGE VINTER 1888.

Vinteren 1888 var usædvanlig streng. Den begyndte i sidste Halvdel af Februar. I Solrød var Snekastere i Arbejde paa Landevejen 30 Dage i Træk. Tilsidst laa Sneen saa højt paa Hovedlandevejen Køge-Taastrup, at Snekasterne maatte kaste paa Lad, og de kunde hænge deres Frakker paa Telegraftraadene. Skulde nogen køre et Sted hen, skete det overalt i lige Linie over Bække, Mergelgrave, Diger o. l. Sne og sammenføjet Jord var frosset saa haardt sammen, at den selv i meget stor Højde kunde bære en Hest og en Slæde overalt. Da Tøvejret i April indtraf, trængte Vandet fra Bækken op i Husene i Byen. Folk med Brandhager maatte ud for at fjerne Isstykkerne, der spærrede. Vandet væltede den vestre Gavli i Kassemosehuset og løb gennem Stuerne ud gennem Stuedøren, løb videre over Gaarden og ind gennem Stalden og derfra ud i Enghaven (Kassemosen), hvor det brød gennem det østre Dige og ud i Tunge Enge. Bækken langs Enghaven var spærret af Is. Folk og Husdyr i Kassemosehuset maatte flytte op i Byen.

En af de mange Episoder, der forefaldt i den strenge Vinter, var, at en Gaardmand i Solrød havde købt 3 større Pattegrise af en Gaardmand paa Snoldelev Mark. Gaardmanden og hans fjortenaarige Søn vilde saa hente Grisene. Hos Naboen laante de en Slæde med høje Sidefjæle og Laag over, saa Grisene kunde gaa inde i Slæden. De spændte for, satte sig op paa Laaget og kørte derefter i lige Linie over Markerne til Gaarden paa Snoldelev Mark. Da de havde læsset Grisene, begav de sig paa Hjemvejen, men de havde ikke kørt ret langt, da den ene Slædemed sank ned i Sneen. Slæden væltede, og Mand og Dreng trillede ud paa Sneen. Det tog de ingen Skade af, men rejste Slæden paa rette Køl igen. Paa Grund af Laaget over Slæden var Grisene ikke faldet ud. Grunden til, at Slædemeden var sunket i, var, at de uden at ane det havde passeret over Toppen af de meget høje Popler, der stod paa Diget mellem Snoldelev Mark og Hyldagergaardens Mark i Havdrup. Toppen af disse høje Popler, som stod paa et højt Dige, havde bevirket, at Sneen ikke var frosset saa tæt og haardt sammen, uden at den kunde give lidt efter.

BEGRAVELSER.

Naar gamle Folk for 50 Aar eller mere siden gav Gaarden fra sig, betingede de sig gerne en Begravelse efter Egnens Skik, og det var i Reglen store Begravelsesgilder, der blev holdt. Var

der sket et Dødsfald, kom en Del Koner af Gaardens Bekendtskabskreds og hjalp til med Forberedelserne til Begravelsen, og paa selve Dødsdagen lagde de Liget i Kiste. Liget blev staaende i Gaardens Storstue indtil Begravelsen. Piger fra Byen kom med Gaver, Madvarer, Smør, Fløde og fine Kager. De blev saa beværtet med Mad, Kager og Vin. Naar Ligsynsmændene havde synet Liget, blev Bedemanden sendt ud for at bede til Begravelse. En Gris blev slagtet m. m., og udenbys Familie og Byens Folk mødte saa før Kirketid og spiste ved et veldækket Bord. Var Begravelsen paa en Udflyttergaard, kom der jo særlig mange kørende. Disse Køretøjer blev spændt fra og opstaldet. De andre blev stillet i Række i Gaardens Stakhave, hvor en 3—4 Karle førte Tilsyn med dem. Karle fra Byen besørgede gerne Ringningen, og de mødte ogsaa og spiste baade før og efter Jordfæstelsen, ligesom de ogsaa fik Brændevin, Øl og Tobak med op i Taarnet. Undertiden jordede Følget selv den Døde, hvilket kunde være ubehageligt i Regnvejr eller ved Vintertide. Efter Jordfæstelsen mødte i Reglen endnu flere op paa Gaarden og spiste. Alle Køretøjer blev nu saa vidt muligt spændt fra og opstaldet ogsaa hos Naboer, hvis de havde Plads til Heste; det kunde dreje sig om ca. 30—40 Køretøjer ved særlig store Begravelser.

Der blev spist og somme Tider ogsaa drukket godt baade før og efter Kirketid ved saadanne store Begravelser, og det skete ogsaa, at en og anden havde drukket mere end godt var før Kirketid, hvad der jo ikke tog sig saa godt ud. Var det et gammelt Menneske, der blev begravet, gik man ikke til Side for et Slag Kort, ja endog en Svingom anden Dagen paa Dødsstedet.

Lidt længere tilbage i Tiden kom Ligene ikke ind i Kirken, men blev sat i Graven ved Ankomsten til Kirkegaarden, og der blev ikke prædikeret eller ringet; blev der dét, er der i Kirkebogen en Notits om, at „over hende eller ham blev der prædikeret“ eller „Klokkerne ringede“, men deres Testamente eller Levnedbeskrivelse, i Reglen forfattet af Byens Lærer, blev oplæst ved Graven. Da det kan have sin Interesse at se, hvordan en saadan Levnedbeskrivelse blev affattet, meddeles her et Uddrag af en saadan over Gaardfæster Ole Christensens Hustru i Gaard Matr. Nr. 7 a Solrød, Sidse Nielsdatter, som var født paa Gaarden 1781, død 30. April 1853 — rimeligvis skrevet af Sognets Lærer:

Naar David i sin 119. Salme 1. Vers siger: Salige ere de, som vandre fuldkommenligen paa Vejen, de, som vandre i Herrens Lov, da tør vi haabe, at Sjælen af den Medkristen, hvis jordiske Levninger vi med en hende velfortjent Hæder i Dag havér ledsaget

til sit Hvilested her paa Kirkegaarden, har modtaget den Glæde og Fred i Evigheden, som er forjætted alle Gode og Fromme, thi i Nøden viste hun sig som en Gud hengiven Kristen, og i gode Dage var hun altid god og taknemmelig, ligesom hun var fredssommelig og velsindet mod sine Medmennesker.

Efter en udførlig Omtale af Afdødes Levnedsløb fra Vugge til Grav slutter Beskrivelsen saaledes:

Løverdags den 30. April endte hun sin jordiske Bane efter 5 Dages anstrengende Sygdom i sin Alders 72. Aar og 4 Maaneder, idet det behagede Forsynet at kalde hendes Sjæl til den evige Roe og Hvile. —

Fred med dit Støv.

VOGTERDRENGENS SAGA.

Paa Gaardene i Solrød af nogenlunde Størrelse var der for omkring 50—60 Aar siden i Reglen et Par Tjenestedrenge, Stor- og Lilledreng. Naar Kvæget efter Høst blev sluppet i Ævred (sluppet løst), var det Vogterdrengens Tid, en Tid, han imødesaa med Glæde. Trods det, at han maatte døje baade Kulde og undertiden var gennemblødt af Regnen, foretrak han dog Vogterlivet fremfor Skolen og de voksne Karles og Pigers Drillerier hjemme paa Gaarden, som naar Karlene, ikke af Ondskab, men af Tankeløshed, gemte hans Træsko og vendte op og ned paa ham ved at holde hans Ben opad og Hovedet nedad, for at, som Karlene tørt udtalte, han ikke skulde blive vaad i Hoserne m. m.

Hans Tid gik med at paase, at Kreaturerne ikke kom paa Skade, som det hed: kom ind paa Naboens Mark eller kom paa Steder paa Marken, hvor de ikke maatte, og det kunde i de Aar, der var lidt med Græs, være besværligt nok for saadan en lille Purk. I Skole kom han som nævnt slet ikke i Vogtertiden. Var Køerne skikkelige, lavede han Vejrmøller af Pilekæppe eller byggede en Løvhytte henne ved Diget, hvor han kunde krybe i Ly i daarligt Vejr.

Og saa var der jo Naboernes Dreng, som ogsaa vogtede paa den anden Side af Hegnet. Saa gik Legen, saa de undertiden glemte Kreaturerne, indtil Husbonden, som havde holdt Øje med det hele hjemme fra Gaarden, kom og i Forbitrelse over Drengenes Forsømmelighed gav dem en Omgang Skænd, ja sommetider mere. Disse Dreng havde Forkærlighed for lange Piske, som de selv lavede, „slingede“, som de kaldte det. Det var de Mestre i. De

lavede disse Piske af stærkt Sejlgarn, flere Alen lange, tykke opad mod det ganske korte Skaft for at give Slagkraft. Naar Pisken var slinget færdig, blev den dyppet i Tjære, dernæst i Sand for saa at blive tørret nogle Dage, og saa fik den samme Omgang igen. Disse Piske havde en voldsom Slagkraft og var af Manden strengt forbudt at bruge, men naar den hjælmede Gang paa Gang gik paa Skade, kunde Drengens Taalmodighed briste, saa han i Raseri paa Strømpesokker eller bare Fødder med Taarerne løbende ned ad Ansigtet halede Koen ind og naaede at give den et dygtigt Rap, saa der fremkom en Stribe saa tyk som en Finger, hvor han havde ramt, eller ogsaa der fremkom et langt gabende Saar, men saa var der ogsaa lagt i Kakkellovnen til lille Peter. For det kunde jo ikke undgaas, at Manden fik det at se, og saa stod den paa Klø, som lille Peter dog tog imod med indædt Forbitrelse, men Tavshed, naar han var et Mandfolk, og saa havde han den Tilfredsstillelse at kunne fortælle de andre Vogterdrengene, hvor modig han havde taget den Situation. Paa Gaarde af nævnte Størrelse var der dengang baade Stor- og Lillepige. Lillepigen var gerne Vogterdrengens Veninde og Fortrolige. Ved Spisetider enten løste hun ham af med at vogte, eller hun kom ud med Middagsmaden til ham i en lille Lerkrukke med en Ske i samt et Stykke Sul og Brød. Det var hele Servicen. I det Kvarter, han var om at spise, længere maatte hun ikke blive, betroede de hinanden gensidigt deres Sorger og Bekymringer, som mest hidrørte fra Karlene eller Husbond og Madmoder samt den hjælmede.

Det kunde ske, at Drengene vilde vise hinanden, at de snart var store Karle, ved at de røg Tobak, d. v. s. tørret Hestegødning eller Spanskrør, saa de bagefter kunde se, hvad de hver især havde spist til Middag. Eller de paa kolde Dage tændte Baal. Paa en Eng, hvor Drengene i Solrød særlig yndede at lege, naar de vogtede, boede en ældre Kone, som undertiden holdt Øje med, hvordan Drengene opførte sig, og ikke var bange for at møde op og irettesætte dem. Af den Grund havde de et godt Øje til hende og søgte at lave Grin med hende, naar de kunde komme af Sted med det, som at slaa store Skrald med deres Piske i Nærheden af, hvor hendes Faar stod tøjrede, saa de rykkede sig løse o. l. Denne Kone havde ingen Brønd, men forsynede sig med Vand fra en nærliggende Bæk, baade til Mad og Vask. Saa var det en yndet Fornøjelse for Drengene at plumre Vandet i Bækken, saa hun ikke kunde bruge det, ligesom de ogsaa, naar hun stod i den aabne Yderdør og vaskede, hvilket tit gik for sig, da hun vaskede og strøg for Folk, tændte Baal, saa Røgen i tætte Skyer drev lige

paa hendes Hus, saa hun maatte fortrække om bagved og fortsætte Vasken dér.

Et lille Lyspunkt for Drengene var begge Mikkelsdagene, den 29. og 30. September, hvor de fik Lov at genne Kvæget hjem og indbinde det en lille Times Tid, førend det ellers var tilladt paa nogen anden Dag.

Som Tidsfordriv skete det ogsaa, at Drengene „tog Tag“ (brødes), som de kaldte det, for at se, hvem der var den stærkeste. Det førte en og anden Gang til Slagsmaal, men en Rift paa Næsen eller et blaat Øje tog de med som de Ting, der hørte sig til for en rask Dreng.

SKYTTEKREDSEN I SOLRØD.

Ogsaa i Solrød var der en Skyttekreds, 25. kaldet. Den er forlængst nedlagt. Da der ingen Papirer fra Kredsens Virketid findes nu, vides det ikke, hvilket Aar den var oprettet. Sandsynligvis i et af Aarene omkring 1870. Foreningens første Øvelsesplads var ved Højene nærmest Solrød By paa Gaarden Matr. Nr. 16's Mark. Man skød dengang paa 100 Alens Afstand med Gevær 67. Men da Kuglerne svirrede om Ørene paa Folk, der passerede Taastrup-Køge Landevej, naar Skytterne holdt Øvelse, flyttede man ud paa Solrød Jerne paa Matr. Nr. 60 a og 61. Dér skød man paa 300 Alens Afstand. Volden, der skulde optage Kuglerne, ses den Dag i Dag. Huset, der ligger ved den, hedder Knolden. Af Hensyn til de Medlemmer fra Jersie, der var Skytter, flyttedes Øvelsespladsen senere over ved Skellet mellem Solrød og Jersie. Der skød man paa 400 Alens Afstand. En kort Tid havde man ogsaa Øvelsesplads paa Matr. Nr. 18 a's Jerne.

Foreningens gamle Fane var vel nok anskaffet samtidig med Oprettelsen af Foreningen. Paa den Fane var der mange Sølvplader, vundet ved Kapskydninger. Det vidner om, at Kredsen havde dygtige Skytter paa det Tidspunkt. 1894 var denne Silkedug næsten opslidt, og Kredsens Kvinder skænkede da ovennævnte Aar Kredsen en ny Fane. Samtidig flyttedes Øvelsespladsen op til Skeldiget mellem Solrød Mark og Præstemarken.

Kapskydning mellem Kredsene om Sølvplader og Præmier hørte dengang til de større Begivenheder i Byen. Det foregik paa den Maade, at man indbød Skyttekredse fra Gl. Roskilde Amt, Københavns Amt og enkelte fra Præstø Amt. De Kredse, som efterkom Indbydelsen, valgte de bedste Skytter, som saa mødte med Rifler og Fane Kl. 9 om Formiddagen ved Solrød gl. Forsamlingshus midt

i Byen. Efterhaanden som de fremmede Skytter ankom og Køretøjerne installeredes i Byens Gaarde, blev Skytterne med Fane opstillet kredsvis paa Gaden, fire Mand i hver Række, udfor Forsamlingshuset.

Der kunde undertiden være indtil 14—16 Faner. Naar alle Skytterne var ankommet, afmarcherede de til Skydepladsen. Det var et smukt og oplivende Syn, naar Skytterne med vajende Faner og Hornmusik drog gennem Byen en Sommermorgen. Alle Folk i Byen, som kunde krybe og gaa, stod opstillet langs Gaden. For Byens Drengene var det en særlig stor Fornøjelse undertiden at faa Lov til at bære Skytternes Rifler. Paa Skydepladsen tog Skydningen straks sin Begyndelse. En Musiker fik for at spille ved Kapskydningen og det efterfølgende Bal 12 Kroner. Adskillige af Byens ældre Mænd aflagde i Reglen Besøg paa Skydepladsen den Dag. Naar Skydningen hen mod Aften var forbi, marcheredes tilbage til Forsamlingshuset. Her uddeltes Sølvfaneklader til de bedste Kredse og Præmier til de bedste Skytter. Festen sluttede med Bal, hvori de fremmede Skytter i Reglen deltog.

I Halvfemserne, da Cyklen havde holdt sit Indtog, gik den smukkeste Del af Festen, Marchen til og fra Skydebanen, tabt, idet de fleste Skytter kørte direkte til Skydepladsen.

25. Kreds' to gamle Faner, hvortil knytter sig mange Minder for dem, der har marcheret under dem, er nu anbragt paa Roskilde Museum.

GYMNASTIKKEN I SOLRØD.

I Solrød paabegyndtes Gymnastikken i 1893, hvor Maler Lars Pedersen fra Karlslunde ledede den det første Aar. Fhv. Gaardejer H. C. Hansen, nu Vanløse, var efter endt Kursus den næste Leder. Senere blev der jævnlig sendt unge Mennesker paa Kursus, der blev afholdt af Overbestyrelsen for de danske Skytteforeninger paa Vallekilde Højskole, Ryslinge og Askov. Gymnastikken kom efterhaanden til at omfatte baade Drengene, smaa Piger og store Piger. Frk. Maren Nielsen, Solrød, ofrede sig meget for Sagen og ledede Gymnastikken i en Aarrække. Selv Mænd og Koner dyrker nu om Vinteren Gymnastikken. Nu er Gymnastikken dog en Del omformet, præget af Niels Bukh, Ollerup, og for Kvindernes Vedkommende af Jørgine Abildgaard, Snoghøj. Der er efterhaanden optaget flere andre Idrætsgrene som Fodbold, Haandbold, Folkedans m. m.

KILDER.

P. Bjerre og Søgaard: Vider og Vedtægter.
Folketællingslisterne.
Fæsteprotokollerne 1691—1793.
Ole Hansens Optegnelser.
Jordebogen.
Kronens Skøder.
A. Lindvad: Bistrup.
Markbogen.
Matriklerne 1688 og 1864.
Stednavneudvalgets Optegnelser.
Tingbogen for Ramsø-Tune Herred.
Udskiftningsprotokollen for Roskilde Amt.
En gammel Sognefogedprotokol for Solrød.
De gamle Kirkebøger for Solrød Sogn.

LIDT OM BØNDERNES LIV I SOLRØD.

Der findes Nordøst for Solrød By en Samling af Kæmpehøje. Ifølge Trap har der tidligere ligget 20 Stkr., hvoraf dog en Del er sløjft, men desværre uden Medvirken af sagkyndig Hjælp. Med Hensyn til det lille Omraade, hvorpaa disse Kæmpehøje ligger — 20 Høje indenfor en Afstand af 1½ km — gives følgende Oplysninger: Saadanne Samlinger af Kæmpehøje er ikke almindelige paa Sjælland, hvorimod der i Jylland Sønden for Limfjorden findes adskillige af disse. De har været Genstand for systematiske Undersøgelser, og Resultatet deraf har været, at de hovedsagelig er lagt langs med de gamle Oldtidsfærdselsveje.

Der har muligvis gaaet en Vej i syd-nordlig Retning fra Jersie, Solrød, Karlslunde og videre. Langs denne er Højene lagt paa de højeste Punkter, saaledes at de kan ses viden om. Endvidere kan oplyses fra Undersøgelserne i Jylland, at Linien, hvorefter Højene er lagt, meget ofte gaar paa tværs af Vandløbene. Dette gælder i fuldt Maal paa „Heden“.

Man maa beundre vore Forfædre, at de har rejst saadanne Mindesmærker, der har kunnet trodse Tiden i 3000 Aar. Saadanne Kæmpehøje blev ikke altid opkastet over blot een Begravelse. Ved Undersøgelser er det vist, at der nederst i Bunden af Højen er anbragt en Begravelse, enten i en udhulet Egetræstamme eller i en stensat Grav, hvorefter der er opkastet en Høj. Senere kan der godt være foretaget flere Begravelser, enten Kister (Egetræstammer) eller Urner fra den yngre Bronzealder, da man begyndte at brænde Ligene, og der er da igen blevet tuet Jord paa Højen, saa den er vokset betydeligt.

BEBYGGELSEN.

Man maa anse det for sandsynligt, at Solrød og Egnen deromkring først er blevet bebygget i Løbet af Bronzealderen, i Tiden fra 1500—500 f. v. T. Bebyggelse har ofte fundet Sted, hvor der var et Vandløb, saaledes med de fleste Kystbyer langs Køge Bugt.

I Solrød har Bronzealderfolkene altsaa lagt deres Boliger langs med Bækken og rimeligvis straks paabegyndt Rydningen og Opdyrkningen af Jorden.

Man maa forestille sig Boligerne liggende paa begge Sider af Bækken med den som den eneste Vandforsyning for Mennesker og Dyr. Efterhaanden er nogle af de betydeligste Mænd ganske naturligt optraadt som de ledende, er blevet Høvdinge over det snævre Omraade, som de kunde magte. Der har jo sikkert været Regler og Vedtægter, som har været retledende for det lille Samfund.

I Løbet af Jernalderen kom der et stort Opsving i Samfundslivet, idet der af Jernet kunde forarbejdes baade stærkere Vaaben og bedre Redskaber; der kunde smedes Leer, og Plovene blev beslaaet med Jern. Husdyrholdet blev større og Høstudbyttet ligeledes.

Efter Kristendommens Indførelse voksede Gejstlighedens Magt, og Herremandsstanden begyndte at udskille sig fra Bondebefolkningen, der i de urolige Tider af Frygt for fremmede Vikinger (Sørøvere eller Vender) var tvunget til at søge Beskyttelse under større Jordejere og blev Fæstebønder. Nye Skatter — Plovskat, Tiende af forskellig Slags — kom til at hvile paa Bønderne, den sidste indtil 1903. Saadan var nu Folket delt i Stænder: Adel, Gejstlighed, Borger og Bonde.

GAARDHANDELER I MIDDELALDEREN.

For Solrød Sogns Vedkommende findes der ikke mange historiske Optegnelser; dog skal der nævnes nogle:

Aar 1340 den 25. Marts har Andreas Ingvarsen forpligtet sig til at betale den ærlige Mand Vædekind af Hamæ 4 Mark Sølv kølnsk Vægt førstk. Mortensfest, for hvilke jeg pantsætter til ham alle mine Ejendomme i Solryth, nemlig $7\frac{1}{2}$ solidum Jord*) i Skatteansættelse tilligemed 2 Gaardsæder sammesteds. Hvis jeg ikke betaler til den bestemte Termin, skal Ejendommene gaa over til ham som hans Ejendom. Dersom han saa imidlertid forbedrer Ejendommen med Bygninger, nemlig almindelige Huse, og jeg paa den fastsatte Dag vil kunne købe dem tilbage, skal det afhænge af to fra vor Side udnævnte Mænds Skøn, hvad de mener, der bør ydes ham for dem.

Givet under mit Segl paa Maria Bebudelsesdag.

En anden Gaardhandel fra Solrød findes omtalt i W. Christensen: Danmarks Breve fra Middelalderen:

1461 19. Maj. Jeg Olaff Axelsen i Walløffue har gjort et „mahglicht“ Skifte med Hr. Olaff Mortensen electo**) i Roskilde.

Olaff Axelsen har udvalgt som Voldgiftsmænd velbyrdige Hr. Torben Bille til Abramstorp og Johan Oxe, saavel som Hr. electus har udvalgt Hr. Tetz Erkedegne og Hr. Jeep Pædhersen, Kannik i Roskilde. Olaff Axelsen sælger, blandt meget andet Gods, altsaa Bøndergaarde omkring paa Sjælland, 2 Gaarde i Solrød, som svarer 5 Pd. Korn, og det 6. Pund er regnet i Smaaredsel, mens Hr. electus til Gengæld afgiver Gaarde andre Steder, og „da skal der Skøde og Forvaring paagøres paa baade Sider, som Landslov udviser“.

Endvidere nævnes et Par Breve, som har Tilknytning til Sol-

*) 1 solidum Jord = 1 Ørtug Jord = 2 Tdr. Land.

**) electus (electo) betyder: udvalgt (her til Biskop).

rød, idet et Par Mænd her har været Tingmænd og Tingvidne i hver sin Sag paa Tune Herreds Ting Aar 1461 og 1512, nemlig Niels Jensen og Michell Jepsen af Solrøth.

FÆSTERE UNDER KRONEN.

Det synes at fremgaa af de gamle Skrifter, at Solrød Bønder paa et tidligt Tidspunkt er kommet ind under Kronen, enten det nu er sket under Grevens Fejde 1534—36, hvor en hel Del Bøndergods blev lagt ind under Kronen, eller maaske før. I alt Fald véd vi, at Bønderne paa „Heden“ i stort Tal sluttede sig til Grev Kristoffer af Oldenburg, hvis Formaal det var at udfri Bøndernes Velgører Kristian den Anden af Fængselet. Efter Bøndernes Nederlag maatte de bøde med at betale store Afgifter og blive Fæstere under Kronen. Der kan altsaa ikke gives sikre Oplysninger om, hvornaar de Solrød Bønder er kommet under Kronen. Af Kancelliets Brevbøger fremgaar, at Holger Rosenkrantz, Embedsmand paa Skanderborg, den 14. April 1563 er forlenet med Solrød og Mosede Byer uden Afgift.

5. August 1597 er udstedt Kvittans (Kvittering) til Arild Huitfeldt til Oddersbjerg, Rigens Kansler og Embedsmand paa Draxholm Slot paa Regnskab for hans Afgift af 2 Byer, Solrødt og Mosede paa Heden i Københavns Len, fra 1. Maj 1593 til 1. Maj 1596, da de igen blev henlagt under Københavns Slot.

25. Marts 1606. Stadfæstelsesbrev paa Livstid for Ifver Christoffersen i Køge paa Kirkens Part af Korntienden af Solrød Sogn, hvoraf svares aarlig 6 Pund Byg og 5 Tdr. Havre til Kirken.

19. Juni 1588. Aabent Brev om, at Hans Frantsen i Sollerød, der er født paa Roskildegaard's Gods, men har fæstet en Gaard i Sollerød under Københavns Slot, nu af Lensmanden paa Roskildegaard's Gods Niels Parsberg tiltales til igen at flytte ind paa Roskildegaard's Gods, fremdeles maa blive boende i Sollerød og være fri for at deles til Stavns, saa længe han svarer tilbørlig Rettighed til Kronen af den Gaard, som han bor i, da det jo er Kronens Gods begge Steder.

At Hans Frantsen har faaet Medhold ses deraf, at han findes i Jordebogen fra 1611 til Københavns Slot.

Endnu et Brev vedrørende Solrød:

17. Aug. 1622. Lukket Brev til Christoffer Urne om indtil videre aarlig at lade Bønderne i Solrød faa Hjultømmer og Brændevæd i Svenstrup Skove ligesom andre Kronens Bønder og for samme Betaling som disse.

Vi ser af disse Kancelliets Breve, at Solrød og Mosede har udgjort et særligt Administrationsomraade, et mindre Len.

Solrød og Mosede har tidligere hørt under Skjoldnæs Len. 1563 er disse to Byer som nævnt forlenet til Holger Rosenkrantz, hvilket varede til 1576. Nogle Aar senere var de under Arild Huitfeldt paa Draxholm, som afgiver Byerne til Københavns Len 1596, hvor Karl Bryske da var Lensmand.

Det kunde se ud til, at Københavns Len har haft en Tiltrækning paa Omegnens Bønder, siden Hans Frantsen har ansøgt om at faa Lov til at bo i Solrød. Muligt har der været en Forbindelse mellem Københavns Slot og Kronen. En Aarsag til denne Tiltrækning til Krongodset og særlig Københavns Len er muligvis det mindre Hoveri, der blev forlangt af de Solrød Bønder, da de jo boede temmelig langt fra de store Ladegaarde. Der har vel nok været en Del Ægtkørsel for Herskabet og i Skovene, men det synes dog, som Byrden ikke har været saa overvældende som mange andre Steder.

Det var i 1500—1600-Tallet, at mange af de store prægtige Herregaardsslotte blev bygget. Der er næppe Tvivl om, at Bønderne har maattet trælle ved disses Opførelse: „Lystrup Gaard den røde, lagde Vordingborg Len øde“, hed det i et gammelt Rim. Det har sikkert været et Held for Bønderne paa „Heden“, at der ikke er blevet bygget Slotte her. De havde næppe haft bedre Muligheder for at undgaa deres Skæbne end deres Standsfæller andre Steder, da det blev indført i alle Fæstebreve, at Bonden skulde være sit Herskab hørig og lydlig og udføre det Arbejde og de Kørsler og iøvrigt, hvad han maatte blive paalagt.

Adelen havde i den Tid en Højkonjunktur, og der var ogsaa i denne Periode flere Gange høje Priser paa Korn, Kvæg og Heste, vi førte til Udlandet, hvilket bragte mange Penge hjem. Adelen med de store Ladegaarde og den billige Arbejdskraft fra de hoveripligtige Bønder høstede vel den største Fordel, men det kunde ikke undgaa, at Bønderne ogsaa høstede Fordel deraf, hvor ikke Hoveriet tyngede altfor haardt. De Solrød Bønder har sikkert været blandt disse begunstigede, og der er sikkert i denne Tid blevet lagt adskillige Sølvskillinger paa Kistebunden. Men ingen Roser uden Torne. Bønderne forstod ikke at holde Maade under denne Velstand. „Naar Bønder kommer til Torvs“, hedder det i et Lovbud, „æder og drikker de ofte op, hvad de haver faaet for deres Varer, hvorved de sig selv forarme“. I 1624 maatte det forbydes Bønderne at holde Bryllup længere end tre Dage i Rad. Tilsidst blev alle Gilder om Sommeren indskrænket til tre, der kun maatte vare een Dag for hvert Gilde.

SVENSKEKRIGEN.

Der var alligevel noget, der virkede kraftigere end Lovbudene, det var de frygtelige Krige, der kom.

Især gik Karl Gustavs Besættelse 1658 haardt ud over Egnen her. Under Krigen havde Svenskerne ligget indkvarteret et Par Aar i Solrød og omliggende Byer, og overalt havde det bevirket, at Landsbyerne var blevet udpint i en frygtelig Grad. Der blev kort efter Krigen foretaget et Syn over Ødelæggelserne. Samtlige Solrød Bønder var „meget forarmede och haffuer gandske ringe Middell til Saaekorn og intet til Føde“. Dirich Hansens Gaard i Solrød var øde og nedbrudt, der er ej heller saaet nogen Vintersæd. Der findes kun opført to Bønder, som har betalt Landgilde eller Afgift 1660—61.

En Fortegnelse over de øvrige Bymænd viser, hvor meget de har avlet, og hvor meget de skal svare:

Morten Hansen	avlet 1 Pund*)	8 Skpr.	Byg,	skal svare	4 Skpr.		
		8	Rug,	„	1	„	1½ Fdk.
Willum Nielsen	„ 1	„	Byg,	„	3	„	
		8	Rug,	„	1	„	½
Christoffer Andersen	„ 4	„	Byg,	„	12	„	0
	6 Tdr.		Rug,	„	5	„	1
Jens Madsen	„ 1 Pund		Byg,	„	4½	„	0
Laurs Nielsen	„ ½	„	„	„	1½	„	0
	½	„	Rug,	„	1½	„	½
Rafael Smeds Gaard	„ 1	„	Byg,	„	3	„	0
	0	8 Skpr.	Rug,	„	1	„	3 Ott.
Hans Andersen	„ 2	„	Byg,	„	1½	„	0
	0	6	Rug,	„	1	„	0
Laurs Joensen	„ 1	„	Byg,	„	3	„	0
	½	„	Rug,	„	1½	„	1 Fdk.
Christen Levigsen	„ 1	„	Byg,	„	3	„	0
		0	Rug,	„	1	„	½
Olluf Pedersen	„ 1	„	Byg,	„	3	„	0
	0	6	Rug,	„	1	„	0
Hans Ollufsen	„ 4	„	Byg,	„	12	„	0
	10 Tdr.		Rug,	„	7½	„	0

BISTRUP GODS TILSKØDES KØBENHAVNS MAGISTRAT.

Det er tidligere nævnt, at Solrød og Mosede blev lagt under Københavns Slot i 1596.

I Jordebøgerne for Københavns Slot (Len) finder vi samtlige Solrød Bønder i 1611 og indtil 1636. 1651 og senere finder vi dem i Roskildegaaards Lens Skatte-Mandtaller. Det ser altsaa ud til, at der er foregaaet et Skifte i den mellemliggende Tid fra Københavns til Roskilde Len.

Da Københavns Borgere havde udmærket sig under Stormen paa København den 11. Februar 1659, følte Kong Frederik den

*) Se Oplysningen om, hvad der forstaas ved et Pund Korn Side 285.

Tredie Trang til at yde dem en Belønning og tilskødede og afstod derfor til Københavns Kommune Bistrup eller Roskildegaard's Len. Dette forhenværende Bispegods, der 1536 inddrogtes under Kronen, omfattede Aar 1370 2600 Bøndergaarde spredt over Sjælland samt en Del Skove og Møller. En meget betydelig Del af dette Gods blev saaledes ved et Skøde af 12. November 1660 overdraget til Staden København.

FÆSTERE I SOLRØD.

Til Solrød hørte den Gang 16 Gaarde og 8 Huse, som altsaa ved dette Skøde kom i Bistrups eller Københavns Magistrats Eje, og dette Ejendomsforhold fortsattes i de næste ca. 200 Aar, indtil Fæsterne omkring sidste Halvdel af 1800-Tallet købte Gardene som Selveje.

Størstedelen af Afgifterne til Godset fra Fæstegaardene skete in natura, som foruden Sæd omfattede Smør, Lam, Gæs, Høns, Hør og Svin. I Pund Korn var 20 Skpr. Rug, 24 Skpr. Byg, 40 Skpr. Havre, 1 Td. Smør gjaldt for 16 Rigsdaler, 1 Lam 3 Mark, 1 Gaas 12 Sk., 1 Høne 6 Sk., 1 Lispund (16 Pund) Hør 4 Mark, 1 Boelsvin, som i Modsætning til et Oldensvin, der maatte leve af Olden i Skovene, var langt bedre, 3 Rgd.

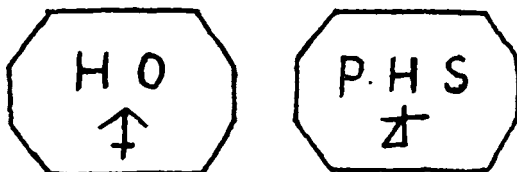
Fæsterne og deres Afgifter var ifølge Matrikelen for Roskilde Bispegaard's Len 1662 følgende:

	Pund Byg	Boel Galt	Lamb.	Gaas	Høns	Sk.	Alb.	Tdr. Havre	Nuvær. Matr. Nr.
1. Didrik Hansen før paaboende øde Gaard.	4	1	1	1	4	21	1	4 $\frac{1}{2}$	9 og 12
2. Peder Hansen for Armød.	4	1	1	1	4	21	1	4 $\frac{1}{2}$	7 og 13
3. Laurs Nielsen f. A.	2	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	2	10 $\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	10
4. Jens Madsen f. A.	2	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	2	10 $\frac{1}{2}$	8	2	8
5. Bunde Nielsen f. A.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$ Faar	1	1	4	5—5	1	2 $\frac{1}{2}$	15
6. Hans Andersen f. A.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$ —	1	1	4	4—5	1	2 $\frac{1}{2}$	16
7. Laurs Jensen f. A.	2	—	1	1	4	17	1	2	11
8. Christen Levigsen f. A. ...	?	$\frac{1}{2}$ —	1	1	4	2—21	1	11 $\frac{1}{2}$	—
9. Olluf Pedersen.	1	1 —	1	1	4	21	4	3 $\frac{1}{2}$	19
10. Niels Hansen.	$\frac{1}{2}$	—	1	1	4	12	$\frac{1}{2}$	—	17
11. Item af en øde Gaard	—	$\frac{1}{2}$ —	1	1	4	2—11	$\frac{1}{2}$	—	—
12. Hans Mortensen.	3	$\frac{1}{2}$ —	1	1	4	17	—	3 $\frac{1}{2}$	20
13. Willum Nielsen.	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$ —	1	1	4	4 $\frac{1}{2}$ —4	—	—	5
14. Christoffer Andersen.	2 $\frac{1}{2}$	2 —	2	2	8	6—2	—	4 $\frac{1}{2}$	6
15. Hans Ollufsen.	2—1	—	1	1	4	2—7	—	3 $\frac{1}{2}$	18 a
16. Peder Hansen.	2	—	1	1	4	12	—	2 $\frac{1}{2}$	14

„Endvidere: Af ald Byen aarlig 1 Fjerding Smør. Af et Stykke Havrejord skylder til Havdrup Kirke 20 Sk. Oluf Lauritsen i Kagstrup af en øde Kagstrup Kirkejord, ligger paa Solrød Mark, skylder aarlig til Kagstrup Kirke 5 Sk.“

Husmændene skylder: Poul Lauridsen 21 Sk. 1. Alb.*), Jens Pedersen 21 Sk. 1 Alb., Niels Hansen 21 Sk. 1 Alb., Laurs Pedersen 21 Sk. 1 Alb., unge Oluf Nielsen 21 Sk. 1 Alb., Peder Nielsen 21 Sk. 1 Alb.

Ved Fastsættelsen af Hartkornet i den ældste Matrikul af 1666 deltog Gaardmændene Hans Olsen og Peder Hansen af Solrød; de har undertegnet deres Navne med følgende Bomærker:

Gaardmændene Hans Olsen og Peder Hansens Bomærker.
(Matr. 18 — Matr. 7 og 13).

At det har været umuligt at faa al Jorden dyrket, ses deraf, at Folkemængden i Solrød ved Aar 1660 kun udgjorde 116 Personer, heri er dog ikke medregnet de fattige.

Aar 1769 fandtes der 208, 1823: 274, 1870: 405, 1911: 527, 1916: 540 (militær Indkvartering), 1921: 520, 1925: 538, 1948: 825.

Der maatte selvfølgelig henligge store Arealer som Overdrev og Alminding, hvad ogsaa de gamle Navne paa Bymarken viser (Hesteagre, Tykmose, Ulvemose, Brændemose, Dyremose o. s. v.), men ogsaa mange Bøndergaarde laa øde. Paa Sjælland var der saaledes Aar 1662: 1114 øde Bøndergaarde. Bøndersønnerne overtog kun modvilligt Gaardene i Fæste. I 1715 godkendte Magistraten, at nogle af de bedste Bønders Sønner og bedste Husmænd skal (om end ey med gode er dertil at bringe) ved Retten tvinges til Gaarde. En Karl i Solrød søgte paa enhver Maade at blive fri for en Gaard i Tjæreby. Han var gammel og svag og mente ikke at kunne gifte sig — „og hvordan kand jeg forestaa en Gaard uden Kone“ — han vilde skaffe en Husmand og betale 50 Rdl. — „I maa giøre, hvad I vil, om I vil sætte mig paa Bremerholm“, erklærede han. — „Jeg har viist hannem til Ridefogeden“, tilføjede Raadmand Klinge, „om han kand giøre os Forslag, som vi kand være

*) Album er ogsaa Betegnelsen for en mindre Mønt end en Skilling, lig med 1 Hvid; jvfr. Udtrykket „Han ejer ikke en Hvid“.

nøjet med, ellers er der intet andet ved att giøre; det Svar fik hand af mig“. Denne Skrivelse er skrevet af Raadmand Klinge til Hr. Rostgaard 14. August 1715.

Trods denne mistrøstige Skrivelse er der dog ogsaa Eksempler paa, at flere Fæstere er kommet udefra til Bistrup Gods. Fra 1687—1693 viser Fæsteprotokollerne, at af 94 Fæstere var 70 født paa Godset og 24 stammer fra andre Steder.

Det synes derfor ikke, at Fæsterne under Bistrup Gods har været daarligst stillet og altsaa heller ikke Bønderne i Solrød. Hoveriet har de næppe mærket stort til, da de boede for langt fra Bistrup Ladegaard; det ses ogsaa, at nogle har afløst Hoveriet. Christoffer Jørgensen betaler saaledes 1761 4 Rdl. i Hoveripenge. Men i det hele taget har Perioden fra 1660 og til Landboreformerne af 1788 været en Nedgang for Bondestanden.

Bønderne i Solrød har saaledes levet deres indelukkede Liv i nær Tilknytning til Nabobyen Jersie. Ikke alene har der flere Gange været knyttet ægteskabelige Forbindelser mellem Familierne i de to Byer, men de kom ogsaa sammen ved Familiesammenkomster og Gilder. En af Aarsagerne var denne, at de to Byer udgjorde eet Pastorat.

GAARDE OG MARKER.

Alle Gaardene og Husene laa i ældre Tid samlede i Landsbyen paa begge Sider af Bækken. Paa Kortet ses, hvor sammenklumpede de har ligget. Bymarken har ligget nøgen uden nogen Bebyggelse, de nærmest Byen liggende Marker eller Agre blev dyrket, men det yderste laa hen som udyrkede Omraader, hvor Kvæget og Hestene kunde gaa og faa deres Føde om Sommeren. Markerne blev drevet i Fællesskab. Alle Gaardene havde deres Agre Side om Side paa mange forskellige Steder af Bymarken. Naar Markerne derfor skulde behandles, det gjaldt Foraar, Høst og Efteraar, skete det i Fællesskab. Oldermænden sendte sin Karl ud tidligt om Morgenen, og ved Tudning i Oldermændshornet forkyndte han, at nu skulde der rykkes i Marken. Der har været et livligt Røre derude paa Marken en saadan Dag. Flere af Gaardene havde Agrene fordelt paa henved 50 forskellige Steder paa Bymarken, saa der skulde jo helst stedkendte Folk til at besørge Arbejdet, da der kunde være Vanskeligheder med at finde de forskellige Agre.

I Markbøgerne i Rigsarkivet finder vi Beskrivelse af alle de forskellige Agre. Rasmus Poulsen, det nuværende Matr. Nr. 20 — $\frac{5}{8}$ Gaard — havde saaledes den 9. Ager paa Tofterne. Er be-

skrevet saaledes: Muld og Ler, god Byg Jord, Bredde $27\frac{3}{4}$ Alen, Længde 200 Alen, hviler hvert andet Aar. Endvidere: 12te Ager paa nederste Brød-Ager. Rød Ler og Grus. Middelmaadig Korn Jord, hviler hvert andet Aar, Længde 272 Alen, Bredde 24 Alen, og saaledes fremdeles. Tærskningen foregik jo med Plejl og Høstningen selvfølgelig med Le. Kvinder bryggede og bagte selv, hvad der skulde bruges i Husholdningen, hvorfor Omsætningen indenfor saadan et Landbrug var meget lille. Det var selvforsynende.

Markederne i de nærmeste Byer blev i Middelalderen altid afholdt i Køge og Roskilde og blev søgt af de Solrød Bønder, ligesom ogsaa en Del Bønder kørte til København og afsatte deres Varer. Da gik Vejen dertil ad den gamle Landevej ude ved Stranden, hvor der gik det ene Hjulspor ved Siden af det andet i en Bredde af ca. 80 Alen. Bønderne staldede ind i de gamle Købmandsgaarde i København: „Tre Hjorter“, „Den forgyldte Nøgle“, „Gardergaard“, „Farvergaard“, „Knapstedgaard“ o. s. v.. Paa Vejen fra Købstaden bedede de i mange af de gamle Kroer, der laa mellem København og Køge. De har nok ikke altid været helt ædru, naar de naaede hjem.

Den sjællandske Bonde blev under Enevælden trykket ned til en Trælleclasses Tilværelse, foraarsaget af hans store Afhængighedsforhold til Adelen og de store Byrder i Form af Skatter og Udskrivning til Krigstjenesten, saaledes at Fattigdommen herskede omtrent overalt.

Det kommer derfor som et friskt Pust at se, hvorledes Jersie og Solrød Bymænd omkring 1750 kunde sætte sig op mod deres Overordnede og nægtede at levere deres Tiende „in natura“.

STRID OM TIENDEAFGIFTEN.

Omkring 1750 ejede Borgmester de Falsen i København Jersie og Solrød Kirker, men Kirketienden havde han en Tid bortforpagtet til de nærmeste Godsejere. 1761 blev Kirketienden ledig, og Bønderne, som grundet paa gode Kornpriser saa deres Fordel ved at fæste den, blev ved den afholdte Auktion højstbydende med 100 Rgd. for hvert Sogn. Denne Ordning vedblev at bestaa indtil 30. Juli 1759.

Denne Dag solgte de Falsen de to Kirker med saavel Retten til at kalde Præst som Retten til Kirkernes Tiende til Forpagter Nicolaj Frederik Schumacher, Skjoldnæsholm, der senere overdrog Retten til at indkræve Tiende til sin Broder C. C. Schumacher til Benzonseje. I Kontrakten stod, at alt skulde overdrages straks.

Schumacher hævdede, at han havde Ret til at forlange Tienden for dette Aar leveret in natura, og efter at Forvalter Rosted paa Bistrupgaard som deres nærmeste Foresatte havde meddelt Gaardmændene, at deres Fæstebreve var ophævet, sendte Schumacher to Mand til Jersie og Solrød for at skrive Bøndernes Jorder og „tælle“. I Jersie svarede Gaardmændene, at de holdt sig til deres Fæstebreve, og i Solrød lod Oldermænden (Peder Sivertsen) i Gaard Matr. Nr. 14 tude til Stævnet. Der mødte kun fem Mand, der, efter at Bekendtgørelsen var læst op, svarede, at det var „Løyn“, og at de holdt sig til deres Fæstebrev, og de vilde ikke have deres Jorder skreven, førend de havde talt med deres Herskab (Magistraten).

Trods gentagne Trusler fra Schumacher var Bønderne standhaftige og erklærede, at „der ikke skulde komme en Neg til Benzonseje i dette Aar“, saa meget mere, som Magistraten havde erklæret, at „den formene, at Bønderne i Solrød og Jersie har Retten paa deres Side og følgelig ikke bør give højere Afgift af Kirkens Tiende pro 1759 end efter Fæstebrevene“, og det tilføjes, at Forvalter Rosted skal forsvare dem mod eventuelle Søgmaal.

Da Kirketienden efter Fæstebrevene først forfaldt 11. Juni Termin 1760, deponerede Bønderne de 100 Rgd. for hvert Sogn i Ramsø-Tune Herreders Ret, men Schumacher nægtede at modtage Pengene og krævede dem erlagt in natura.

Paa Foranledning af Schumacher nedsattes 5. September 1760 en Kommission bestaaende af Landsdommer Frederik Braband til Sonnerupgaard og Raadmand Peder Friis i Roskilde til at tage sig af Sagen. 23. Maj 1761 begyndte Kommissionen sine Møder i Roskilde, og her blev Bøndernes Sag med megen Dygtighed varetaget af Prokurator og Herredsfoged i Ramsø-Tune Herreder Brogaard.

23. Novbr. samme Aar blev der afsagt Dom, hvorefter Bønderne blev frifundet mod at betale de 4 Mark pr. Td. Hartkorn, som de efter Fæstebrevene var pligtige til. Sejren over en Godsforpagter var for Datidens Gaardmænd en stor Triumf og viser, at de har kunnet hævde deres Ret.

Selv om Staden København i 1660 havde faaet Skøde paa Bistrup Gods og derunder Solrød, skete der ingen Ændringer i Godsets Administration i de første 100 Aar, og samtlige Solrøds 16 Bønder og de 8 Husmænd mærkede saaledes ingen Forandring som Følge af Salget. De maatte som tidligere svare deres Afgifter til Bistrup Gods, ligesom de maatte gennemføre deres Ægtkørsler for Magistratens Medlemmer. Der var dog et Hus i Solrød, som ikke ejedes af Bistrup, nemlig Kassemosehuset og Engen.

ET FÆSTEBREV.

Da det har Interesse at se, hvorledes et almindeligt Fæstebrev fra den Tid er affattet, følger her et Fæstebrev til Christoffer Jørgensen, Solrød, der giftede sig med Enken efter Povl Rasmussen, Solrød, Matr. Nr. 20, udstedt den 30. Marts 1736:

Rasmus Bysing, Kongl. Majestæts Justitsraad og Borgmester i den Kongl. Residentz, og Enevold Falsen, allerhøjst bemeldte Kongl. Magistrats Justitsraad, Assessor i Højesteret og Raadmand i København, gjøre vitterligt at have paa Københavns Høj og velædle og velbyrdige Magistrats og Stadens Vegne, sted og fest, saasom vi hermed steder og fester, Christoffer Jørgensen, fød i Havdrup, den Gaard i Solrød Povel Rasmussen sidst beboede, men fradøde, hvis Enke han ægter paa Stedet, som efter nye Landmaalings Matricul staar for Hartkorn 8 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. 1 Alb., hvilken Gaard med alt tilliggende bemeldte Christoffer Jørgensen maa nyde, bruge og beboe sin Livstid med Vilkor, at han deraf ej alene svarer og betaler den paa Steden heftende Restance med 8 Rigsdaler 1 Mark, men endog afdrager alt, hvad ham tilkommer, især efter Kongl. Majestæts allernaadigste Forordninger, betaler alle Kongl. Contributioner; efter Jordebogen yder og leverer i ret og lovlig Tid af gode og ydefærdige Varer, hvor anvises Byg 8 Tdr., Havre 7 Tdr., sædvanlig Maal, 1 Lam, 1 Gaas med sin Havre, 4 Høns, Høveripenge 4 Rigsdaler og Skovpenge 1 Mark 8 Sk. Sætter og holder Gaarden og Gaardens Inventarium efter Kongl. Magistrats allernaadigste Forordninger i sædvanlig Stand, Røgter og dyrker Jorden forsvarlig, lader intet fra Steder i Byen eller Mark enten ved Laan, Leje, Bytte eller i andre Maader bortkomme som Gaarden eller Herskabet kand svare til eller præjudicere (foregribe) i nogen maade; Gaardens Marker med dygtige Stengærder, Haugepladsen med gode Frugttræer, Pile og Humlekuler efter Lejlighed saaledes forsyner og forbedrer, at det alt kan udstaa Danemænds Syn og Kendelse, er sit Herskab og foresatte Foged altid hørig og lydige, og iøvrigt stiller og forholder sig efter Kongl. Magistrats allernaadigst Lov og Forordninger, Betaler 74 Rigsdaler, som af Ladefogeden modtages og til Indtægt beregnes.

Datum Bistrup Gdr., den 30. Marts 1736.

Bysing.

E. Falsen.

Dette mig meddelte Fæstebrev forpligter jeg mig til at holde og i alle Maader vedbørlig at efterleve, tilstaar med denne Revers.

Bistrup Gdr., den 18. Septbr. 1737.

C. I. S.

Christoffer Jørgensen.

Navn.

Til Vitterlighed efter Begæring.

BØNDERNE BLIVER ARVEFÆSTERE.

Som tidligere nævnt har Københavns Magistrat næppe været nogen streng Godsejer overfor sine Fæstebønder. Bistrup Gaards Gods bestyredes indtil 1796 af to af Magistratens Medlemmer.

Hoveriet blev tidligt afløst, og en meget stor Fordel fik Godsets Bønder, ved at de fik meddelt Arvefæstebreve, hvorefter de fik Ret til i levende Live at afstaa deres Gaarde til et af deres Børn, naar Vedkommende blot var skikket og bekvem til at styre en Gaard, endvidere fik de Ret til at lade Gaardene udstykke (dele) til et af deres Børn. De Afgifter, der en Gang hvilede paa disse Fæstegaarde, maatte ingensinde, saa længe de var underkastet Magistratsarvefæste, forhøjes, ligesom Indfæstningen aldrig maatte overstige 10 Rd. pr. Td. Hartkorn. Dette var en vægtig Gave, der herved blev skænket Godsets Bønder, en Gave, hvis Værdi man kan slutte deraf, at man de seneste Aar af de Gaarde, der endnu var under Fæste, kun svarede en aarlig Afgift af 1 Kr. pr. Td. Land. For Solrøds Vedkommende blev dog alle Gaardene købt i 1800-Tallet. Dog var der indtil for nogle faa Aar siden en 5—6 Fæstere tilbage, som sad paa Gaardene med de gamle Afgifter, bl. a. i Karlslunde, i Lille Valby og Brørdrup. Dette Fæsteforhold betød en mægtig Støtte til at beholde Gaardene i de gamle Slægters Besiddelse, men hvis ikke Fæstet blev overdraget til et Barn eller en Slægtning i levende Live, ophørte det.

Frederik den Tredie bevilliger 26. Februar 1654, at Byskriver Peder Christensen i København paa hans Ansøgning at nyde og bruge et lidet Stykke Eng imellem Sollerød og Stranden, kaldet „Kongeng“, som tilforn har været høstet til Københavns Slot, imod at han til Rentekammeret erlægger aarlig 15 Rixdaler (Københavns Dipomatarium III, S. 428).

Guvernør paa Trankebar D. Brown, som ejede Benzonseje, solgte 1788 Solrød og Jersie Kirker til Amtsforvalter Rodsted.

(Efter Trap).

Raadmand Müller af Roskilde fik af Bistrup Gods's Bønder en Dusør af 50 Rigsdaler, fordi han havde hjulpet dem til at faa Erstatning for afgiven Jord til den nye Køge Landevej. Solrød Bønder fik Renter af 175 Rd. 42 Sk. for 20 Aar til Deling. (O. H.)

En Dom.

Der findes dog Eksempler paa, at Magistraten er gaaet strengt til Værks overfor en forsømmelig Fæstebonde. Derom beretter nedenstaaende:

Som det med de førte Vidner i denne Sag bevist, at Gaardmand Rasmus Larsen har ved sin Gaards Besiddelse været hengiven til Fylderi og Drukkenskab og derud over haver forsømt sin Gaards vedbørlige Drift med Efterladelse saavel af Gaardens Vedligeholdelse med Tækning og Klining udi den afvigte Sommer, som tillige Markarbejdet og i Særdeleshed Høstens Forsømmelse, samt desforuden paadraget sig Restants af Gaardens Skatter og Afgifter af 28 Rdl. Foruden befindes Brøstfældighed paa Gaardens Bygninger og manglende Besætning... hvilke 2den Parter nemlig Brøstfældighed og Besætnings Præsentationer af Sagsøgeren Hr. Forvalter Mellerup ere frafalden. Men derimod paastod bemeldte Rasmus Larsen tildømt saavel at have sin Gaard og Fæste forbrudt og betale Restantsen 28 Rd. tilligemed udi denne Sags Omkostning 30 Rd., item derefter for Gaardens Forsiddelse at lide paa Kroppen med Fæstnings Arbejde efter citerede Forordninger, hvorimod Rasmus Larsens beskikkede Forsvarer Hr. Raadmand Hansen efter Demonstration, at R. L. Gaards Bygning var ligesaa god, og Besætning nok saa god som ved hans Tiltrædelse, samt at Gaardens Jorder forsvarlig er befundet, forventer at bemeldte R. L. for Actors tiltale bliver frifunden. „Kendes for Ret“: At Indstævnte R. L. Gdr. i S. bør, som han og herved tilfindes, at have sin Gaard og derpaa havende Fæste forbrudt, betaler skyldig værende Restantse til hans Herskaber 28 Rd. og denne Proseses Omkostning skadesløs efter lovbillig Regning... og i Henseende den over R. L. paastaaede Corporlige straf formedelst Gaardens Forsiddelse, da formenes det at staa til de høje Herskaber, ved Øvrighedens Assistance at lade samme exeqvare om fornøden maatte eragtes. Saaledes som tildømt er, at efterkomme inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Justitiens videre Befordring.

Bistrup Birketings Ret, den 26. Januar 1779.

A. N. Gierlev

BONDEFRIGØRELSEN.

Tiden fra ca. 1160 til 1788 under Enevældens Styrelse bragte ikke Fremgang hverken socialt eller økonomisk for Bonden. Landsbyer blev nedlagt, og nye Hovedgaarde oprettedes, hvor Bønderne udførte Hoveri (f. Eks. Benzonseje).

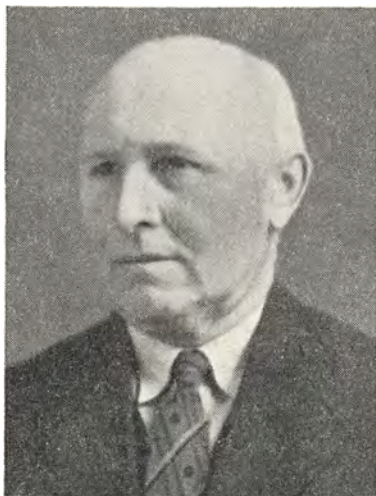
Nye Adelsslægter opstod, og ofte blev Forpagtere og Ridefogeder Herremænd. Det var i denne Periode en fortsat Fornedrelsestilstand for Bondestanden.

Omsider begyndte flere af Oplysningstidens ledende Mænd at indse, at Bondens Vilkaar var urimelige og trængte til Forbedring, saaledes Ludvig Holberg, der ikke mindst gennem sine Komedier — og da især „Jeppe paa Bjerget“ — var med til at aabne Samtidens Øjne for Bondens nedværdigende Kaar. Ogsaa mange Præster, der selv drev Jord, var Foregangsmænd i Sognet. Omkring 1760 gennemførtes Bøndernes Frigørelse af flere fremragende Herremænd, f. Eks. A. G. Moltke, Bregentved og Bernstorff, der ejede Bondebyerne Ordrup, Gentofte og Vangede.

Aar 1788 den 20. Juni udkom Forordningen om, at Bonden skulde frigives, Stavnsbaandet ophæves, og Udskiftningen af Jorden skulde gennemføres og Hoveriet ophøre.

UDSKIFTNINGEN.

Dette var maaske nok den vigtigste Lov, der nogensinde er udstedt; den har haft en enestaaende Indflydelse paa den danske Landbostand. Den har højnet dens Interesse for Arbejdet, dens Interesse for bedre Oplysning og dens økonomiske Stilling i Samfundet. I Solrød blev Udskiftningen paa-begyndt 1796—97 samtidig med flere andre Sogne paa Egnen. Der var en Ulyst iblandt Bønderne til at flytte fra deres Gaarde ud paa Ydermarkerne, hvorfor Gaardene saa vidt muligt fik Lov til at blive liggende, hvor de laa. Bymarken blev derfor udstykket saaledes, at Skellene blev anbragt i Stjerneform ud fra Byen, saa Gaardene kom til at ligge paa den smalle Spids af Marken, der naaede ind til Byen. Bønderne fik saaledes den bredeste Del af Marken længst ude. Dette var selvfølgelig en Ulempe, som dog ikke kunde være anderledes. Der var dog nogle Bymænd, som nødvendigvis maatte flytte ud. Dertil blev valgt de Gaarde, der laa mest sammenklumpede. Som det ses paa Kortet, laa Gaardene meget sammenklumpede i den vestlige Del af Byen; det var derfor naturligt, at nogle af disse maatte ud paa Marken. Matr. Nr. 7 blev flyttet ud i Vestermarken, den

Hans Chr. Hansen.

nuværende Solrødgaard. De to andre indeklemte, Matr. Nr. 12 og 13, blev flyttet ud i Nordmarken tilligemed Nr. 11, der omtrent laa midt i Byen udfor Smedien. Nr. 12 er den nuværende Baunehøjgaard. Paa den lille Gade laa Nr. 17 meget tæt op ad Nr. 19, hvorfor den blev flyttet ud ved Landevejen Taastrup-Køge, der nyelig var anlagt, nemlig 1783.

Husmandskone med sin Malkespand og Bindehose.
(Tegnet af Hans Chr. Hansen).

Alle disse Udflyttere fik lidt større Arealer, som bødede paa Ulemperne ved Omforandringen. Der var to Helgaarde, som fra ældre Tid havde den dobbelte Størrelse, nemlig Nr. 6 og 18. Den sidste fik sin Mark lagt ud langs med „Den lille Landevej“ samt et stort Areal Øst for Hovedlandevejen: Langenge, Stakket Skifteagre og Bodeholmene. Den blev dog senere delt, saaledes at der blev bygget en Gaard udenfor Landevejen, hvor nu Jakob Hasholt har anlagt sin store Frugtplantage. Den anden Gaard Nr. 6 fik sin Jord langs med Jersie Skel ud mod Tykmosen mod Vest. Den yderste Del af Bymarken, Tykmosen, blev lagt til Præsteembedet i Jersie paa den Betingelse, at der blev ud-

lagt en Vej langs med By-skellet ud til Præstemarken, og at Præsten blev fri for Oprensningspligten i Bækken. Derfor har Solrød Gaardmænd haft deres Oprensningspart til de allerseneste Aar i Bækken deroppe. For Husmændenes Vedkommende blev der som Regel kun udlagt 2—3 Tønder Land til hver i andre Sogne. Solrød Husmænd blev ikke bedre stillet, idet 19 Husmænd fik en hel Gaards Jord til Deling, ialt ca. 160 Tønder Land, altsaa hver 7—8 Tønder Land. De fik deres Jord uden for Landevejen mellem Strandvejen og Karlstrup Skel. For at faa det saa retfærdigt som muligt blev deres Part delt i to, idet der blev udstukket en Tværvej tværs over Marken, saaledes at der blev en „Indlod“ og en „Udlod“. Den Husmand, der fik den første Indlod, fik den yder-

ste Udlod, den næste fik den anden Indlod og den næstyderste Udlod og saa fremdeles. Der var nogle, der vistnok flyttede ud kort efter Udstykningen og byggede deres Huse ude paa Lodderne, mens de, der ikke flyttede ud, alligevel passede deres Marker og havde deres Køer græssende derude om Sommeren. Men det var jo en lang Vej at transportere deres Gødning og Høst, særlig var Husmandskonerne ihærdige, idet de gik ud og malkede Køerne 2 eller

Lille Gade.

3 Gange daglig, men saa bar de deres Malkespande paa Hovedet og havde Strikkestrømpen i Haanden, saaledes som Billedet viser. Det vidner om Flid og Nøjsomhed, men taler forøvrigt for sig selv. Nu foregaar dette ikke mere, idet Husene nu er flyttet ud, og mange Lodder er mageskiftet og nogle sammenlagt, alt efter som Forholdene har været.

Der hørte under Bistrup kun 8 Fæstehuse, men der har sikkert været nogle Gadehusmænd, som muligvis selv har bygget deres Huse, altsaa været Selvejere, der har haft Græsningsret til et Par Køer paa Udmarkerne; de er kommet med i Betragtning ved Tildeling af denne Jord, hvorved de altsaa er blevet 19.

De nuværende Ejere af Husmandslodderne langs Landevejen er: H. C. Hansen, Ole Olsen, Ejvind Hansen, Christian Nielsen og Jørgen Hemmingsen. Paa begge Sider Tværvejen: Niels Chr. Olsen, Valdemar Jørgensen, Jens P. Petersen, Hans M. Christensen, Lars Hansen, Emil Pedersen og Nikolaj Rasmussen.

For Bondebruget var Udskiftningen vel nok den vigtigste Reform. For de Gaardmænds Vedkommende, der flyttede ud, var det en stor Omvæltning, og de har sikkert haft mange Betænkeligheder ved at skulle forlade deres nære Naboer og Fællesskabet og flytte ud paa den nøgne Bymark. Men denne Forandring frembød jo ogsaa mange Fordele, som nok ikke blev udnyttet med det samme. De fik her deres egen Mark at dyrke og kunde gennemføre Forbedringer, som de syntes. Gaardspladserne inde i Byen vedblev i lang Tid at høre til Udflyttergaardene.

Efter at Byen havde skiftet Udseende, ved at de 5 Gaarde var fjernet, beholdt den sit Udseende omtrent uforandret i knapt 100 Aar. Staldlængerne og Møddingstederne laa næsten alle Vegne klods op ad Gaden, og de Huse, der ikke var flyttet ud paa Lodderne, havde meget snæver og indskrænket Plads til deres Stalde, Stakke og Møddinger m. m. Det var derfor under lidet hygiejniske Forhold, at Befolkningen levede; men det blev der ikke tænkt saa meget paa; det havde jo været værre før.

KRIGEN 1801—1807.

Krigen med Engleskmændene i 1801 synes ikke at have sat sit Præg paa Solrød Bønder. Sandsynligvis har den været drøftet og omtalt i Sognet ligesom Kristiansborg Slots Brand 1794 og den store Ildebrand i København 1795. Bønderne kørte jo jævnlig fra Solrød til København med Varer, og de bragte Meddelelserne med tilbage. Aviser var der ingen af, saa Folk derfra kunde faa Nyheder; der blev fremdeles levet et meget primitivt Liv, dog har Højkonjunkturerne i Begyndelsen af 1800-Tallet indtil 1807 præget Bøndernes Økonomi. Den var vel en Følge af de store Napoleonskrige i Europa, der skabte stærk Efterspørgsel efter Landbrugsvarer.

Til Gengæld ramte Englændernes Angreb paa Danmark des stærkere Byen og Egnen. Den 20. August 1807 opankrede en Afdeling af den engelske Orlogsflaade i Køge Bugt paa Strækningen fra Skillingskroen og videre nordpaa til ud for Karlstrup. Fra disse Skibe blev landsat nogle Troppestykker. Efter Landgangen drog de ind i Landet, og de kom op over Jernen, hvor de i Skellet mellem Jersie og Solrød traf en Pige, der harvede en Brakmark, hvor der skulde saas Rug. Hun blev selvfølgelig forskrækket over det uventede Besøg, men Engleskmændene tilkendegav straks, at de ikke vilde gøre Fortræd. Den unge Pige var en Datter af Niels Sørensen, Jersie (Ejner Sørensens Gaard).

Landgangen af de fjendtlige Tropper bredte sig som en Løbeild op over Kystbyerne, og Folk skyndte sig at gemme deres Værdisager i Jorden eller andre Steder; nogle Steder søgte Folk endda at drive deres Kreaturer bort. Dette blev dog opgivet, idet Præsterne som de klogeste tilraadede at forholde sig roligt. Men i flere af Nabobyerne, f. Eks. Kr. Skensved, Højelse, Snoldelev osv., levede der i lang Tid Historier om Engelskmændene. I Solrød holdt de Hvil paa Pladsen Nord for Kirken og hentede Vand til deres Heste paa Gaarden tæt ved, Matr. Nr. 8. I det store og hele forulempede de dog ingen; der var gennemgaaende god Disciplin i den engelske Hær. I Solrød prøvede dog en engelsk Soldat at kysse en Pige, der netop stod og rørte i en Gryde. Pigen var imidlertid ikke tabt bag af en Vogn, og hun gav Soldaten et forsvarligt Munddask med Sleven. Overfor saa haandfast et Forsvar opgav Fjenden videre Belejring.

Den 3. og 4. Septbr. foregik Københavns Bombardement, og det gjorde selvfølgelig et dybt Indtryk paa Egnens Befolkning. Der var en ung Mand i Solrød, der udmærkede sig under denne Kamp og fik Dannebrogskorset. Ifølge Ordenskapitlet: Udnævnt til Dannebrogsmænd den 28. Januar 1809 Hans Nielsen af Sollerød, Artillerist af den danske Artilleri Bataillon, med efterfølgende Begrundelse: Er anbefalet, fordi han har udmærket sig ved den Eftersøgning, som den 5. Septbr. 1807 under Fjendens Ild skete paa Tømmerpladsen efter, hvad der af de forladte Kanoner endnu kunde reddes. Hans Nielsen var født i Lille Valby 1767 i Gaarden Matr. Nr. 1. Han blev den 23. Maj 1798 ægteviet efter Kongebrev med Gmd. Hans Larsens Enke Ane Pedersdatter i Solrød (Gaarden Matr. Nr. 13); han døde 20. Januar 1839.

Landet var ved Konflikten med England draget ind i den store europæiske Krig, uheldigvis paa den forkerte Side. Nu fulgte mægtige Udskrivninger af Skatter, der fortsattes indtil 1813. Da disse ikke kunde forslaa, trykkedes Pengesedler i stadig stigende Mængde med det Resultat, at Pengene sank i Værdi, men dette er jo det samme, som at Varerne stiger. En Tønde Rug, som i 1807 blev betalt med 6 Rd. 4 Mark, kostede i 1811 15 Rd. 4 Mark og i 1813 131 Rd.

Der gik i mine Drengear Rygter om, at Folk den Gang kørte til København med et Læs Varer og fik et Læs Penge med tilbage. De havde Pengene i Sække. At disse Forhold skabte Forvirring i det økonomiske Liv, er en Selvfølge. De Bønder, der f. Eks. havde købt deres Gaarde kort efter Udstykningen, kunde ved at sælge nogle faa Køer eller lidt Korn betale hele Gaarden og saaledes

være gældfri. Der var dog vist ingen af Bønderne i Solrød, der var saa heldige; men de høje Priser paa Varerne har utvivlsomt forbedret deres Økonomi. Der er selvfølgelig andre Befolkningsklasser, der har maattet lide under disse Forhold.

LIVET I BONDEGAARDEN.

I Sognet har Livet imidlertid gaaet sin Gang. Af mange Arbejder har Indhegninger af Markerne mellem de enkelte Gaarde udgjort en væsentlig Del. Der er blevet plantet Pil paa Digerne, ligesom der er anlagt lidt Haver omkring Gaardene og plantet nogle Frugttræer, hvoraf nogle endnu er staaende. Driften af Gaardene har været primitiv. Sædskiftet var omtrent saaledes: 1. Brak, der som Regel var daarligt gennemført, gødet med Staldgødning, 2. Vintersæd, Rug eller Hvede, 3. Byg, 4. Havre med Udlæg af hjemmeavlet Frø, 5. to eller tre Aar i Græsleje. Den første Afgrøde efter Brak var som Regel god, men den efterfølgende var tarvelig med alle Slags Ukrudt. Denne eller lignende Driftsform fortsattes indtil den sidste Fjerdedel af 1800-Tallet, hvor der paabegyndtes nyere Driftsformer.

Landbruget var næsten selvforsynende. Kvinderne bryggede Øllet og bagte Brødet, tilberedte Klæderne af deres hjemmeavlede Produkter, Hør og Uld. Der blev dyrket lidt Hør og holdt nogle faa Faar paa Gaardene. Kvægbruget var meget ringe, da Køerne hovedsagelig blev fodret med Halm og Avner samt Hø. Smørret blev tilberedt under primitive, uhygiejniske Forhold, idet Mælken henstod et Døgn paa Hylder under Loftet i den fælles Dagligstue, hvorefter den blev skummet, og Fløden blev samlet fra flere Dage i Flødetønden, der ogsaa havde Plads i samme Stue og var som Følge deraf mere eller mindre sur. Det var derfor ikke saa underligt, at det kneb med at faa Smør ved Kærningen, og Smørret var af meget ringe Kvalitet. Bondesmørret blev derfor ogsaa, naar Bønderne kom til Købstaden for at sælge det til Købmanden, betalt med en lille Pris i Modsætning til Herregaardssmørret, som havde været Genstand for mere rationel Behandling.

Livet i Bondegaarden var gammeldags (patriarkalsk), hvor Gaardmanden havde den dominerende Indflydelse; men forøvrigt var der ikke stor Standsforskel. Alle spiste ved ét Bord og spiste af samme Fad, drak af samme Krus. Skeerne blev tørret af paa Trøjeærmet og sat i Vindueskrogene til næste Maaltid. Sovekamre var ikke almindelige; den store Himmelseng stod i Dagligstuen og

Børnesenge og Vugge tillige. Indtil Midten af 1800-Tallet var der ikke Bræddegulv i Stuerne ret mange Steder. Langbordet og Langbænken stod som Regel langs Væggen ud til Gaarden, og her havde Karlene deres Plads. Paa en almindelig Bondegaard var der som Regel en Forkarl, en Andenkarl, en Husmand, en Dreng og somme Steder en Røgter. Af Piger var der ofte to foruden Husmoderen. Pigerne sad ikke ved Bordet under Maaltiderne, men stod foran, hvad der var en mærkelig Skik. En Gang kom Præsten i Besøg hos min Morfar, mens Folkene spiste. Han spurgte da, hvorfor Pigerne stod op og spiste. Han fik det Svar, at det var almindelig Skik. Præsten syntes, at dette var en Urimelighed, hvad min Morfar indrømmede, og kort Tid derefter var der anskaffet en Bænk til Pigerne. Da min Fader hørte dette, saa han ogsaa det meningsløse i dette Forhold, og han fik snart anskaffet en Bænk til Pigerne ogsaa her. Dette foregik dog først i 1880-erne.

Karlens Arbejde var hovedsagelig Udearbejde med Behandling af Marken om Foraar, Sommer og Efteraar og saa om Vinteren Tærskning af Sæden med Plejl. Derfor varede Tærskningen ogsaa som Regel hele Vinteren. Det var først omkring Midten af 1800-Tallet, at Tærskemaskinerne kom frem; den blev trukket af Heste ved en Hesteomgang ude i Gaarden.

Selv om Arbejdet gennemgaaende var strengt ved de primitive Midler, der var til Raadighed, var der dog mange fornøjelige Perioder, hvor det gik lystigt til. Dette var f. Eks. Tilfældet i Høsten, hvor alt Mandskab var i Marken for at høste Sæden. Karlene mejede med Le, og hver Karl havde bagefter en Pige, der samlede Skaaret sammen og lagde ud i Neg. Der kunde være mange fornøjelige Episoder under et saadant Høstarbejde, hvor unge og gamle, Karle og Piger arbejdede i Fællesskab, selv om ogsaa det blev sent, før det blev Fyraften. Arbejdstiden var meget lang om Høsten. Den begyndte omkring 4—5-Tiden om Morgenen og sluttede ikke før Kl. 8—9 om Aftenen, afbrudt af mange Maaltider: Davre omkring Kl. 6, halvgaaen Middag Kl. 8½, Middag Kl. 12—1½, Middagten Kl. 4 og Aften Kl. 7—8.

FESTER.

Efter Høstens Afslutning var der et lille Høstgilde. Men ved Mikkelsdag den 28. og 29. September blev der holdt et større Gilde, hvor alle, der havde været berørt af Høsten, blev indbudt. Alle Gamle og Unge, Børn i alle Aldre, bænkedes omkring det store

Langbord. Der kunde let blive omkring 20 Personer eller mere. Der blev saa serveret en meget kraftig Oksekødssuppe efterfulgt af Æbleskiver og Kaffe. Eftermiddagen gik med forskellige Løjer, f. Eks. en Gyngge opbundet mellem to Træer, forskellige Lege som „To Mand frem for en Enke“ eller Dans paa Grønsværet. En Overgang var det ogsaa Skik, at Kvinderne gik en Tur ud paa Højene eller ned paa Kalkværket. Ved denne Lejlighed skulde Kvinderne altid have et nyt Forklæde paa. Denne Festlighed varede altsaa to Eftermiddage og afsluttedes ofte med et Mikkelsgilde foreløbig i en af Gaardene for Byens Ungdom. Senere, da der kom en Dansesal, blev Dansen henlagt hertil.

Af Festdage var der ikke saa faa i Aarets Løb. Den 11. November var det halvhellig Dag med forudgaaende Mortensaften og Bal Dagen efter. Ved Jul og Nytaar var der ogsaa mange Helligdage, idet der ikke blev arbejdet 3. Juledag og 2. Nytaarsdag samt Helligtrekongersdag. Det var dog ikke Skik med Juletræ den Gang. Dette blev først paabegyndt i 80-erne. Kyndelmisse den 2. Februar blev ligeledes holdt fri som Arbejdsdag, og da var det mange Steder almindeligt, at der blev holdt Oldermændsgilde samtidig. Dette var en gammel Skik, der stammede fra Fællesskabets Tid. Her blev alle Bøderne, der var idømt i Henhold til de gamle Byvedtægter, opkrævet, f. Eks. for løsgaaende Kreaturer, der var kommet ind paa Naboens Mark, for Hegn, der ikke var holdt vedlige, osv. I nogle Sogne blev Præstetienden indsamlet ved denne Lejlighed. Som Erkendtlighed for dette gav Præsten som Regel en Tønde Øl. Før Kyndelmisse var Kapitelstaksten blevet beregnet af Stiftsøvrigheden paa Grundlag af Indberetninger fra Sognene over Priserne paa Rug, Byg og Havre. Det var paa Grundlag af Kapitelstaksten, at alle Tiender og andre Ydelser blev betalt. Foruden Præstetienden var der ogsaa Kirketienden, der blev betalt til Kirkeejeren altsaa Vallø samt Bispetienden, der blev betalt paa Universitetskvæsturen i København. Som Regel sendte Bønderne Pengene med en Handelsmand, hvis ikke de selv kørte til København med Varer i den Periode og derved selv betalte.

Landgilden blev ogsaa beregnet paa Grundlag af Kapitelstaksten.

De store Højtider Paaske og Pinse frembød jo ikke til saa løsslupne Glæder, men 3. Paaskedag og Pinsedag var dog ikke Arbejdsdage. Endvidere blev der ikke arbejdet St. Hansdag om Eftermiddagen. Der var altsaa ikke saa faa ekstra Fridage om Aaret.

Markederne i Køge og Roskilde var ogsaa Steder, hvor Karlene

og Pigerne søgte hen, saafremt de ønskede det. De gik da ud ad Vejen, men kom som Regel til at køre, da der i de Dage var livlig Trafik ad Vejene.

BØNDERNES POLITISKE INTERESSE.

Med Hensyn til de Solrød Bønders politiske Standpunkter i Frederik den Sjettes og Kristian den Ottendes Regeringstid kan næppe siges ret meget. Bønderne var jo meget uoplyste, der holdtes ikke Aviser, og Skolegangen og Undervisningen var meget sløj.

Jeg har nærmest Indtrykket af, at Bønderne har været kongetro, konservative; de har rimeligvis ligesom Bønderne i Almindelighed elsket Frederik den Sjette med hans: „Vi alene vide, hvad der tjener Landets Bedste“. Dette Standpunkt var vel ogsaa naturligt, da Bønderne jo havde saa overordentlig meget at sige Frederik den Sjette Tak for; det betød derfor ikke saa meget, om Frihedsideerne ikke fik saa stærkt Hold i Befolkningen her paa Egnen. Kongen var jo god nok, og tilmed gav han Befolkningen en delvis Bestemmelsesret over de kommunale og Statens Sager ved at oprette Stænderforsamlingerne, til hvilke der blev valgt en Mand i Karlslunde som Stænderdeputeret, nemlig Kammerraad Christian Petersen, Karlslundegaarden, der repræsenterede Egnen paa Stænderforsamlingen i Roskilde fra 1836 til 1846.

Vi ser saaledes, at nye Fremskridt og nye Impulser trængte sig frem og satte uundgaaelig sit Spor i Egnens Befolkning.

Grundloven, der blev givet af Frederik den Syvende 1849 med efterfølgende Valg til Rigsdagen, bidrog jo ogsaa til at drage Befolkningen ind i Begivenhederne og vække Interesse for politiske Forhold. Tilmed da Gaardmand Peder Hansen, Sn.-Hastrup blev valgt som Medlem af Folketinget ved Folketingsvalget 1852. Det var en mægtig politisk Begivenhed, der skete paa Køge Torv den 4. August 1852, da Peder Hansen sejrede over den overmodige, juridiske Professor A. F. Krieger fra København. Det vakte en vældig Forbitrelse blandt de Køge Borgere, og der var Optræk til haandgribelige Optøjer mod Peder Hansen, saaledes at han maatte beskyttes af to haandfaste Mænd som Peter Larsen i Salby og Peder Mortensen i Havdrup. De førte ham over i en Købmandsgaard, hvorfra han uskadt kom ud af Byen.

VETERANERNE.

I Krigen 1848—49—50 deltog en Del unge fra Solrød:

Henrik Henriksen, f. 21. Juni 1827. Menig ved 4. Batteri.

Niels Pedersen, f. 6. Oktober 1821. Menig ved 6. Brigade.

Peder Larsen, f. 6. Oktober 1816. Menig ved Ingeniørdetachementet, 3. Deling. 3 Uger paa Lazaret i Slesvig. Husmand i Solrød. Var med ved Kolding den 23. April 1849, den 7. Maj ved Krybely Kro, samme Aar ved Frederits og 1850 ved Dannevirke under Kaptajn Jastrup.

Lars Larsen, f. 14. Marts 1822. Menig ved 1. Bataillon 2. Comp.

Kristen Hansen, f. 17. Juni 1821. Menig ved 1. Forstærkningsbataillon 1. Comp. Med i alle 3 Aar.

Jens Nielsen Jensen, f. 22. Aug. 1827. Menig ved 1. Forstærkning Jægerkorps 3. Comp. Fra 1. April 1850 til 13. Septbr. 1851.

Jens Nielsen, Ll. Ladager, f. 1. Septbr. 1820. Menig ved 1. Reserve Jægerkorps 3. Comp. Husmand i Solrød.

Hans Mortensen, f. 12. April 1827. Menig ved 2. Forstærknings Bataillon 1. Comp. Inde fra 10. Novbr. 1850 til 15. April 1852. Bager i Solrød.

Lars Andersen, f. 2. Decbr. 1820. Menig ved 1. lette Inf. Bataillon 1. Comp.

Jens Madsen, f. 18. Novbr. 1823. Menig ved 1. Forstærknings Bataillon 1. Comp. 3. Septbr. 1848 til 10. Februar 1851.

Ole Nielsen, f. 22. Decbr. 1826. Menig ved 1. Reservebataillon 1. Comp. 15. Maj 1849 til 25. Juli 1850. Saaret den 25. Juli 1850 ved Isted. Paa Garnisons Sygehus i København.

Lars Hansen, 25 Aar.

Christen Thomsen.

Smedesvend *Jens Rasmussen*.

Hjæl. *Peder Carlsen*.

Faldne:

Jens Pedersen, faldt 6. Juli 1849 ved Fredericia.

Jens Jensen, faldt 25. Juli 1850 ved Isted.

Peder Hansen, faldt 25. Juli 1850 ved Isted.

I de fleste af disse Hjem saas deres Vaabenbroderbrev hængende i Ramme paa Hæderspladsen.

Af unge Mænd fra Solrød, som deltog i Krigen 1864, kan nævnes:

Anders Børgesen, f. i Jersie. Menig ved 16. Infanterireg. 1. Comp.

Christen Christensen, f. 18. Marts 1840. Menig ved 2. Infanteriregiment 2. Comp.

Peder Hansen, f. 31. Aug. 1836. Menig ved 18. Infanteriregiment 8. Comp.

Hans Jensen, f. 29. Januar 1839, vistnok i Solrød. Trænkonstabel ved 7. Batteri, senere Parcellist i Karlslunde.

Jens Jensen, f. 8. Juni 1830. Menig ved 10. Infanterireg. 1. Comp.

Menig *Jens Jensen*, f. 29. Aug. 1839. Trænkuskdepotet i Nyborg. Tømrer i Solrød.

Niels Jensen, f. 26. Septbr. 1835. Færdselskusk ved 10. Afdeling 2. Comp. Den 1. Januar afgaaet til Trændepotet i Aabenraa.

Jens Jørgensen, f. 20. Maj 1836. Menig ved 1. Infanterireg. 5. Comp. Blev fanget af Fjenden ved Oversø.

Søren Jørgensen, f. 6. Februar 1835. Menig ved 1. Infanterireg. 4. Comp. Har ligget paa Lazaret i Odense.

Anders Larsen, f. 10. Novbr. 1839. Ved Feltlazarettet. Hørtilbereder.

Jens Nielsen, f. 20. Marts 1837. 1. Infanterireg. 7. Comp. Ligget paa Lazaret i Nyborg og Svendborg. Solrød Strandmark.

Ole Nielsen, f. 13. Novbr. 1833. Menig ved 15. Reg. 2. Bataillon. Ligget paa Lazaret paa Odense Slot. Høker.

Peder Jens Nielsen, f. 13. Maj 1837. Menig ved 1. Reg. 7. Comp.

Lars Pedersen, f. 2. Januar 1840. Menig ved 2. Infanterireg. 6. Comp. Blev fanget af Fjenden den 18. April 1864. Hjulmager. Var med i Stormen paa Dybbøl og blev taget til Fange.

Niels Pedersen, f. 18. Oktbr. 1834. Ved 15. Reg. 5. Comp. Husmand.

Peder Sivertsen, f. 15. Aug. 1839. 2. Infanterireg. 8. Comp. Slagter.

Anders Sørensen, f. 8. Juni 1839. 10. Bataillon 3. Comp. Blev fanget paa Als.

Hmd. *Søren Christensen*.

Hmd. *Peder Pedersen*.

Hmd. *Peder Jacobsen*, blev taget til Fange og ført til Sønderborg Slot. Død og begravet 2. Januar 1932, 94 Aar gl.

Efter Krigen 1864 opstod der stærke aandelige, politiske og folkelige Rørelser i den danske Befolkning.

Der rejstes en hel Del danske Folkehøjskoler, der lededes i grundtvigsk Aand, og hvorfra mange Bøndersønner kom hjem til deres Bondegerning med nye Impulser for Fremgang i det danske Landbrug.

BONDEN BLIVER SELVEJER.

Der fremkom ogsaa en Interesse hos mange Fæstebønder paa Egnen for at købe deres Gaarde. Da Københavns Magistrat saa sin Fordel ved at afhænde Fæstegodset, blev der udarbejdet en Salgsplan, hvorefter dette blev afhændet.

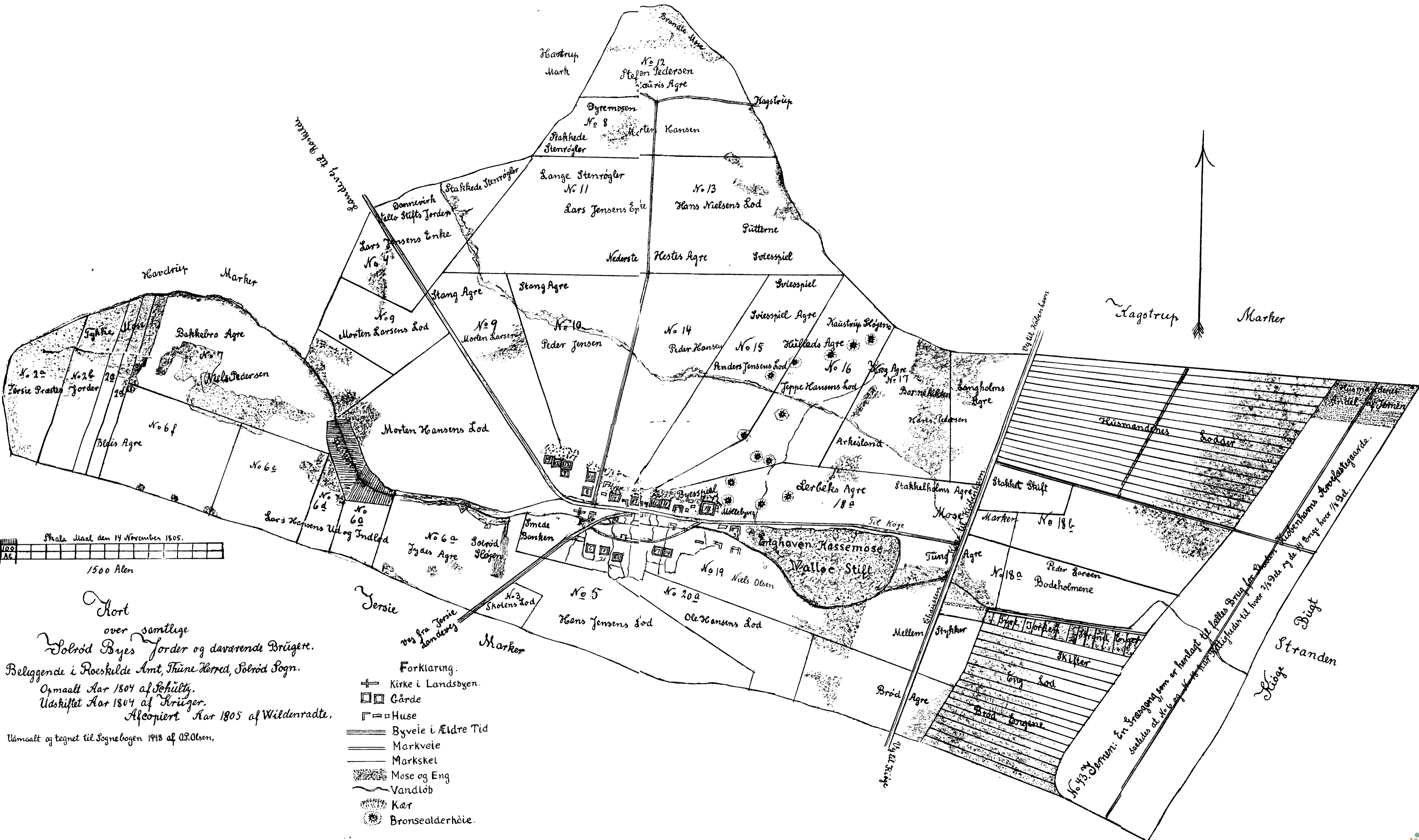
I København rasede en større Ildebrand 1795, hvorfor der skulde anvendes en Del Penge til Gadernes og Husenes Regulering m. m. Byen fik derfor kgl. Tilladelse til at sælge væk af Bistrup Hovedgaard og det dertil hørende Bøndergods. Dette Salg paabegyndtes 1799, men Begyndelsen var meget svær, da Fæsterne ikke havde Lyst eller manglede maaske Mod til at købe. De første Salg, der skete, fandt derfor kun Sted ved Fæsteledighed, d. v. s. i Tilfælde, hvor Fæsterne ikke havde draget Omsorg for i levende Live at faa afstaaet Gaarden. For en Bondegaard med Magistratens Besætning og Inventar og med et Hartkorn paa ca. 8 Tdr. var den tilbudte Pris almindelig 3 a 4000 Rdl. plus de sædvanlige Afgifter og en Rekognition (Afgift) af 1 Td. Byg pr. Td. Hartkorn. Købesummen kunde faa Lov til at blive staaende rentefrit i Gaarden de første 5 Aar, derefter skulde $\frac{1}{3}$ udbetales, medens Resten fik Lov at staa paa 1. Prioritet til 4 pCt. p. a. De gamle Fæsteafgifter blev erlagt i Sæd, Smør, Lam, Gæs, Høns m. v. beregnet i Penge efter Kapitelstaksten.

Det gik dog foreløbig smaat med Salget, men ved Lov af 4. Marts 1857 om Bestyrelsen af Københavns kommunale Anliggender fik Kommunalbestyrelsen en langt større Myndighed end den havde haft tidligere.

Der blev derfor vedtaget en Salgsplan, hvorefter alle Fæstere blev tilbudt deres Gaarde. Deres Værdi blev ansat paa Grundlag af en Taksation med Fradrag af de Forbedringer, som den daværende Bruger havde bekostet paa Ejendommen; fra den tilbageblivende Sum fradroges $\frac{1}{4}$ som Vederlag for de ham ved hans Arvefæstebrev hjemlede Rettigheder. En Del af Købesummen blev forandret til en aarlig Kornafgift (Landgilde), der som Regel blev betalt i Byg efter Kapitelstaksten. Restbeløbet blev staaende som en 1. Prioritet i Ejendommen.

Saa længe de daværende Besiddere eller Enker havde Gaarden, vedblev de dog at svare de gamle Afgifter samt at have Prioriteten rentefri.

Det var særlig fra 1862—65, det gik stærkt med Salget, idet der fra Bistrup Gods solgtes 455 Gaarde med ca. 20,000 Tdr. Land. Dette var i Virkeligheden et Kneb, som desværre for mangen Gaard-

Skala Maal den 14 November 1805.
1500 Alen

Kort
over samtlige
Solrød Byses Jorder og daværende Brügere.
Beliggende i Roeskilde Amt, Thüne Herred, Solrød Sogn.
Opmaalt Aar 1804 af Schütty.
Udskiftet Aar 1804 af Frøiger.
Afcopiørt Aar 1805 af Wildenradte.

Udmaalt og tegnet til Sognebogen 1948 af O.P. Olsen.

- Forklaring.
- Kirke i Landsbyen.
 - Gårde
 - Huse
 - Byveie i Ældre Tid
 - Markveie
 - Markskel
 - Mose og Eng
 - Vandløb
 - Kæt
 - Bronzealderhøie.

No 43. Ombyen: En Svævseng som er forlagt til Solrød By og er forlagt til Solrød By 1/8 Ager af de 14 Bygge hvor 1/8 Ager

mand lykkedes alt for godt, idet de tænkte, at naar jeg kan faa Gaarden til Ejendom paa saa billige Vilkaar og med de gamle Afgifter, saa kan jeg sagtens købe Gaard; lad saa Efterkommerne om Betaling af de højere Afgifter og Forrentningen af den hidtil rentefri Prioritet. Resultaterne af denne Salgsplan betød en meget stor Fordel for Bistrup Gods og dermed for Københavns Magistrat.

Af de Fæstere, der ikke købte, var der nogle Stykker, som har siddet paa deres Fæstegaarde med de lave Afgifter indtil for nogle faa Aar siden, hvorefter de købte Gaardene for en Pris, der var udregnet paa Grundlag af de gamle Afgifter.

FOLKELIGE OG AANDELIGE RØRELSER I 1860-ERNE OG 70-ERNE.

De folkelige Rørelser, som udvikledes efter 1864, mærkedes ikke meget blandt de Solrød Bønder i den følgende Snes Aar. Befolkningen levede Livet som sædvanlig med den samme Selskabelighed som tidligere, f. Eks. ved de store Begravelser m. m., ved de sædvanlige Gilder, ved Besøgene paa Markederne i Køge og Roskilde, ved Københavnsture med Varer o. s. v. Som Regel blev der drukket stærkt ved mange af disse Lejligheder, saaledes at Afholdenhed ikke var i høj Kurs.

I Slutningen af 70-erne byggede Høker Ole Nielsen en Dansesal, der i den følgende Tid blev Samlingssted for Befolkningen. Der blev oprettet en Foreningsforening for Solrød med omliggende Byer, betegnet ved deres Forbogsstaver S. H. J. K.

I Begyndelsen samlede den stor Tilslutning, idet den havde ca. 500 Medlemmer. Efterhaanden sank Antallet dog betydeligt.

Der blev holdt en stor Mængde Foredrag af Mænd, hvis Ønske det var at sprede Oplysning blandt Almuen. Der blev meget ofte talt af Højskoleforstandere og Lærere, der ogsaa herigennem søgte at bringe Kendskab til deres efter Krigen nyoprettede Skoler. Ogsaa mange andre gode Mænd talte i denne Forening. Dog havde Foreningen ogsaa sine Skyggesider, idet det efterhaanden blev almindeligt, at der opstod rene Drikkelag efter Foredraget. Spiritus var jo den Gang meget billig, saa det kunde jo nok friste til at tage sig en Rus. Der udviklede sig da mange rene Drikkeorgier, hvor Spiritusen flød, og der opstod Slagsmaal. „Naar Spiritus gaar ind, gaar Forstanden ud,“ siger man jo.

En Gang blev der tre Lørdage i Træk averteret tre Foredrag af udmærkede Talere. Efter de to første Foredrag var der som

sædvanlig Drikkelag, der endog begyndte, før Talerne var ude af Huset. Dette vakte selvsagt Forargelse ikke alene hos Talerne, men ogsaa hos besindige Mænd i Byen. Den tredje Lørdag var det den gamle fornøjelige Anders Jørgensen, Høng, der skulde tale. Han gik fra Havdrup Station, hvad der var almindeligt, og Prisen for et Foredrag var 10 a 12 Kroner. Talerne var altsaa ikke forvente, og de stillede ikke store Fordringer. Anders Jørgensen kom her i Følge med en Gaardmand fra Solrød, som ikke syntes om Drikkeriet, og han blev da underrettet om, hvad der var passeret.

Da Anders Jørgensen traadte ind i Salen, havde han i Forvejen faaet ophængt Plakater med „Tobaksrygning forbudt“. Ikke desto mindre sad der alligevel en hel Del Folk og røg. Han gik da smilende og venlig hen til disse og spurgte paa sin joviale Maade, om de havde set disse Plakater, og sagde, at saadan kunde man selvfølgelig ikke gøre, naar man vilde være ordentlige Mennesker.

De fleste stak surmulende Piberne ind. „Saa er der nogle tomme Bænke heroppe foran Talerstolen, dér maa I endelig sætte jer op. I kan meget bedre høre, hvad jeg siger, og jeg har netop noget, som jeg vil fortælle jer,“ fortsatte Anders Jørgensen og trak en hel Bænkfuld af Folk, mest unge Karle, derop. Han hentede en Bænkfuld op til, og saa begyndte Anders Jørgensen sin Tale:

„Jeg har et Minde fra sidst, jeg var i Solrød, det vil sige, det er maaske en seks, syv Aar siden. Det var, at Folk efter mit Foredrag satte sig til at drikke. Det synes jeg ikke var passende, og jeg begyndte at spekulere paa, hvad Ordet Solrød egentlig betød. Jeg kom da til det Resultat, at Ordet Sold betød et Sted, hvor der blev soldet stærkt, og Ordet rød betyder muligvis et Sted, hvor der er en Del „Rødder“.

Folk spidsede jo Øren og lyttede med Opmærksomhed. Anders Jørgensen holdt imidlertid sin Tale og gjorde det saa harmløst og dog træffende og saa fornøjeligt, at ingen følte sig saaret. Men efter hans Foredrag var der ingen, der satte sig til at drikke. Nogle sagde: „Det var meget, han kunde huske det“.

Dansesalen blev ved at være Samlingssted for Byens Folk indtil 1898, da Forsamlingshuset blev bygget, hvorefter de selskabelige Sammenkomster henlagdes hertil. Ædrueligheden fremmedes ogsaa, og i det nye Aarhundrede skete store Fremskridt, som dog næppe endnu hører Historien til.

LANDBRUGSERHVERVET STAGNEREDE.

Den erhvervsmæssige Udvikling, som fandt Sted efter 1864, mærkedes ikke saa stærkt i Solrød i den første Snes Aar. Bønderne drev deres Gaarde, som nu efterhaanden blev købt fra Bistrup Gods, temmelig middelmaadig. Der blev kun holdt smaa Besætninger, og disse blev som Regel fodret daarligt, saa Mælkeproduktionen var meget lille, og Priserne paa Mælk var ogsaa smaa. Derimod var Kornprisen forholdsvis høj i 70-erne, og Kornsalget var den overvejende Indtægt. Men den stærke Brug af Jorden til Kornavl, uden at den tilsvarende Mængde Gødning var til Raadighed (Kunstgødning kendtes jo ikke) bevirkede, at Jorden blev udpint, og Afgrøderne blev mindre og mindre. Da fremkom i Slutningen af 70-erne og i 80-erne en Tendens til at fodre Køerne noget bedre, dels for at forøge Mælkeudbyttet, men ogsaa for at skaffe Gødning til Marken.

Roedyrkning blev forsøgt, ligesom ogsaa Interessen for nye og bedre Sædstammer blev vakt.

ANDELSBEVÆGELSEN.

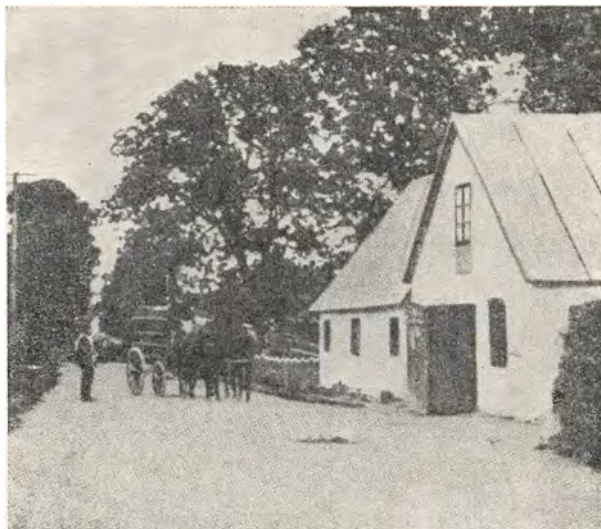
Andelstanken havde imidlertid efter Mejeriets Start vist sig som et udmærket Middel til Fremhjælpning af Erhvervslivet og blev derfor hurtigt benyttet til Oprettelse af forskellige Andelsvirksomheder.

Brugsforeningen blev under beskedne Former oprettet kort Tid efter. Der var tre Høkere i Solrød forud; der kunde nemlig ikke være Købmandshandel her paa Grund af Købstædernes Læbælte. Høkere maatte kun handle med meget begrænsede Varer, hvorfor det var til stor Gene for Beboerne, at de skulde til Købstaden for at købe nødvendige Ting. Ved Oprettelse af en Brugsforening kunde dette Forhold rettes, idet denne kunde handle med alle Varer.

For at de tre Høkere ikke skulde blive slaaet ud af deres Virksomhed, blev den ene Høkerhandel købt af den nystiftede Brugsforening. Denne laa midt i Byen og altsaa meget bekvemt for en saadan Virksomhed. En anden Høker blev antaget som Udeler, og den tredje, mente man, kunde godt eksistere ved Siden af Brugsen. Der var altsaa ingen, der blev gjort brødløs, og Brugsforeningen startede under de bedste Forudsætninger. Det var som nævnt under meget beskedne Forhold, den begyndte, men den ar-

bejdede sig støt og roligt fremad og staar nu ved Siden af Mejeriet som et uundværligt Led i Befolkningens Erhvervsliv.

Ogsaa Køge Andels Svineslagteri blev oprettet i denne Periode og vidner om det gode Samarbejde, der nu var opstaaet blandt

Den nyoprettede Brugsforening ved Store Gade i 90'erne.

Egnens Landmænd. Disse Virksomheder arbejdede under udpræget demokratiske Former, idet alle havde lige Stemmeret til Valgene, enten de var større eller mindre Landmænd.

Ole Hansen.

Senere blev der ligeledes paa Andelsprincippet oprettet Andelsfoderstofforeningen, der senere sluttede sig sammen med andre af Egnens Foreninger i „Lille Skensved og Omegns Foderstofforening“.

Aar 1914 stiftedes et Interessentskab af de fleste bosiddende Mænd i Solrød med det Formaal at købe en Strandlod for at undgaa helt at blive udelukket fra Stranden. Selskabet købte Ole Hansens Lod, som en Tid blev et Samlingssted, idet der blev afholdt forskellige Møder baade folkelige og politiske.

Da Spørgsmaalet om en gennem-

gaaende Vej København-Køge i 1930-erne blev aktuelt, blev der søgt Tilskud fra et Fond, der var fremkommet ved en Automobil- og Benzinskat (Vejmillionerne).

Som en Betingelse for, at der kunde ydes Tilskud fra dette Fond, blev der forlangt flere aabne Pladser ned til Stranden (Aandehuller), hvorfor Roskilde Amtsraad købte det ovennævnte Areal, ca. 3 Tdr. Land, „Fællesskoven“ blev det nu kaldt, som det mest passende. Paa dette Areal har nu Offentligheden Adgang til at færdes og bade, og om Sommeren udfolder der sig et fornøjeligt Badeliv herude.

TRÆK AF DET POLITISKE LIV IMOD AARHUNDREDETS SLUTNING.

Af politiske Begivenheder skal kun nævnes lidt fra min Barndom, d. v. s. 80-erne. De politiske Bølger gik den Gang meget højt, idet Befolkningen var delt i to skarpt adskilte Partier: Højre og Venstre.

Køgekredsen blev den Gang repræsenteret af V. Hørup, der var valgt i 1879 og ved hvert Valg havde et ret stort Flertal indtil 1892, da Alberti blev valgt.

Gaardmændene i Solrød var i 80erne hovedsagelig Højremænd, medens Husmændene var stærkt delte. Selv om Partiforskellen ikke netop var saa udpræget her som mange andre Steder, saa mærkedes den dog mange Gange, f. Eks. ved politiske Diskussioner, hvor de ligefrem skiltes som Uvenner. En Gang var der en Højre-Gaardmand, der i Køge havde købt nogle røgede Sild. Da han kom hjem, opdagede han, at de var svøbt ind i „Østsjællands Folkeblad“, hvis Redaktør var ivrig Hørupper; han smed da konsekvent Sildene væk, da ingen skulde besmittes med at spise Sild, der havde været i Berøring med saa rødt et Blad.

Ogsaa ved Mejeriets Oprettelse i 1888 mærkedes Partiforskellen, idet en Del Gaardmænd i Jersie ikke vilde slutte sig til, da de, der stod som Ledere af Foretagendet, var Venstremænd.

I Havdrup og Solrød deltog Højremændene i en Landsindsamling med det Formaal at fremme Fæstningsbyggeriet omkring København, en saakaldt Selvbeskatning. Der blev fra hele Landet samlet 1 Million Kroner, for hvilket Beløb Garderhøjfortet blev opført. I 1892 skete imidlertid en Begivenhed, der meget stærkt paa-virkede Egnen og dermed ogsaa Solrød og Havdrup.

Hørup, der var valgt i Køgekredsen, og som man mente sad i en sikker Valgkreds, var tillige Redaktør af „Politiken“. Dette

Blad havde flere Gange rettet skarpe Angreb paa Bønderne (med eller uden Grund skal ikke berøres her). Det moderate Blad „Morgenbladet“, der havde mange Læsere i Køgekredsen, bragte jævnlig Meddelelser fra „Politiken“ angaaende disse Angreb. Dertil kom, at Hørup var ivrig Modstander af Estrups Fæstningsbyggeri, hvad der vel næppe svækkede hans Stilling i Køgekredsens Venstre, men han udkastede tillige paa Vælgermøderne Slagordet „Hvad kan det nytte“ i Forbindelse med Landets Forsvarsberedskab i Almindelighed. Dette haabløse Standpunkt faldt alligevel mange Venstremænd for Brystet, idet Venstre vel var Modstander af de provisoriske Love, men ikke af et Forsvarsværn, der ikke alene omfattede Hovedstaden, men hele Sjælland.

Der fremkom efterhaanden en hel Del Uvilje iblandt de moderate Venstremænd mod Hørup. Før Folketingsvalget i 1892 blev det da besluttet at søge at finde en anden Modkandidat mod Hørup end Pastor Müller fra Sædder, der var ivrig Højremand og ikke havde nogen Chancer for at blive valgt. Valget faldt paa Højsteretssagfører P. A. Alberti, der var Søn af den gamle Prokurator Alberti, der var velset iblandt sjællandske Bønder, da han var en af Hovedmændene for Oprettelsen af den sjællandske Bondestands Sparekasse.

Højsteretssagfører Alberti modtog Opfordringen og førte en yderst energisk Valgkamp. Det blev til nogle drønende Vælgermøder i saa godt som hvert Sogn. Alberti havde overalt en skarp Modvind, hvor Afbrydelser, Protester og Fyraab fløj ham i Møde. Han havde imidlertid en udmærket Veltalenhed og var en dreven Debattør, saaledes at han med stor Overlegenhed afviste alle Afbrydelser. Han udsendte tillige „for egen Regning“ en Valgavis, der blev sendt til hvert Hjem i Valgkredsen.

Højre, der ikke havde haft Betingelser for at faa nogen Kandidat valgt, saa her en Mulighed for at faa væltet deres Modstander Hørup, og paa Valgdagen stemte hele Højre paa Alberti. Resultatet blev, at Alberti valgtes med nogle faa Stemmers Overtal, og det vakte en vældig Harme blandt Venstre, at Hørup skulde vige for ham. Det var det moderate Venstre og Højre, der her i Forening havde naaet deres Maal. Fra Solrød faldt der mange Stemmer paa Alberti, ligesom han ogsaa havde en Del Stillere her.

En lille kuriøs Begivenhed skal her fortælles:

Det var Dagen før Valget, at Peder Mortensen, Havdrup, gik ned hos A. Bech og sagde: „Du skal hjælpe mig at plante en Eg oppe ved Byen“. De gik derop og plantede Egen ved Svinget, hvor

Vejen gaar ned til Hastrup. Efter vel udført Arbejde sagde Peder Mortensen, hvis humoristiske Sans aldrig svigtede: „Hvis nu Hørup bliver valgt, saa gaar Egen ud, men hvis han falder, saa gror den“. Hørup faldt, og Egen groede, og den staa der endnu; den har dog altid haft et forkrøblet Udseende, men den hedder fremdeles „Hørups Eg“.

Hvad Alberti angaar, saa sejrede han ved alle de efterfølgende Valg med en kneben Majoritet. Han steg til de høje Tinder som Justitsminister, men den 8. September 1908 meldte han sig paa Københavns Raadhus som Storbedrager og Falskner. Bondestandens Sparekasse og Smørekspportforeningen, hvortil Solrød Mejeri var knyttet, var bedraget for ca. 16 Millioner Kroner. Sparekassens Tillidsmænd, hvoraf der var adskillige i Havdrup og Solrød, maatte alle af med de 2000 Kr., som de havde kautioneret for.

Bondestandens Sparekasse blev genrejst igen af de sjællandske Bønder uden Støtte fra Staten i Modsætning til de københavnske Banker, Laane- og Diskontobanken og Landmandsbanken, der modtog stor Støtte fra Staten for at reddes. Denne Sidebemærkning for at tilbagevise den Haan og Foragt, der slyngedes ud over den sjællandske Bondestand fra København. „Den sjællandske Dosmerstands Sparekasse“ saa jeg den benævnt i et Vindue i København, en Gang jeg gik forbi. Vel var der maaske nok udvist Uforstand fra Bøndernes Side i denne Sag, men skal dette Spørgsmaal gøres op, bliver der adskillige andre, der maa staa for Skud.

KILDEANGIVELSER.

Roskildebispens Jordebog ca. 1370.

Ole Hansen: Optegnelser.

K. Hansen: Landbrugshistorie.

Rigsarkivet: Jordebøgerne.

Baadsmænds Skattemanta! af Roskildegård.

Kancelliets Brevbøger.

Raadhusarkivet: Fæstebreve.

A. Lindvald: Bistrup, Byens Gods 1661—1931.

Trap: Danmark.

Cand. jur. A. P. Andersen: Kroniker fra Dagblade i Roskilde.

Landsarkivet: Kirkebøger.

Bistrup Birks Tingbøger.

LIDT KOMMUNALHISTORIE.

FATTIGKOMMISSIONEN.

Før omkring Aaret 1800 har der paa Landet ikke været nogen Kommunaldannelse i Nutidens Forstand og følgelig heller ikke for Havdrup-Skensved Pastorater.

Ved kongelig Resolution af 28. Maj 1802 blev der foreskrevet Regler for Fattigvæsenets Styrelse paa Sjælland, og i den Anledning oprettedes den første Fattigkommission for Havdrup-Kirke Skensved.

Under 10. Juni 1803 blev det bekendtgjort, at samme Reglement skulde gælde for hele Kongeriget. Her lægges egentlig Grundlaget til Kommunedannelsen, idet Landet deltes i Fattigdistrikter paa Grundlag af Kirkernes Menigheder. I hvert Distrikt oprettedes en Fattigkommission, der bestod af Sognepræsten, Politimesteren, en af de større Lodsejere og 2—3 af de bedste Gaardmænd.

I Henhold til Loven deles de trængende i 3 Grupper. Til første Gruppe hører de gamle og syge, der forsynes med Fødevarer, Penge, nødvendige Klæder, Husly og Varme samt Pleje i Sygdomstilfælde.

Til anden Klasse hører hjemløse Børn; de „indbringes i et eller andet Hus til Opfostring og Opdragelse paa Distriktets Regning“.

Til tredje Klasse hører de Mennesker, der ikke ved deres Arbejde kan tjene nok til deres Underhold. De understøttes gerne med Fødevarer og helst ikke med Penge.

Midlerne til de trængendes Forsørgelse fremkommer paa forskellig Maade: Bidrag i Fødevarer, Penge paalagt Præsten og de større Gaardmænd og Indtægten af de fattiges Tavle, d. v. s. Indsamling i Kirkerne; desuden skal Indtægten ved Salg af fattiges Efterladenskaber ogsaa indgaa i Kassen.

Kommissionens Medlemmer skal samles fire Gange om Aaret. Mødet bekendtgøres fra Prædikestolen, og Præsten indkalder til-

lige alle de fattige og trængende, som har noget at begære eller anmelde. Alt, hvad der behandles og beslattes, skal indføres i en dertil anskaffet Protokol.

I Havdrup-Solrød Sogneraads Arkiv findes en skindindbunden Bog, der i Guldtryk bærer følgende Indskrift: Fattigvæsenets Protokol for Havdrup og Skensved Sognedistrikt.

I Henhold til denne ses, at det første Møde har været afholdt den 5. December 1802 i Havdrup Præstegaard. Her lagdes Overslag for Aaret 1803, og Resultatet blev følgende: 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 2 Tdr. Malt og i Penge 6 Rigsdaler.

Den første Formand for Fattigkommissionen i Havdrup-Skensved var Sognepræst Hans Adolph Kynde, de tre bedste Gaardmænd var Thomas Jensen, Lars Nielsen og Peder Madsen, der alle tre selv har underskrevet Forhandlingsprotokollen.

Et Regnskab for 1804 giver et Billede af Udgifterne for et særdeles billigt Aar. Beholdningen fra forrige Aar var $23\frac{3}{4}$ Skp. Rug, $2\frac{3}{4}$ Skp. Byg, $1\frac{7}{8}$ Skp. Malt og i Penge 17 Rdl. $44\frac{3}{4}$ Mk. Hele Regnskabet balancerede med 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 1 Td. Malt og i Penge 43 Rdl. $47\frac{3}{4}$ Mk. Af Indtægten findes Tavlepenge opført med 9 Rdl. $25\frac{1}{2}$ Mk., hvilket jo var en ret stor Del af Indtægterne i Penge. Salg af fattiges Efterladenskaber havde givet 4 Rdl. 76 Mk.

Der var i det Aar kun to trængende af første Klasse, der tilsammen havde faaet 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 1 Td. Malt og 18 Rdl. Beholdning til næste Aar blev da 25 Rdl. $47\frac{3}{4}$ Mk. Man kan ogsaa af Protokollen se, at det var en særdeles tilfreds Fattigkommission, der sluttede Aarets Regnskab med saa fint et Resultat.

Overslag og Regnskab er af Sognepræst Kynde ført med megen Omhu og Akkuratesse, og Provst Rachlou, Snoldelev, der havde til Opgave at føre Tilsyn, slutter da ogsaa hver Paategning med at anføre:

„Regnskab og Protokol er ført i fin, tilbørlig Orden“.

I 1809 døde Sognepræst Kynde, og i Mødet den 12. Juni samme Aar har Sognepræst Gammerød for Jersie og Solrød været konstitueret som Formand, indtil Sognepræst Johan Boserup, Havdrup-Skensved, tiltraadte Embedet. Han var Formand for Fattigkommissionen fra 1809—11 og afløstes af Henrik Salomon Schreiber, der fungerede til 1832.

Den første Fattigkommission for Havdrup-Solrød bestod af Paster Schreiber, Lars Nielsen, Peder Madsen, Jørgen Larsen, Ole Hansen og Peder Larsen. Deres første Møde var den 21. December 1816, og alle de sidstnævnte Mænds Navne er ifølge Protokollen

skrevet „med paaholden Pen“, idet det ses, at det er Sognepræsten, der har skrevet alle Navnene.

Indtil 1831 har Fattigforsørgelsen ikke kostet meget, idet der hvert Aar kun har været 4 eller fem Personer under Forsorg; men i Henhold til Skrivelse fra Sjællands Stiftamt af 25. Oktober 1831 meddeles, at man i Anledning af den Sygdom, der i en Del af Sommeren og Efteraaret er forefaldet blandt Landalmuen paa Sjælland, har paalagt Kommissionen at komme i dette omtalte Tilfælde nærværende fattige Husmænd og Indsiddere til Hjælp med styrkende Næringsmidler, hvortil der i fornødent Fald ved nærmere Forestilling kan faas Understøttelse fra Amtet, naar man maatte finde saadant fornødent.

Sygdommen maa ogsaa have været udbredt i Havdrup-Solrød; thi i Aaret 1832 er der ydet Understøttelse til mindst 13 Personer, alle lidende af langvarige Sygdomme.

Paa samme Tid rasede der i flere europæiske Lande den frygtelige Kolera, og i Danmark blev der truffet Foranstaltninger mod denne Pest. Ogsaa i Havdrup-Solrød nedsattes i Henhold til Forordningen en Sundhedskommission paa et Møde i Havdrup Skole den 11. Juli 1831.

Kommissionen, der kom til at bestaa af Sognefogderne Morten Pedersen af Havdrup og Peder Larsen, Solrød, samt Gaardmand Søren Andersen og Lærer Nielsen samt Gaardmand Anders Mortensen, Havdrup, skulde træffe de fornødne Forberedelser til at bekæmpe den frygtelige Pest, hvis den skulde komme til Sognene.

Til Hospital eller Sygehus for eventuelle Kolerapatienter blev udset for Havdrup Sognefoged Morten Pedersens Udflyttergaard og for Solrød Jørgen Larsens Gaard paa Solrød Nordmark, begge beliggende $\frac{1}{8}$ Mil fra nærmeste Bebyggelse. Der blev desuden udtaget 32 Personer — alle Husmænd — til Ligbærere og Graverkarle, og et lignende Antal Husmandskoner blev udtaget til at pleje de syge. Til „Kolerelig“ blev udset en Plads for Havdrups Vedkommende paa Sognefogdens Lod ved Ulvemosen og for Solrøds Vedkommende det nordøstlige Hjørne af Jørgen Larsens Mark.

Et Oplag af Medicin, f. Eks. Kamfer-, Hofmands- og Rabarberdraaber, samt Hylde- og Kamillablomster skulde være samlet et bestemt Sted i Sognene. Gennem alle Forhandlinger sporedes Frygt for Pesten, og man kan se, at den første Sundhedskommission i Havdrup-Solrød har gjort et stort Arbejde for paa den mest effektive Maade at kunne imødegaa den frygtelige Sygdom, hvis den skulde holde sit Indtog.

I 1832 blev Pastor Hans Peter Storm Formand for Fattigkom-

missionen, og af den gamle Forhandlingsprotokol fremgaar det, at Pastor Storm gennem lange Skrivelser til andre Fattigkommissioner søger at læsse Udgifterne over paa andre Sogne, hvis det var muligt.

De til Havdrup-Solrød Sogne hørende forsørgelsesberettigede blev dog efter den Tids Forhold godt behandlet og tildelt baade flere og bedre Beklædningsgenstande end tidligere.

Allerede 1839 afløstes Pastor Storm af Sognepræst Friis, der i en lang Aarrække kom til at spille en stor Rolle i det offentlige Liv i Havdrup -Solrød.

Det første Møde i Fattigkommissionen holdt Pastor Friis Torsdag den 23. Januar 1840 for at lægge Budget for det indeværende Aar. Fra dette Møde anføres: Paa Grund af Fattigkassens ringe Beholdning, og da flere trængende har meldt sig til Understøttelse end hidtil, hvoraf de fleste maatte anses for værdige, blev Afgiften 1840 sat op til 3 Mk. pr. Td. Hartkorn.

Samme Aar den 13. Maj havde Fattigkommissionen Møde, hvor til samtlige Beboere var indbudt efter Tillysning fra Prædikestolen. Anledningen var det overhaandtagende Betleri af fremmede Omløbere, og Opgaven var ved fælles Overlæg at udfinde Midler og vedtage indbyrdes Regler til om muligt at hæmme Betleriet. Der blev bl. a. bestemt, at ingen maatte give Almisse, at der skulde indsættes Fattigfogder, der skulde bringe hver fremmed Tigger til nærmeste Sognefoged, og at Beboerne skulde gaa Vagt om Natten efter Omgang og anholde enhver mistænkelig fremmed Person. Her har vi egentlig — 100 Aar før — det under Besættelsen oprettede kommunale Vagtværn. Ja, Historien gentager sig stadig ogsaa inden for det kommunale. Blot var det dengang ikke frivilligt, det var Pligtarbejde, og Undladelse af at give Møde kunde medføre Bøder, der for Gaardmænd kunde stige til 15—20 Rdl. og for andre 5—10 Rdl. Disse Mulkter tilfaldt Fattigkassen. Blev de ikke betalt, skulde de afsones. Disse skrappe Midler mod Betlerne har sandsynligvis virket tilfredsstillende; thi Protokollen omtaler ikke Betleriet mere udover en Beretning fra 11. Marts 1842 om en omvandrende Betlerske, der kom fra Solrød bærende paa et dødt Drengbarn paa ca. 2 Aar. Hun meldte sig til Sognefoged Lars Pedersen og forlangte Barnet begravet, sigende, at det i længere Tid havde været sygt og nu var død paa Rejsen fra Snoldelev til Solrød. Moderen afgav Forklaring, hvoraf det fremgik, at hun var forsørgelsesberettiget i Skibby. Pigen forsvandt samme Dag, hun var ankommet til Solrød, og Barnet blev begravet paa Solrød Kirkegaard. Udgifterne blev refunderet af Skibby Fattigkasse.

SOGNEFORSTANDERSKABET.

Den 11. Januar 1842 var Fattigkommissionen forsamlet i Havdrup Præstegaard. Ved dette Møde ophørte den med sin Funktion, der ifølge Anordning af 13. August 1841 skulde overgaa til Sogneforstanderskabet. I Henhold til denne Lov skulde den første Valgkommission udnævnes af Amtet, og ifølge den i herværende Arkiv opbevarede Valgprotokol bestod denne af Gaardmændene Anders Mortensen, Lars Nielsen og Søren Andersen.

Valghandlingen fandt Sted den 24. November 1841 i Havdrup Skole. Sogneforstanderskabet skulde vælges af „Sognets bedste Mænd“, d. v. s. Gaardmændene. Præsten var født Medlem. Fra Havdrup var der kun 14 Vælgere, og deraf var der fem, der ikke mødte, og fra Solrød var der 17 Vælgere. Der var ikke hemmelig Afstemning, men man meddelte Valgkommissionen, hvem man vilde stemme paa.

Det første Sogneforstanderskab for Havdrup og Solrød blev:

Gaardmand Søren Andersen, Solrød, med 26 Stemmer.
Gaardmand Anders Mortensen, Havdrup, med 25 Stemmer.
Sognefoged Lars Pedersen, Solrød, med 21 Stemmer.
Gaardmand Hans Jensen, Havdrup, med 21 Stemmer.
Gaardmand Niels Nielsen, Havdrup, med 20 Stemmer.
Gaardmand Ole Sørensen, Solrød, med 18 Stemmer.
og Pastor Friis, der valgtes til Formand.

Hvert tredie Aar skulde der være Valg af Halvdelen af Sogneforstanderskabets Medlemmer. Der holdtes kun ordinært Møde en Gang i Kvartalet, da der i Reglen ikke var mange Sager til Behandling. I enkelte Møder behandlede dog Ting, der havde særlig Interesse, og disse skal anføres her i Henhold til Forhandlingsprotokollen.

I Mødet den 4. April 1842 blev i Sogneforstanderskabet gjort opmærksom paa et tiltagende Antal fattige i Sognet. Mange af dem havde før levet i Velstand, men ved uordentlig Levned og ved Udstykning og Salg af Ejendom kom de nu Sognet til Byrde. Det vedtoges, at der skulde gøres alt, hvad der stod i Sogneforstanderskabets Magt for at forhindre dette i Fremtiden.

I de paafølgende Aar ses ogsaa, at der paa Møderne ofte er tilkaldt Jordbrugere, der ikke har passet deres Ejendom, hvorfor Forstanderskabet undertiden har bortforpagtet eller solgt den, naar vedkommende skulde have Hjælp af Fattigvæsenet.

Efter det Antal Klager, indsendt til Amtet fra Personer, der søgte Understøttelse, ser det ud til, at Sogneforstanderskabet med fast Haand har prøvet at bekæmpe den tilsyneladende Ligegyldighed, der foraarsagede, at mange flere end før henvendte sig om Hjælp. Trods dette viser Fattigvæsenets Regnskab fra disse Aar dog en stor Stigning baade til Understøttelse, Læge og Begravelse. Aaret 1846 har været særlig slemt; thi trods en ekstra Ligning, der gav 31 Rdl., sluttede Aaret med et Underskud paa 46 Rdl. Følgen deraf blev, at Fattigvæsenets Budget for det kommende Aar maatte forhøjes meget, nemlig fra 295 Rdl. til 393 Rdl. for 1847. Det var efter den Tids Forhold en meget stor Forhøjelse af Udskrivningen, men saa lykkedes det ogsaa at faa Balance igen.

Fra et Møde den 3. December 1855 skal anføres, at der blev „liciteret“ tre Børn ud til de lavestbydende. For et Pigebarn paa 10 Aar betaltes 17 Rdl., for et Pigebarn paa 3½ Aar 28 Rdl. og for et Drengbarn paa 6 Maaneder 60 Rdl. om Aaret i Plejeløn. Alle tre Børn var fra én Familie, der erklærede, at de ikke selv kunde forsørge deres Børn.

Omkring Aaret 1854 var Sædpriserne usædvanlig høje; en Tønde Rug blev ansat til en Værdi af 10 Rdl., og det var derfor vanskeligt at faa det fornødne Brød. I den Anledning foreslog Pastor Friis i Mødet den 6. Februar 1854 at opfordre Sognebeboerne til et frivilligt Sømmeskud af Rug for derved at komme de trængende til Hjælp. Der indkom i Havdrup 3 Tdr. og 6 Skp. og i Solrød 6 Tdr. Rug. Møller Bruun i Solrød paatog sig at male Kornet og bage det til Brød. Der blev ialt 156 Stk., hvoraf de fleste blev uddelt til trængende i Havdrup, idet kun 36 Stk. gik til Solrød. Det højeste Antal Brød til én Familie var 24 Stk. Paa denne Maade blev den største Nød afhjulpet ved frivillige Bidrag, men alligevel var der i disse Aar en stærk Forøgelse af det Antal Personer, der meldte sig til Forsørgelse, især fra Havdrup, hvor Fatigdommen har været særlig udbredt.

Disse daarlige Forhold skabte haarde og genstridige Sind hos en Del af Beboerne, og dette gav sig Udslag i en Klage over Sognefoged Niels Nielsen, der tillige var Medlem af Sogneforstanderskabet. Man forlangte, at Niels Nielsen skulde fratræde baade som Sognefoged og som Medlem af Sogneforstanderskabet. Klagen blev behandlet i Mødet den 31. Oktober 1853; den blev enstemmigt afvist, da man mente, at Niels Nielsen varetog begge Poster med „Duelighed og Nidkærhed“. Da der ikke kunde blive Ro om Sagen, idet der stadig indkom Klager, sendtes Sagen til Amtet, der gav Sogneforstanderskabet Medhold i Afgørelsen. At Sognefoged Niels

Nielsen varetog sin Gerning med Nidkærhed kan ikke benægtes, da han engang pryglede en af sine „Kunder“ saa grundigt, at han maatte betale en Bøde derfor paa 6 Rdl.

Den overvejende Del af Forhandlingerne paa Møderne angik næsten altid Forsørgelsessager, men dog ogsaa enkelte Spørgsmaal angaaende Vejvæsenet og Brandvæsenet blev behandlet. F. Eks. kan anføres, at der forelaa en Klage over Vejen fra Havdrup til Karlslunde, der var saa smal, at to Vogne ikke kunde køre forbi hinanden. Det blev da besluttet at udvide Vejen.

Med Hensyn til Brandvæsenet var der stor Opstandelse angaaende et Krav fra Brandinspektøren i Roskilde om en Bysprøjte i Solrød. Den vilde koste 245 Rdl., og det var Mening, at Beboerne selv skulde betale den ved „frivilligt Sammenskud“, men efter et Møde besluttedes, at man ikke vilde betale noget til Sprøjten.

I 1855 blev der foretaget forskellige Ændringer i Landkommunalloven af 1841. Sognepræsten var i Henhold til denne Forordning ikke længere „født“ Medlem af Sogneforstanderskabet, men kunde vælges som enhver anden, der var valgbar. Ved det første almindelige Valg den 9. November 1855 blev Pastor Friis ogsaa valgt og fortsatte som Formand. Gaardbestyrer P. Mortensen, Havdrup By, indvalgte ogsaa i Sogneforstanderskabet, men han erklærede, at han ikke vilde modtage Valg; thi han var i tjenende Forhold til sin Moder og derfor ikke valgbar. Amtsraadet godkendte denne Paastand, og i hans Sted valgtes ved Lodtrækning Sadelmager Lundberg, Havdrup.

Forskellige andre Lovændringer har i Henhold til Forhandlingsprotokollen givet forøget Arbejde, f. Eks. Loven af 8. Marts 1856 angaaende Skolevæsenet. Her træffes Bestemmelse om Forhøjelse af Lærernes Løn, Skolebygningernes Udseende og Indførelse af Skolepenge.

Omkring 1857 var der Ansøgning fremme om at anlægge en Kro i Havdrup Kirkeby. Gaardbestyrer P. Mortensens Ansøgning til Kongen om Krohold med Brændevinssalg paa en ham tilhørende Gaardsplads ved Landevejen var til Erklæring i Mødet den 15. Januar 1857. Ansøgningen blev ikke anbefalet ud fra den Betragtning, at en saadan Kro vilde bidrage til Svir og Drik og foranledige nye Fristelser for de mange skrøbelige, der var let at lokke.

I 1859 indgav P. Mortensen igen en lignende Ansøgning, og den blev denne Gang anbefalet som billig og rigtig, men der blev alligevel ingen Kro i Havdrup; thi Bevillingsmyndighederne gik imod.

Dette Spørgsmaal og flere andre ser ud til at have fremkaldt Gnidninger mellem Beboerne og Sogneforstanderskabet. I Mødet den 1. Februar 1858 var mødt et stort Antal af Sognets Skatteydere, dels for at klage over Ligningen til Fattig- og Skolevæsenet og dels over en tildelt Understøttelse til en enkelt Familie. Kravet lød blandt andet paa mere Skat paa Formue og Lejlighed og mindre Beløb til omhandlede Familie. En Del af Beboerne krævede ogsaa, at hvis en Familie fik Fattighjælp, lidt eller meget, skulde alle deres Ejendele straks tilskrives Kommunen og afleveres ved Død. De to første Krav blev imødekommet af det samlede Sogneforstanderskab. Pastor Friis gik derimod stærkt imod Kravet om de fattiges Ejendele, men han fik ingen Tilslutning fra de øvrige Medlemmer.

I forskellige andre Sager ses, at Formanden tit staar ene mod de andre Medlemmer, bl. a. i Spørgsmaalet om P. Mortensens Valgbarhed ved Valget 1858. Pastor Friis mente ikke, at der var sket Forandring i P. Mortensens Stilling siden Valget 1855, da han modsatte sig Valg; de øvrige Medlemmer var af en anden Mening, og Resultatet blev, at Pastor Friis trak sig ud af Sogneforstanderskabet i 1858, og P. Mortensen blev valgt og afløste ham som Formand. P. Mortensen, der var Formand fra 1858—68, var altsaa den første Bonde, der beklædte Formandsposten i Sogneforstanderskabet i Havdrup-Solrød.

Efter den Tid at regne var P. Mortensen en meget oplyst Mand, der paa en udmærket Maade forstod at lede Forhandlingerne og nedskrive trufne Beslutninger i Protokollen.

Udførlige Ligningsplaner fra den Tid viser, at Skatten paa Formue og Lejlighed fandtes ved at inddele Beboerne i 10 Klasser. I første Klasse var Sognepræsten og de største Gaardmænd; de ansattes til hver at betale 1 Rdl. og 4 Mk. aarlig. I tiende Klasse var de fattigste Husmænd og Indsiddere; de betalte hver 4 Skilling aarlig.

Ogsaa Sager om Vandløb behandledes i Sogneforstanderskabets Møder. Saaledes omtaler Protokollen fra et Møde den 9. December 1859 Begæring fra Gaardejer A. Goth, Ørnesæde, om at faa Havdrup-Solrød Bæk under offentligt Tilsyn. Ansøgningen blev dog afvist.

Ved samme Tid fik Kommunen Ordre til at organisere et Brandvæsen; der blev da foretaget Inddeling i Distrikter og udnævnt Sprøjteførere. Til Sprøjten blev der ydet et bestemt paalagt Bidrag, men der synes at have været megen Uvilje mod at betale; thi Gang paa Gang foreligger der Ansøgning om Fritagelse der-

for. Der var paa det Tidspunkt kun én Sprøjte, der skiftevis hvert halve Aar blev flyttet fra Havdrup til Solrød og omvendt.

Forsørgelses- og Skolesager hørte til de mest omdebatterede Sager paa Møderne, og særlig med Hensyn til Fattigunderstøttelsen herskede der ret tit Uenighed, og ikke sjældent foretoges der Afstemninger desangaaende. Efter alt at dømme har Formanden, P. Mortensen, været en ret selvstændig Mand, der styrede Sognets

Peder Mortensen.

Sager med Fasthed og Myndighed. I For-
ening med Sognepræsten foretog Sogne-
forstanderskabet Indstilling til Skolelæ-
rerembedet i Havdrup. Der var seks An-
søgere, og indstillet blev A. Bielefeldt,
Chr. Petersen og Kofoed. Førstnævnte
fik Embedet. Den 17. December 1863 af-
holdtes et ekstraordinært Møde angaaende
Valg af to Mænd, der skulde deltage i
Kong Frederik den Syvendes Bisættelse
den 19. samme Maaned. Valgt blev P.
Mortensen og Gaardmand Jens Nielsen af
Solrød.

Den efterfølgende Krig bragte forøget
Arbejde til de kommunale Myndigheder.

En Del af Sognets Beboere blev indkaldt
til Militærtjeneste, og paa Møderne i disse Maaneder bevilgedes ofte
Understøttelse til mange af de indkaldtes Familier. Desuden ses
der at være indkommet en Del Ansøgninger om Nedsættelse af
den paalignede Krigsskat. Baade Sognepræsten, Skolelæreren og
flere Gaardmænd ansøgte om Nedsættelse, men i de fleste Tilfælde
blev Andragendet nægtet. I Henhold til Protokollen fremgaar det,
at i Aaret 1865 blev en Del af Ulvemosen, der den Gang hørte un-
der Ørsted-Daastrup, lagt ind under Havdrup.

Sogneforstanderskabet stillede dog visse Betingelser for For-
sørgelsen af de fattigunderstøttede, der boede i dette Omraade.
Et Bevis paa, at man ogsaa paa den Tid var meget paapasselig
med Hensyn til at paalægge Kommunen Byrder, der ikke var nød-
vendige.

SOGNERAADET.

I 1867 afløstes Sogneforstanderskabet af Sogneraadet, der holdt
det første konstituerende Møde den 20. Januar 1868. Her valgtes

til Formand med 4 Stemmer Gaardmand Peder Madsen, Solrød. De øvrige Medlemmer var Peder Mortensen, A. Goth, Lars Christoffersen, Peder Nielsen, Hans Andersen og Jens Olsen.

Paa et Møde i 1868 forelaa to Ansøgninger fra Møller Richter og Parcellist Lars Christoffersen om Tilladelse til at anlægge et Gæstgiveri i Nærheden af den Station, der vilde blive oprettet paa Ulvemosen. Ansøgningerne blev begge anbefalet af Sogneraadet, der ikke ønskede at tage Stilling til, hvem af Ansøgerne der skulde have Bevillingen. Senere indkom flere Ansøgninger, bl. a. fra fhv. Gaardejer A. Goth, hvis Andragende blev meget kraftigt anbefalet af Sogneraadet, og man anmodede om, at der maatte blive givet Dispensation fra Afstanden paa den halve Fjerdingsvej, som Havdrup laa for nær ved Køge, for at der kunde gives Bevilling.

Efter kun et Aars Forløb frattraadte P. Madsen som Formand og afløstes af Skolelærer Hans Andersen, Solrød.

I Aaret 1870 blev der foretaget Folketælling. I Havdrup Sogn var der 481 og i Solrød 406 Beboere. I 1823 anføres Folketallet til 240 og 280.

Ved sidste Folketælling i 1945 var der ialt i Kommunen 1867, deraf ca. 1100 i Havdrup Sogn. Tilvæksten er altsaa langt den største for Havdrups Vedkommende grundet paa den store Bebyggelse ved Stationen. Fra 1860 til 1890 var der dog en Tilbagegang i Befolkningsantallet, idet der ved Tællingen i 1880 var 893 og i 1890 kun 889 Beboere i Kommunen.

I Aaret 1872 valgtes til Formand efter to Afstemninger Gaardmand Peter Hansen, Havdrup, med 4 Stemmer, medens Gaardejer Jens Olsen fik 3 Stemmer.

Paa Mødet den 11. Juni 1872 behandledes et Andragende fra Kirkesangeren i Solrød om, at der opsættes en Kakkellovn i Kommunens Kirker, og at Kommunen anskaffer Brændsel dertil, indtil det ved Lov bliver anderledes bestemt. Med 3 Stemmer mod 3 blev Andragendet nægtet. Der blev altsaa i den Omgang ingen Varme i Kirkerne.

Et Budget fra samme Aar, altsaa 75 Aar tilbage i Tiden, viser, at Udgifterne var ansat til 2917 Rdl, deraf til Fattigvæsenet 1138 Rdl., idet der var opført 19 Personer til Forsørgelse. Forskellige Indtægter androg 1041 Rdl., Resten, ca. 1874 Rdl., skulde udskrives med $\frac{2}{3}$ paa fast Ejendom og $\frac{1}{3}$ paa Formue og Lejlighed. Der fandtes dengang ca. 326 Tdr. Hartkorn i Kommunen, og der svarede 4 Rdl. pr. Td.

I Aaret 1873 vedtoges det at opføre et nyt Kommunehus i Havdrup, og i den Anledning optoges et Laan paa 800 Rdl. Huset

skulde være 18 Alen langt og 14 Alen bredt, og der skulde indrettes Bolig til 4 Familier.

For Aaret 1875 valgtes til Formand Forpagter R. Nielsen, Havdrup, men han afløstes allerede 1877 af Gaardmand Anders Sørensens, Solrød, der blev valgt med kun 3 Stemmer. Som det ses skiftes der ret tit Formand i Raadet, og Striden staaer gerne om, hvorvidt det skal være Havdrup eller Solrød, der skal besætte Formandsposten.

Fra Mødet den 2. Juni 1877 foreligger en morsom Klage over Vejen til Jordemoderboligen i Havdrup fra Beboerne dér. De forlanger, at Aamtsraadet skal forbedre Vejen, da denne slides meget af de Folk, der skal hente Jordemoderen. Dette tyder jo paa, at enten maa „Madammen“ være stærkt benyttet paa den Tid, eller at Beboerne paa en snedig Maade vilde være fri for Vedligeholdelsen af denne Vej. Aamtsraadet fik da Sogneraadet (som det nu kaldtes) til at optage Vejen som offentlig Vej med en Bredde af 8 Alen. Samme Aar blev fem andre Veje ogsaa godkendt af Amtet

Niels Larsen.

som offentlige Veje. Nr. 1 Vejen fra Hustrup til Havdrup St., Bredde 10—13 Al. Nr. 2 Vejen fra Salløv til Skensved Mark, Bredde 13 Al. Nr. 3 Vejen til Benzonseje, Bredde 11 Al. Nr. 4 Vejen fra Solrød til Karlstrup Mark, 12 Al. bred, og Nr. 5 Mindre Gade i Solrød, Bredde 9 Al. Alle disse Veje er jo ogsaa offentlige Veje nu, og senere kom flere til, blandt andre Tykmoosevejen og Vejene til Solrød Strand.

For Aaret 1878 blev Morten Pedersen, Havdrup, valgt til Formand, men afløstes allerede i 1879 af Gaardmand Niels Larsen, Solrød, der blev valgt med 3 Stemmer; de øvrige Stemmer var fordelt paa forskellige Kandidater.

Ogsaa Aastedsforretninger havde Sogneraadet dengang at varetage. Saaledes var der i 1879 en Klage over Istandsættelsen af den saakaldte Tværvej i Solrød. Den førte over 18 Udlodder, der ejedes af Solrød Husmænd. Sogneraadet kunde ikke opnaa Forlig mellem Parterne, og der blev afsagt en Kendelse; denne indankedes for Aamtsraadet, der dog i det hele og store stadfæstede den.

Ny Formand fra 1880, nemlig Gaardmand Søren Nielsen, Solrød, men Henrik Pedersen paatog sig at føre Protokollen og lede

Forhandlingerne i Formandens Sted, og dette fortsatte han med i de to Aar, Søren Nielsen var Formand.

Af interessante Sager fra de Aar kan nævnes Henrik Pedersens Forslag i Mødet den 5. Februar 1881 om at støtte den private Skole i Havdrup af Kommunens Midler. Forslaget blev nægtet med 4 Stemmer mod 3. Nægtelsen begrundedes nærmere derved, „at naar man vilde lære noget, var det rigtigst selv at betale det“. I Mødet den 5. August 1882 forelaa en Ansøgning fra flere Beboere om Tilskud til samme private Skole; denne Ansøgning blev ogsaa nægtet.

Efter Søren Nielsen blev Jakob Petersen, Solrød, Formand, men kun for et Aar, idet han allerede i 1883 blev afløst af Gaardbestyrer Peder Jensen, Havdrup, den senere Sognefoged.

I Aaret 1886 rejste en Del Beboere i Havdrup og Solrød Kravet om at faa anlagt en Forbindelsesvej mellem Vej Nr. 2 ved Havdrup St. og Amtsvejen paa Solrød Mark. Andragendet blev den Gang afslaaet, og først langt senere blev denne Vej optaget som offentlig Vej. I Aaret 1887 blev den kendte Lokalhistoriker Ole Hansen, Solrød, Formand. Han kom til at betyde meget for sin Egn, men derom er fortalt andet Steds, saa her skal kun nævnes enkelte kommunale Begivenheder under hans Formandsskab.

I Aaret 1891 fik Sogneraadet gennem Stiftamtet Anmodning om at indsamle Oldenborrer, da de gjorde megen Skade paa Markerne. Sogneraadet skulde modtage de indsamlede Insekter og betale dem med 10 Øre pr. Pund. Samme Aar kom Loven om Alderdomsunderstøttelse, og i Henhold dertil behandledes paa Mødet den 16. Juli indkomne Ansøgninger. 10 Personer tilkendtes Understøttelse; det største Beløb var 140 Kr. og det mindste 30 Kr. aarlig.

I Aaret 1892 valgtes til Formand for Sogneraadet Gaardmand Hans Mortensen, Solrød, ogsaa en af den Tids mest kendte og dygtigste Mænd i Kommunen. Foruden mange andre Tillidshverv var Mortensen Medlem af Provstiudvalget.

I Aaret 1892 lykkedes det endelig Havdrup Friskole at faa et Tilskud paa 180 Kr. aarlig og 1 Kr. for hvert skolepligtigt Barn fra Kommunen, der søgte Friskolen. I Aaret 1894 forhøjedes Tilskudet til 360 Kr.

Delingsforholdet mellem Ligningen paa Hartkorn og Ligningen paa Formue og Lejlighed blev i 1894 forandret fra $\frac{2}{3}$ og $\frac{1}{3}$ til Halvdelen paa hvert; den samme Ligning er ogsaa raadende for Tiden, men i en Aarrække var den $\frac{2}{5}$ paa fast Ejendom og $\frac{3}{5}$ paa Indtægt. En Behandling af et Andragende fra Læreren i Kirke

Skensved om Skolepenge for Elever fra Ulvemosen giver Oplysning om, at der fra Havdrup gik 13 Elever i Kr. Skensved Skole.

I Aaret 1896 blev til Sogneraadetsformand valgt Proprietær Anders Bech, Havdrupgaard. Man var nu gaaet over til Opvarmning af Kirkerne, og i den Anledning paa-lygnedes der for Solrød 3 Øre og for Havdrup 2 Øre pr. Krone paa Formue og Lejlighed.

Anders Bech.

Der blev nu ogsaa ansat en fast Vejmand, der for 30 Kr. om Aaret skulde holde Vejene vedlige i Solrød Sogn. I Havdrup Sogn blev Vejmanden lønnet med 72 Kr. om Aaret. Det var kun smaa Tal, man regnede med i Kommunen for 50 Aar siden; saaledes var i Aaret 1897 alle Udgifter i Kommunens Overslag anslaaet til 8235 Kr.

I Aaret 1900 blev Gaardejer Jens Jensen, Solrød, Formand. Et Andragende samme Aar om Opførelse af en ny Skole blev afslaaet, men

derimod blev Tilskuddet til Privatskolen forhøjet til 500 Kroner.

Allerede i 1902 var Tanken fremme om Anlæg af en Kystbane fra København til Køge, idet Sogneraadet vedtog at holde et kommunalt Møde for at tage Stilling til Garantispørgsmaalet til den paatænkte Bane. I 1910 blev Sogneraadet indbudt til Møde i Køge angaaende denne Sag, men da ingen var interesseret, vedtog man ikke at lade sig repræsentere.

For Aaret 1903 valgtes til Formand for Raadet Jens Christensen, Havdrup St. I Mødet den 11. Maj 1903 forelaa Tilbud om Opførelse af en ny Skole i Havdrup. Bygmester P. Olsen, Snoldelev, fik Arbejdet overdraget for en Sum af 15,100 Kr.

Samme Aar stiftede Skræddermester M. V. Schmidt et Legat paa 1000 Kr., hvis Renter skulde uddeles til værdigt trængende ved Havdrup St. Sogneraadet har siden bestyret dette Legat, og der er hvert Aar til Jul uddelt 40 Kr. efter Formaalet.

Et Andragende om Tilskud til Friskolen for Aaret 1904 blev afslaaet med 3 Stemmer mod 3, vel nok grundet paa, at der var bygget en ny Skole. I Sogneraadsmødet den 28. August 1905 behandlede et Andragende fra Københavns Telefonselskab om Til- ladelse til at færdes paa Sognevejene med Motorvogne og Motor-

cykler. Et saadant Andragende giver det bedste Bevis paa, hvilken Udvikling der er sket i de sidste 40 Aar. Sogneraadet kunde ikke imødekomme et saadant Andragende, da man ikke fandt det forsvarligt, at saadanne Køretøjer skulde befare Vejene.

I 1905 kom Loven om Værgeraad; de første Medlemmer var Sogneraadsformand Jens Christiansen, Bestyrer Poul Andersen, Havdrup, og Parcellist Ole Pedersen, Solrød. Fra 1906 til 1908 var Gaardejer Hans P. Larsen, Solrød, Formand for Sogneraadet.

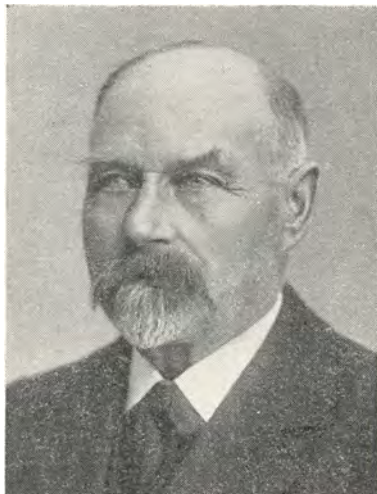
I Mødet den 25. April 1907 meddeltes fra Ramsø-Tune Herred, at der var givet en Apotekerbevilling ved Havdrup St., og i samme Møde vedtog Sogneraadet at gaa med til at garantere for et Laan til Brug ved Opførelse af et Vandværk. I de kommende to Aar var Parcellist Rasmus Hansen, Havdrup St., Sogneraadsformand.

I Mødet den 25. April 1908 forelaa en ret interessant Ansøgning fra en Del Beboere i Havdrup Sogn til Sogneraadet om at foranstalte en Sogneafstemning om muligt Køb af en Eng med Skov ved Solrød Strand

tilhørende Gaardejer Ole Hansen. Dette Andragende viser, at man allerede den Gang var begyndt at interessere sig for Solrød Strand, uden at man dog havde nogen Anelse om, hvilken Udvikling der ad Aare vilde blive derude. Sogneraadet afviste imidlertid Sagen.

Indtil 1909 bestod Havdrup-Solrød Sogneraad af 7 Medlemmer, men i Henhold til den nye Valglov, der traadte i Kraft 1. April 1909, udvidedes Raadet med 2, til 9 Medlemmer. Udviklingen i Stationsbyen var jævnt fremadskridende; dette fremgaar af et Andragende til Sogneraadet om Tilskud til Gadebelysning; det blev dog nægtet. Ligeledes nægtedes et Andragende fra en Direktør i Køge om Tilladelse til at færdes i Automobil paa Kommunens Veje. En Ansøgning fra 1908 om 10 Stk. Granitsten gratis leveret til Christiansborg Slots Genopbygning blev bevilget, saa deraf ses, at ogsaa Havdrup-Solrød Kommune har været med til at lægge Sten til den nuværende Rigsdagsbygning.

I 1910 blev Gaardejer Anders Hansen, Havdrup, Formand for Sogneraadet. I Henhold til Loven om de nyoprettede Hjælpekas-

Jens Christiansen.

ser var der forelagt Forslag om at lade forskellige fattigunderstøttede overgaa til ovennævnte Kasse. Efter Behandling paa et Par Møder vedtoges det at lade nogle Enker overgaa til Understøttelse fra Hjælpekassen; dette var egentlig et Brud paa den gamle Regel, at hvis der blev ydet offentlig Hjælp, saa mistede vedkommende de borgerlige Rettigheder. Et Skridt mod et mere de-

Jens Sørensen.

mokratisk Samfund. Der arbejdedes stadig med Planen om en Kystbane til Køge, og i Mødet den 9. December 1911 vedtog Sogneraadet at garantere et Tilskud tegnet af Grundejere i Solrød, ialt til et Beløb af 24,550 Kr., mod at lade tinglyse Deklaration paa de paagældende Ejendomme.

Naa, omhandlede Bane er jo endnu til Dato ikke blevet til Virkelighed, og alle de for en Aarrække siden førte Forhandlinger faar jo ingen Betydning, selv om Banen ad Aare bliver anlagt.

I 1912 blev Kommunen delt i tre Valgkredse, nemlig Havdrup St., Gl. Havdrup og Solrød Sogn, en Deling,

der jo er gældende til Dato. Til Formand i 1915—16 valgtes Gaardejer Hans Chr. Hansen, Solrød, med 4 Stemmer mod 3. En Række Cirkulærer foraarsaget af Krigen var sendt til Sogneraadet, der maatte foretage forskellige Foranstaltninger. Mærkeligt er det, at saa sent som i 1915 nægtede Sogneraadet stadigvæk Færdsel med Automobiler paa Kommunens Veje.

Fra 1917 til 1921 var Musiker Jens Sørensen, Havdrup, Formand for Sogneraadet. J. R. Sørensen var Medlem fra 1907 til 1937 og har saaledes Rekorden som Sogneraadets medlem i Havdrup-Solrød Kommune.

Verdenskrigen 1914—18 og dens Virkninger i de kommende Aar foraarsagede, at Sogneraadet maatte oprette Huslejenævn, foretage Uddeling af Rationeringskort, gøre Indkøb af Kartofler, Brændsel m. m. til Kommunens Beboere.

I Mødet den 6. August 1919 blev med 6 Stemmer vedtaget at bygge en ny Skole i Havdrup og ansætte to nye Lærerkrafter. Trods forskellige Protester fra en Del Beboere fuldførtes Planen, og Skolebygningen blev færdig 1920 og indviet den 2. November.

For Aaret 1921 valgtes til Sogneraadsformand Muremester K. Kristensen; Havdrup St. Ved Drøftelser med Solrød Strands Grundejerforening om forskellige Spørgsmaal kunde man se, at der var begyndt en stærk Udvikling ved Solrød Strand. I Mødet den 17. Juni 1921 forelaa der Ansøgning om en Sommerrestaurant med Ret til Udskænkning af stærke Drikke. Den blev dog nægtet af Sogneraadet, og først for faa Aar siden blev der givet Spiritusbevilling til Solrød Strand.

Tørvefabrikation i Havdrup Mose under første Verdenskrig.

I Aaret 1922 blev Solrød Strandvej optaget som offentlig Vej, og nogle Aar senere blev ogsaa Mosevejen optaget, saaledes at der nu er to gode Adgangsveje til Stranden.

I Mødet den 4. April 1925 forelaa Ansøgning om Fornyelse af Bevilling til Havdrup Hotel. Et Flertal i Sogneraadet vedtog at lade Sagen afgøre ved Kommuneafstemning, og i Henhold til denne blev Bevillingen nedstemt med 256 Stemmer mod 175, og Hotellet blev da i en Aarrække drevet som Afholdsrestaurant, men ved en senere Afstemning blev der Flertal for Spiritusbevilling til Hotellet. I 1924 blev der i Havdrup-Solrød saavel som i alle Landets Kommuner oprettet et Folkeregister. I 1926 købte Kommunen af

Vallø Stift Matr. Nr. 32 b, beliggende ved Solrød Kirke for en Købesum af 1440 Kr. I 1928 blev Gdr. Poul Larsen, Solrød, Formand for Sogneraadet. Samme Aar blev der foretaget en Regulering og Uddybning af Havdrup-Solrød Bæk. Arbejdet blev udført af Entreprenørfirmaet Nielsen og Storm, Køge, og kostede 11,490 Kroner.

Den stærke Bebyggelse ved Solrød Strand gjorde efterhaanden Kommunens Beboere ængstelige for helt at blive udelukket fra Stranden, og derfor blev der til Sogneraadet sendt en Skrivelse undertegnet af 350 Beboere med Begæring om, at Kommunen købte et Areal ved Stranden til fri Afbenyttelse. Sogneraadet stillede imidlertid Sagen i Bero, da der allerede den Gang var Planer fremme om den nye Vej langs Stranden, og man mente, at Staten for at yde de store Tilskud vilde kræve „Aandehuller“ til Stranden ved den nye Vej.

Poul Larsen.

Allerede Aaret efter den 2. Marts 1931 blev Sagen om Vejen behandlet paa et Møde med Roskilde Amtsråd. Vejlængden i Kommunen er 2,23 km, og efter at alle Refusioner var fra-draget, vilde Kommunens Udgift

blive 5000 Kr. pr. km Vej. Dertil kom saa Kravet om 2000 Kr. pr. km Vej ydet i Tilskud til en offentlig Strandpark. Om dette Tilskud var der ikke Enighed i Sogneraadet, da en Del Medlemmer var af den Mening, at Havdrup-Solrød Kommune ikke var interesseret i at skaffe fri Adgang til Stranden for Beboere fra andre Egne af Landet. Ved Afstemningen blev der dog Flertal for at yde Tilskud, saa Udgiften derved blev 7000 Kr. pr. km Vej eller ialt 15,610 Kr. Beboernes Ønske om et offentligt Areal ved Stranden blev saaledes opfyldt, og paa Grund af Anlæggelsen af Betonvejen, der blev taget i Brug i 1935, steg Grundene i Pris, saa det blev alt ialt en god Forretning for Kommunen.

Fra 1933—46 var Lærer P. Haarsted Formand i Sogneraadet og fra 1935 Medlem af Amtsraadet. I en Aarrække var ogsaa Vognmand Carl Larsen, Havdrup, Medlem af Roskilde Amtsråd. I Henhold til den nye Kommunallov adskiltes Formands- og Kassererposten. Kasserer blev Karetmager L. P. Thomsen, Havdrup St.

Udviklingen ved Stranden var stadig stigende, og for at holde Kontrol med Opførelsen af Boliger og Anlæg af Veje blev der i Mødet den 26. Juni 1933 drøftet Indførelse af en Byggevedtægt for Strandomraadet indtil 500 m Vest for Betonvejen. Denne Byggevedtægt blev efter mange Forhandlinger med Politimesteren og Grundejerne vedtaget. Paa Sogneraadets Initiativ oprettedes i 1933 en Sygeplejeforening for Kommunen i Henhold til Socialloven. Som Sygeplejerske antoges Frk. Jenny Mortensen.

I en Aarrække var Arbejdsløsheden særlig stor i Havdrup-Solrød Kommune; af den Grund bevilgede Sogneraadet Tilskud til Solrød Strands Vandværk, imod at Arbejdet blev udført af Kommunens Arbejdere. Ved Vandværkets Anlæggelse blev der ligeledes en effektiv Ordning af Brandvæsenet ved Solrød Strand. Indtil 1933 havde Kommunen kun faaet Ejendomsskat. af Strandbeboerne, men nu rejste man Spørgsmaalet om personlig Skat for de Landliggere, som havde over tre Maaneders Ophold om Sommeren dér. Efter en Forhandling med Opholdskommunerne fik Havdrup-Solrød nu ogsaa Del af den personlige Skat i Henhold til Skatteloven. Hvert Aar er der siden tilfaldet Kommunen adskillige Tusinde Kroner i den saakaldte „Landliggerskat“, der ikke paa nogen Maade personlig berører Skatteyderne, men refunderes af Opholdskommunerne.

Ved et Møde den 17. Juni 1936 enedes Beboerne i Gl. Havdrup om Kloakering af Byen. Kommunen ydede et Tilskud paa 25 pCt., medens Resten fordeltes paa Ejendommene.

I Henhold til Lov af 1937 om Deling af Aktieselskabsskatten rejstes Kravet overfor Haslev Kommune om en Del af Skatten for A/S Sydøstsjælland's Elektricitetsværk. Haslev afviste Spørgsmaalet, der blev indsendt til Ministeriet til Udtalelse, og Ministeriet mente, at Havdrup-Solrød havde Krav paa en Del af Skatten, men da Haslev Kommune stadig nægtede, blev Sagen prøvet ved Domstolene. Ved Østre Landsret blev Haslev Kommune dømt til at betale herværende Kommune den tilkommende Del af Aktieselskabsskatten for Elektricitetsværket. Sagen blev appelleret til Højeste-

P. Haarsted.

ret, og den 15. Januar 1941 blev den endelig afgjort. Højesteret stadfæstede Landsrettens Dom, og Havdrup-Solrød Kommune fik omhandlede Skat med tilbagevirkende Kraft fra 1937, ialt omtrent 6000 Kroner.

I 1941 blev der i Havdrup Kirkeby lavet et Anlæg, og den i 1920 rejste Genforeningssten, der skulde flyttes paa Grund af Udvidelse af Amtsvejen, fik en smuk Plads i Anlægget.

V. Eghave.

Efter mange Forhandlinger og flere kommunale Møder blev der i 1942 i H. t. den nye Skolelov vedtaget en Udvidelse af Havdrup Skole og Opførelse af en ny Skole i Solrød; men desværre standsede Krigen med dens Forordninger videre Udførelse af de godkendte Planer. Der blev anlagt en Sportsplads ved Havdrup Skole, og i Solrød blev der ogsaa anlagt en Sportsplads for Ungdommen og Skolebørnene. De fem Krigsaar gav forøget Arbejde i den kommunale Administration, og 1. April 1943 oprettedes fast Kommunekontor i lejede Lokaler i Cyklehandler Peder-sens Ejendom, Havdrup St. Mangesaarig Kasserer for Sogneraadet, Ka-

retmager L. P. Thomsen, ansattes som fast Kommunesekretær. Paa Grund af den store Bolignød nedsattes i Henhold til Loven et Bolignævn til at behandle alle Sager angaaende Udlejning af Lejligheder.

For Aaret 1946 blev Skotøjsarbejder Valdemar Eghave, Havdrup, Formand for Sogneraadet og Maalerkontrollør A. C. Pedersen Formand for det sociale Udvalg. Udviklingen ved Stranden tog stadig til og foraarsagede Drøftelse af mange forskellige Sager, blandt andet Forslag om en ny Byggevedtægt. Grundskylden af Solrød Strand var i 1946: 2,720,500 Kr. eller næsten lige saa meget som hele den øvrige Del af Kommunen; dette foraarsager jo, at den samlede Ejendomsskyld for Havdrup-Solrød ligger meget højt, nemlig 12,120,750 Kr. Da en Del af Tilskuddet til den mellemkommunale Refusion udregnes efter Ejendomsskylden, bliver Havdrup-Solrøds Tilsvær til denne jo ret stor, men til Gengæld er jo Promillen, hvorefter Ejendomsskatten beregnes, lav i Forhold til andre Kommuner, der undertiden ligger oppe paa det dobbelte..

Promillen paa Grundskyld har i en Aarrække ligget mellem 12 og 15 og paa Bygningsskyld $\frac{3}{4}$ heraf.

Sammenlignet med Tallene for halvtreds Aar siden eller længere tilbage er det jo store Summer, der nu regnes med i Kommunens Husholdning. Indtægterne har dog nogenlunde staaet i Forhold til Udgifterne, saaledes at Ligningsprocenten ikke har været stadig stigende, men i nogle Aar endda faldende.

Omkring de for Landbruget daarlige Aar først i Trediverne var Ligningsprocenten i Havdrup-Solrød 5,6 pCt., og nu i Aaret 1946 er den helt nede paa 3,2 pCt. Budgettet for samme Aar balancerer med 287,820 Kr., og i Skatter blev der paalignet 189,820 Kr. Naar Ligningsprocenten kunde holdes saa langt nede, skyldes det jo de under Krigen ret gode Indtægter. Kommunen søgte ogsaa af den Grund at konsolidere sig, saa der var noget at staa imod med, hvis der kom daarlige Tider. Kassebeholdningen var saaledes ved Udgangen af Aaret 1946—47 ca. 200,000 Kroner.

Som mangeaarig Medarbejder i Kommunens Tjeneste vil jeg slutte denne lille Beskrivelse af Udviklingen i Havdrup-Solrød med Ønsket om, at de Kvinder og Mænd, der skal styre vort lille Samfund her, maa faa Held til at føre Kommunen støt og solidt gennem kommende Aar — saavel de lyse som de mørke — til Gavn og Glæde for Havdrup-Solrød Kommunes Beboere og for vort Land i sin Helhed.

KILDER.

Havdrup-Solrød Kommunes Sognearkiv.

SOGNEFOGEDER I HAVDRUP FRA 1807.

Gmd. Peter Madsen fra 1807—22, Matr. Nr. 7, nuv. „Klockesminde“.

Gmd. Morten Pedersen, 1822—54, Matr. Nr. 7, nuv. „Klockesminde“.

Gmd. Niels Nielsen 1854—55, Matr. Nr. 10, nuv. „Højstrup“.

Gmd. Hans Jensen 1855—56 (flyttet), Matr. Nr. 8, nuv. „Ørnesæde“.

Gmd. Lars Hansen 1856—1869, Matr. Nr. 10 e, nuv. „Solbakkegaard“.

Gmd. Peder Mortensen, 1869—81, Matr. Nr. 3, nuv. „Farelund“.

Gmd. Peder Jensen 1881—1908, Matr. Nr. 10 e, nuv. „Solbakkegaard“.

Parc. Jens Christiansen 1908—28, Matr. Nr. 33—37, „Fædres Eje“.

Manufakturhandler O. P. Bentzen 1928— ,Matr. Nr. 16 Havdrup Ulvemose.

FAGORGANISATIONERNE FOR HAVDRUP OG OMEGN.

Dansk Arbejdsmandsforbund — Havdrup Afdelingen blev stiftet den 1. Januar 1918. Arbejdsmand Chr. Hansen havde ved en Samtale med Formanden for Soc.-dem. Forening, Parcellist Viggo Jensen, faaet denne til at indkalde til et Møde paa Havdrup Hotel angaaende Oprettelse af en Fagforening under D. A. F. Ved denne stiftende Generalforsamling var der 11 Medlemmer. Den første Formand var Ølkusk Hans Poulsen, og Afdelingens Omraade var Havdrup, Gadstrup, Ørsted, Karlslunde, Karstrup, Kr. Skensved, Ll. Skensved, Jersie, Solrød, Snoldelev og Hastrup. Afdelingen havde i mange Aar Aug. Rasmussen, Havdrup St., som Kontrolbestyrer. For Tiden er Kontrolstedet i Jersie hos Hans Chr. Andersen. Saa godt som alle Medlemmerne i Havdrup staar imidlertid i Ørsted Afd., mens Medlemmerne i Solrød, Jersie og Kr. Skensved staar i Havdrup Afd., der har haft følgende Formænd: Hans Poulsen, Vilh. Christiansen, Herman Egerup og Peder Hansen, Havdrup, Jens Chr. Jørgensen, Solrød, Peder Pedersen, Ll. Skensved, Karl Jacobsen, Karlslunde, og nuværende Formand er Peder Christensen, Jersie Strand.

I den første Tid var Formanden baade Kasserer og Kontrolbestyrer, senere blev det delt. Den første Kasserer var Anders Eriksen, Ladager, og nuværende Kasserer er Hans Chr. Andersen, Jersie.

LANDARBEJDERFORBUNDET ØRSTED AFD.

blev stiftet den 9. September 1915. Hans Hansen, Ørsted, var her baade Formand, Kasserer og Kontrolbestyrer. Der var Medlemmer i alle Omegnens Kommuner, og det var et stort Arbejde dengang, da Bestyrelsen skulde gaa til alle Medlemmerne og kræve Kontingentet op.

1934 blev Landarbejderforbundet slaaet sammen med Dansk Arbejdsmandsforbund og har i en Aarrække haft Sæde i Havdrup. Det er Meningen, at Navnet skal ændres til „Havdrup og Ørsted Afd.“. Nuværende Formand er Oluf Andersen. Ejner Gjelstrup er Kasserer, begge med Bopæl i Havdrup.

TRÆINDUSTRIARBEJDERFORBUNDET.

Havdrup Afdelingen blev stiftet den 27. Maj 1920. Træarbejder Hans Rocatis valgtes som den første Formand for Afdelingen og fungerede som saadan i en Aarrække.

Ole Hansen valgtes til Kasserer og bestred dette Hverv i ca. 18 Aar. Nuværende Formand er Harald Petersen med Sv. Aage Nielsen som Kasserer.

DANSK SKOTØJSARBEJDERFORBUND

Havdrup Afdeling blev stiftet den 1. Juni 1919.

Arbejderne paa Fabrikken „Hedebo“ havde i Vinteren 1918—19 henvendt sig til Fabrikant Poul D. Jensen samt Forretningsfører N. J. Larsen angaaende Oprettelse af en Afdeling under Dansk Skotøjsarbejderforbund, hvori alle Arbejderne paa „Hedebo“ derefter blev optaget den 10. April 1919 under Roskilde Afdeling.

Samme Aar udskiltes Havdrup som en selvstændig Afdeling i Forbundet. Afdelingen har kun haft fire Formænd, nemlig Damgaard Egholm, Anton Larsen, I. P. Hansen og V. Eghave. Af Kasserere har der gennem Aarene kun været to, nemlig H. P. Hansen, som fungerede i 22½ Aar, og nuværende Kasserer Svend Olsen, Ll. Skensved.

FORENINGER I HAVDRUP.

FOREDRAGSFORENINGEN.

Vore danske Foredragsforeninger er et folkeligt godt Billede af Højskolens Aandsfrihed.

Havdrup Foredragsforening blev paabegyndt af Lærer O. P. Jensen, da han gik ind i Friskolens Arbejde i 1877 i dette Sogn. De i sin Tid virkende Foredragsholdere var bl. a. Forfatteren Fernando Linderberg, København, Højskoleforstander Ernst Trier, Vallekilde, Forstander Anders Svendsen, Tune, og flere Præster. Disse Møder blev holdt i den gamle ottekantede Sal paa Havdrup Kro.

Forhen virkede Præsterne i Kirke, Skole og private Hjem med Bibellæsning, og dette fortsattes i flere Aar efter Foredragsforeningens Start.

I Friskolelærer Amdi Jensens Tid vedblev Foredragsforeningen at virke paa lignende Vis som forud med betydelige Mænd paa Talerstolen. Mange kendte Navne vekslede, blandt disse var Pastor Clausen, der var Kapellan hos den kendte Pastor Brandt i Vartov. Senere kom Pastor Bjerre, Sorø, Pastor Møller, Sædder, Pastor

Krebs Lange, Stevns og flere andre. I disse Præsters Tid fik Fore­dragsforeningen et betydeligt kirkeligt Præg; dette udviklede sig senere til, at en af Egnens kendte Mænd, Gdr. Ole Thorsen, Vente­godtgaard, efter Amdi Jensens Tid tog Førerskabet og løftede Ar­ven ved at formaa Pastor Dalsager, Herfølge, og Pastor Rosendal, København, til at tale. Det blev nu særlig Skensved Kirke, man stævnedede til i flere Aar, og der var stærk Interesse for disse Guds­ tjenester. Det var Præster, der kunde samle en Kreds af unge Men­ nesker fra flere af Omegnens Sogne, der her talte. Til Tider blev der afsluttet med et Foredrag og et hyggeligt Kaffebord i Havdrup Forsamlingshus. Dalsager fik senere Embede i Helsingør, og Ro­ sendal blev Biskop i Roskilde. Siden hen blev det vanskeligt at skaffe nye Talere af samme Retning, som vilde ofre sig for Kredsen. Den gamle Foredragsforening ophørte midt i 1930-erne.

Siden Lærer O. P. Jensen og Amdi Jensen virkede paa Ulve­ mosen er meget forandret. Store Verdenskrige og politiske Begi­ venheder har optaget Folket i meget høj Grad. Men det gode i Mennesket er som et levende Lys; selv om det blafrer smaat, saa lever det inderst inde. Saadan er det med Folkeaaanden i samme Grad. De mange Foreninger virker hver især med egenartet Karak­ ter og Præg. Selv om de gamle folkelige og kristelige Foredrags­ foreninger har faaet et andet Udseende, saa virker den nye Tid paa sin Maade og er med til at give Mennesker et lyst og opladt Syn.

FREMSKRIDTSFORENINGEN.

Som et Led i Bestræbelserne, Amdi Jensen havde udfoldet for Ung­ dommens Ve og Vel, skal nævnes Fremskridtsforeningen, der blev stiftet i 1886. Det første Aar afholdtes ni Foredrag og én Oplæsning. Medlemsantallet var i 1887 50 Personer fra Havdrup og nærmeste Omegn. Ud over mange Sogne i Københavns Amt voksede der Kredse op, og til Formand for alle disse Amtskredse stod Amdi Jensen som den selvskrevne Leder.

Der arrangeredes store Udflugter baade til Lands og til Vands: Møens Klint, Höganäs, Kullen, Svendborg, Taasinge og andre Steder.

Vi mindes den første Tur til Bregentved 1886, da Foreningen gik til Toget med Musik, og to Gendarmer inspicerede vagtsomt det store Antal paa 112 Deltagere hele den udslagne Dag. Det var i Provisorieaarene, Estrups Periode.

Aar 1900 ophørte Kredsen her i Havdrup. Amtsforeningen le­ vede til 1916. Se Protokollerne i Arkivet her.

HAVDRUP FRIVILLIGT DRENGEFORBUND (F. D. F.).

I en Stationsby er der et vanskeligt Problem: De unge, i særlig Grad de store Drengene, der ikke som deres jævnaldrende i Landbohjemmene har noget at beskæftige sig med i Fritiden.

Havdrup Stationsby er ingen Undtagelse fra Reglen. I Byen var der under den forrige Verdenskrig nogle unge Mænd fra K. F. U. M., som gerne vilde give de store Drengene en bedre Udnyttelse af deres Fritid. De fik overladt et Lokale i Forsamlingshuset, og fra Byens Borgere og K. F. U. M. blev der givet Bøger, Blade, Spil m. m. De unge fra K. F. U. M. skiftedes til to hver Aften at have Opsyn, da Lokalet var aabent tre Aftener om Ugen for de store Drengene. Det gik godt med god Tilslutning, men Arbejdet maatte senere af forskellige Grunde opgives. Snedker F. Lundqvist havde privat et godt Arbejde i Gang for Piger og Drengene, men ogsaa dette var næsten ophørt. Man vilde dog ikke give op, men enedes om at indbyde til Møde i Missionshuset og fik Tilsagn fra F. D. F.s Forbundssekretær Aksel Bang om, at han vilde komme til Stede og give Oplysninger om dette Arbejde.

Tilslutningen til Mødet var langt fra overvældende, men den energiske Aksel Bang opfordrede stærkt til at begynde et F. D. F.-Arbejde, og hans friske Humør og Ildhu smittede, saa det blev vedtaget at gøre et Forsøg.

Det var vanskeligt at faa startet, da der ikke var kvalificerede Ledere. En ung Skorstensfejersvend saa gerne Sagen fremmet, hvorfor han samlede Penge ind blandt Borgerne til Formaalet. De, der arbejdede med Sagen, saa sig nødsaget til at gøre noget effektivt, og alle Drengene blev indbudt til Møde hos Købmand Kr. Pedersen, som velvilligt stillede en stor Stue til Raadighed. En ung Mand, der var Gæst hos Apoteker Kjær, den senere saa kendte Drengébogsforfatter G. Jørgensen, var til Stede og læste af sin Bog „Flemming“. Drengene var begejstret for denne Aften og indmeldte sig næsten alle (ca. 25) i F. D. F.

Det skete den 4. Marts 1920, som derfor blev F. D. F.s Stiftelsesdag.

Nu var Drengene kommet, men hvordan med Lederne? — F. Lundqvist, som var den af dem, der havde virket mest for at faa begyndt dette Arbejde, blev Formand. En ung Jyde, Tømrersvend Kristian Jørgensen blev Kredsfører, Skotøjsarbejder Joh. Andreasen og Skræddersvend Richard Petersen blev Delingsførere. Bestyrelsen bestod af: F. Lundqvist (Formand), Kr. Jørgensen (Kredsfører), Joh. Andreasen (Delingsfører, Repræsentant for

K. F. U. M.), Parc. H. C. Andersen (Repræsentant for Indre Missions Samfund).

Nu var Rammerne i Orden, men før det praktiske Arbejde kunde begynde, maatte Førerne dygtiggøre sig til Gerningen. Ved Hjælp af Haandbøger og Øvelse i Eksercits m. m. Aften efter Aften naaede de endelig Maalet, og saa begyndte det daglige Arbejde i F. D. F. med Øvelsesmøder, Kredsmøder, Marchture, Fodbold og Gymnastik.

Christen Larsen.

Der var indmeldt 35 Drenge, men for nogle var det Nysgerrighed; de var ikke interesseret i Arbejdet og holdt snart op med at komme, men Størstedelen, ca. 25, gik mere eller mindre op i F. D. F. med Liv og Lyst.

Kredsfører Jørgensen viste sig at være den rette Mand til Gerningen. Drengene respekterede ham og holdt af ham, og han var en alvorlig Kristen, som ikke tabte F. D. F.s Maal (at vise Drengene til Kristus) af Syne. Desværre varede hans Tid som Kredsfører kun kort, da han allerede 1. November 1920 rejste til Jylland.

Det var ikke godt for det nybegyndte Arbejde at miste den drivende Kraft i det daglige Arbejde, og ingen af de andre unge Førere vilde eller kunde paatage sig Opgaven som Kredsfører.

En ung Mand fra Egnen, Christen Larsen, som havde opholdt sig i Jylland, kom netop tilbage til Havdrup, hvor han havde faaet Arbejde paa Trævarefabrikken. Han havde glædet sig til at være med i F. D. F., som han havde Føling med fra Starten, og blev nu stærkt opfordret til at blive Kredsfører Jørgensens Efterfølger. Med nogen Betænkelighed (han var kun 23 Aar og havde ingen F. D. F.-Uddannelse) sagde han ja. Han blev F. D. F.s Kredsfører til Oktober 1934, altsaa nær de 14 Aar.

Foruden det daglige Arbejde (Øvelsesmøder, Kredsmøder, Marchture, Fodbold og Gymnastik) afholdtes der de første Aar om Sommeren en Skovtur. Den første under Kredsfører Jørgensen gik til Selsø. Næste Aar, 1921, gik Turen til Fods og pr. Bane til Sorø. En Forandring skete i 1924, da Kredsen fik eget Telt. Det var en mægtig Oplevelse for Drengene at ligge i Telt, selv

lave deres Mad o. s. v. Hvert Aar havde Kredsen nu sin Sommerlejr med egne Telte. Lejrene blev afholdt forskellige Steder, for at Drengene kunde se og lære vort skønne Land at kende. Enkelte Undtagelser var dog Sverigesturen 1928 og Deltagelse i den store Landslejr i 1932, hvor der var ca. 2500 Dreng og Førere. I disse Lejre kunde kun de største Dreng deltage.

1. Oktober 1934 trak F. Lundqvist sig tilbage som Formand, og Kredsfører Chr. Larsen blev hans Efterfølger. Kredsfører blev nu Gdr. Joh. Tolstrup Christensen, som havde været Dreng i F. D. F., og hermed turde F. D. F.s Eksistensberettigelse være bevist, naar Drengene fra F. D. F. mente, det var værd at ofre deres Tid for som voksne.

Den 1. Januar 1937 blev Snedker Svend Hammer Kredsfører, da Joh. Tolstrup Christensen var flyttet til Jylland. Svend Hammer var ogsaa gammel F. D. F.er. Under disse to Kredsførere gik F. D. F. sin støtte Gang. 1941 kom Joh. Tolstrup Christensen tilbage og overtog sin Fædrenegaard, og da Svend Hammer kort efter rejste fra Byen, var det naturligt, at han igen blev Kredsfører. 1940 kom endnu en gammel F. D. F.-Dreng tilbage til Byen, Mekaniker Helge Lundqvist, Søn af F. D. F.s første Formand. Han kom ind i F. D. F. som Delingsfører, og disse to fik efterhaanden ved de største Drenges Hjælp sat vældig Fart i Arbejdet.

F. D. F. fik nu sit eget Hornorkester med Johannes Jakobsen som Dirigent; han var ogsaa gammel F. D. F.er. Lejrudstyret var ogsaa gennem Aarene blevet fornyet og forøget.

Hvordan klarede F. D. F. den økonomiske Side af Arbejdet? Drengene betalte ikke Kontingent. Der skulde indbetales 1,50 Kr. pr. Medlem til Landsforbundet, men dette Kontingent betalte Kredsen for Drengene. Pengene indkom ved frivillige Gaver, og i et af de første Aar oprettedes en Fødselsdagsring. Medlemmerne af denne Ring fik paa deres Fødselsdag Besøg af en F. D. F.-Dreng med et Kort, som samtidig var Kvittering for den Krone, der skulde betales. Det har givet ca. 100 Kr. om Aaret. Der blev ogsaa særlig de senere Aar afholdt Basar og Fester.

Det største materielle Arbejde er dog Opførelsen af eget Hus, og en Oversigt over dette skal derfor gives.

F. D. F.s indendørs Arbejde har i alle disse Aar haft til Huse i Missionshuset, men Ønsket om at faa eget Hus med bedre Lokaleforhold blev i høj Grad aktuelt, da der i 1944 dannedes et K. F. U. K.-Spejderkorps, som ogsaa var henvist til at benytte Missionshuset.

Samme Aar skænkede Kredsfører J. Tolstrup Christensen en Grund, beliggende ved Bryggeriet, til Formaalet, og en gammel F. D. F.-Dreng, Arkitekt Arnold Sørensen, udførte Tegningen til Bygningen og lovede ogsaa at forestaa Opførelsen gratis.

Saa begyndte F. D. F. paa Foretagendet. Ved frivillig Hjælp af F. D. F. og Venner af Sagen blev Grunden udgravet og i Efter-

F. D. F.'s Hus »Borgen«. Ejvind Nielsen fot.

aaret 1945 støbt af Murermester K. Kristensen, som fik overdraget Murerarbejdet.

Det var et stort økonomisk Foretagende, og for at skaffe Midler samledes F. D. F.'s Ledelse og enkelte af Drengenes Fædre til et Møde i Missionshuset den 2. Marts 1946.

Da Bygningen ikke juridisk kunde tilskødes F. D. F., dannedes der et Andelsselskab med følgende Bestyrelse: Kredsfører J. Tolstrup Christensen (Formand), Biografejer Ejvind Nielsen, Mekaniker Knud Jensen, Fru Gudrun Lundqvist og Gaardejer Aage Sørensen.

Der blev udstedt Andele paa 100 Kr., og inden Efteraaret var der tegnet og indbetalt ca. 6000 Kr. Foruden Andele indkom der Pengegaver, som sammen med Overskuddet af en Basar og en større Bortlodning gav 9000 Kr. Opførelsen af Bygningen var beregnet at koste ca. 25,000 Kr., som paa Grund af Prisstigning steg til omtrent det dobbelte. Hvad der manglede i Byggefonden, skulde dækkes ved Prioritetslaan.

I Juli 1946 blev Grundstenen lagt, og i August var der Rejsegilde. Arnold Sørensen havde med Hjælp af H. Lundqvist og enkelte andre af F. D. F.erne udført Tømrerarbejdet i Fritiden og uden Vederlag. Det var vanskeligt at skaffe Materiale i disse Aar, men takket være Tømrer K. Erstling og to gamle F. D. F.-Drengene, Biografejer Ejvind Nielsen og Skovfoged Knud Larsen, lykkedes det. Bygningen blev indviet den 14. December 1947.

Enkelte af de mange, der stod F. D. F. nær og støttede det, skal lige nævnes, da det er umuligt at fremdrage dem alle.

Skotøjsfabrikant Poul Jensen var en god økonomisk Støtte i Begyndelsen. Proprietær H. Tolstrup Christensen stillede i flere Aar sin Mark til Raadighed for F. D. F. til Øvelses- og Fodboldplads. Overportør Jens Larsen og Hustru gav F. D. F. dets første Horn (Signalhorn). Fru Mayland Smith gav gennem alle Aarene F. D. F. mange Gaver, der vidnede om hendes Interesse og Kærlighed til Sagen.

Foranstaaende Beskrivelse af Havdrup F. D. F. maa vel betegnes som den udvendige Side af dette Arbejde. Den indvendige Side (den moralske og aandelige) kan ikke prentes paa Papiret, men Førerne har dog gennem Aarene sporet positive Resultater ogsaa paa dette Omraade, saa det, der er F. D. F.s egentlige Maal ifølge Grundloven — at berede Vej for Kristi Riges Udbredelse blandt Drengene — i nogen Maade er lykkedes.

HAVDRUP BIBLIOTEK. ✓

Torsdag den 3. Marts 1927 stiftedes Havdrup Biblioteksforening med det Formaal at rejse et tidssvarende Bibliotek for Havdrup Sogn.

Der var tidligere ved et Møde i Stationsbyen i anden Anledning og efter Tilskyndelse af Førstelærer P. Petersen valgt et Udvalg til at foretage det forberedende Arbejde, nemlig at indsamle et Beløb hos Beboerne i Sognet til Brug ved Starten af Biblioteket og til at udarbejde Forslag til Vedtægter for den nye Forening.

Ved den stiftende Generalforsamling nævnte Dag var Overbibliotekar Haralda Poulsen, Roskilde, kommet til Stede og holdt et Foredrag om den Nytte, man paa forskellig Maade kunde høste af et velordnet Bibliotek. Derefter blev Lovene vedtaget og Bestyrelsen valgt. Denne kom til at bestaa af Førstelærer P. Petersen, Lærerinde, Fru Jenny Kellermann, Handelsmand Frede Amdi, Skræddermester O. P. Olsen, Tømrermester L. P. Larsen, fhv. Gdr. Christoffer Nielsen og Gdr. Georg Hardis. Uddeler Børresen og Boghandler P. Lyngsgaard blev Revisorer.

Som Grundlag for det nye Bibliotek i Havdrup fandtes en Bog-samling bestaaende af nogle Hundrede for største Delen ældre og medtagne Bøger. De var stemplet „Snoldelev-Tune og Omegns Læseforening“ og stammede fra en Gren af et for den Tid ud-mærket Oplysningsarbejde, hvis Central var Tune Landboskole. Naar dette Arbejde var paabegyndt, er ikke oplyst, men det vir-kede ved en regelmæssig Udveksling af Bøger i de nævnte og til-grænsende Sogne. Senere ændredes

Georg Hardis.

Arbejdsformen, og Bøgerne blev Grundstammen i en fast Bogsamling. Denne havde til Huse forskellige Ste-der, først hos Friskolelærer Amdi, Jensen, senere hos fhv. Gdr. Ole Hansen og Fabrikant P. Jensen og havnede til sidst i Havdrup Skole, hvor Lærerne forestod Administra-tionen og Udlaanet.

Bogsamlingen førte en meget stille Tilværelse og blev kun benyt-tet i ringe Grad. Der var mange gode Bøger iblandt, de fleste fra æl-dre Tid og meget ofte medtagne af Tidens Tand. Indkøbene var smaa og præget af en vis Ensidighed, der ikke netop dækkede den Interesse,

Beboerne i en Stationsby havde. Pengemidlerne var heller ikke store. Laanerne betalte som Regel 1 Krone om Aaret, og Sog-neraadet gav kun et mindre Tilskud. I 1910 bevilgedes Havdrup og Omegns Læseforening saaledes 25 Kr. Men selv om denne Bog-samling ikke var helt tidssvarende, var den dog af Værdi som Grundlag for det nye Bibliotek.

Under Ledelse af Førstelærer P. Petersen tog Bestyrelsen straks fat paa Arbejdet. Læreren havde i Vinteren 1918—19 gennemgaaet et Kursus paa Statens Lærershøjskole i Biblioteksarbejde og i et tidligere Embede forestaaet Arbejdet i et moderne Sognebibliotek.

Forudsætningen for, at der kunde startes og drives et Biblio-tek med Statsstøtte, var Biblioteksloven af 1920. Indtil Begyndel-sen af dette Aarhundrede var Biblioteksarbejdet rent tilfældigt og planløst og uden virkelig Fremgang. Hertil bidrog særlig, at der manglede offentlig Støtte. Staten gav indtil 1900 kun 6000 Kr. ialt aarlig til samtlige Landets Biblioteker. Men i Begyndel-sen af dette Aarhundrede kom der Røre om Sagen. Dette skyldtes

i særlig Grad Overlærer, senere Professor Andreas Schack Steenberg, Horsens. Han arbejdede for, at Bibliotekerne paa de lærde Skoler blev aabnet for den almindelige Befolkning og henviste til, hvorledes man havde ordnet Bibliotekssagen i England og Amerika. Hans Arbejde for denne Sag bar Frugt. Mange gode Medarbejdere meldte sig, og 1920 vedtoges Biblioteksloven, der gav Basis for en Nyordning af hele Biblioteksvæsenet.

En Udlaansdag i Biblioteket.

H. K. Nielsen fot. 1948.

Staten giver herefter foruden et eventuelt Starttilskud et aarligt Tilskud, der f. T. udgør 78 pCt. af de faste stedlige Tilskud fra Biblioteksforening, Kommune o. l., og Formaalet er udtrykt saaledes, at Biblioteket skal tjene den almindelige Folkedannelse paa ethvert Udviklingstrin og være en Støtte for og en Supplering af det Arbejde, der udføres i Skolen, samt en Hjælp for det frie Oplysningsarbejde — Studiekredse, Foredrag o. l.

Den valgte Bestyrelse bestræbte sig for paa bedste Maade at tilfredsstille disse Krav. Der indkøbtes Bøger, der kunde supplere den forhaandenværende Bestand, baade af underholdende og belærende Art, der under Skønlitteratur af nyere Dato.

Selve Katalogiseringen og det øvrige tekniske Arbejde udføres af Lærer P. Petersen, der var valgt til Bibliotekar med lidt Bistand af Formanden G. Hardis.

Da Nyordningen var fuldført, anbragtes Bøgerne i Reoler i Skolestuen, og der aabnedes for Udlaan to Gange om Ugen. Det viste sig hurtigt, at der var Trang til et tidssvarende Bibliotek. Udlaanet steg hurtigt fra nogle faa Hundrede til 3—4—5—6000 Bind om Aaret.

Antallet af Bøger steg kun langsomt i de første Aar. Der skulde anskaffes Reoler og andet Materiel, og Budgettet var ikke stort. Statens Tilskud var de første Aar 185 Kr., Kommunens 150 Kr. og Biblioteksforeningen knap 200 Kr. Bibliotekaren tilbød at nøjes med 100 Kr. aarlig for sin Virksomhed — et lille Beløb i Forhold til det store og tidskrævende Arbejde. Først 6 Aar senere blev Honoraret forhøjet til 150 Kr., men er senere forhøjet et Par Gange til ialt 300 Kr.

For at forbedre Økonomien afholdt Foreningen i 1930 en Festlighed i Havdrup Forsamlingshus, hvor Forfatteren Morten Korch, Overbibliotekar Harald Poulsen og Skolens Sangkor medvirkede. Desuden var der en Bortlodning af Gevinster, som Beboerne havde skænket. Festen gav et smukt Overskud, der hjalp Foreningen over de første vanskelige Aar.

Som Aarene gik, bedredes Økonomien. Tilskuddene fra Kommune, Forening og Stat øgedes, og Antallet af Bøger steg efterhaanden til op imod 3000 Bind, saa der maatte anskaffes flere og flere Reoler. Skolestuens Vægge blev efterhaanden næsten helt dækket af Reoler.

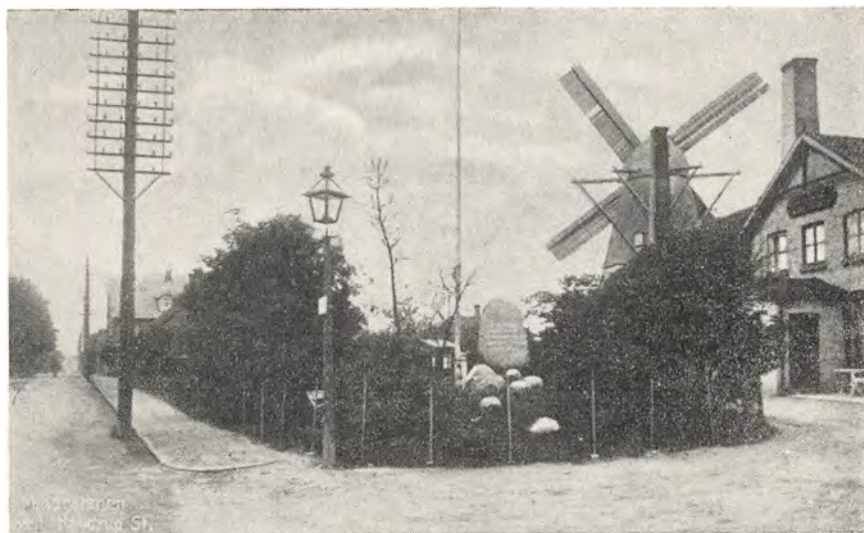
Tanken om, at Biblioteket kunde faa sit eget Lokale, var en Tid stærkt fremme. I 1940 paatænkte Foreningen at købe et Hus i Stationsbyen og deri indrette Bibliotek og Læsestue. Huset blev godkendt af Biblioteksinspektøren. Medens Bestyrelsen forberedte Sagen, blev Huset imidlertid solgt til en anden Køber. Derefter kom Krigsaarene, og Tanken er ikke senere taget op. Der er dog projekteret Bibliotekslokale i den nye Bygning, som paatænkes rejst ved Havdrup Skole, og Laanerne ser med Længsel hen imod den Dag, den værdifulde Bogsamling kan faa sit eget Lokale.

Udlaanet har været stigende gennem Aarene, og navnlig har mange Laanere i Solrød fundet Vej til Havdrup Bibliotek, der paa forskellig Maade har Mulighed for at betjene sine Læsere bedre end de større Biblioteker i Købstæderne.

Tanken om at indrette et Udlaanssted i Solrød har været fremme flere Gange, men det viste sig vanskeligt at finde de rette Medarbejdere og et egnet Lokale. Det lykkedes endelig i 1947. Navnlig gjorde Ostehandler Frede Amdi et værdifuldt Arbejde, ligesom Sogneraadet beredvilligt ydede Støtte til Anskaffelse af Materiel

og nye Bøger. Ca. 500 Bøger blev udlaant af Havdrup Bibliotek som en midlertidig Støtte. De første Par Aar administreredes begge Biblioteker under ét. Nu er Solrød Bibliotek blevet selvstændigt.

Alle haaber vi, at der i Fremtiden stadig vil findes interesserede Mænd og Kvinder, der vil fortsætte Biblioteksarbejdet som et Bidrag til det Genrejsnings- og Kulturarbejde, som er saa nødvendigt for vort Land.

Den første Gadebelysning i Havdrup Stationsby. I Lygterne var anbragt Petroleumslamper.

HAVDRUP BORGER- OG HAANDVÆRKERFORENING.

Foreningen blev stiftet den 20. Februar 1906 med det Formaal at samle Stationsbyens Beboere om en Mængde Fællesopgaver.

Det var saaledes paa Foreningens Initiativ, at Havdrup Apotek i sin Tid blev oprettet, ligesom Foreningen har taget Initiativet til Oprettelse af Stationsbyens Vandværk samt Gadebelysningen. Den første Belysning var Petroleumslamper, der var anbragt i gamle Lygtepæle, der var opstillet forskellige Steder langs Hovedgaden.

Den smukke og interessante Mindesten, der staar midt i Anlægget ved Fællesbageriet, er ogsaa rejst paa Foreningens Foranledning til Minde om en historisk Begivenhed, som fandt Sted den 26. Juni 1534.

Foreningen har ogsaa sørget for, at Stationsbyen har faaet sit eget Brandvæsen, ligesom Gadenavne og Nummerskilte til Byens Ejendomme er blevet ordnet af Foreningen, hvortil kommer, at

mange forskellige mindre Opgaver er blevet løst af Foreningen eller ved dens Medvirken.

Men ogsaa paa det aandelige og kulturelle Omraade har For-

Stationsbyens Brandkorps til Mønstring.

eningen ydet en betydelig Indsats; der er saaledes gennem Aarene blevet holdt en Mængde Foredrag, tildels med Lysbilleder eller Film.

Ogsaa ved selskabelige Sammenkomster og Sommerudflugter har man skabt et stærkt Sammenhold mellem Stationsbyens Beboere.

A. C. Pedersen.

Under den tyske Besættelse, da man den 29. August 1943 arresterede Politiet og sendte det til Tyskland, tog Foreningen Initiativet til Oprettelse af et frivilligt Vagtværn, ligesom ogsaa Luftværnet blev oprettet paa Foranledning af Foreningen.

Den ledende Kraft ved Foreningens Oprettelse og dens Formand gennem mange Aar var Fabrikant Poul D. Jensen, „Hedebo“, der ikke mindst ved dette Arbejde har skabt sig et smukt Minde.

Siden Poul D. Jensens Død i 1922 har forskellige af Byens Borgere fungeret som Formand for Foreningen, A. C. Pedersen saaledes siden 1938. Foreningens Arkiv opbevares i et smukt udskaaret Skrin, forarbejdet af Billedskærer P. Borre, hvori bl. a. bevares mange interessante Billeder af Byen fra ældre og nyere Tid.

I de senere Aar har Foreningen ingen større Opgaver haft, men alligevel slutter Byens Borgere godt op om Foreningen; saaledes virker den som et Organ, der til enhver Tid kan gaa i Lag med Løsning af kommende Opgaver, ligesom det er af Betydning, at Sammenholdet mellem Byens Borgere bevares.

1915 blev Hovedgadens Kloakanlæg udført. 1920 blev Elektricitet indlagt fra Haslevværket, og 1928—29 blev Sallevvejens Kloaksystem fuldført.

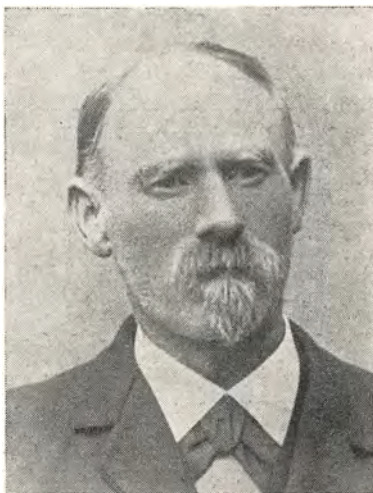
HAVDRUP GYMNASTIKFORENING.

Havdrup Gymnastikforening blev startet straks efter, at Forsamlingshuset var færdigbygget, og de første Hovedspring var slaaet, endnu inden Gulvet var færdigt.

Lars Pedersen, der var Tømrer og tillige Leder af Gymnastikken paa Tune Landboskole, byggede ogsaa Havdrup Friskole og Forsamlingshus under Tilsyn af Tømrer og Gaardejer Anders Larsen, forhen Skensved Mark. Det var længe før Cyklernes Tid.

Lars Pedersen var Broder til Landbruger Ole Pedersen paa Skensved Mark, og to Gange om Ugen vandrede Lars Pedersen fra Tune Landboskole til Havdrup Forsamlingshus for at lede Gymnastikken dér og gik samme Vej tilbage langt ud paa Natten, naar Holdet var indøvet. Det var at ofre sig for en Sag af stor Betydning for Ungdommen og Samfundet.

Mange Vintre gik paa denne Maade. Lars Pedersen var en glimrende Leder og blev senere Fører af Amtsgymnastikken i de store samlede Amtsupvisninger i Roskilde. De store aarlige Træninger forud for Opvisningen foregik ofte paa Tune Landboskole.

Lars Pedersen.

Her i Havdrup afløstes Lars Pedersen af sin Broder Ole Pedersen, der fortsatte i flere Aar.

Under Kristian Svendsens Kommando var Medlemsantallet 250 aktive Gymnaster af ældre Kvinder og Mænd, Karle, Piger og Børnehold.

Kvindegymnastikken i Roskilde Amt er udgaaet fra Havdrupkredsen, hvor Lærerinden ved Friskolen, Frk. Anna Nielsen, var den første kvindelige Gymnastiklærer i Roskilde Amt.

Anna Nielsen var Leder af det berømmelige Hold, der i 1923 vovede at optræde i korte Skørter til en offentlig Opvisning i Havdrup Forsamlingshus, hvor Holdets Sang til Indmarchen lød saaledes:

Man har saa tit os sagt,
at Kvinden er en Magt,
hun hygger vore Hjem og staar for dem paa Vagt;
hun Kræfter gi'r vor Arm
og modiggør vor Barm,
for hendes Kærlighed er stærk og hjertevarm;
hun fager er som Rosen
og som Kærminder bly,
kort sagt, hun er det bedste, som findes under Sky,
og derfor skal hun ha'
en Skaal og et Hurra,
saa det kan høres flere Hundred' Mile bort herfra.

Der er mange, hvis Navne i Aarenes Løb er knyttet til Gymnastikken i Havdrup. Mænd og Kvinder, der tog Arbejdet op og holdt Sagen levende og Interessen fangen, en Stab af Ungdom med Lyst, Vilje og Evne var at finde, naar det gjaldt. Her skal blandt mange andre nævnes Signe Svendsen, Snoldelev Mark, der var Leder i mange Aar i 24. Kreds saavel som ude ved de store Fester. Der var Kraft og Energi i hendes Kommando, og det gav Deltagerne Lyst til at deltage højt op i Alderen. Og Frk. Anna Mortensen, Havdrup, nu gift med Gaardejer Julius Frederiksen, Kyndeløse, var ligeledes en fin Leder og Gymnast; hun kom senere til at lede et Kvindehold i Hornsherred.

Gymnastikforeningen fra 1885, som er omtalt forud, skiftede Navn 1935 og kaldtes derefter „Havdrup Gymnastik- og Idrætsforening“. Ældre og yngre Gymnaster enedes om at indkalde til Generalforsamling paa Havdrup Hotel den 7. Maj 1935, hvor Skotøjsarbejder J. P. Christiansen valgtes til Formand, og i mange Aar var han en god Leder af Foreningen.

Det vedtoges at flytte fra Forsamlingshuset til Hotellets Sal. Foreningens Formaal er at samle alle interesserede til Gymnastik, Fodbold, Haandbold, Badminton og fri Idræt og ind imellem arrangere Foredrag og Sangaftener. Træningspladsen i fri Luft var en Overgang paa Bryggeriets Mark ved Havdrupvejen. 1937 købtes en Sportsplads ved Sallevvejens vestre Side ind mod Jernbanen. Købesummen for Jord og et Beboelseshus var 5000 Kr.

Eldre Gymnaster i Havdrup omkring 1897.

Siddende i 1. Række fra venstre: Møller N. Petersen, Snedker A. Mortensen, Hmd. J. Pedersen, Tømrer H. Rasmussen.

Staaende i 1. Række fra venstre: Træarbejder L. Jacobsen, Urmager L. N. Enebo, Slagter M. Ovesen, Snedker R. Rasmussen, Gmd. O. Pedersen, Gmd. Kr. Svendsen, Ungk. Chr. Olsen, Skomager P. D. Jensen.

Staaende i bagerste Række fra venstre: Tømrer P. Olsen, Maltgører J. Hansen, Brygger L. Andersen, Handelsmand H. P. Andersen, Cyklesmed H. Larsen, Savskærer G. Bremer.

I en Aarrække udførte alle Lederne, bl. a. Frk. Ingrid Petersen, Landmand Dines Birkegaard og Smed Jens Nielsen, et særdeles godt Arbejde i Foreningen. I nogle Aar ledede Lærer P. Petersen et ældre Mandshold. I de senere Aar har Foreningen især lagt Vægt paa Boldspil, og et Par af Foreningens Badmintonspillere, Defektrice Frk. Grethe Pedersen og Maskinsmed Bruno Pedersen, har drevet det saa vidt, at de endog er blevet Sjællandsmestre. Efter at J. P. Christiansen var traadt tilbage, har Foreningen været ledet af følgende Formænd: Hans Olsen, Gunnar Sørensen og nuværende Formand Svend Aage Nielsen.

SKYTTEFORENINGEN.
ROSKILDE AMTS 24. KREDS, HAVDRUP.

Efter Krigsaarene 1864 rejste der sig en Bevægelse i Danmark, der gik ud paa at øve Ungdommen i Sport og Skydning. Her i Havdrup Sogn og Omegn oprettedes i 1860-erne en Skyttekreds med Skydebane paa Havdrup Mose. Der var stor Tilslutning, og Kredsen eksisterede i mange Aar med forskellige Formænd. Præmie- og Kapskydninger fandt ofte Sted, men det var ret dyrt at deltage. At være Skytte koster mange Penge.

Det var et smukt Syn en Sommerdag at se de mange danske Flag i Sol og Blæst ved de store Kapskydninger. Kredsen blev beæret med en Fane, som Sognets Kvinder og andre samlede ind til som en Gave til Skytterne. Ved de stedlige Præmieskydninger var der gode Præmier. Ved Amtsskydningerne i Herthadalen og Festerne i Trægaarden i Roskilde uddeltes Rifler og Gevær 89 til de bedste Skytter samt Sølvtegn til dem, der opnaaede høje Points.

REGISTER I UDDRAG

Stednavne:

- Bavnehøj 18, 100.
Benzonseje 31, 109, 122, 124 f., 132 f.,
136 f., 138, 157, 159 f., 161, 168,
173, 174, 186, 203, 292; jfr. Risby-
holm.
Bistrup Gods 124, 264, 284 f, 291, 295.
Bjergengen 104.
Bybjerg Aas 100, 136, 141.
Enghaven 212, 273; jfr. Karsemosen.
Flaskeengen 17, 212, 237 f.
Gadstrup 14, 166, 169.
Gl. Køgegaard 109.
Hastrup 47, 74, 103.
Havdrup By 12 f., 22, 36, 49, 66, 74,
97 f., 120 f., 137 f., 151 f.
Havdrup Mose 17, 327.
Havdrup Stationsby 12 f., 14, 156, 169.
„Heden“ 14, 209.
Hestestræde 270.
Høvdengen 165, 178.
Jernen 17, 236, 237, 240 f., 277.
Jersie 10 f., 14.
Kagstrup 10, 14.
Karlslunde 14.
Karlstrup 100; jfr. Kagstrup.
Karsemosen (Kassemosen) 17, 218 f.,
289.
Kassemosehøj 21.
Kirke Skensved 36, 40, 57, 63, 66,
74 f., 98, 114, 162.
Kongeengen 236, 291; jfr. Solrød Mose.
København 9, 14, 37, 49, 50, 289.
Køge 12, 14, 98, 162.
Køge Bugt 15 f., 17, 100.
Lellinge Aa 12.
Lille Havdrup 137.
Mullerup 16.
Møllemarken 180, 184 f.
Nordmarken 100, 228 f., 293.
Nyskov Eng 165.
Præstens Eng 165.
Ramsøllille 159, 169, 200.
Risbygaarde 161 f.
Risbyholm 159, 162, 173.
Roskilde 14, 38, 98, 162.
Rovmosen 100, 104, 134, 157; jfr.
Havdrup Mose.
Rye Bakke 17, 157.
Salbjerg 124, 130, 158, 164.
Sallev 156. -
Sallevmarken 156 f., 169.
Skeels Eng 116, 124, 158, 165.
Snoldelev 14, 74, 75.
Solrød 10 f., 14, 18 f., 22, 35, 49, 209,
238, 255 f, 264, 266, 277 f, 280,
282, 284, 309.
Solrød Mose 100, 212, 236.
Solrød Strand 12, 14, 17, 237, 308 f.,
325, 328.
Stevns Klint 15, 23, 29.
Svenstrup Gods 123, 124, 130, 165.
Svinehøj 18, 100.
Tykmosen 17, 100, 104, 157, 212, 220,
238, 294.
Tyrens Eng 165, 212, 228, 235 f.
Ulvmosen 17, 49, 74, 104, 107, 129,
136, 156f., 159, 163 f., 165, 167 f.,
169, 320.

Vallø Stift 26, 29, 31, 57, 61, 64, 67,
123, 218 f.
Vartov Hospital 124, 132.
Vestermarken 293.

Vibygaard 109, 121, 162.
Ørsted 75, 116.
Ørstedengen 116, 158, 162.

Personnavne:

- Agersted, Fr., Købmand 184, 203.
Alberti, P. A., Højesteretssagfører,
Kbhv. 187 f, 309 f.
Ammentorp, C. E. A., Stiftamtmand,
Kbhv. 187 f., 109 f.
Andersen, Bodil, Lærerinde 65.
— Hans, Lærer 86 f, 321.
— Jens, Musiker 173, 206 f.
— Karen, Lærerinde 66.
— Lars, Brygger 79, 166, 191, 200.
— Niels, Missionær 202.
Arnhung, J. O., Lektor, Dr. phil., Ros-
kilde 120.
Balle, N. E. Biskop, Kbhv. 57, 61, 75.
Bech, Anders, Gmd. 71, 102, 103, 130,
152, 191 310 f., 324.
Beck, Vilhelm, Præst, Ørslev 203.
Bendsen, Johs., Læge 173.
Benzon, Peder, Godsejer, Benzonseje
121, 124, 132, 133, 136, 160, 161.
Bielefeldt, A. E., Lærer 61, 64, 320.
Bigum, Mads Andersen, Lærer 85.
Birkegaard, Hans, Gmd. 153, 223 f,
225.
Bornemann, Henrik, Biskop, Kbhv. 38.
Borre, Poul, Billedskærer 26, 173, 182,
345.
Boserup, Johan J., Præst 43, 61, 313.
Broholm, C., Museumsinsp., Kbhv. 21.
Brown, D., Godsejer, Benzonseje 31,
122, 162, 291.
Bøtker, Jacob Sørensen, Præst 36.
Christensen, Anders, Gæstgiver 71,
171.
— Dionysius, Præst 36.
— Hans, Præst, Jersie-Solrød 54.
Christiansen, Jens, Parc. 71 f., 178,
191, 324, 325, 332.
Christoffersen, Jacob, Præst, J.-S., 54.
— Marie, Lokalhistoriker, Højelse
112.
Clausen, Peder, Degn, J.-S. 85.
Colding, Bertel, Degn 56, 57.
Dijnes, Torben Chr. S., Præst 53.
Eghave, V., Skotøjsarbejder 96, 254,
330, 333.
Enebo, Lars Nielsen, Urmager 166,
171 f.
— Svend N., Urmager 204.
Engberg, Lars J., Præst 52.
Engel, Fr., Præst 52.
Ernst, Henrik, Assessor, Kbhv. 132 f.
Falsen, Enevold de, Borgmester,
Kbhv. 288, 290.
Fextor, Peder Adamsen, Degn, J.-S.
85.
Frederik 3., Konge 37, 284, 291.
4., Konge 29, 161, 162, 219.
6., Konge 230, 301.
7., Konge 233, 301, 320.
Frederiksen, Sofie, Lærerinde 88.
Friis, Jens, Præst 44 f., 86, 94, 315 f.,
317 f., 319.
— Kathrine, Lærerinde 89.
Frost, A. Jensen, Præst 37.
Gammerød, L. Hansen, Præst, J.-S.
55, 313.
Gibelhausen, F. W., Læge, Frederiks-
stad 48.
Glent, Kai M., Ingeniør 242 f.
Goth, A., Gmd. 134, 319, 321.
Haarsted, P., Lærer 65, 245, 328, 329.
Hammer, Edv. Sneedorph, Dr. theol.,
Benzonseje 168.
— M., Degn 56 f.
Hammond, Eiler, Amtsprovst, Ros-
kilde 86.
Hansen, Anders, Gmd. 135, 325.
— Hans, Folketingsmand, Men-
strup 183.
— Hans Chr., Gmd. 20, 21, 235,
269, 278.
— Hervør, Lærerinde 66.
— Jakob K., Lærer 88.
— Jens, Husmand 152, 154.

- Hansen, Mads, Mejeribestyrelser 262.
 — Ole, Folketingsmand, Bringstrup 187.
 — Ole, Gmd., Lokalhistoriker 166, 167, 229, 237, 252, 253, 261 f., 308, 323, 325, 340.
 — Peder, Folketingsmand, Sn-Hastrup 142, 301.
 — Rasmus, Parc. 177, 325.
 — Rasmus („Strandkongen“) 247 f.
- Harbo, Ludvig, Biskop, Kbhv. 56.
 Hardis, Georg, Gmd. 129, 339, 340, 341
 Hasholt, Georg, Dyrlæge 135, 253.
 Hebert, P. A., Godsejer, Benzonseje 125, 160, 186.
 Heldorf, V., Lærer 65.
 Helmgaard, J. Rasmussen, Lærer 64 f., 73.
 Hemmer, Iver de, Stiftsprovst, Vallø 61.
 Henriksen, Hans, Uddeler 52, 190, 204.
 Hersleb, Peder, Biskop, Kbhv. 56, 75.
 Hersom, Nicolai Chr., Præst 42, 123.
 Hilderslef, A. Nielsen, Præst 37.
 Holme, H., Godsejer, Benzonseje 71, 160.
 Horsens, Jørgen Pedersen, Præst 36.
 Huitfeldt, Arild, Rigskansler 282, 283.
 Høfding, Oluf, Provst 29, 37 f.
 Hørup, Viggo, Folketingsmand, Kbhv. 309 f.
 Jensen, Amdi, Friskolelærer 27, 82 f., 188, 193, 333, 334, 340.
 — Frants, Præst 36.
 — Inger Marie, g. m. Skotøjsfabrikant Poul D. Jensen, Hedebo 88, 197.
 — Margrethe Elisabeth, Lærerinde 88.
 — Marie, Lærerinde 88.
 — O. Peder, Friskolelærer 81 f., 333.
 — Peder, Trævarefabrikant 52, 194, 340.
 — Poul Drachmann, Skotøjsfabrikant 52, 193 f., 196 f., 204, 344, 345.
 — Viggo, Parc. 173 f., 194, 332.
- Jersin, Dines, Provst, J.-S. 54.
 Johansen, P. Meyer, Lærer 87 f., 95.
 Jonassen, Hans, Degn 57, 127, 142.
 Jørgensen, Anders, Højskoleforstander, Høng 306.
 — Haldor, F., Præst 50 f.
- Kaalund, J. Jensen, Præst, J.-S. 34, 35, 54.
 Kellermann, Jenny, Lærerinde 66.
 Kihl, Hans J., Præst 42.
 Kjølhede, A., Provst, Karlslunde 72, 73, 79, 93.
 Klixbøll, Kristian F., Degn, J.-S. 85.
 Kolle, L. Olsen, Degn 56.
 Krieger, A. F., Professor, Kbhv. 129, 142, 301.
 Kring, Knud, Præst 35, 51 f., 72 f., 151 F.
 Kristensen, Kr., Muremester 73, 152, 193 f., 327, 338.
 Kristian 2., Konge 165, 281.
 — 3., Konge 36.
 — 4., Konge 31.
 5., Konge 31, 38.
 8., Konge 301.
- Kristiansen, Kristian K., Lærer 65.
 Kynde, Hans A., Præst 43, 168, 313.
 Køppen, Karl Kr., Lærer 63, 69, 86.
 Landorph, Jørgen, Assessor, Kbhv. 31.
 Langballe, Otto, Arkitekt, Køge 26.
 Larsen, Christen, Foderstofuddeler 191, 336, 337.
 Karl, Vognmand 190, 328.
 Knud, Skovfoged, St. Grundet 178, 339.
 — Lars P., Tømrermester 73, 166, 178, 193 f., 339.
 — Mads, Folketingsmand for Køgekredsen 205.
 — Poul, Gmd. 264, 328.
- Lassen, Hans Nikolai, Degn J.-S., 85.
 Louise, Sophie Frederikke, Abbedisse paa Vallø 56.
 Ludvigsen, Niels M., Lærer 65.
 Lund, F. C., Professor, Kbhv. 26, 131.
 Lundqvist, Fr., Snedker 335, 337.
 Lyngsgaard, P., Boghandler 79, 207 f., 339.
 Mand. Peder Adamsen, Præst, J.-S. 54.
 Martensen, H., Biskop, Kbhv. 44, 50, 64, 78, 87.

- Mellerup, Frants D., Provst, Greve 77, 78, 86.
- Mikkelsen, Anna, Lærerinde 66.
 - Cai, Præst, J.-S. 54.
 Christen, Præst 36 f.
 -- Mads, Præst, J.-S. 54.
- Milo, Fr. Vilh., Præst 49 f., 70.
- Mogensen, Willum, Degn, J.-S. 85.
- Moltke, Adam Vilhelm, Greve, Kurator paa Vallø 69.
- Mortensen, Anders, Snedkermester 81, 176, 188.
 Hans Gmd. 152, 227, 252, 261 f., 264, 323.
 — Jenny, Sygeplejerske 329.
 — Peder, Gmd. 126 f., 128 f., 133, 181, 240, 301, 310 f., 318, 319 f., 321, 331.
- Mule, Vilhelm, Justitsraad, Kbhv. 31, 35.
- Muus, Laurits A., Præst 42.
- Müller, Johan C. Præst 41.
- Mynster, J. P. Biskop, Kbhv. 26, 44 f., 78.
- Münter, Fr. C. C. H., Biskop, Kbhv. 75.
- Møller, Brandt, Damefrisør, Kbhv. 248 f., 250.
 — Carl, Arkitekt, Roskilde 73, 93.
- Nielsen, Anders, Væver 49, 169, 202.
 — Anna, Lærerinde 83, 346.
 — Hans, Lærer 86, 314.
 -- Hans, Præst, J.-S. 54.
 --- Lars, Gmd. 61, 139, 168.
 --- Lars Erik, Lærer 96.
 N. P., Kreatureksportør, Risbyholm 187.
 --- N. P., Lokalhistoriker, Sorø 112, 163.
 -- Peder, Møller 182 f.
- Olsen, Niels, Degn 56.
 O. P., Skræddermester 80, 166, 195, 247, 248, 339.
 Peder, Skrædder 82, 181, 196.
- Oxe, Peder, Rigshofmester, Gisselfeldt 218.
- Palladius, Peder, Biskop, Roskilde 25, 58 f.
- Pannisylius, Jørgen L., Præst, J.-S. 54.
- Pedersen, Alfred C., Maalerkontrollør 191, 330.
 Henrik, Gmd. 137, 200, 322.
 Johan Christian, Degn, J.-S. 85.
 -- Lars, Sognefoged, Solrød 91, 225, 232 f., 265, 315, 316.
 - Lars, Tømrer 345.
 -- S. P. A., Læge 52, 80, 152, 171.
- Petersen, Christian, Kammerraad, Karlslunde 301.
 Erik, Kunstmaler, Birkede 32.
 ✓ — P., Lærer 65, 339, 340, 341, 347.
- Petri, Nicolai P. N., Herredsfoged, Ramsø-Tune Herreder 71.
- Poulsen, Anders, Gmd. 129, 151 f.
 -- Harald, Overbibliotekar, Roskilde 339, 342.
- Qvist, Niels C., Degn 56.
- Rachlou, A. T., Provst, Snoldelev 313.
- Rasmussen, Ejner, Lærer 65.
 -- Niels, Murer 28.
 -- Rasmus, Lærer 63.
- Reimann, Jørgen, Veksellerer, Kbhv. 151, 231.
- Reventlow, Anna Sophie, til Vallø 29, 40.
- Richter, Arne P., Møller 181, 321.
- Rigelsen, Anders P., Præst, J.-S. 55.
- Rosendal, Axel, Præst, Kbhv. 334.
- Rosenkrantz, Holger, Rigsraad, Rosenholtz 218, 282, 283.
- Rosted, Jakob, Amtsforvalter, Billesborg 31.
- Rørdam, Skat, Biskop, Kbhv. 51, 87.
- Samuelsen, Christian, Skoleholder 85.
- Sattrup, H. Sagfører, Køge 232, 237.
- Skeel, Christen, til Vallø 161.
- Schmidt, M. V., Skræddermester 184, 324.
- Schreiber, Henrik S., Præst 43, 313.
- Schumacher, Carl Chr., Godsejer, Benzonseje 31, 288 f.
 - Nicolaj Fr., Skjoldnæsholm 288 f.
- Schytte, Bartholomæus, C. A., Præst, J.-S. 35, 54.
- Skjoldager, Louise F., Lærerinde 66.
- Skou, Carl, Landsretssagfører, Roskilde 247, 254.
- Skytte, Peder Olsen, Degn 56.

- Slangerup, Hans O., Præst 37.
 Sloth, Gunnar C. S., Præst 53 96, 254.
 Steenloos, Johannes J., Præst, J.-S. 55.
 Storm, Hans. P. J., Præst 44, 78, 314 f.,
 78, 314 f.
 Svendsen, Anders, Forstander, Tune
 Landboskole 333.
 - - Andreas, Præst, J.-S. 54.
 Søndergaard, Ole, Kirkemaler, Ros-
 kilde 34.
 Sørensen, Hans, Friskolelærer 82.
 Jakob, Lærer 63, 86.
 Jens, Musiker 72 f., 151, 173.
 208, 326.
 - Niels, Snedker 198.
 Thomsen, L. P., Karetmager, Kom-
 munesekretær 157, 328, 330.
 Peder, Brygger 81, 200.
 Thomsen, Peder, Sæbefabrikant Kbhv.
 201.
 Thorvaldsen, Bertel, Billedhugger,
 Kbhv. 48 f.
 Treschow, Michael, Amtmand over
 Roskilde Amt 168.
 Trier, Ernst J., Højskoleforstander,
 Vallekilde 333.
 Trolle, Niels, Rigsraad, Trolholm (nu
 Holsteinborg) 37.
 Tønnesen, Tønnes, Præst 42, 122 f.
 Unger, Peder, Degn 56.
 Wederkinch, Lambert, Degn 56.
 Wiskinge, S., Lærer, Kr. Skensved 40,
 188.
 Wording, Hans, Degn, J.-S. 85.
 Worm, Christen, Biskop, Kbhv. 56.
 Øder, Frederik, Mejeribestyrer 262 f.

Emner:

- Aase og Agre 137 f., 209 f., 287 f.
 Afholdsforening 189.
 Aftenbeskæftigelse 112, 269; jfr. Hus-
 flid.
 Aftægt 174 f.
 Agerbrug 22, 105, 144, 280, 298, 307;
 jfr. Sæds kifte.
 Alter 25 f., 32, 35.
 Altergang 39, 49, 58.
 Alterkalk 27, 32 f., 34.
 Altertavle 26, 31 f.
 Apotek 187 f., 325, 343.
 Arvefæste 291.
 Avishold 267, 296.
 Bageri 166, 179, 183, 192 f., 259 f.
 Bank og Sparekasse 204, 246, 263, 311.
 Begravelse 259 f., 273 f., 305.
 Betler 315.
 Biavl 268.
 Bibliotek 339 f.
 Billedskærer 26, 33.
 Bleghave 110, 223, 256 f.
 Boel 120.
 Bomærke 269, 286.
 Bondefoged 228, 229, 264, 265.
 Brandfoged 268.
 Brandvæsen 318, 319 f., 329, 344.
 Brugsforening 190 f., 256, 260, 307.
 Brydegaard 120 f.
 Byhorn 145, 146, 287.
 Bylov 59, 107, 213 f.
 Bymark 60, 106 f., 209, 287, 293.
 Bystok 239.
 Bystævne 107, 112, 239.
 Bytyr 235.
 Daabskande 28, 33.
 Degn 40, 56 f., 61, 63, 75, 85, 90.
 Degneløn 59 f., 89, 146.
 Disk 27, 32 f.
 Døbefont 25, 28, 33.
 Elektrisk Lys 28, 34.
 Fabrik 194 f.
 Fagorganisationer 332 f.
 Fastlandstid 15 f.
 Fattigvæsen 105, 312 f., 316 f., 319
 320, 321; jfr. Hjelpekasse.
 Fest 299 f; jfr. Gilde.
 Foderstofforening 191, 308.
 Foredragsforening 305, 333 f.
 Foreninger 246 f., 334 f.
 Forsamlingshus 188 f., 305 f.
 Fourage 59, 66, 68, 89.
 Friskole 80—84, 157, 188, 323, 324.
 Friskolelærer 81- 84.

- Frivilligt Drengesforbund 335 f.
 Fæste 124, 218 f., 220 f., 264 f., 282 f.,
 285, 287, 291, 295; jfr. Arvefæste.
 Fæsteafgift 285, 289, 304.
 Fæsteafløsning 126, 304 f.
 Fæstebrev 214 f., 225, 265, 289, 290.
 Gaard (Havdrup) 109 f., 124 f., 139 f.
 Gaard (Solrød) 216 f., 218—35. 287.
 Gaardsplads 256, 295, 318.
 Gadebelysning 325, 343.
 Gadehus 257.
 Gadejord 110 f., 257.
 Gadekær 102, 270.
 Gilde 59, 146 f., 305.
 Gymnastik 78, 83, 94 f., 278, 345 f.
 Gærmand 199 f.
 Haandværker 105, 119 f.; jfr. Hugger.
 Hedebodragt 150.
 Hjælpekasse 325 f.
 Holdsafgift 107 f.; jfr. Landgilde.
 Hoveri 145, 264 f., 291, 292, 293.
 Hugger 260.
 Husdyrhold 105, 118, 162, 217, 280,
 298, 307.
 Husflid 117 f.
 Husmandssted 140 f., 257 f., 267.
 Høker 260.
 Indbyrdes Undervisning 76 f.
 Jagt 271 f.
 Jernbane 160, 169, 186, 324, 326.
 Jerne 17, 240 f.
 Jordebog 108, 120, 121, 282 f., 290.
 Jordemoder 105, 322.
 Kalkværk 10 f., 231.
 Kirke (Havdrup) 22—29, 36, 57, 100.
 Kirke (Solrød) 12, 29—35, 36.
 Kirkeejer 28 f., 31, 57, 61, 288.
 Kirkegaard 21 f., 24 f., 31, 35, 257, 267.
 Kirkeklokke 28, 30 f.
 Kirkelysekroner 28, 34 f.
 Kirketiende 37, 40, 104, 288.
 Kirketugt 39.
 Kloakering 206, 324, 329, 345.
 Kridttidsdannelser 9 f.
 Krigen 1801—07: 296 f.
 Kro 149, 182 f., 318, 321, 327.
 Kvartærdannelser 13 f.
 Landgilde 107, 129, 133, 135 f.; jfr.
 Tiende.
 Legat 37, 40, 54, 67 f., 96, 105, 184,
 (324).
 Lighus 25, 31.
 Litorinatid 16 f.
 Lydhimmel 26, 34, 54.
 Lysepenge 62.
 Lærer 63—66, 85—89; jfr. Skoleholder.
 Lærerkaldelse 61 f.
 Lærertiløn 62 f, 66 f., 75, 89 f., 318.
 Lærerpension 67 f.
 Maltkølle 267.
 Mandtal 49, 59, 99, 105, 286, 321.
 Matrikulering 107, 214.
 Mejeri 169 f., 261 f.
 Mindesten 52, 102, 151 f., 165 f., 253 f.,
 330, 343.
 Missionshus 202 f., 337, 338.
 Mølle, 132, 178 f., 182 f., 257, 266.
 Oblateske 27, 33.
 Offer 59, 62, 66, 68, 90.
 Oldermænd 59, 146, 230, 287, 289.
 Oldermændslav 144 f., 146.
 Oldtidsminde 18 22, 157 f., 280.
 Ornum 212.
 Overdrev 141, 159, 286.
 Plantning 105, 252, 298.
 Prædikestol 24 f., 33 f.
 Præst 36—53, 54 55.
 Præstegaard 36, 37, 44, 47 f., 51, (55).
 139.
 Præstegaardsjord 46 f., 49 f., 52 f.,
 52 f, 127, 221.
 Præsteløn 37, 40, 41 f.
 Præste- og Degnestol 25, 34.
 Ryttergaard 121, 125, 133, 135, 136.
 Sagn 40 f., 238 f.
 Sangforening 64, 207.
 Selveje 126, 304 f.
 Skat 60, 105, 280, 319, 320, 323, 329 f.,
 330 f.
 Skole (Havdrup) 56, 57 f., 68—74,
 324, 326, 330.
 Skole (Solrød) 90—93, 256.
 Skoledistrikt 74 f.
 Skoleforstander 61.
 Skoleforsømmelse 76, 86.
 Skoleholder 56, 57, 85, 89, 141, 142.
 Skolejord 66, 68, 70, 72, 90, 93, 220 f.
 Skolekasse 62.
 Skolekommission 61, 72, 76 f., 93.

Skolepatron 61, 62.
 Skolepenge 67, 318, 324.
 Skoletilsyn 61 f.
 Skytteforening 277 f., 348.
 Slægtsgaard 129, 132, 231, 234.
 Smaaredsel 59, 66, 107, 129, 133, 224, 281.
 Smedie 99, 102, 258 f.
 Sognefoged 225, 226, 228, 230, 231, 234, 265, 314, 315, 317 f., 331 f.
 Sogneforstanderskab 61, 69, 221, 316 --20.
 Sogneraad 70, 71 f., 72 f., 171, 320--31.
 Spang 238, 258, 270.
 Spillemand 206 f.
 Stormflod 254 f.
 Sundhedskommission 314.
 Sygeplejeforening 329.
 Sædskitte 298.
 Sødyr 10.
 Tavlepenge 62, 313.
 Telefoncentral 203, 266.
 Tertiærdannelser 12 f., 29.
 Tiende 29, 104, 280, 288 f.
 Tunneldal 14.
 Tvillinggaard 226, 228 f., 231 f., 255, 264 f.
 Tyrepenge 146.
 Tørv 17, 327.
 Udskiftning 103, 115, 122 f., 130, 134 f., 141, 159, 231 f., 240 f., 260, 293--95.
 Udstykning 129, 130, 140, 294.
 Undervisning 61, 75 f, 94 f., 301; jfr. Indbyrdes Undervisning.
 Vagtværn 315, 344.
 Vandløb 167 f., 169 f., 212, 236, 247, 280, 319, 328.
 Vandværk 193 f., 247, 325, 329, 343.
 Veje 130, 134, 156, 159, 162 f., 167 f., 178, 204 f., 237, 241, 244 f., 258, 271, 279, 291, 294, 318, 322, 323, 327, 328.
 Veteran 153 f., 302 f.
 Viadukt 204 f.
 Vinteren 1888: 273.
 Viser 112 f., 148, 151.
 Visitats 26, 44, 45, 50, 51, 56, 57, 61, 75, 77, 86, 87, 94.
 Ægtkørsel 163, 283, 289.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	5
Af Redaktionsudvalget.	
Vor Hjemstavns Tilblivelse	9
Af Førstelærer P. Petersen, Havdrup.	
Oldtidsminder	18
Af fhv. Gdr. H. Birkegaard, Solrød.	
Havdrup Kirke	22
Af Pastor G. Sloth, Havdrup	
Solrød Kirke	29
Af G. Sloth, Havdrup.	
Præsterne i Havdrup-Solrød og Præstegaarden.....	36
Af G. Sloth, Havdrup.	
Blade af Havdrup Skoles Historie.....	56
Af P. Petersen, Havdrup.	
Havdrup Friskole fra 1877	80
Af fhv. Skræddermester O. P. Olsen, Havdrup.	
Træk af Solrød Skoles Historie.....	84
Af P. Petersen, Havdrup.	
Havdrup By	97
Af O. P. Olsen, Havdrup.	
Havdrup Stationsby -- Ulvemosen.....	156
Af O. P. Olsen, Havdrup.	
Træk af Solrød Sogns Historie.....	209
Af H. Birkegaard, Solrød.	
Lidt om Bøndernes Liv i Solrød.....	280
Af fhv. Gdr. Hans Chr. Hansen, Vanløse.	
Lidt Kommunalhistorie	312
Af Lærer P. Haarsted, Havdrup.	
Fagorganisationerne for Havdrup og Omegn.....	332
Af Skotøjsarbejder V. Eghave, Havdrup.	

Foreninger i Havdrup:

Foredragsforeningen	333
Af O. P. Olsen, Havdrup.	
Fremskridtsforeningen	334
Af O. P. Olsen, Havdrup.	
Havdrup Frivilligt Drengesforbund	335
Af Foderstofuddeler Chr. Larsen, Havdrup.	
Havdrup Bibliotek	339
Af Gdr. Georg Hardis, Havdrup.	
Havdrup Borger- og Haandværkerforening.....	343
Af Maalerkontrollør A. C. Pedersen, Havdrup.	
Havdrup Gymnastikforening	345
Af O. P. Olsen, Havdrup.	
Havdrup Skytteforening	348
Af O. P. Olsen, Havdrup.	
✓ Register i Uddrag.....	349
Af P. Petersen, Havdrup.	
Kort over Havdrup og Solrød Sogne.	
Tegnet af O. P. Olsen. Havdrup.	

RETTELSER OG TILFØJELSE

Efter at Bogen er trykt, er nedennævnte Fejl fundet og en enkelt Tilføjelse taget med:

- Side 20 Linie 2 fra oven staar: Nord-Syd mellem .. læs: Nord-Syd mellem.
Side 21 Linie 9 fra neden staar: De de læs: Da de.
Side 22 Linie 8 fra oven staar: ved sammen læs: ved samme.
Side 31 Linie 5 fra neden staar: kun Søjlerne læs: kun Søjlerne.
Side 115 Linie 10 fra neden staar: før Udstykningen læs: før Udskiftningen.
Side 116 Linie 4 fra neden staar: Scheelsengen læs: Skeelsengen.
Side 117 Linie 2 fra neden staar: Vinterarbejde læs: Vinterarbejde.
Side 119 Linie 16 fra neden staar: Græsninger læs: Græsning.
Side 124 Linie 3 fra oven staar: Scheelsengene læs: Skeelsengene.
Side 126 Linie 2 fra neden staar: en i 8 Fag Hus læs: et 8 Fags Hus.
Side 128 Linie 3 fra oven staar: Ramsø-Tuune læs: Ramsø-Tune.
Side 129 Linie 16 fra oven staar: A. T. Krüger læs: A. F. Krieger.
Side 129 Linie 3 fra neden staar: udflytte læs: udflyttet.
Side 129 Linie 1 fra neden staar: Mortne Andersen .. læs: Morten Andersen.
Side 131 Linie 8 fra oven staar: C. F. Lund læs: F. C. Lund.
Side 142 Linie 18 fra neden staar: A. T. Krüger læs: A. F. Krieger.
Side 152 Linie 6 fra oven staar: skal de læs: skal da.
Side 153 Linie 15 fra oven staar: Rasmus Pensen læs: Rasmus Jensen.
Side 158 Linie 2 fra oven staar: Scheelsengene læs Skeelsengene.
Side 165 Linie 19 fra oven staar: Scheels Enge læs: Skeels Enge.
Side 166 Linie 2 fra neden staar: af Anlægget læs: af Anlægget.
Side 178 Linie 12 fra oven staar: St. Grünet læs: St. Grundet.
Side 184 Linie 8 fra oven staar: M. C. Schmidt læs: M. V. Schmidt.
Side 190 Linie 1 fra oven staar: som For-Formand læs: som Formand.
Side 190 Linie 9 fra oven staar: I Aare læs: I Aaret.
Side 201: Efter Omtalen af „Havdrup-Drengen, der blev Storfabrikant“, tilføjes: Peder Thomsen døde d. 2. September 1949 i København. I sit Testamente har han bestemt, at Renten af hans store Formue paa 10 Mill. Kr., d. v. s. ca. 400,000 Kr., hvert Aar skal uddeles til 100 mandlige studerende af den ubemidlede Klasse, som ved Flid og Evner anses for berettiget til Legatet. Hjælpen, der uddeles til studerende ved Universitetet, Polyteknisk Læreanstalt, Landbohøjskolen og andre Institutioner i Danmark samt til Unge i Landskrona, vil andrage ca. 4000 Kr. aarlig til hver, saa længe Studietiden varer.

- Side 208 Linie 8 fra oven staar: Jern Sørensen læs: Jens Sørensen.
- Side 218 Linie 3 fra neden staar: Holger Rosenkrans læs: Holger Rosenkrantz.
- Side 219 Linie 3 fra oven staar: Thot læs: Thott.
- Side 219 Linie 3 fra oven staar: Rosenkrans læs Rosenkrantz.
- Side 219 Linie 4 fra oven staar: Skel læs Skeel.
- Side 224 Linie 4 fra neden staar: Frijs Theissen læs: Friis Theisen.
- Side 247 Linie 1 fra neden staar: Skrædermester læs Skræddermester.
- Side 252 Linie 18 fra oven staar: det magreste læs: den magreste.
- Side 253 Linie 14 fra neden staar: paa dete Sted læs: paa dette Sted.
- Side 254 Linie 4 fra oven staar: Anlæggets Vedligeholdelse læs: Anlæggets Vedligeholdelse.
- Side 270 Linie 7 fra neden staar: var fuld læs: var fuldt.
- Side 294 Linie 7 fra neden staar: ikke bedre stillet læs: bedre stillet.
- Side 300 Linie 2 fra oven staar: Oksekødssuppe læs: Oksekødssuppe.
- Side 302 Linie 13 fra oven staar: 1. Forstærkning Jægerkorps læs:
1. Forstærknings Jægerkorps.
- Side 313 Linie 4 fra neden staar: Paster Schreiber .. læs: Pastor Schreiber.